

SATAKUNTA

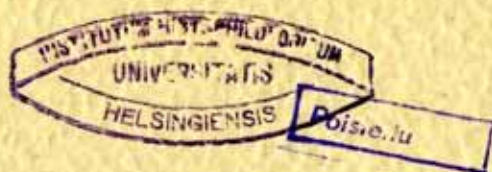
XII

SATAKUNTA

KOTISEUTUTUTKIMUKSIA

XII

JULKAISSUT
SATAKUNTALAINEN OSAKUNTA

S A T A K U N T A

KOTISEUTUTUTKIMUKSIA

XII

JULKAISSUT
SATAKUNTALAINEN OSAKUNTA

Tätä julkaisua ovat lahjoituksilla avustaneet:

KAUPPANEUVOS ARTTURI HELLEMAA

TOHTORI B. MIKKELÄ

RAUMAN KAUPUNKI

W. ROSENLEW & Co

LAURA JA PAAVO NUORANNE

Toimitus:

EINO NIKKILÄ, NIILO VALONEN

Jalmar Jaakkola.

Herra Professori Jalmari Jaakkola,

Satakuntalainen Osakunta julkaisee tämän Satakunta-niteen Teidän 1. 1. 1945 vietetyn 60-vuotispäivänne kunniaksi. Osakunta, jonka tärkeimpiä tehtäviä on Satakunta-käsitteen itselleen ja muille selventäminen ja satakuntalaisen heimohengen vahvistaminen, haluaa tällä juhlaulkaisulla osoittaa, miten suuressa kiitollisuudenvelassa Osakunta tuntee olevansa Teille kaikesta avusta, jota Te jo ylioppilaana ja sitten osakuntalaisena ja viimeksi Osakunnan kunniajäsenenä olette Osakunnalle erikoisesti juuri mainitun tehtävän suorittamisessa aina auliisti antanut. Te olette enemmän kuin kukaan muu Osakunnan jäsen tai ystävä, sekä omilla kirjoituksillanne että antamalla herätteitä ja apua toisten tutkielmiin, ollut mukana Satakuntasarjan aikaansaamisessa. Tämän julkaisusarjan saavuttama tunnus perustuikin varmaan suurelta osalta Teidän siinä ilmentyneitten tutkimustenne perinpohjaisuuteen ja kantavuuteen.

Teistä on tullut kaikessa Satakunnan tutkimuksessa keskeisin henkilö. Itse sukujuurinenne syvälti kiinnikasvaneena Satakunnan maaperään, niinkuin tämän julkaisun ensimmäisessä kirjoituksessa havainnollisesti esitetään, olette Te jo koulupojasta asti kiinteästi ja johdonmukaisesti suunnannut huomionne kotimaakuntanne tarjoamien arvoitusten selvilleesaamiseen. Te olettekin Satakunnan menneisyyteen avannut näköaloja, joita ei aikaisemmin osattu aavistaakaan. Te olette aikaansaanut kosketuksen kaukaisten esi-isien ja nykypolven välille, josta yhteystä sittemmin kaikki Satakuntaan kohdistuvat harrastukset ovat saaneet virikettä ja voimaa. Satakunnasta lähtien Te olette laajentanut tutkimuksenne koko maan historiaa käsittäviksi. Se merkittävä osuus, minkä Te olette todennut Satakunnalla olevan muun Suomen kohtaloissa ja kehityksessä, on antanut historiallisen pohjan ja oikeutuksen erikoisen satakuntalaisen maakuntahengen synnylle ja vaalimiselle.

Osakunta toivoo, että Te saisitte vielä kauan tutkimuksillanne ja käytännöllisellä toiminnallanne myötävaikuttaa satakuntalaisen hengen edelleen kehittämisessä.

Pekka

Katara.

*Yli- ja Ali-Nuoranteen talot talvisten peltoaukeamain keskellä.
Kuva otettu Vähä-Vaheen rajalta.*

L e m p i A h l a

Poimintoja euralaisesta Nuorante-suvusta.

Parisen kilometriä Pyhäjärvestä, siinä missä Eurajoki Kauttualla koskina kohistuaan rauhoittuu vuolaaksi virraksi, ovat Vähä-Vaheen ja Nuoranteen ikivanhat yksinäistilat.¹⁾ Vähä-Vahe on aivan joen rannalla, ja molemmat nykyiset Nuoranteet, Ali- ja Yli-Nuorante, töyräällä hieman kauempana siitä. Vanhoista kartoista käy ilmi, että v. 1696 Vaheen talo, joka siihen asti oli ollut säteri, on tällöin ratsutila, ja että Vähä-Vahe on sen aukumenttitila.²⁾ Vuoden 1805 kartassa näyttää siltä kuin Vähä-Vaheen päärakennus olisi hieman lähempänä Kauttua kuin nyt. Sillalle vievä tie on nykyisestä rakennustontista n. 200 kyynärän päässä. Ali-Nuoranteen, silloisen Nuoranteen päärakennus on suunnilleen nykyisellä paikallaan, samoin Iso-Vahe, mutta Yli-Nuoranteen nykyisellä asuintontilla on vain neljä pientä asumusta. — Nuoranteen ja Vähä-Vaheen tilat ovat 1700-luvun alusta näihin päiviin asti olleet saman Nuorante-suvun

¹⁾ 1500-luvun maakirjat Valtionarkistossa (=VA).

²⁾ Olavi Mörtin laatima Nuorante-Vaheen kartta v:lta 1696 ja Johan Forseliuksen kartta. Maanmittaushallituksen Arkisto (=MHA) A 7 1/I. MHA A 7 1/9.

hallussa. Tilat ovat sitä ennen olleet monien vaiheiden alaisina. Niistä tässä vain joitakin välähdyksenomaisia poimintoja.

Maakirjojen 1500-luvulla mainitsemista Nuoranteen isännistä on usea Mulli-niminen.³⁾ Tähän keskiaikaiseen sukuun kuuluneen myöskin Euran ensimmäinen tunnettu kirkkoherra *Torkel Mulli*. 1400—1600-luvuilla Nuoranteelta lähtee pitkä lautamiesten sarja.⁴⁾ Varhaisissa lähteissä mainitaan myös Lassi *Vahe*. Hän on toimittamassa Säkylän rajankäyntiä v. 1493.⁵⁾ Nuorante on v. 1635 ollut autiotilana. Seuraavana vuonna sen otti viljelykseensä silloisen Vaheen poika *Matti Nuutinpoka Vahe*. Hän viljeli sitä vuoteen 1642, jolloin hän pyytää saada luovuttaa sen pois, koska hän »omistaa isänsä talon Vaheen».⁶⁾ Samana vuonna hänet mainitaan kestikievarinpitäjänä.⁷⁾ Nuorante onkin ollut kestikievaritalona viime vuosikymmeniin asti, samoin useita vuosikymmeniä käräjätalona.⁸⁾ Matti Vaheen isännöisyys Vaheella päättyy surullisesti. Kesäk. 1647 Kihlakunnan Oikeudessa häntä syytetään Sipi Erkinpojan (Mannilasta) murhasta, ja hän saa tuomionsa. Hänet karkoitetaan maasta. Koska hänen vaimonsa Maalin *Björnintytär* mainitaan samana vuonna kuolleeksi,⁹⁾ heidän alaikäisen *Maisa*-tyttärensä perimää tilaa jää hoitamaan Matin velivainajan Jaakon vaimo poikineen. V. 1653 tuomiokirjoissa on maininta, että *Lauri Pertinpoka Nuoranteen* vero-tila yhdistetään »Vaheen kartanoon», ja saa Lauri tilalle yhtä

³⁾ Vrt. Lempi Ahla: Soupas. Ratsutila ja suku, ss. 9—10.

⁴⁾ Hausen: Urkunder... IV: 259. — Va 216 a: 7 ja 121 v. — VA 1941:5 v. — VA 222 a: 9 v. ja 54. — VA mm 3:74 ss. — V. A. 2461 a: 23 jne.

⁵⁾ Hausen: m.t. V: 432. — Samassa yhteydessä mainitaan Henrik Souppa ja Josep Kalli. — VA 2350: 20.

⁶⁾ VA mm 5: 202. Matin vanhemmat Nuutti Jaakonpoika ja Eliina Jönsintytär main. 1620-luvulla monissa lähteissä m.m. VA mm 1: 107, mm 3:111 sekä mm 5: 59 ja 121.

⁷⁾ VA mm 5:239.

⁸⁾ Vuosien 1735 ja 1761—76 Euran tuomiokirjat.

⁹⁾ VA mm 5: 311 ss, mm 7: 190. — VA 7307: 858.

suuren verotilan Sorkkisista. Em. Matti Nuutinpojan appi-isä *Björn Sigfredinpoika* Sorkkisista »on myynyt Matti Nuutinpojan tilan Vaheella 60 talarin hinnasta». ¹⁰⁾

Kuten mainittiin, Nuorante ja Vähä-Vahe ovat 1600-luvun lopulla olleet säteritiloina. Vv:n 1668—75 lyhennysluetteloissa ne mainitaan kuuluvina kreivi *Leonhard Johan Wittenberg v. Debern'ille*. V:na 1690 mainitaan kreivi *Lorenz Creutz* Vaheen »isäntänä». ¹¹⁾ 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa ne ovat olleet parooni, majuri *Yrjö Henrik Lübeckerin* käsissä. V. 1708 puhutaan »Nuoranteen ratsutilasta», jonka aukumenttitila Vähä-Vahe on. Nämä molemmat tilat siirtyivät 1723 *Antti Häggrothille*, nykyisen Nuorante-suvun esi-isälle. ¹²⁾ Hänen perillistensä aikana talot saavat käydä monet muodonvaihdokset. Vuoden 1773 kartasta käy ilmi, että »talo», so. Nuorante ja molemmat Vaheet, on jaettu kolmeen yhtä suureen osaan, kolmen omistajan (perillisen) kesken. Nämä perilliset ovat Antti Häggrothin pojantyttyärien *Stiinan* ja *Valpurin* miehet ja pojan lesken *Valpuri Kalli-Häggrothin* kolmas mies: *Juha Jaakonpoika Nuorante*, *Abraham Holmberg* ja *Lauri Demoën*. Kolmas pojantytär *Leena Häggroth* on tällöin vielä alaikäinen. ¹³⁾ — Myöhemmistä jaoista sukutaulujen yhteydessä. Näiden kolmen sisaruksen *Stiinan*, *Valpurin* ja *Leenan* jälkeläisissä haarautuu suku kolmeen sukuhaaraan. Vanhimman sisaren *Stiinan* sukuhaara on näistä elinvoimaisin. Tämän sukuhaaran hallussa

¹⁰⁾ VA mm 7: 190, mm 8:6. Ensinm. lainhuudatus. — VA mm 7: 469 v.

¹¹⁾ VA 7307:991, 7332:1371. — VA 7336:791 v.

¹²⁾ VA mm 47:198, vrt. myös mm 55:204 v. ss. — VA 7599:339.

¹³⁾ Nuoranteen ja Vaheen isojaonkartta, laatinut *Jean Åhman* maalisk. 3. 1773. MHA A 7 1/5, ja Euran tuomiok. 2/2 1773:s. 242 v. — *Juha Jaakonpoika* (vävy) saa 1/3 rakennuksista. *Valpuri-äiti* miehineen (*Demoën*) rakentaa uuden asuinrakennuksen toiselle asuintontille ja *Abr. Holmberg* (vävy) saa tyytyä Vähä-Vaheen rakennuksiin, jonka johdosta *Juha* maksaa hänelle 500 talaria. — *Leenan* holhooja on *Henrik Juhanp. Kalli*, *Leenan* tädin *Kaisa Häggrothin* 2. mies.

ovat vielä nykyjäänkin sekä Vähä-Vaheen että molempien Nuoranteiden sukutilat. Valpuri Kallin ja hänen tyttäriensä kautta periytyy suvussa nykypolviin saakka voimakkaina ja silmiinpistävinä esi-isien sekä ruumiilliset piirteet että heidän henkiset ominaisuutensa. Hänen nuorempien tyttäriensä sukahaaroissa tapaamme lukuisia maamme sivistyselämän merkkihenkilöitä, kuten veljekset *Rabbe*, rehtori *Mauno Rosendal* ja arkiaatterin *Lauri Henrik Törnroth*. Tämä pieni sukuhistoriallinen tutkielma puolustanee paikkaansa tässä julkaisussa siksi, että Nuorante on vanhimman sisaren Stiinan perillisen, professorin *Jalmari Jaakkolankin* suvun kehto, ja siksi, että sieltä 1800-luvulla myös on lähtöisin kokonaista kolme Satakuntalaisen Osakunnan kuraattoria, joista yksi oli myös sen inspehtori.

Nuorante-suvun esi-isän *Antti Häggrothin* sukujuuret ovat toistaiseksi hämärän peitossa. Hän on 1723 tullut Köyliöstä Euraan, mutta onko hänen sukunsa kehto siellä, siitä ei ole varmuutta. Se »Bonden Sigfred», joka Nuoranteen ristiäisissä 1726 esiintyy kummina (s. 13), on ilmeisesti A. H:n isä, ja *Henrik* ja *Tuomas Sigfredin-pojat* sekä *Briitta Sigfredintr*, jotka mainitaan samanlaisessa yhteydessä, ovat todennäköisesti hänen sisaruksiaan. *Jaakko Keskipere (Keskipenä)* Nakkilan Lammaisista sen sijaan on todistettavasti hänen veljensä. Hän ja hänen vaimonsa *Maria Juhantr* mainitaan Euran tuomiokirjoissa helmikuussa 1729.⁴⁾ Antti Häggroth on otaksuttavasti saanut koulutuksensa Porin triviaalikoulussa, minkä perusteella hän on

⁴⁾ VA mm 58: 219 v. — 17/8 1733 mainitaan, että joku vuosi aikaisemmin on Lammaisissa ollut yli 5 tynnyrinalan maanvieremä, joka on Keskiperen talosta vienyt paitsi hyvää peltomaata talon asuintontin humalatarhoineen. (Uuloon talonarkisto, Harjavalta).

kelvannut veronkantomieheksi ja sihteerintoimiin. Mutta kun tämän koulun oppilasluettelot juuri v:een 1721 ovat Porin palossa hävinneet, ei sitäkään tietä voida päästä hänen syntyperänsä jäljille. — Häggroth-nimisenä Nuorante-suku Eurassa jatkuu vain parin miespolven ajan, mutta se haarautuu Antin pojassa Antissa *Haeggroth-nimisenä* pappissukuna Itä-Suomeen.

Suvun ensimmäisen esi-äidin *Kerttu Carmelinin* isä on Köyliön kirkkoherra *Henrik Carmelin* (kts. liite t. 1). Tämän molemmat pojatkin antautuivat pappisuralle. Toisesta tulee isän seuraaja Köyliössä, toisesta itäsuomalaisen suvun esi-isä. — Kerttu Carmelin on nuoruudessaan vanhempineen saanut paljon kovaa kokea. Poikkeuksellisen vaikeat ajat sattuivatkin hänen nuoruutensa kohdalle. Isoviha ja sitä edeltänyt raskas sota-aika toivat tullessaan monenlaisia kärsimyksiä. Pitkäaikaisia kato-vuosia 1600-luvun viimeisellä ja 1700-luvun ensimmäisellä kymmenluvulla seurasi rutto ja muut vaikeat kulkutaudit sekä sota- ja vainovuosien seurauksena ylenmäärin raskaat verot, jotka tulivat seurakuntalaistensa rinnalla köyhtyneen papinkin osalle. Kaiken tämän kukkuraksi paloi kotipappila poroksi »ennen vihollisen hyökkäystä maahan, kiivaan vahingonvalkean tähden». Samalla paloi Carmelinin perheen kaikki omaisuus. Kesken Isonvihan kauhujen v. 1717 kuoli (»igenom boskaps störtning»)¹³⁾ pappilan koko karja yhtä härkää ja yhtä lehmää lukuunottamatta. Kaiken tämän ohella pellot pääsivät kurjaan kuntoon, parhaat niistä olivat sitäpaitsi puoliksi veden alla, niityt metsistyiivät, ladot ja aidat lahosivat, ojat ruohottuivat umpeen. Pienessä Köyliön seurakunnassa oli kaikkien asukkaiden asiat yhtä huonot. Tämä »vaivojen vainioko» oli syy, joka pani Köyliön köyhän papin etsimään onneansa katoamattomista?

¹³⁾ VA mm 54:146. — Tämä vaikea kulkutauti oli todennäköisesti per-narutto. (Tiedon on antanut tri R. Stenius.)

Hurskaan isän pyhä perintö, jumalanpelko, on Kerttu-tyttären välityksellä kulkenut Nuorante-suvussa polvesta polveen. Tämän tästä on se saanut väkevän ilmaisunsa niissä armoitetuissa Jumalan ihmisissä, joita suvussa on ollut. Kertun pojasta Antista aikakirjat todistavat, että hän eli ja kuoli vahvassa uskossa. Myöhemmissä polvissa on ollut parikin vanhemman herännäisyyden (rukoilevaisten) johtomiestä *Ernesti Nuorante* ja *Kalle Lehti*. (V.m. on Iisakki Nuorante-Souppaan tyttären poika.) Jalmary Jaakkolan vanhemmat Eurajoella olivat hartaita, vakaita rukoilevaisia, monia muita mainitsematta. Erikoisesti on tässä syytä viitata em. *Mauno Rosendaliin*, josta tuli yksi myöhemmän herännäisyyden merkkimiehiä.

Carmelin-nimi on ilmeisesti — ajan tavan mukaan — johdettu kotitalosta tai -paikasta. Henrik Carmelinin kotipaikaksi mainitaan Vehmaa. Koska siellä 1600-luvulla on ollut *Karmaluoto*-niminen säteritila, jonka nimi aikaisemmin on kirjoitettu *Carmelåt*, on sangen todennäköistä, että Carmelin-nimi on juuri tästä johdettu.¹⁶⁾

¹⁶⁾ Nykyinen *Karmaluoto*. — W. G. Lagus: *Finska Adels Gods och Ätter* ss. 60, 64 ja 314. Lagus: m.t.s. 341. — Karmaluodon omisti 1600-luvun alkupuolella Eliina Henrikintr, joka on vanhaa kokemäkeläistä Vuolteen sukua (»uradel») (Kts. Ramsay: m.t.s. 61 ss.) Eliinan tytär Kaarina meni naimisiin aatelittoman kanssa, mutta sai pitää rälssinsä. (VA 6811: 145). Kaarina haudattiin 1646 Vehmaan kirkkoon »Karmaluodon rouvana». (Vrt. Vehmaan kirkon tilikirjat.)

T a u l u 1.

I. **Antti Sigfredinpoika Häggroth,**¹⁷⁾ s. Köyliössä lokakuun 8. 1688, k. Euran Nuoranteella (hengenahdistukseen) maalisk. 24. 1754. A. H. oli Nuoranteen ratsutilan sekä Vähä-Vaheen isäntänä vv. 1723—54. Ensi kertaa hänet mainitaan Eurassa (Iso-Vaheen isäntänä) 1723.¹⁸⁾ Nämä tilat kuuluivat ratsutilana Henkivart. rykmentin Etelä-Satakunnan komppaniaan n:o 89. A. H. osti ne main. rykmentin kapteenilta, majuri, parooni Yrjö Henrik Lubeckeriltä 1000 talarin kauppahinnasta. Tammik. 28. 1723 allekirjoitetussa kauppakirjassa sanotaan tilan rakennuksineen ja peltoineen Isonvihan ja Venäjän vallan aikana joutuneen suuresti rappiolle, jonka tähden L. tahtoikin luovuttaa ratsutilan sekä kaiken siihen kuuluvan A.H:lle. Maa-herran sijoitus l. siirtokirja tälle kaupalle on päivätty huhtik. 9. 1723.¹⁹⁾ A. H. mainitaan veronkantomiehenä vuodesta 1724, kestikievarinpitäjänä 1731 ja nimismiehenä 1723—37, jolloin käräjiäkin istutaan Nuoranteella.²⁰⁾ Kirkonisäntänä hänet mainitaan 1730—54. V:n 1724 käräjillä käy ilmi, että A. H. on ollut veronkantomiehenä »jo Venäjän vallan aikana».²¹⁾ Ja seur. v. käräjillä hän esiintoi kirjelmän, jossa hän kertoo jo 1719 Köyliössä joutuneensa veronkantomieheksi venäläisten pakoit-

¹⁷⁾ VA 7467: 3020 ja 3088, 7481: 3065 ja 7599: 339.

¹⁸⁾ Euran kymmenysluettelossa.

¹⁹⁾ VA mm 55: 204 v, 7492 (v. 1731), mm 53: 485, mm 54: 134, 148.

²⁰⁾ VA mm 64: 1.

²¹⁾ VA mm 53: 687.

tamana. Kun hän ei ollut tahtonut suostua tähän virkaan, olivat kasakat maaherra Douglaksen toimesta vieneet hänet Turkuun, ja kun hän sielläkin vielä kieltäytyi ottamasta virkaa vastaan, oli hänet pahoinpitelyin siihen pakoitettu. Kun hän rahvaan köyhyyden ja kurjuuden takia ei voinut saada kaikkea toimeksi, mitä oli käsketty, hänen ei ollut täytynyt kestää vain lukemattomia patukan iskuja, vaan oli hänet siteissä ja kahleissa vangittuna kuljetettu paikasta paikkaan, jonka tähden sekä hän että hänen vaimonsa olivat menettäneet terveytensä.²²⁾ Täten hänet oli pakoitettu kantamaan veroa rikkaammalta se määrä, mitä köyhä ei voinut maksaa. — Vaikkeiden sotavuosien ja Isonvihan jälkeen oli katovuosi v. 1725.²³⁾

— Vaimo: **Kerttu Carmelin**, s. Köyliön pappilassa 1696, k. Euran Nuoranteella, ja haudataan helmik. 22. 1741. — Vanhemmat: Köyliön kirkkoherra Henrik Sigfredinpoika C., s. Vehmaalla, k. Köyliössä n. 1721—23²⁴⁾ ja Elina Äimä (vrt. »Liite tauluun 1».)

II Lapset (Euran Nuoranteella syntyneet):

1. *Antti* s. n. 1722, (t. 3),
2. *Kristiina*, s. maalisk. 30. 1723, haudat. syysk. 20. 1741,
3. *Juha*, s. maalisk. 30. 1726, (t. 2),
4. *Anna Kerttu*, s. maalisk. 28. 1729, haud. kesäk. 16. s. v.,
5. *Mikael*, s. syysk. 21. 1730, k. lokak. 12. s. v.,
6. *Pietari*, s. toukok. 23. 1732, haud. heinäk. 19. s. v.,
7. *Kaisa*, s. lokak. 26. 1733, (t. 5),

²²⁾ VA mm 54: 4 ss, mm 54: 581 ss.

²³⁾ VA mm 55: 815.

²⁴⁾ Henrik Carmelin main. lokak. 31. 1720, kun kast. hr Martti Ståhlbergin lapsi Davidus, yhtenä tämän kummeista. (Samassa yhteydessä main. Juha-lukkari ja Matti Soupas.) Vielä maalisk. 7. 1721 hänet main. Henr. Bergin lapsen Katariinan kummina.) Samassa yht. main. Henr. Laihiander ja Josefus Ståhlberg.)

Kaksoset:

8. *Samuel*, s. tammik. 27. 1735 haud. muutam. p:n vanhana,
9. *Kaarle*, s » » » » » » » »
10. *Abraham*, s. maalisk. 27. 1738, haudat. toukok. s.v. ja
11. *Matti*, s. syysk. 8. 1739, haudat. helmik. 22. 1741.²⁵⁾

²⁵⁾ Sukulaissuhteita ratkovat huomattavasti kummiluettelot. Näistä Euran kirkon kastekirjan, Nuoranteen Häggrothin lasten kummeista mainittakoon seuraavat:

Kristiinan kummeina helmik. 30. 1723 olivat: kirjanpitäjän vaimo *Lumentina Lidgren*, kappal. hr. *Joh. Tenlenius*, kersantti *Kustaa Kempe*, korpr. *Carl Bergenfelt*, *Henrik Sifredinpoika* Köyliöstä, renki *Tuomas Sigfredinpoika*, kirjanpitäjän rouva *Maria Heicke*, khran rouva *Gretha Gottleben*, kappal. rouva *Anna Maria Boëlia*, vaimo *Catarina Löf*, neito *Loviisa Thim*, vaimo *Maria Carmelina*.

Juhan kummeina maalisk. 30. 1726 olivat: kapteeni *Isak Thim*, kapt. *Antti Steen*, *Johan Lundenius*, talonpoika *Sigfred*, N: *Lars Ulheggius*, rouva *Klaara Lietzen*, kirkkoherran rouva *Margareta Carmelina*, neito *Katarina Gottleben* ja vaimo *Elisabetta Carmelina*.

Anna Kertun kummit maalisk. 28. 1729: monsri *Abraham Thim*, *Jaakko Matinpoika*, *Juho Kristerinpoika*, rakuuna *Juha Nordström*, *Simo Jaakonpoika*, *Tuomas Lamppu*, leskikirkkoherratar *Anna Sacklenia*, rouva *Marg. Elisabet Deutsch*, vaimo *Saara Hauff*, vaimo *Valpuri Vähä-Vaheelta*, vaimo *Brüitta Sigfredintytär*, *Maria Henrikintytär*.

Mikaelin kummeina syysk. 22. 1730: [****] *Bergbom*, korpr. *Juhana Frisk*, *Paul Londen*, *Juha*, Vähä-Vaheen vävy, kirkkoherran rouva *Hedv. [****]*, neito *Klaara Aemelea*, vaimo *Brita Pekka*, vaimo *Maria Landbo* (= *Lamppu*?).

Pietarin kummeina toukok. 23. 1732: hr *Johan Londenius*, *Johan* korpr. *Frisk*, *Jaakko Henrikinpoika Pekka*, *Juha Kristerinpoika Vähä-Vaheelta*, *Henrik Jaakonp. Lukkalasta*, rakuuna *Juha Nordström*, kirkkoherran rouva *Anna Sacklenia*, *Elisabetta Deutsch*, *Anna Katarina Kiämpe* (= *Kempe*), neito *Anna Simontytär Hammarström*, *Maria Henrikintytär Nuoranteelta*, *Kerttu ibidem*.

Kaisan kummeina lokak. 26. 1733: kirkkoherra, maist. *Isaac Rothovius*, studiosus [****] *Ericus Mylander*, lukkari *Paul Londen*, kirkkoherran rouva *Margareta Gottleben*, vaimo *Valpuri Jaakontytär Lukkalasta*, vaimo *Anna Antintytär Vähä-Vaheelta*, vaimo *Valpuri Pertelintytär* ja *Brita Henrikin-*
tytär.

A. H:n 2. vaimo, vih. toukok. 5. 1742, leskiemäntä **Valpuri Eerikintytär Torkki** (Torik) Kiukaisten Eurakoskelta, s. Kokemäellä maalisk. 15. 1701, k. (vanh. heikk.) Euran Nuoranteella jouluk 3. 1769.²⁶⁾

Liite tauluun 1.

Henrik Sigfredinpoika Carmelin, s. Vehmaalla²⁷⁾ k. Köyliössä n. 1721—1723. Ylioppilas (Boreaali.) Turun katedraalikoulusta toukok. 14. 1674. Oriveden pitäjänapulainen 1679 ja Ruoveden 1684, Virtain kappalainen 1687 ja Ruoveden 1690 sekä Köyliön kirkkoherra 1695—1721. Saarnasi pappeinkokouksessa 1697. — H. G. omisti vaimonsa kotitalon Äimälän ratsutilan Kokemäellä appi-isän kuoltua 1697—84. — H. C:n 1. vaimo ainakin jo v. 1681, **Eliina Äimä**.— Vanhemmat, vih. ennen v. 1636, kamariviskaali Antti Jaakonpoika Äimä, k. Euran Vaaniissa n. 1662 ja Marketta Hannuntytär Kietterman, s. Kokemäen Kiettareen säteritilalla, k. Euran Vaaniissa 1691.²⁸⁾

Lapset (Köyliössä syntyneet):

1. *Kerttu*, s. 1696 (t. 1),

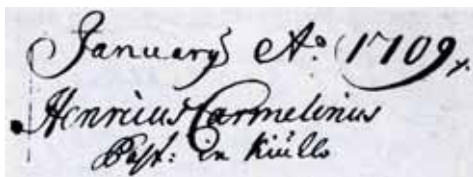
2. *Henrik*, s. 1697, k. jouluk. 6. 1730. Ylioppilas (Satak.) maalisk. 14. 1712. Rovasti Ritz vihki hänet papiksi. Pitäjän-

²⁶⁾ Valpuri on testamentissaan määrännyt poikapuolensa Juhan tyttärille: Stiinalle kullatun hopeapikarin, Valpurille 2 hopealusikkaa ja Leenalle kultaamattoman hopeapikarin. (Euran K.O. pöytäk. helmik. 1770 s. 224 v. VA.)

²⁷⁾ Lagus: Åbo Akademis matrikel.

²⁸⁾ Marketan isä Hannu Hermanninp. k.n. 1615. »Matruuna Marketta» pahat kielet nimittävät »mustaksi Maijaksi» ja »pitkäksi Maijaksi» (VA mm 8:252, mm. 14:394, 397.) V:sta 1663 M. miehensä kuoltua hoitaa Vaaniita. 1688 hän testamentoi miniälleen Klaara Lietzenille Vaaniin ratsutilan ja Kiettareen säterin Kokemäellä (VA mm 8: 258.) 1690 tulee oikeuteen hänen Pälälässä asuva vanhin tyttärensä ratsumestarin vaimo Marketta Antintr, koska äitinsä on liian vanha tullakseen asiaansa hoitamaan. Kysymyksessä on tällöin äidin helminen morsiuskruunu, joka on oikeista helmistä tehty. (VA mm. 20: 240) — 1691 haudataan »vanha Vaaniin äiti» (Euran kirkon tilikirjat).

apulainen Köyliössä 1721. Isänsä jälkeen kirkkohera — 1730. — Vaimo: *Marketta Turovius*, s. kesäk. 13. 1706, k. Uudesakaupungissa maalisk.

Henrik Carmelinin käsialänäyte v:lta 1709.

31. 1782. — Lapset: 1. *Kristiina Elisabetta*, s. huhtik. 5. 1725, k. helmik. 19. 1726. 2. *Hedvig Marketta*, s. jouluk. 2. 1726 ja 3. *Kaisa Juliana*, s. elok. 7. 1730. — M. T:n 2 mies, vih. 1731, *Johan Höckert*,²⁹⁾ s. Raumalla (?) 1708, k. 1756. Yliop. (Boreaal.) 1727. Uudenkaup. kappal. 1731, khra 1748. Julkaissut: *Beskrifning öfv. staden Nystad*. — Lapset (Uudesakaupungissa syntyneet): 1. *Efraim*, s. 1733, k. 1789. Yliop. (Boreaal.) 1749. Fil.maist. 1754.³⁰⁾ Vih. papiksi 1755, ja määrittiin isänsä apulaiseksi. Uudenkaupungin kappal. 1758, khra 1777. Respondentti pappeinkokouksessa 1773. — Naimaton. 2. *Eeva Justiina*, s. 1735, k. 1809. — Mies, vih. 1793, raatimies, varapormestari ja postinhoitaja *Ulrik Laurbeck*, s. 1741, k. 1810. 3. *Timoteus Abraham*, s. 1741, k. s. v. 4. *Jonatan Abraham*, s. 1742, k. 1770. Yliop. (Boreaal.) 1757. Stipendiaattina 1760—66. Fil. maist. 1768. Vih. papiksi 1766. Uudenkirkon khra. 5. *Josias*, s. 1745, k. 1752 ja 6. *Eleasar*, s. 1749, k. s. v.

3. *Liisa*, s. 1699, k. leskenä sisarensa kodissa Nuoranteella, ja haudataan Euran kirkkoon helmik. 13. 1741. — Mies: Euran

²⁹⁾ *Hoeckert* (*Höckert*)-suvusta kts. *Bergholm: Sukukirja* (s. 647). — *Strandberg: m.t. ja Lagus: Åbo Akademis matrikel*.

³⁰⁾ »Väitöskirjansa»: *Oeconomisk o. hist. beskrifning öfv. sjöstadens Nystad 1753*. Tätä vastaan Männaisten sulattimon omistaja Nordencrantz sepitti herjauskirjan. E. H. oli kuten isänsäkin järjestystä harrastava khra. Hän teki kaikista U.kaupungin vanhassa kirkossa ja hautausmaalla olevista haudoista täydellisen tutkimuksen. 1784 hän sai seurakuntansa lopettamaan ruumisten hautaamisen kirkkoon.

Henrik Carmelin nuoremmän käsialanäyte sinetteineen.

nimismies *Matias Londen*. Lapset: *Kaisa*, s. 1726 ja *Maria*, s. 1730.

4. *Maria*, manit aan v. 1723 kummiluettelossa.

5. *Juha*, s. 1707, k. elok. 11. 1748. Vih. papiksi 1730. Savitaipaleen v.t. kappalainen 1731, Tätä virkaa hän edeltä-

jänsä sokeuden vuoksi hoiti 7 vuotta. Säkkijärven kirkkoherra jouluk. 6. 1738 ja Ruokolahden 1744. — Akiander luetteloissaan liittää hänen elämäkertaansa harvinaisen mainesanan: »Oli hurskas ja innokas pappi». — Vaimo *Kristiina Langell*, s. 1712, k. huhtik. 4. 1783. — Vanhemmat: Savitaipaleen kirkkoherra *Henrik Kustaa Gabrielinp. L.* ja *Kristiina Strandenius*. — Heillä lapset: 1. *Juhana Henrik*, Lemin kappalainen. 2. *Hedvig*, k. 1808. Naimaton. 3. *Eeva Kristiina*, s. 1743, k. (äkill. kuumeeseen) maalisk. 4. 1795. — Naimaton. 4. *Ulrik*, s, huhtik. 17. 1745, k. Rautialan ratsutilalla Ruokolahdella (pukamiin) helmik. 3. 1813. Apulaiskolleega Haminassa 1769, kolleega 1794 sekä sen ohella konsistorin notaari 1776. Yl. huoltokollegiumin sihteeri. Kollegiasessori. 5. *Maria Heleena*, s. 1747, k. 1808. — Mies, sijaispastori *Antti Jokelin*, s. 1745, k. Ruokolahden Rautjärvell jouluk. 17. 1787. Opettajana Käkisalmissa 1767—1771. Vih. papiksi 1769. Opettaja suom. seurakunnassa Pietarissa. Ruokolahden kirkkoherra 1774. — Lapsettomat. Kr. L:n 2 mies: *Henrik Kustaa Gabrielinp. Lagus*. — Lapset: *Henrik Adolf*, s. 1753, k. 1807. Kappal. ja *Gabriel Vilhelm*, s. 1755. Yliop. (Viip.) 1773. Tobolskin kuvernementin sihteeri.

6. *Eliina*. Mainitaan heinäkuussa 1724, jolloin Henrik-vel-

jensä velkoo Äimälän silloiselta omistajalta *Martti Matinpojalta* kauppasumman jäännöstä omasta ja sisarpuolensa puolesta.³¹⁾

H. C:n 2. vaimo: **Liisa Lucander**. Hänet mainitaan 1709 mantt. luettelossa³²⁾ sekä maalisk. 30.1726 kummiluettelossa (kts. s. 13.)

Taulu 2.

II. **Juha Häggroth**, (isä Antti H. t. 1) s. Euran Nuoranteella maalisk. 30. 1726, k. 32-vuotiaana (keuhkotautiin) kesäk. 8. 1758. Kirkonkirjoissa on maininta, että hän »eli ja kuoli vahvassa uskossa». — Isän kuoltua tekivät Juha ja muut perilliset keskenään omaisuudenjaon helmik. 8. 1755. Perinnönjakokirjan mukaan J. ei saa myydä taloa, vaan on hänen jätettävä se perilliseltä perilliselle. Juha mainitaan maakirjoissa myös Vaheen omistajana. Hän osti 245 hopeatalarilla 3 äyrillä ratsutilan vero-oikeudet lokak. 14. 1757.³³⁾

— Vaimo, vih. Kiukaisissa marrask. 4. 1750, **Valpuri Kalli**, s. Kiukaisten Köylypolven Kallilla maalisk. 29. 1734, k. (keuhkotautiin) Eurajoen Vuojoella kesäk. 4.1792.—Vanhemmat: ratsutilallinen Simo Simonpoika K.³⁴⁾, s. jouluk. 27. 1706, k. maalisk. 1. 1763 ja Maria Juhantytär, s. Lapissa (T.l.) 1705, k. Kallilla 1763. — Valpurin jäätyä nuorena (24-vuotiaana) leskeksi hoitaa hän ponnella taloa. Hänen aikanaan istutaan v:sta 1761 jälleen käräjiä Nuoranteella yhteen mittaani 15 vuotena.³⁵⁾ Main. vuonna alkaa Kauttuan kylän ja Nuoranteen rajan-
käynti.³⁶⁾ Valpurin puumerkki on ilmeisesti hänen

³¹⁾ VA mm 53: 552,

³²⁾ VA 7447:2406.

³³⁾ VA 7604: 671 ss.

³⁴⁾ Simon

poika K. (vrt. t. 5.)

Valpurin isoisä: Simo Eskon-

³⁵⁾ E:n tuomiok. 1761 s. 263, 539.

³⁶⁾ E:n tuomiok. 1765 s. 780 ja 1766 s. 984.

appensa Antti Häggrothin. Marrask. 16. 1762 V. lunastaa Nuoranteen aukumenttitilat Vähä-Vaheen ja Heikkilän verotiloiksi. Vähä-Vahe on tällöin 2/3 mantt. ja Heikkilä 3/8 mantt. suuruinen.

III Lapset (Nuoranteella syntyneet):

1. *Stiina*, s. syysk. 21. 1752, (t. 6),
2. *Valpuri*, s. jouluk. 27. 1754, (t. 7),
3. *Leena*, s. syysk. 28. 1757, (t. 16).

Valpuri K—H:n 2 *mies*, vih. tammik. 25. 1763, pappismies **Juha Lagerström**, s. kesäk. 29. 1734, k. (halvaukseen) Raumalla tammik. 7. 1768. Euran kirkonkirjoissa mainitaan hänen kuolemansyykseen se, ettei hän sietänyt päihdyttäviä juomia. Hän kuoli istuessaan tuolilla raumalaisen porvarin luona. J. L. tuli ylioppilaaksi (Satak.) lokak. 20. 1755. Osakunnan vanhassa matrikelissa hänellä on lisänimenään »Euraensis», joka edellyttää hänen kotipaikakseen Euraa, ja Lagus main. matrikelissaan hänet sikäläiseksi talonpojan pojaksi. Vih. pap. lokak. 29. 1761. Euran papiston apulainen 1763.

Heillä lapset (Nuoranteella syntyneet):

4. *Maija Liisa*, s. toukok. 9. 1763, k. (isoonrokoon) maalisk. 29. 1765,

5. *Jaakko Juha*, s. lokak. 3. 1765, k. heinäk. 3. 1792. Porin triviaalikoulussa 1776. Yliopp. (Satak.) kesäk. 28. 1781. Filmaist. 1786, *Satak. osakunnan kuraattori* 1786—91. Metafyisii-kan dosentti Turun yliopistossa maalisk. 10. 1787. Turun hov. ausk. Amanuenssi ja tuomiokapitulin notaari 1789.³⁷⁾ — Vaimo *Ulrika Sofia Ahl(e)qvist*, joka mainitaan 1794 leskenä. Silloin hän perii Nuoranteelta anoppinsa Valpurin jälkeen Turussa kesäk. 7. 1792 tehdyn keskin. testamentin perusteella (kts. seur. kpl.) — Lapsettomat.

Valpuri K-H-L:n 3 *mies*, vih. kesäk. 1771, nimismies (expeditionsbefallnigsmän), taloustirehtööri **Lauri Demoën**, s. Taivas-

³⁷⁾ Lagus: Åbo Akademis ... ja Satacunda Nations Matrikel sekä Turun Yl. Konsist. protokollat 29/9 1792.

salon Kaustion yksinäistilalla elok. 9. 1746, k. Eura-joen Vuojolla (vesipö-
höön) maalisk. 30. 1807.

Lauri Demoëni nimikirj. v:lta 1785.

L. D. mainitaan Turun kou-
lussa 13-vuotiaana 1760.

Kesäk. 18. 1771 tekevät aviopuolisot keskinäisen avio-
ehtosopimuksen.³⁸⁾ Mutta Valpurin kuoleman jälkeen esitet.
oikeudessa tammik. 21. 1794 testamentti,³⁹⁾ jossa tilojen
jako tapahtuu seuraavasti: Iso-Vahe, joka on 1/3 Nuoran-
teesta, joutuu *Häggrothin* tyttärille *Valpurille*, *Leenalle* ja
Stiina-vainajan tyttärille sekä *Sofia Lagerströmille* tasan, 1/4
kullekin. *Valpurin* (= äiti) pojan *Jaakko Lagerströmin* leski
Ulrika Sofia Ahlqvist saa rahassa 10.000 talaria l. 550 riikinta-
laria. — L. D. omisti Nuoranteen rinnalla ent. Ulvilan pitäjässä
Lammaisten Klomsin sekä sen aukumenttitilan Ali-Krannin yh-
dessä vävypuolensa vääpeli *Samuel Rikströmin* kanssa.⁴⁰⁾ Eu-
rassa hän omisti myös, ainakin v:sta 1773 puolet Osmaa, ns.
»Mäki-Osman».⁴¹⁾ Toukok. 1. 1779 hän osti rälssimies Kaarle
Kustaa Jordanilta ja hänen vaimoltaan Anna Kaisa Giersiltä
1/3 Säkylän Kankaanpään veroratsutilasta n:ot 94 ja 95 sekä
Sepän ja Martintalon aukumenttitilat.⁴²⁾ L. D. omisti myös puo-
let Lahden ratsutilasta Rauman maalaiskunnassa ainakin v:sta

³⁸⁾ Siinä sanotaan mm.: »Nuoranteen Valpurin mentyä naimisiin Demoëni
kanssa lähinnä rukoillen korkeimman Jumalan siunausta suloiseen yhdys-
elämään, tulee taloa hallitsemaan L. D., mutta hänen kuolemansa jälkeen
siirtyy se Valpurin pojalle toisesta avioliitosta Jaakko Lagerströmille sekä V:n
ja D:n mahdollisille, tuleville lapsille tasan, mutta jos D. kuolee lapsettomana,
joutuu talo Jaakolle yksin. Jos taas Jaakko ja D:n lapset kuolevat, joutuu
tila V:n ensimmäisen miehen Juha H:n lapsille». Euran tuomiok. 1771 s. 281.

³⁹⁾ E:n tuomiok. m.v. s. 21 v. ss.

⁴⁰⁾ VA 7732:447.

⁴¹⁾ Euran tuomiok. helmik. 1773, s. 209.

⁴²⁾ Euran tuomiok. 1802 pyk. 9.

1801,⁴³⁾ sekä Hemmin tilan Köyliössä 1800—1805, jolloin luovutti sen tyttärelleen ja vävyllään (t. 17). L. D. oli v:sta 1782 Vuojoen kreivillisen kartanon tilanhoitajana 1. taloustirehtöörinä Eurajoella kuolemaansa saakka. Nimismiehenä Eurassa L. D. mainit, vv. 1770—75 ja kirkonisäntänä vv. 1781—87. — Vanhemmat: Nimismies *Lorenz Johan D.*, s. tammik. 5. 1697 ja professorin- ja kirkkoherrantytär *Elisabet Juhanttr Törvest (Thorvöst)*.

Lapset (Iso-Vaheella syntyneet):

6. *Sofia Albertiina*, s. huhtik. 30. 1772, (t. 17),

7. *Ulriika Vilhelmiina*, s. toukok. 5. 1774, k. (isoonrokkoon) heinäk. 9. 1775,

8. *Agata Fredriika*, s. heinäk. 5. 1776, k. (isoonrokkoon) marrask. 6. 1777.

Lauri Demoënin 2. vaimo, vih. Rauman pappilassa huhtik. 2. 1793, *Charlotta Kristiina Sacklén*, s. maalisk. 20. 1759, k. (keuhkot.) toukok. 25. 1795. — Vanhemmat: Rauman khra, lääninrovasti Adam Gerhard Laurinp. S., s. 1723, k. 1805 ja kapteenintytär Maria Margareeta Wedeman, s. 1729, k. 1806. — Heillä lapsi: *Lauri Gerhard*, s. Vujoella maalisk. 11. 1795, k. s. v.

L. D:n 3. vaimo, vih. Vujoella helmik. 25. 1796, *Maria Kristiina Spåre*, väöp. tr Luvian Tasaiselta, s. maalisk. 21. 1757. — Heillä lapset: 1. *Kristiina Fredriika*, s. 1800, k. 1826. — Mies, vih. Lahden kartanossa Raumalla lokak. 19. 1820, laamanni *Joh. Emmanuel Norrmén*, s. 1790, k. 1866⁴⁴⁾ ja 2. *Lauri Juhana*, s. 1801.

⁴³⁾ MHA 19 5/4 V. 1801 »Ekonomie Direktören, Wälädle Herr L. D., som nu mera genom köp blifvit ägare af halfva Lahtis egendomen». — Rabbe sanoo muistelmissaan, että L. D:a nimitettiinkin »Lahden pukaleeksi».

⁴⁴⁾ Laamanni N. omisti Otnäsin (Otaniemi) Helsingin pitäjässä. Heidän poikansa senaattori Oskar N. s. Hämeenlinnassa 1922, k. Helsingissä 1889, aateloitiin 1884.

Taulu 3.

II **Antti Haeggroth** (isä Antti Häggroth, t. 1), s. Euran Nuoranteella 1721, k. Ruokolahden Mattarilassa heinäk. 3. 1770. Mainitaan Porin triviaalikoulun ylemmän kollegan luokalla toukok. 22. 1733. Ylioppilas (Satak.) tammik. 16. 1741.⁴⁵⁾ Haminan tuomiorovasti vihkii hänen hiippakuntaansa marrask. 30. 1744.⁴⁶⁾ Virolahden seurakunta oli pyytänyt hänet apulaisekseen. Virolahden kappal. 1745, Ruokolahden kappal. 1756 ja v.t. kirkkoherra 1765.⁴⁷⁾ — Vaimo: **Anna Sofia Schmied**, s. 1727, k. heinäk. 30. 1766. — Vanhemmat: luutnantti Kustaa Henrik S. ja Katarina Freudenfelt.

III Lapset:

1. *Antti*, s. Virolahden Torstilassa heinäk. 20. 1745, (t. 4),
2. *Kustaa*, s. Torstilassa lokak. 16. 1748, k. kesäk. 10. 1751,
3. *Yrjö*, s. Torstilassa marrask. 25. 1750, k. kesäk. 10. 1751,
4. *Katariina Sofia*, s. Torstilassa huhtik. 2. 1752, k. maalisk. 23. 1755,
5. *Henrik Juhana*, s. Torstilassa toukok. 30. 1755, k. 1825. Tilanhoitaja.
6. *Otto Maunu*, s. Ruokolahden Mattarilassa heinäk. 11. 1757, k. s. v.
7. *Kaarle Kustaa*, s. Mattarilassa elok. 17. 1758. Siltavouti.

⁴⁵⁾ Sat. Nat. matr. s. 67.

⁴⁶⁾ Vrt. A. R. Cederberg: lähteissä m. kirj. (s. 11). Professori C. mainitsee yhdeksi Haminan tuomiorovastin vihkimistä kuudesta papista Antti Haeggrothin, ja sanoo hänen olevan kotoisin Eurajoen pitäjän Nuoranteen kylästä, mutta Eurajoella ei ole sen nimistä kylää.

⁴⁷⁾ Kun A. H:n isä Antti H. v. 1754 oli kuollut, tekivät sisarukset ja äiti-puoli (t. 2), helmik. 8. 1755 keskinäisen omaisuudenjaon (Euran tuomiok. maalisk. 1755, s. 353 v. ja 351 v.) Tällöin tehdyn perinnönjakokirjan mukaan hänen veljensä Juha ei saa myydä Nuorannetta, vaan on hänen jätettävä se perilliseltä perilliselle, mutta jos he syystä tai toisesta tahtoisivat siitä luopua, on heidän ensin tarjottava Antti H:lle tai hänen lapsilleen. Antin sanotaan tällöin olevan »Venäjän puolella».

8. *Anna Kerttu*, s. Mattarilassa huhtik. 24. 1760. Naimaton.
 9. *Immanuel*, s. Mattarilassa kesäk. 10. 1762, k. heinäk. 24. 1802. Kollegisihteeri.

10. *Vilhelm Kornelius*, s. Mattarilassa marrask. 27. 1763, k. s. v.

11. *Kornelius*, s. Mattarilassa tammik. 3. 1765.

A. H:n 2. vaimo: **Anna Elisabet Ekman**, kornetintytär Jääsken Kostealasta, k. toukok. 22. 1781.

Lapset (Ruokolahden Mattarilassa syntyneet):

12. *Kristiina Elisabet*, s. marrask. 21. 1768, k. heinäk. 1. 1808. — Mies, vih. kesäk. 23. 1794, *Joakim Henrik Salmén*, s. Kerimäellä huhtik. 15. 1761, k. 1831.⁴⁸) Taipalsaaren nimismies. Kollegireistraattori. — Isä: Kerimäen kappal. *Johan Salmenius*, k. heinäk. 15. 1764. — Lapset (Taipalsaareissa syntyneet): 1. *Kristiina Karoliina*, s. 1799, k. 1836. — Mies: *Kustaa Kustaanp. Lilius*, s. helmik. 7. 1782, k. lokak. 5. 1833. — Vih. papiksi Pieta-rissa 1803. Palvellut pappina Jääskessä, Lappeenrannassa ja Taipalsaareissa. Nimipastori 1821. 2. *Katariina Natalia*, s. 1800. — Mies, vih. 1823. Joutsenon nimismies *Johan Jonatan Gestrin*, s. 1778, k. 1831. 3. *Anna Amalia*, s. 1802, k. 1803. 4. *Aleksandra Elisabet*, s. 1803, k. 1867. — Naimaton. 5. *Gustava Vilhelmiina*, s. 1805, k. 1873. — Naimaton. 6. *Antti Joakim*, s. 1808, k. 1875. Joutsenon nimismies.

13. *Aleksanteri Ernst*, k. syysk. 9. 1836. Nimineuvos. — Naimaton.

Taulu 4.

III **Antti Haeggroth**, (isä Antti H., t. 3), s. Virolahden Tors-tilassa heinäk. 20. 1745, k. Taipalsaarella jouluk. 17. 1802. Yli-opp. (Viip.) maalisk. 20. 1767. Vih. papiksi tammik. 17. 1770.

⁴⁸) **Atle Wilskman**: m.t. II s. 505.

Palveli pappina Ruokolahdella, Savitaipaleella ja Suomenniemellä. Säämingin kappal. 1779, Taipalsaaren khra 1780—1802. Rovasti 1790. — Vaimo: **Hedvig Elisabeth Orraeus**,⁴⁹⁾ s. Taipalsaarella jouluk. 16. 1753, k. maalisk. 24. 1797. — Vanhemmat: vih. 1732, khra Maunu O. s. Puumalassa toukok. 5. 1703, k. 1778 ja Ebba Katariina Mollerus, khrantytär Ruokolahdelta, k. 1791.

IV Lapset:

1. *Kustaa Maunu*, s. 1781.

2. *Antti*, s. Taipalsaaressa helmik. 9. 1784, k. Joutsenossa marrask. 24. 1820. Yliopp. (Viip.) elok. 14. 1804. Lukiol. Räävelissä. Viipurin Kuvernementin hallit. kanslisti 1802. Oikeuskollegin aktuaari s. v. Vih. papiksi 1805. Joutsenon kappal. 1808 ja v.t. khra 1812. — Vaimo: vih. Ruokolahdella 1810 *Katarina Kristina Zilliacus*, s. 1791, k. Käkisalmissa 1828.⁵⁰⁾ — Vanhemmat: kihlak. kirjuri *Henrik Bened. Z.* ja *Katarina Dorothea Stammayer*. — Lapset 1. *Hedvig Katarina*, s. 1811, 2. *Kristina Amalia*, s. 1812, 3. *Henriette Emilia*, s. 1814, 4. *Aleksandra Vilhelmina*, s. 1816 ja 5. *Kasimir August*, s. 1820. Upseeri.

3. *Anna Katariina*, s. Taipalsaaressa jouluk. 19. 1785, k. Mäntyharjulla huhtik. 8. 1852. — Mies, vih. jouluk. 14. 1807, *Olavi Pesonius*,⁵¹⁾ s. Säämingin Varparannalla tammik. 8. 1780, k. Mäntyharjulla lokak. 29. 1849. Vih. papiksi 1799. Säämingin

Anna Katariina Pesonius,
o.s. *Haeggroth*, tyypillisine *Häggroth*-kasvoineen.

⁴⁹⁾ Kts. K. Grotenfelt: läht. m. kirj. (Sukut. vuosik. 1:9).

⁵⁰⁾ Zilliacus-suvusta kts. Atle Wilskman: m.t. (p. 600).

⁵¹⁾ Tästä suvusta kts. Stig Lund: Pesonius. Suom. Sukututkimusseuran vuosik. XVI.

khra napul. s. v. Armov. saarnaaja Taipalsaassa 1803, Vehka-
lahdella 1805, jossa kappal. -06 sekä v.t. khra 1812. Mäntyhar-
jun khra 1824. Rovasti 1828. Virsikirjakomitean jäsen 1822.
— Lapset: 1. *Antti Emanuel*, s. 1808, k. Suomenniemellä 1874.
Menetti 3-vuotiaana tulirokossa kuulonsa ja unohti sen jälkeen
puhetautonsa. 2. *Anna Katariina*, s. 1810, k. nuorena. 3. *Alek-
santeri Adolf*, s. 1811, k. Helsingissä 1836. Teol. yliopp. (Viip.)
1829. 4. *Katariina Olivia*, s. 1813, k. Mäntyharjulla 1900. Mies,
vih. 1839, *Aksel Emmanuel Berner*, s. Mäntyharjulla 1810, k.
Pieksämäellä 1884. Viipurin lukion opettaja. Pieksämäen khra.
Lääninrovasti. 5. *Kristian Viktor*, s. 1814, k. 1819. 6. *Ernst
Edvard*, s. 1817, k. 1875. Apteekkari 7. *Johan Vilhelm*, s. 1819,
k. 1862. Fil. maist. 1844. Opettaja Helsingissä. Porvoon lu-
kion uskonnon lehtori. Vih. papiksi 1854. Vararehtori. — Vai-
mo, vih. 1849, *Margareta Sofia Gestrin*. 8. *Viktor Olavi*, s. 1821,
k. Luumäellä 1898. Vih. pap. 1844. Mäntyharjun v.t. khra
1849. Suomenniemien khra 1872. Savitaipaleen khra 1879. Ro-
vasti 1883. — Naimaton. 9. *Natalia*, s. 1822, k. 1825. 10. *Gott-
lieb Leopold*, s. 1823, k. Jyväskylässä 1884. Fil. maist. 1850.
Jyväskylän yläalkeiskoulun rehtori 1858. Omisti Koskensaaren
rautatehtaan Petäjävedellä. — Vaimo, vih. 1854, *Fredrique So-
fia Söderström*, s. Porvoossa 1832, k. Jyväskylässä 1904. 11. *Na-
talia*, s. 1828, k. Savitaipaleella 1918. — Naimaton. 12. *August*,
s. 1831, k. 1832.

4. *Kustaa Fredrik*, s. 1789.

Taulu 5.

II **Kaisa Kalli**, (isä *Antti Häggroth*, t. 1), s. Euran Nuoran-
teella lokak. 26. 1733, k. Kiukaisten Mäki-Kallilla (vanhuuden-
heikk.) syysk. 25. 1817. — Mies, vih. Nuoranteella jouluk. 9.
1753, ratsutilallinen **Simo Kalli**, s. Kiukaisten Kallilla jouluk. 6.

1729, k. n. 1768.⁵²⁾) — Vanhemmat: ratsutilall., kirkonisäntä Simo Simonpoika K., s. jouluk. 27. 1706, k. (hengenahdist.) maalisk. 5. 1764 ja Maria Juhontytär, s. Lapissa (T.l.) 1705, k. (halvaukseen) maalisk. 1. 1763. — Simon isoisa *Simo Eskonpoika* osti Kaliin vero-oikeudet. Kallilla istutaan käräjät vv. 1749—52 ja 1754.⁵³⁾ Simon isä Simo Simonpoika määräsi v. 1755 oikeuden edessä, että Kaliin jakamaton ratsutila hänen kuolemansa jälkeen on tuleva hänen pojalleen Simolle, koska hänen tyttärestään Valpurista on tullut jakamattoman Nuoranteen ratsutilan emäntä.⁵⁴⁾

III Lapset (Kiukaisten Kallilla syntyneet):

1. *Simo*, s. lokak. 24. 1755. — Vaimo: *Anna Matintytär*. — Lapset: 1. *Anna*, s. 1785, k.(hinkuyskään) s. v., 2. *Liisa*, k. 1790, 3. *Mikael* k. 1803 ja 4. *Loviisa*, s, maalisk. 9. 1805. — Mies, vih. kesäk. 11. 1829, *Fredrik Nuorante*, (t. 19.)

2. *Stiina*, s. maalisk. 31. 1759. — Mies: *Matti Matinpoika Katila*.⁵⁵⁾

3. *Maria*, s. heinäk. 1. 1762. — Mies: talollisenpoika *Jaakko Uoti* Harolasta.

4. *Leena*, s. elok. 1. 1765, k. (mahasyöpään)⁵⁶⁾ jouluk. 3. 1808. — Mies: *Matti Markunpoika*, s. 1763, k. (kouristuksiin) toukok. 9.1810. Mäki-Kaliin isäntä. — Lapset: 1. *Maria*, s. 1794, k. (lapsivuot.) toukok. 14. 1812 »Mäki-Kaliin nuorena emäntänä», 2. *Leena*, s. 1795, k. (hinkuyskään) 1796, 3. *Matti*, s. 1802, k. (punatautiin) lokak. 20. 1809 ja 4. *Anna Kaisa*, s. kesäk. 3. 1804.

⁵²⁾ Maalisk. 1767 S. K. vielä esiintyy oikeudessa (s, 291 v), mutta helmik. 1769 hän jo main. vainajana (s. 237 v).

⁵³⁾ VA mm 81: 1 ja m.v. E:n tuomiok. s. 945.

⁵⁴⁾ E:n tuomiok. ,1755 s. 355.

⁵⁵⁾ E:n tuomiok. 1786 s. 428 v.

⁵⁶⁾ Kuolemansyiksi ilm. tautien nimet on toht. Yrjö Launis suomentanut.

Kaisa K:n 2. mies, vih. lokak. 7. 1770, **Henrik Juhanpoika**, s. 1746, k. (vatsakatarrin) tammik. 8. 1798. H. isännöi Kallilla 15 vuotta, kunnes Kaisan ja Simon poika Simo alkaa riidellä perintötilaansa pois häneltä. Asiasta kehittyä pitkä oikeusjuttu, mutta 1788 talo jaetaan kahtia Simon ja Henrikin kesken. Muut perilliset myyvät heille osuutensa. Henrikin talonpuoliskon nimeksi tulee Mäki-Kalli.

Lapset:

5. *Regiina*, s. syysk. 2.1771, k. (isoonrokkoon) huhtik. 26.1774,
6. *Eliisa*, s. jouluk. 26. 1773 ja
7. *Kaisa*, s. syysk. 25. 1776.

Taulu 6.

III **Stiina Häggroth-Nuorante**, (isä Juha H., t. 2), s. Euran Nuoranteella syysk. 21. 1752, haudataan Euran kirkkoon kesäk. 3. 1789. — Mies, vih. kesäk. 16. 1772, rakuuna, ratsutilallisen poika **Juha Eskola**, s. Euran Eskolassa kesäk. 19. 1746, k. (raskasmielis.) elok. 23. 1793. — Vanhemmat: Jaakko Jaakonpoika Lukkala-Eskola, s. Köyliössä 1713, k. Euran Lukkalassa 1765 ja tilallisentytär Maria Antintytär Eskola Euran kirkonkylästä. — Stiina ja Juha viljelivät Nuor annetta aluksi yhdessä isäpuolen Lauri Demoenin (t. 2) kanssa, mutta jouluk. 6. 1781 päivätyn kauppakirjan mukaan Juha Jaakonpoika oli tullut, osaksi vaimonsa perinnön, osaksi sukulunastuksen kautta Nuoranteen omistajaksi. Kauppahinta oli »111 riikintalaria 5/4 specie». — J. N. main. lautamiehenä vv. 1776—1791. Juhan käyttämät puumerkit: **ii** ja **I.U.**

IV Lapset (Nuoranteella syntyneet):

1. *Maija Stiina*, s. huhtik. 30. 1772,^{*)} k. s. v.,

^{*)} Samana päivänä syntyi Nuoranteella toinenkin lapsi, Stiina-äidille sisarpuoli (kts. t. 2: Demoen).

2. *Juha*, s. huhtik. 4. 1774, (t. 19),

3. *Maija Stiina*, s. 1775, k. ennen v. 1810. — Mies, vih. kesäk. 17. 1794, ratsutilallisenpoika *Matti Matinpoika Sukkala* (Isotalo)⁵⁸⁾ Lapista (T.I.). — Vanhemmat: *Matti S.* ja *Magdaleena Juhant.* Matin leskiäiti myy muun perikunnan suostumuksella elok. 4. 1804 1/2 Isotalon ratsutilasta vanhimmalle pojalleen Matille ja tämän vaimolle ja lapsille. Matti ja Maija Stiina ovat jo molemmat kuolleet huhtik. 30. 1810, jolloin lapset main. orvoiksi sopimuskirjassa, jossa kotitila luovutetaan vuokralle lasten sedälle Juha Matinpojalle. Syysk. 17. 1821 myyvät holhoajat⁵⁹⁾ ja perilliset Isotalon vanhimmalle veljelle *Juha Iisakille*. — Lapset: 1. *Juha Iisakki*, s. syysk. 23. 1796, k. kesäk. 25. 1844. — Vaimo, vih. marrask. 6. 1821, talollisentr *Loviisa Juhant. Seikkula*, s. syysk. 9. 1802, k. kesäk. 22. 1844.⁶⁰⁾ 2. *Matti*, s. heinäk. 3. 1800, 3. *Leena-Stiina*, s. tammik. 7. 1803, 4. *Eeva Loviisa*, s. marrask. 16. 1806. — Mies: *Juha Juhant. Isotalo* Kaukiaisten kylästä.

4. *Leena Loviisa*, s. tammik. 13. 1777, k. (vanh. heikk.) elok. 13. 1851. — Mies, vih. heinäk. 5. 1796, tilallinen *Matti Matinpoika Seppä-Heinilä* Luvian Peräkylästä, s. lokak. 25. 1770, k. (vesipöhön) helmik. 3. 1831. — Viljelivät Sepän tilaa v:een 1824, jolloin luovuttivat sen Matti-pojalleen ja ostivat Luodonkylästä (ent. Norrby) Heinilän ratsutilan. — Heillä lapset: *Leena*

⁵⁸⁾ Useissa 1800-luvun asiakirjoissa käytetään talon nimenä *Sukkala*, mutta jo 1786 Tukholman linnassa päiv. asiakirjassa (— päätös isojaon johdosta tehdystä valituksesta, jonka olivat akatemian sihteeri *Henrik Alanus* akat. tilan *Anttilan* ja *Matti Juhant. Isotalon* puolesta tehneet) käytetään *Sukkalan* ratsutilasta *Isotalo*-nimeä. Joissakin asiakirjoissa on myös nimi *Storgård*. — Se osa talosta, jota Matti Matinp. hallitsi, on päätila. (Isotalon talonarkisto.)

⁵⁹⁾ Alaikäisten etujen valvojina: enot *Abraham Juhant. Nuorante* ja *Emmanuel Jp. Kirkkala*,

⁶⁰⁾ *Juha Iisakki Sukkalan* (Isotalo) lapset: *Loviisa*, s. 1824., *Juha*, s. 1825, *Kalle Samuel*, s. 1827, *Kustaa*, s. 1830, *Fredrik*, s. 1834 ja *Iisakki*, s. 1838 k. 1844.

Loviisa, s. 1797, *Matti*, s. 1799, *Iisakki*, s. 1801, k. s, v., *Iisakki*, s. 1806, *Fredrika Sofia*, s. 1810, *Johanna Karoliina*, s. 1813, *Kustaa*, s. 1816, k. (tulirokkoon) 1817 ja *Albertiina Vilhelmiina*, s. 1819.

5. *Abraham*, s, toukok. 12. 1780, (t. 28),

6. *Agata Katariina*, s. helmik. 22. 1782. — Mies vih. lokak. 18. 1803, tilallinen *Juha Mikonp. Tuumi*, Kiukaisten Köylypolvesta.

7. *Emmanuel*, s. syysk. 8. 1784, k. toukok. 27. 1854. E. main. maalisk. 18. 1807, jolloin veljekset *Juha* ja *Abraham*, (t. 19) yhdessä lunastavat hänen osuutensa kotitaloon 166 riikintalarin 32 kili. hinnasta. — Vaimo: ratsutilallisentr *Liisa Gabrielintr Kirkkala*, s. marrask. 16. 1788, k. maalisk. 26. 1870. — Viljeli-vät *Kirkkalaa*, joka on 1/2 *Mattilan ratsutilasta*. — Heillä lapset: 1. *Liisa*, s. syysk. 28. 1813. Muuttaa Raumalle 1836, 2. *Leena*, s. huhtik. 16. 1816. — Mies, vih. lokak. 6. 1835, taloll. *Juha Erkki Erkinp. Ala-Siuru*. 3. *Emmanuel*, s. syysk. 18. 1818. — 1. vaimo: *Leena Kristiina Gabrielintr Maijala* ja 2. vaimo *Loviisa Kustaantr Ahlqvist*. 4. *Loviisa*, s. marrask. 2. 1821. — Mies, vih. lokak. 15. 1844, ratsutilallisenp. *Juha Seikkula*. 5. *Kustaa*, s. heinäk. 28. 1824. — Vaimo, vih. toukok. 27. 1851, räätälintr *Vilhelmiina Kustaantr Ahlqvist* (on em. *Emmanuelveljen* 2 vaimon sisar). — Saavat *Lähteenmäen torpan*. 6. *Ulrika*, s. heinäk. 10. 1827. — Mies. vih. toukok. 22. 1849, *Kustaa Vilhelm Roos-Bjorn* ja 7. *Juha*, s. toukok. 12. 1830. — Vaimo, vih. heinäk. 2. 1857, *Heleena Kristiina Kaarlenr Vahala*.⁶¹⁾

8. *Sofia Vilhelmiina*, s. tammik. 13. 1787, k. (orpona) (isoon-rokkoon) maalisk. 29. 1795ja

9. »Pieni lapsi», haudat, tammik. 1789.

⁶¹⁾ Lapiin Sukkalaa ja Kirkkalaa koskevat tiedot on Aarne Ravola (Naar-oelta) koonnut.

Kolmen Häggroth-sisaruksen ja heidän miestensä käsialanäytteet vuolta 1781.

Taulu 7.

III **Valpuri Holmberg**, (isä Juha Häggroth, t. 2), s. Euran Nuoranteella jouluk. 27. 1754, k. (keuhkot.) Krannilassa Euran kirkonkylässä kesäk. 15. 1821. — Mies, vih. syysk. 2. 1772, **kirjanpitäjä**, Kullaan Leineperin rautaruukin inspehtori **Abraham Holmberg**, s. Sauvossa jouluk. 12. 1746, k. (halvaukseen) Krannilassa elok. 16. 1822. — Viljelevät Vähä-Vahea (1/3 silloisesta Nuoranteesta) **ja** Krannilaa. Heinäk. 7. 1809 he ostavat Iso-Vaheen.⁶²⁾ A. H. mainitaan kirkonisäntänä vv. 1787—1802. — Huhtik. 10. 1809 tehdyllä vaihtokirjalla Kauttuan rautaruukin omistaja Antti Henrik Falck **ja** A. H. vaihtavat myllyosuuksia siten, että Falck luovuttaa A. H:lle (Vähä-Vaheelle) alisessa koskessa olevan myllynpuoliskon tontteineen, A. H:n puolestaan luovuttaessa F:lle ylisen kosken myllynpuoliskon tontteineen.⁶³⁾ — Vanhemmat: Sauvon pitäjänapulainen Jaakko H. k. 1765 ja Hedvig Lindström, (jonka 3. mies J. H. oli).⁶⁴⁾

⁶²⁾ Euran tuomiok. marrask. 1810. pyk. 156.

⁶³⁾ Vähä-Vaheen ja Nuoranteen talonarkistot.

⁶⁴⁾ Abraham H:n isovanhemmat: ratsutilall. Mikkel Eerikin p. H, s. heinäk. 3. 1719 ja Maria Ullberg Sauvon Rajalahden (Rölax) yksinäisitalta (ent. säteri).

IV Lapset (Vähä-Vaheella syntyneet):

1. *Maria Sofia*, s. 1773, k. s. v.,
2. *Abraham*, s, lokak. 2. 1775, (t. 8),
3. *Jaakko Juha*, s, helmik. 4. 1777, (t. 10),
4. *Lauri Iisakki*, s. lokak. 2. 1780, k. Oulussa jouluk. 24. 1808. — Eroaa Porin triviaalikoulusta syysk. 1808. Vänrikki. Toukok. 1800 hän muuttaa (vänrikkinä) Vuo joelle. L. H. main. Albertiina Heleena Törnrothin, (t. 17) ja sisarensa Hedvig Sofia Rabben kotiopettajana, (t. 11),
5. *Hedvig Sofia*, s. toukok. 5. 1783, (t. 11),
6. *Niilo Kustaa*, s. jouluk. 9. 1786, (t. 12),
7. *Adolf Fredrik*, s, heinäk. 20. 1788, k. 1789,
8. *Kaisa Albertiina*, s, lokak. 20. 1790. — Naimaton.
9. *Leena Lotta*, s. syysk. 29. 1793, k. s. v.

Taulu 8.

IV Abraham Holmberg junior, (isä Abraham H., t. 7), s. Euran Vähä-Vaheella lokak. 2. 1775, k. Marjomäen tilalla Jaakimassa kesäk. 23. 1817. — Ylioppilas (Satak.) jouluk. 12. 1791. Hov. ausk. 1795. Varatuomari. A. H. oli kuollessaan Viipurin Kihlakunnan tuomarina. — Vaimo: Kaisa Juliana af Tandefelt, s. toukok. 25. 1790, k. toukok. 25. 1838. Leski Kaisa H. muuttaa miehensä kuoltua tyttärilleen Iso-Vaheelle kesäk. 1818. — Vanhemmat: leskikuningattaren henkiv. rykmentin vänrikki Adam Johan T. ja Juliana Lovisa Boisman.

V Lapset:

1. *Sofia Loviisa*, s. syysk. 23. 1814, (t. 9), ja
2. *Abraham Johan*.

Kaisa Jul. H:n 2. mies: lääninviskaali Antti Kustaa Malm, s. marrask. 1. 1790, k. heinäk. 22. 1876. Sotakamreeri. Kruunukasööri 1839—41. Porvoon kunnallisneuvosmies. Kaupunginviskaali. Euran kirkonkirjoissa huhtik. 1827 maininta: »so-

takamreeritar Juliana Katariina Malm syntyisin af Tandefelt» muuttaa Iso-Vaheelta Porvoon Askolaan.

Lapset:

3. *Kustaa Emil*, s. Eurassa helmik. 27. 1823, k. Hyvinkään sanatoriossa marrask. 9. 1910. Ylioppilas (Uusmaal.) Porvoon kimnaasista 1843. Tuomarintutkinto 1852. Kajaanin Kihlakunnan tuomari 1870. — Naimaton.

4. *Kaarle Oskari*, s. 1826, k. Porvoossa 1863. Maan ensimmäisen kuuromyökkäin oppilaitoksen perustaja. K. M. oli itse kuuromyökkä, ja oli saanut opetusta Tukholman Manilla-laitoksessa. Hän koetti auttaa osatovereitaan perustamalla 1846 main. oppilaitoksen isänsä taloon.

Taulu 9.

V Sofia Loviisa Bökman-Taube-Boisman, (isä Abraham Holmberg, junior, t. 8), s. syysk. 23. 1814, k. jouluk. 21. 1884. — Mies, Pietari Henrik⁶⁵) Bökman, s. lokak. 11. 1800, k. (halvaukseen) Euran Iso-Vaheella lokak. 21. 1837. Alikapteeni Viipurin jalkaväkirykmentissä. He muuttavat syysk. 26. 1834 Iso-Vaheelle Viipurista. Nuoranteen maiden jakokirjassa⁶⁶) päiv. huhtik. 4. 1824, main. Iso-Vaheen omistajana tuomari Holmbergin alaikäinen tytär Sofia. Tässä asiassa esiintyy oikeudessa Sofian äiti, »maaviskaalitar Malm» tyttärensä puolesta.

VI Lapset:

1. *Kaarle Alfred*, s. Viipurissa 1833,

2. *Vilhelm Bernhard*, s. Iso-Vaheella kesäk. 9. 1835, k. (lavantautiin) lokak. 15. 1839,

3. *Viktor Henrik*, s. Iso-Vaheella tammik. 12. 1839, k. (hammaskipuun) tammik. 30. 1840.

⁶⁵) Bergholmin Sukukirjassa ristimänimi Kustaa (s. 158).

⁶⁶) Nuoranteen talonarkisto.

Sofia Lov. B:n 2. *mies*: vih. heinäk. 1. 1841, Porvoon ylemmän alkeiskoulun ensimmäinen kolleega Kaarle Kustaa Erik Taube, s. Sysmässä kesäk. 14. 1812, k. Loviisassa kesäk. 26. 1842.

S. L. B-T:n 3. *mies*, vih. elok. 23. 1850, pikkuserkkunsa majuri Otto Vilhelm Teodor Boisman,⁶⁷⁾ s. Sysmässä kesäk. 26. 1820, k. Porvoossa huhtik. 4. 1885. Erosi sotaväestä 1853. Ylim. virkamies S. Postihallituksessa 1854. Apul. postinhoitaja H:gissä 1856. Postinhoitaja Viipurissa 1863—1880.

Lapsi:

4. *Sofia Teodolinda*, s. Helsingissä elok. 2. 1854, k. s, v.

Taulu 10.

IV Jaakko Juha Holmberg (isä Abraham H., t. 7), s. Euran Vähä-Vaheella helmik. 4. 1779, k. Köyliössä (kivिताutiin) tam-mik. 14. 1823. Ylioppilas (Satak.) kesäk. 17. 1793. Stipendiaatti 1794—98. Fil. maist. 1798. Vih. papiksi heinäk. 15. 1803. Pöy-tyän kirkkoherranapulainen 1803—08. Pitäjänapulainen Ke-miössä 1808—12. Dragsfjärdin kappalainen 1812 ja Köyliön kirkkoherra 1813—23. — Vaimo, vih. Turussa elok. 3. 1818, Selma Charlotta von Qvanten, s. kesäk. 22. 1799, k. Hämeen-linnassa kesäk. 21. 1855. — Vanhemmat, vih. 1792, Suomen Pankin kamreeri, kapteeni Jost Joakim Fredrik Adolf von Qv., s. 1771, k. 1822 ja hänen molemminpuolinen serkkunsa Fredrika Johanna Ugglä, s. 1769, k. 1828.⁶⁸⁾

V Lapset (Köyliön pappilassa syntyneet):

1. *Johanna Olivia*, s. syysk. 14. 1819, k. Helsingissä lokak. 14. 1885. — Mies, vih. Hämeenlinnan kirkossa lokak. 2. 1842, everstiluutnantti *Erik Otto Stjernvall*, s. jouluk. 20. 1803, k. Hämeenlinnassa syysk. 3. 1860. Vänrikki 1823, luutnantti 1831,

⁶⁷⁾ Boisman-suvusta kts. Bergholm: Sukukirja (s. 159).

⁶⁸⁾ Elgenstierna: m.t.

kapteeni 1845 ja majuri 1853. Ero-
si everstiluutnanttina sotaväestä
1857. — Lapset: 1. *Tuttu Charlotta
Olivia Erika*, s. Viaporissa lokak.
16. 1943, k. Helsingissä huhtik. 13.
1913. — Mies vih. Hämeenlinnassa
elok. 2. 1870, senaattori *Gust.
Esaias Fellman*,⁶⁹⁾ s. Lappajärvellä
toukok. 20. 1843, k. Helsingissä
marrask. 25. 1916. — 2. *Fredrik
Gustaf Otto Selim*, s. Tenholassa
lokak. 30. 1845, k. Helsingissä
tammik. 26. 1916. Hov. ausk.
1871. Varatuomari 1873. Pro-
tokollasihteeri 1880. Esittelijä-
sihteeri 1888. Eroitettu laittooni, aikana 1902. Senaattori 1905.
— Vaimo, vih. Kristiinassa 1878, *Sigrid Maria Kraepelin*, s.
huhtik. 11. 1853, k. toukok. 2. 1912. — Vanhemmat: konsuli,
kauppias Carl Vilhelm K. ja Maria Kristina Estlander. —
Lapset *Carl. Gustaf* s. 1880, *Alfhild* s. 1881, *Knut Erik*, s. 1885
ja *Märta* s. 1888.

Olivia Stjernvall, o.s. Holmberg.

2. *Juha (Janne) Selim*, s. toukok. 28. 1821, k. (halvaukseen)
rautatievaunussa matkalla Helsinkiin jouluk. 4. 1893. Yli-
oppilas (Satak.) Porvoon kimnaasista Helsinkiin lokak. 6. 1840.
Viipurin hov. ausk. 1844. Varatuomari 1847. Ylim. kopisti
Senaatin Oikeusosastossa 1848. Viipurin Hovioik. kanslisti 1853.
Kopisti Senaatin prokuraattorin toimituskunnassa 1856. Pyyn-
nöstä sai eron 1857. Kymin ja sitten Ylä-Satakunnan ai. osan
tuomari. Sortavalan tuomiok. tuomari 1864 ja Lappeen 1869.
Hovioik. asessori 1872. — J. H. viljeli Tampin: kartanoa (ent.

⁶⁹⁾ *Fellman*-suvusta kts. *Tor Carpelan*: Ättartavlor (s. 101).

Janne Holmberg.

Tulia Holmberg, o.s. v. Qvanten.

säteri) Askolan Särkijärvellä vv. 1858—93, (hänen leskensä v:een 1913), ja rakensi sen nykyisen päärakennuksen. — Vaimo, vih. elok. 29. 1858, serkkunsa *Julia von Qvanten*, s. kesäk. 25. 1836, k. syysk. 8. 1919. — Vanhemmat, vih. 1826, tykistöluutnantti, sittemmin Tammisaaren postimestari *Karl Viljam v. Qv.* ja *Johanna Fredrika Stichaeus.*⁷⁰⁾ — Lapsettomat.

Selma Qv.-H:n 2. mies, vih. Köyliössä tammik. 9. 1825, lääninmaanmittari ja ritari *Fabian Fredrik Gabrielinpoika Gyl-den*, joka oli hänen serkkunsa ja pikkuserkkunsa, (tämän 2. avio-liitossa), s. jouluk. 23. 1797, k. Hämeenlinnassa elok. 24. 1853. Varamaanmittari 1818. Komm.maanmittari Viipurin läänissä 1820, Turun läänissä 1827. Maanmitt, tireht. arvo 1831. Läänin-

⁷⁰⁾ J. F. St:n isovanhemmat: Hämeenlinnan maaherra *Johan Fredrik Stichaeus*, s. 1778, k. 1853 ja *Fredrika Eleonora Ekholm* s. 1779, k. 1819.

maanmitt. Mikkelin läänissä 1835, Hämeenläänissä 1838. V.t. maanmittaustöiden tarkastaja Viipurin läänissä 1843.⁷¹⁾

Lapset:

1. *Selma Henrika Rosaura (Rosa)*, s. Tyrvällä helmik. 2. 1829, k. (halvaukseen) Tampin kartanossa Askolassa. — Mies, vih. syysk. 28. 1853, aliluutnantti, adjutantti *Edgar Herold Nikolai de Mathis*, s. 1831, k. 1858.

2. *Emilie (Emma)*, s. Hämeenlinnassa tammik. 31. 1841, k. Askolan tilalla Lappeessa heinäk. 30. 1883. — Mies, vih. Lappeenrannassa maalisk. 18. 1873, tilanomistaja *Edvard Grönroos*, hänen 1. avioliitossaan, s. Ulvilassa 1842. E. G. omisti Filppulan tilan Viipurin pitäjässä.

Taulu 11.

IV Hedvig Sofia Rabbe (isä Abraham Holmberg, t. 7) s. Euran Vähä-Vaheella toukok. 5. 1783, k. Helsingissä helmik. 25. 1860. — Mies, vih. kesäk. 1. 1800, rykmentinkirjuri Fredrik Rabbe, s. Kokemäellä toukok. 20. 1780, k. Euran Osmalla (röhkäkuum.) toukok. 7. 1809. Lakitylioppilas (Satak.) toukok. 11. 1798. Suomessa olevan aatellisipullisen rykmentin kirjuri 1801. Sotakamreeri. Mainitun rykmentin kirjurm Fr. R:n puustellina main. 1808 Mietoisten Karkoinen. Fr. R. Viljelee puolta Osmaa (Mäki-Osma) kuolemaansa asti ja hänen vaimonsa poikineen ainakin v. 1837. — Vanhemmat: sotakamreeri Antti R., s. Hattulassa elok. 28. 1726, k. Kokemäellä elok. 11. 1797 ja hänen 2. vaimonsa nimismiehentytär Maria Magdaleena Agander, s. 17&2, k. 1789.⁷²⁾

⁷¹⁾ F. F. G:n 1 vaimo: serkkunsa *Henrika Gustava Gylden*, s. 1804, k. 1823. Vanhemmat: toimitusvouti Niilo G. ja hänen 2 vaimonsa *Maria Loviisa Forselius*.

⁷²⁾ Antti Rabbe asui Ruikkalan Kokin puustellia Kokemäellä. Häntä nimitettiin Kokemäellä »rikkaaksi Rabbeksi». F. R:n isoisa oli karoliini Juhana Rabbe, joka surullisen Norjan retken jälkeen oli nimismiehenä Hattulassa, main. 1727. Siellä hän otti viljelykseensä Kuttilan autiotilan Kattulan kylässä. 1730 hän muutti pois. Ei tiedetä minne.

Hedvig Sofia Rabbe, o.s. Holmberg.

Blackstadiuksen piirros v:lta
1849. Rabben kokoelmat
(Hist. Seura).

V Lapset:

1. *Frans Johannes*, s. Euran Vähä-Vaheella kesäk. 25. 1801, k Helsingissä huhtik. 23. 1879. Turun katedraalikoulun ensimm. luokalla 1814. Ylioppilas (Satak.) mainesanalla »Juvenis optimaespei» 1820. *Satakuntalaisen Osakunnan kuraattori* 1829—33.⁷³⁾ Fil. kand. ja kirjaston amanuenssi 1825. Fil. tohtori 1827.⁷⁴⁾ Riemumaisteri 1877. Äitinsä toivomuksesta F. R. harjoitti jonkin aikaa jumaluusopin opintoja, mutta jätti ne kuitenkin, autautuen lääkärinuralle. Lääket. kand. 1829 ja lää-

ket lis. 1831. F. R. oli Societas pro Fauna et Flora Fennican perustajia ja sen sihteeri useita vuosia, varapuheenjohtaja, rahastonhoitaja ja lopulta kunniajäsen 1871. Collegium Medicumin kanslisti 1829. Promovoitiin lääket. tohtoriksi kesäk. 20. 1832.⁷⁵⁾ Oulun piirilääkäri 1833—34. Lääkintähallituksen kamreeri ja 15 vuoden ajan myös sen sihteeri 1834—68. Huruin hoidon johtok. sihteeri vv. 1808—73, 1875—78. Ullanlinnan kylpylaitoksen intendentti. Useitten ulkomaisten lääkäriseurojen jäsen. Luukemattomien töittensä ja harrastustensa ohella F. R. oli mukana perustamassa mm. Suomen Lääkäriseuraa 1835 ja Suom. Kirjallisuuden Seuraa 1831. Yhdessä Elias Lönnrotin ja M. A. Castrenin kanssa R. perusti Aikakauskirjan *Suomi*. Elämänsä

⁷³⁾ Satacunda Nations Matrikel.

⁷⁴⁾ Hänet vihittiin Turun akatemian viimeisessä juhlallisessa promotiossa yhdessä J. J. Nervanderin ja J. L. Runebergin kanssa.

⁷⁵⁾ Ystävänä Eljas Lönnrotin kanssa.

Frans Johan Rabbe.

J. E. Lindh'in maalaus vuota 1833.

Kansallismuseon kokoelmat.

Aurora Rabbe, o.s. Reutersköld

Kansallismuseon kokoelmat.

viime vuosina F. R. harrasti pääasiassa historiaa. Historiallisessa Arkistossa hän julkaisi tutkimuksiaan. Hän testamentoi Hist* Seuralle 10.000 markkaa l. noin puolet koko omaisuudestaan. F. R. sai kollegiasessorin (1840), hovineuvoksen (1868) ja kamarineuvoksen (1872) arvonimet. F. R. rakensi itselleen Kai-vopuiston luoteiselle kalliolle Kalliolinna-nimisen komean huvilan 1845.⁷⁶⁾ Julkaisut: väitöskirja: *Afhandling om temperamenterna* (1832). — 4 osaa *Finlands Medicinalförfattning* 1683—1870. (1837. 1839. 1846. 1847.) — *Om Sparbanken i H:fors* (1876) y.m. F. R. työskenteli vielä kuolinvuoteellaan kesken jääneen 5-osaiseksi suunnitellun teoksensa *Suomen Lääkintähistorian* parissa. — Vaimo, vih. Helsingin pitäjässä toukok. 22. 1836, *Henriette Gustava Aurora Reuterskiöld*, s. Porvoossa huhtik. 23.

⁷⁶⁾ F. R:n elämänohjeena oli: *vixit dum vixit, laetus, Justus et probus*. Hän todella eli elämänsä iloisena, oikeamielisenä ja vilpittömänä totuudenetsijänä. Hänen avioliittonsa oli lapseton, mutta harvinaisen onnellinen.

Fredrik Rabbe.
D. *Budkowskin* maalaus v:lla
1845.
Kansallismuseon kokoelmat.

1811, k. Helsingissä helmik. 19. 1880. — Vanhemmat: ev.luutnantti Kaarle Vilhelm R. ja Helena Charlotta De Freese. — Lapsettomat.

2. *Fabian Fredrik*, s. Osmalla maalisk. 26. 1803, k. Helsingissä syysk. 29. 1862. Main. veljensä rinnalla Turun katedraalikoulun ensimmäisellä luokalla 1814. Ylioppilas (Satak.) kesäk. 21. 1822, mainesana »Optimae spei». Turun hov. ausk. 1826. Senaatin ylim. virkamiehenä vv. 1830—34. Kamarikirjurina Senaatin Valtiovaraintoimituskunnassa 1835—42.

R. lahjoitti koko omaisuutensa Suom. Kirjallisuuden Seuralle.⁷⁾ Elämänsä viime vuosina R. harrasti pääasiassa kirjallisuutta ja musiikkia. R. oli erikoisesti kanteleensoiton harrastaja. Levittääkseen ja tehdäkseen tämän kansallisen soittimen tunnetuksi hän teetti niitä ja möi sitten halullisille. Laulukirjojaan hän levitti ilmaiseksi. Suom. Kirjallisuuden Seura pystytti R:n haudalle hiotun kiven, jossa sanat: Muistajansa muistoksi.—Julkaisut: *Tuttus Visbok* 1—5. H:ki 1856. *Laulun soittaja* 1—5. 1856 ja 1857. *Ada* I—II. *Säveliä Vänrikki Stoolin tarinoihin* II. H:ki 186) Kaikki nämä ovat kanteleen säestyksiä.

Taulu 12.

IV Niilo Kustaa Holmberg (isä Abraham H., t. 7), s. Euran Vähä-Vaheella jouluk. 9. 1786, k. jouluk. 12. 1858. Todistus

⁷⁾ R. omisti talon Yrjönkatu 8:ssä, »Kukko»-nimisessä korttelissa, missä hän asui äitinsä kanssa.

Porin triviaalikoulusta Etymologica-luokalta kesäk. 11. 1802. N. K. H. main. katselmuskirjurina Porin jalkaväkirykmentin Euran komppaniassa v. 1808, ja hänen puustellinaan main. Saunan tila Vähä-Säkylässä. Rykmentin kirjuri 1810—15. Sotakamreeri v:sta 1822. N. K. H. muuttaa Mietoisiin tammik. 3. 1810, mutta palaa sieltä nuorikkoineen jo vajaan vuoden kuluttua. Hän viljelee kotitaloaan Vähä-Vahea ainakin v:sta 1824, sekä Iso-Vahea. Yli-Nuorannetta hän viljelee sukulaisensa (serkkunsa pojan) *Kalle Abrahaminpoika Nuorante-Jaakkolan* jälkeen (t. 29). Kauppakirja on päiv. helmik. 17. 1844.⁷⁸⁾ Näiden lisäksi hän omistaa vielä Krannilan ja Osman tilat Euran kirkonkylässä sekä Heikkilän aukumenttitilan Kauttualla. Näillä monilla tiloillaan N. K. H. harjoittaa laajaa maanviljelystä ja karjanhoitoa. Kerrotaanpa sotakamreerin lammastarhassa olleen jopa 300—400 lammasta. Näistä saatu villa vietiin Tampereen verkatehtaaseen. — Vaimo, vih. Mietoisten Saaren kartanossa lokak. 5. 1810, Marie Henriette Gervais, (Servais), s. Tukholmassa huhtik. 4. 1788, k. (hengenahdist.) Tampereella lokak. 7. 1864. M. G. oli hieno, sivistynyt ranskatar. Hänen sukunsa kuului uskonsa tähden maanpakoon joutuneisiin.

V Lapset (Vähä-Vaheella syntyneet):

1. *Kaarle Kustaa*, s. elok. 16. 1811. Kirjoittautuu Turun katedraalikouluun helmik. 1. 1821. Koulussa mainesana »lahjakas, oppiv., hyvätapainen...» Ylioppilas (Satak.) jouluk. 19. 1830, serkkunsa Frans Rabben oppilaana. K. K. lopetti lukunsa yliopistossa 1840 ja muutti Poriin. Meni nuorena merille, mutta hävisi jäljettömiin. Hänen otaksutaan ottaneen osaa Pohj. Amerikan sisälliseen sotaan.

2. *Niilo Vilhelm*, s. toukok. 3. 1815, k. s. v.

3. *Frans Vilhelm*, s. heinäk. 6. 1818, k. Ikaalisissa maalisk. 28. 1872. Kirjoittautuu Turun katedraalikouluun helmik. 4. 1828.

⁷⁸⁾ Nuoranteen ja Vähä-Vaheen talonarkistot.

Eeva Matilda Rosendal,
o.s. *Holmberg ja Mauno-*
poikansa.
Blackstadiuksen öljymaalaus.

Taulu 13.

Ylioppilas 1840 (Satak.) F. Hertzbergin oppilaana. — Vaimo, serkkunsa *Desire Gervais*, s. Tukholmassa, F. V. sai isältään Iso-Vaheen tilan 1841, mutta menettisen epäsäännöllisen elämänsä tähden. Omisti Hakumäen tilan Ikaalisissa.

4. *Eeva Matilda*, s. helmik. 15. 1822, (t. 13).

V Eeva Matilda Rosendal, (isä Niilo Kustaa Holmberg, taulu 11), s. Euran Vähä-Vaheella helmik. 15. 1822, k. Hämeenkyrön Tuokkolassa syysk. 9. 1880. Mies, vih. Euran Vähä-Vaheella maalisk. 13. 1846, Adolf Fredrik Rosendal, rehtori, s. Hämeenkyrön Tuokkolassa marrask. 2. 1821, k. Hämeenkyrössä marrask. 16. 1876. Fil. maist. 1844. Turun lukionapulainen 1853—60. Tampereen yläalkeiskoulun rehtori 1860—1876. Vih. papiksi 1870. Pappissäädyn jäsenenä valtiopäivillä 1872. Tampereen koulun lakkauttamisen jälkeen 1876 A. R. aikoi antautua kirjalliseen työhön, mutta kuoli samana vuonna hivuttavaan keuhkotautiin. Hän on julkaissut Vanhan ajan historian kaksi osaa vv. 1864 ja 1870.⁷⁹⁾ — Vanhemmat: Turun lääninkamreeri,

⁷⁹⁾ Rehtori A. F. Rosendal oli älykäs ja hienosti sivistynyt ihminen, vilpittön ja rehellinen. Kaikki kunnioittivat häntä suuresti, sekä ylhäiset että alhaiset. Elämänsä lopulla hänellä oli suuria suruja, joitten alla hänestä tuli hieman synkkämielinen. — Hänen vaimonsa Eeva sen sijaan oli hänen täydellinen vastakohtansa. Hän oli aina iloinen ja hilpeä, helläluontoinen, miellyttävä ja erittäin ihmisystävällinen. Hän oli tumma, hienopiäinen kaunotar. Ja hän oli harvinaisen syvästi kiintynyt lapsiinsa. Rosendalien koti oli uskonnollinen. Jumalan Sanaa viljeltiin päivittäin, ja kir-

kollegiasessori ja kruununvouti Adolf Yrjö R. s. Ruovedellä tammik. 21. 1781, k. Hämeenkyrön Tuokkolassa tammik. 7. 1842 ja kirkkoherrantytär Maria Loviisa Avellan, s. elok. 31. 1787, k. Hämeenkyrössä 1820.⁸⁰⁾ E. ja A. R. viljelivät edellisen kotitaloa Vähä-Vahea vuoteen 1864, jolloin heinäk. 29. myivät sen Souppaalle haarautuneen Häggroth-Nuorante-suvun jäsenelle Karoliina Souppaalle ja tämän miehelle.⁸¹⁾ Vähä-Vaheen rinnalla Rosendalit viljelivät isän, sotakamreeri Holmbergin kuoltua myös Yli-Nuoranteen tilaa, mutta sen he jo maalisk. 3. 1860 myivät Nuoranteen pojalle Erland Heikkilälle, (t. 20). Erland H. puolestaan möi Nuoranteen yhdessä perimänsä Ala-Nuoranteen osuuden kanssa Kalle-veljelleen huhtik. 30. 1864, jolla sukuhaaralla se vielä nytkin on. Eeva R. vietti viimeiset leskeysvuotensa Hämeenkyrön Tuokkolassa, joka pari vuotta ennen hänen kuolemaansa hänen silmäinsä alla paloi poroksi.

VI Lapset:

1. *Mauno*, s. Hämeenkyrön Tuokkolassa syysk. 8. 1848, (taulu 14).

2. *Yrjö Otto*, s. Hämeenkyrössä helmik. 28. 1851, k. Viipurissa syysk. 9. 1911. Ylioppilas 1869. Fil. kand. 1876. Vanh.

kossa perheen paikat eivät olleet tyhjät. — Nuori Eeva-äiti kirjoittaa esikoisensa Maunon syntymän johdosta jo seuraavana päivänä päiväkirjaansa: »Jumala antakoon hänelle armonsa elämään ja kuolemaan uskossa Jeesukseen Kristukseen...» Eeva R:n joutuessa viettämään elämänsä viimeiset leskenvuodet yksin Hämeenkyrön Tuokkolassa, oli hänen rinnallaan uskollinen lapsuudenystävänsä tohtorinrouva Fredrika Lindström o.s. Timm (Euran Vaaniista), joka suurella rakkaudella hoiti häntä kuolemaan asti.

⁸⁰⁾ A. F. R:n isovanhemmat: Yrjö R., korpraali, varusmestari, s. 1741 ja Anna Salven, Ruoveden Jämingin kylästä. — Maria L. Avellanin vanhemmat: rovasti Kustaa Juhanp. A. s. Tammelassa lokak. 20. 1742 ja rovastintr Loviisa Fredrika Brander, s. Vehmaalla kesäk. IV. 1763, k. Villilän ratsutilalla Nakkilassa iouluk. 3. 1845.

⁸¹⁾ Tästä sukuhaarasta kts. Lempi Ahla: m.t.s. 119.

lehtori Viipurin ruots. tyttökoulussa. Viipurin valmistavan koulun ja Uuden yhteiskoulun perustajia. — Vaimo, vih. syysk. 9. 1883 *Naema Johanna Lang*, s. Göteborgissa lokak. 8. 1859, k. Viipurissa syysk. 11. 1917. Johtajatar V:rin Uud. yhteiskoulussa. — *Lapset*: 1. *Yrjö*, s. Oulussa 1885, k. 1925. Vanh. lehtori. Rehtori. Viipurin reaalikoulun perustaja. Opettajana Uud. yhteiskoulussa, tyttökoulun jatkoluokilla, ruots. lyseossa ja Sahateollisuuskoulussa. — Vaimo, vih. 1908, *Saima Asikanus*. — 2. *Aino Johanna Matilda* (otti 1936 nimen *Kuosmaa*), s. Kotkassa 1890. Opettaja V:rin Uud. yhteiskoulussa. Rautatien virkailija V:ri:ssä v:een 1939 ja Helsingissä v:sta 1940. — Naimaton. 3. *Alma Sylvia (Ruosmaa)*, s. Kotkassa 1891. Sairasvoimistelija. — Naimaton. 4. *Martta Ilta Alice*, s. Viipurissa 1895. Yliopp. (Viip.) 1914. Pankkivirkailija. — Mies, vih. 1921, Haapakosken asemapäällikkö *Toivi Berndt Palola* (Brander), s. Kirvussa 1895. 5. *Adolf Fredrik (Ruosmaa)*, s. Viipurissa 1898. Kapteeni e.v.p. Työtehotarkkailija. — Naimaton.

3. *Verner*, s. Turussa 1853, k. Hämeenkyrössä lukiolaisena (mielisair.) lokak. 1. 1876.

4. *Minna Maria*, s. Turussa 1857, (t. 15).

5. *Niilo Kustaa*, s. Turussa 1859, k. Helsingissä 1920. Viljeli kotitaloa Tuokkolaa v:een 1880. Liikemies. — Vaimo, vih. 1887, *Heleena Sofia Tamminen*, s. Somerolla 1857, k. Helsingissä 1941. — *Lapset*: 1. *Lydia Maria* ja 2. *Väinö Johannes*, k. pienenä, 3. *Otto Fredrik*, s. 1890. Liikemies. 4. *Väinö Johannes*, s. 1892, k. (tapaturm.) 1902. Haud. Englantiin. 5. *Elli Sofia*, s. 1894. Osastopäällikkö Aura-yhtiössä. — Mies, vih. 1921, varatuomari *Johan Erik Blomkvist*, s. 1887. Avioero 1938. 6. *Helvi Irene*, s. 1896. — Mies, vih. 1921, Viipurin U. yhteiskoulun rehtori, maist. *Herman Suoninen*, s. Ruskealassa 1893.

Taulu 14.

VI Mauno Rosendal,⁸²⁾ (äiti Eeva Holmberg, taulu 13), rehtori, s. Hämeenkyrön Tuokkolassa syysk. 8. 1848, k. (halvaukseen) Oulussa lokak. 21. 1917. Lapsuutensa ajan M. R. vietti Euran Vähä-Vaheella, johon liittyvätkin hänen rakkaimmat muistonsa 16 ikävuoteen saakka. Kun äidin perintötila 1864 myytiin sukulaisille, muutti M. R. jatkamaan koulunkäyntiänsä Hämeenlinnan lukioon. Ylioppilas, (hist. fil.) kesäk. 2. 1868. Fil. kand. (»clarissimus») toukok. 29. 1873. Lukuvuoden 1873—74 M. R. oli isänsä sijaisena Tampereen yläälkeiskoulussa. Dogmatiikan ja historian tutkinto 1876 sekä s. v. näytteet uskonnon lehtorinvirkoja varten. Oulun ruots. lyseon uskonnon ja ruotsinkielen lehtori 1890. Tämän ohella M. R. hoiti opetusta maissteri S. A. Westerlundin kanssa 1883 perustamassaan valmistavassa koulussa. V. 1902 M. R. perusti Oulun suom. yhteiskoulun ja oli kuolemaansa saakka sen toisena johtajana. — Julkaisut: *Kertomuksia kirkkohistorian alalta* I ja II (1887 ja 1890), *Silmäyksiä ristintien salaisuuteen ...* (1889), *Sureeko Suomi Jumalan mielen mukaan?* (1891), *Sanannen kiusatuille sieluille* (1892), *Samuel Herran majassa* (1894), *Suomen herännäisyyden historia 19:llä vuosisadalla* I—IV (1902—17) sekä kaunokirjallinen teos *Herran tuli* (1914). Vm. on ilmestynyt kymmenkunta painosta sekä on se käännetty useille vieraille kielille. M. R. kuului Vilhelmi Malmivaaran perustaman »Hengellisen Kuukauslehden»

Mauno Rosendal.

⁸²⁾ E o s e n d a 1-suvusta kis. P o p p i u s : Rosendal.

toimitukseen ja oli mukana perustamassa »Herättäjä»-nimistä kustannusliikettä.

M. R. oli harvinaisen etevä opettaja, loistava puhuja, harras isänmaan ystävä ja syvä, uskonnollinen persoonallisuus.

Kenraalikuvernööri Bobrikov eroitti R:n lehtorinvirastaan 1903 ja myöhemmin samana vuonna hän valtiollisista syistä karkoitettiin maasta. Kahden vuoden oleskelun jälkeen Ruotsissa hän 1905 sai palata kotimaahansa. M. R. oli Oulun kaupungin edustajana porvarissäädyssä vuoden 1905—06 valtiopäivillä ja uudessa eduskunnassa 1908—09 sekä kirkolliskokouksessa 1893 ja 1898. V. 1907 hänet nimitettiin entiseen lehtorinvirkaansa Oulun suom. lyseossa.

— Vaimo, vih. kesäk. 22. 1876, Alma Karoliina Helsingius, s. Laitilan tilalla Hämeenkyrössä heinäk. 4. 1853, k. Aili-tyttärensä luona Pieksämäellä (halvaukseen) heinäk. 3. 1933. — Vanhemmat: kamarineuvos Karl Otto H. ja Amalia Vilkman.

VII Lapset (Oulussa syntyneet):

1. *Naema Heleena*, s. jouluk. 17. 1878, k. toukok. 13. 1886.

2. *Lauri Fredrik*, s. jouluk. 13. 1879. Ylioppilas 1897. Fil. kand. 1901. Opiskellut Ranskassa vuoden 1902. Köyhäinhoidon piiritarkastaja v:sta 1918. — Julkaissut *Felicite de Lammennais'in* elämäkerran nimellä »*Katolisuuden kahleissa*» (1942). — Vaimo: *Ebba Sofia Helander*, s. marrask. 17. 1880. Fil. kand. 1910. — Lapsi: *Lauri Erkki Mauno*, s. elok. 3. 1918, haavoittui Tornion taisteluissa lokak. 3. 1944, k. Uumajan sairaalassa marrask. 9. 1944. Yliopp. 1937. Vänrkki 1942.

3. *Aili Eeva Maria*, s. heinäk. 23. 1881. Toivolan kasvitarihakoulun johtajatar. — Mies, vih. 1908, metsäneuvos *Axel Johannes Cautón*, s. Pieksämäellä tammik. 21. 1877. — Eläkkeelle jouduttuaan A. C. hoitaa Moision sukukartanoa Pieksämäellä. — Lapset (käyttävät nimeä *Kauttula*) (Pieksämäellä syntyneet): 1. *Maija*, s. 1909. Yliopp. 1929. Fil. maist. 1936, 2. *Elsa*, s. 1914.

Ylioppilas 1934. Voimistelunopettaja 1938 ja 3. *Matti*, s. 1917. Ylioppilas 1936. Metsänhoitaja 1943. Kaatui kesäk. 10. 1944.

4. *Minna Matilda*, s. maalisk. 8. 1883. Lastentarhan opettajana Oulussa. — Mies, vih. 1911, metsänhoitaja *Torsten Volmar Rydman*, s. Perttelissä tammik. 9. 1872. Utajärven, Kurun ja Jämsän hoitoalueiden mets. hoitaja v:een 1938, jolloin eläkkeelle. — Lapset: *Anna Liisa*, s. 1911, k. (aivokalvontulehduks.) 1921 ja *Ina Linnea*, s. 1913. — Mies, vih. 1937, rakennusteknikko *Teuvo Takala*. — Heillä lapset: *Jorma Olavi*, s. 1938 ja *Lea Kyllikki*, s. 1944.

Minna Nybergh, o.s. Rosendal.
Kansallismuseon kokoelmat.

Taulu 15.

VI **Minna Maria Nybergh**, (äiti E. M. Holmberg, t. 13), s. Turussa huhtik. 6. 1857, k. Vähässäkyrössä helmik. 16. 1887. — Mies, vih. syysk. 26. 1876 rovasti **Henrik Nybergh**, s. Ilmajoella helmik. 2. 1846, k. Helsingissä helmik. 26. 1900. Vih. papiksi 1872. Turun tuomiokapitulin notaari. Uskonnonopettaja Turun lyseossa. Halikon kirkkoherra 1876—1885. Vähänkyrön kirkkoherra 1885—1900.

VII Lapset (Halikossa syntyneet):

1. *Aino Maria*, s. jouluk. 13. 1878. Voimistelun opettaja Mikkelin tyttökoulussa 1901—02. Sairaanhoitajatar Nummelan parantolassa 1903—10. — Mies, vih. 1919, lääket. toht. *Karl Emil Robert von Kraemer*. — Vanhemmat amiraali *Robert von K.* ja *Sophie Cedercreutz*. — Lapset: 1. *Erik Oskar*, s. maalisk. 27.

1911. Fil. maist. Yliopiston kirjaston amanuenssi. 2. *Valter Henrik*, s. toukok. 20. 1915. Lääket. kand.

2. *Toini*, s. 1881. k. pienenä.

3. *Martti Johan Vilhelm*, s. lokak. 27. 1883. Harjoittanut yliopistossa hist. kielitiet. ja teologisia opintoja 1903—1907 ja juriidisia 1911—14 ja 1920. Vihit, papiksi 1908. Merimies[^] pappina Hampurissa alkuvuoden 1908. Papistonapulaisena Porvoossa 1908—09. Erosi papinvirasta 1909. V.t. kaupunginvouti Porvoossa 1912—14. Kaupungin taksoitussihteeri 1916—1931. Kaupungin kamreeri ja asiamies v:sta 1920. Porvoon kirkkovaltuuston ja kaupunkilähetyksen hallituksen jäsen. — Vaimo, vih. 1916, *Fanny Maria Blomqvist, o.s. Jahnsson*. — Vanhemmat: preparaattori *Henrik Vilhelm J.* ja *Adolfina Nyman*. — Lapsettomat.

4. *Gabriel*, s. Vähässäkyrössä tammik. 12. 1887, k. s. v.

Taulu 16.

III Leena Rikström, (isä Juha Häggroth, t. 2), s. Euran Nuoranteella syysk. 28. 1757, k. Laitilan Kaukolassa marrask. 2.1819. — Mies, vih. syysk. 16. 1780, Samuel Rikström, s. Eurajoella heinäk. 6. 1744, k. jouluk. 13.1828. Kenttä vääpeli. Viljelivät Leenan perintötaloa Iso-Vahea (1/3 Nuorannetta) vuoteen 1809, jolloin toukok. muuttavat Laitilaan. Iso-Vaheella istutaan käräjät, kuten on istuttu v:sta 1776 asti, 27 v. peräkkäin. Heidän muuttaessaan Laitilaan Iso-Vahe siirtyy Holmberg-haaralle vuoteen 1864, jolloin se siirtyy vieraisiin käsiin. S. R. omistaa yhdessä Leenan isäpuolen taloustireht. *Lauri Demoenin* kanssa Klomsin tilan Ulvilassa. Jälkeen 1778 se main. R:n lampuotitilana. Sotakamreeri Holmberg on Leena-serkulleen hänen osuudestaan Nuoranteeseen ja Heikkilään antanut osuutensa Klomsiin. Tästä on ensimmäinen lainhuudatus elok. 28. 1787. Laitilassa S. R. vii-

jellee säterivapautta nauttivaa kruunun virkataloa Kaukolaa 1809—1826. — Vanhemmat: vih. Eurajoen pappilassa heinäk. 12. 1738, Eurajoen kirkkoherranapulainen Juhana R., s. 1713, k. Eurajoen Mullilassa (riutumukseen) huhtik. 20. 1782 ja Eurajoen kirkkoherrantr Liisa Hornaeus,⁸³⁾ s. n. 1713, k. (vanhuudenheikk.) lokak. 21. 1803.⁸⁴⁾

IV Lapset:

1. *Heleena Kristiina*, s. Mestilässä lokak. 29. 1780. Main. 1809, jolloin vanhempineen muuttaa Laitilaan. — Mies: Laitilan pitäjänapul. *Adam Pihlman*, s. Ulvilassa helmik. 4. 1780, k. helmik. 9. 1829. Yliopp. (Satak.) kesäk. 17. 1801. Vih. papiksi 1805. Kiukaisten kappal. apul. 1805—07. Kodisjoen saarnaaja 1807—11. Keuruun pitäjänapul. 1811—12 ja Laitilan pitäjänapul. 1812—29. — Lapset: 1. *Emma*, s. tammik. 23. 1818, k. Hiitisissä helmik. 27. 1856. — Mies *Johan Peter Carlberg*, kappalainen, s. Vermlannissa 1816, k. Tukholmassa 1881 ja 2. *Eeva*.⁸⁵⁾

2. *Lauri Samuel*, s. »Vähä-Vaheen ylitalossa» (— Iso-Vahe) tammik. 7. 1783. Todistus Porin triviaalikoulun *syntactica-luo*-kalta syysk. 20. 1800. L. S. muuttaa Turkuun toukok. 28. 1806, s. v. hänet main. kanslistina siellä.

⁸³⁾ *Liisa Hornaeuksen* isä: rovasti *Samuel Samuelin p. H.*, k. 1740. Yliopp. 1688. Stipendiaatti 1691—92 Vih. papiksi 1692. Houtskarín kappal. 1604. Uudenkaupungin khra 1705. Opponentti pappeinkokouksessa 1694, respond. 1700. Pakeni suuren perheensä kanssa Ruotsiin. Siellä Holmin ja Kullan khra 1716. Eurajoen khra 1722. — 1 vaimo: *Kristiina Toipio*, kauppiaantr Turusta, professori T:n sisar. 2 v:o piispa *Petraeuksen* tytär, joka kuoli paon aikana Ruotsissa. 3 v:o *Maria Burman*. — Lapsia: 1. *Hedvig*. — Mies: rovasti *Jaakko Chydenius Kokkolasta*. 2. *Samuel*, s. 1604. Vih. papiksi (vihkijänä piispa Herman Witte) 1726 Turussa. Oulun triviaalikoulun rehtori, aiemmin Turun Akatemian v.t. sihteeri. — 3. *Kristiina*. — Mies: *Gabriel Welin Somerolta*. — 4. *Maria*. Mies: kappal. *Juhana Fabrell Taivassalosta*. 5. *Liisa* (t. 16).

⁸⁴⁾ Leskenä *Liisa Hornaeus* muuttaa poikansa luo Euraan syksyllä 1763.

⁸⁵⁾ Kyllijoen pojan vaimo Nakkilassa?

Kaksoset:

3. *Kaarle Kustaa*, s. »Vähä-Vaheen Ylitalossa» jouluk. 29. 1785. Ylioppilas (Satak.) Porin trivaalikoulusta kesäk. 12. 1802. Koskenperkaustoimikunnan kamreeri.

4. *Juhana Otto*, s. »Vähä-Vaheen Ylitalossa» jouluk. 29. 1785, k. s. v.

5. *Sofia Fredriika*, s. huhtik. 28. 1788. — Mies, vih. maalisk. 22. 1808, lääninviskaali *Johan Tuurenpolka Helenius* Laitilan Paltilasta, s. 1789, k. (halvaukseen) Köyliön Pryhtillä helmik. 9. 1826. — Lapset (Köyliön Kankaanpäässä syntyneet): 1. *Juliana (Johanna) Laurentia (Laura)*, s. elok. 10. 1812. — Naimaton. 2. *Aleksandra Loviisa*, s. jouluk. 31. 1813, k. (keuhko-kuumeeseen) syysk. 21. 1816. 3. *Emilia Sofia*, (t. 17,8) ja 4. *Cecilia Serafia*. — Mies: Köyliön kartanon isännöitsijä *Elias Sjöholm*. — Sofia H:n 2. mies maanviljelijä *Pryhti* Köyliön Kankaanpäästä, maininta elok. 30. 1834, jolloin tämän äiti-vainajan *Liisa Matintr P:n* pesänpöytäkirja pidetään.⁸⁶)

6. *Kaisa Loviisa*, s. lokak. 2. 1790. — Mies: kaupunginviskaali *Kustaa Sahlberg* Kristiinasta.

Taulu 17.

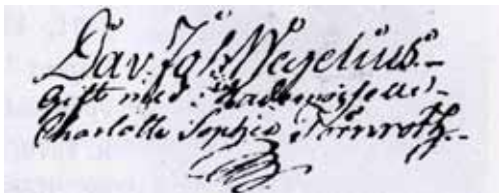
III Sofia Albertina Törnroth, (isä Lauri Demoen, t. 2), s. Iso-Vahella huhtik. 30. 1772, k. Eurajoen pappilassa (keuhkotautiin) marrask. 9. 1812. — Mies, vih. Eurajoella syysk. 20. 1792, kirkkoherra, rovasti Henrik Törnroth, tämän toisessa aviossa, s. Turussa 1754, k. Eurajoella (vanhuudenheikk.) toukok. 12. 1820. Ylioppilas (Turkul.) kesäk. 4. 1772. Maisteri 1782. Stipendiaattina 1780—85. Vih. papiksi kesäk. 6. 1781. Pataljoonan saarnaaja Turun läänin jalkaväkirykmentissä 1782. Turun katedraalikoulun v.t. apologisti 1784 ja Turun suom. tuomiokirkko-

⁸⁶) Euran pit. pesänpöytäkirja. 1816—30. s. 973 ja 1832—58 s. 163. Turun MA.

seurakunnan khran apu-
lainen. Porin rykmentin
saarnaaja 1787, saman
rykmentin pastori 1789.
Köyliön kirkkoherra 1790
—1812. Saarnasi 1807 syn-
nod. kokouksessa. Eura-
joen kirkkoherra 1812—
1820. Rovasti 1812. Omi-
tti Hemmin varoratsu-
tilan (ent. rälssi) Kan-
kaanpään kylässä Köy-
liössä. Puolet siitä oli
Sofia Albertiina perinyt isältään 1805, puolet oli hänen mie-
hensä ostanut 1807. Sofia Albertiinan kuoltua tehdyn pe-
rinnön Jakokirjan mukaan (1817) pesä oli erittäin rikas. Irtai-
misto oli yli 4000 ruplan arvoinen.⁸⁷⁾ — Vanhemmat: vaunu-
mestarien oltermanni T. Turussa ja räätälintytär Maria Nyberg
Uudeltakirkolta,⁸⁸⁾

Henrik Törnroth'in nimikirjoitus.

D. J. Wegeliuksen nimikirj.

IV Lapset (Köyliön Kepolassa syntyneet):

1. *Charlotta Sofia*, s. syysk. 24. 1793, k. Eurajoen Lapijoella (keuhkotautiin) lokak. 18. 1822. — Mies, vih. Eurajoen pappi-
lassa heinäk. 7. 1814, *David Johan Vegelius*, s. Vesilahdella huh-
tik. 15. 1791, k. Halikossa elok. 31. 1839. Yliopp. (Satak.) 1806.
Stipendiaattina 1809—12. Vih. papiksi 1812. Eurajoen kirkko-

⁸⁷⁾ »Kirkkoherrattarella» oli mm. paitsi kultakelloa perineen, kultainen kaulaketju ja korvarenkaat, yhdeksän (!) kultasormusta (näistä kaunein ja arvokkain kreivi v. Fersenin Sofialle häälahjaksi antama timanttisormus, joka vieläkin on suvun hallussa kalliina muistona) sekä hopeaesineitä 480 ruplan arvosta, muista kodin arvoesineistä puhumattakaan. (Nordlund-suvun arkisto.)

⁸⁸⁾ Törnroth-suku on lähtöisin Kungsören pitäjistä Ruotsista. Hen-
rik T:n isän isoisä oli pormestari.

Albertiina Heleena Nordlund
(o.s. *Törnroth*) tyypillisine
Demoen-piirteineen.

herranapul., v.t. kappal. 1912—15, kappal. 1816—36. Pastoraali 1823. Köyliön kirkkoherra 1825—32 ja Halikon 1832—39. Vanhemmat: Vesilahden khra *Karl Fredrik V.*, k. 1809 ja kruununvoudintr *Kata-riina Sofia Sanmark*, s. Tyrväällä 1771, k. Alastarossa 1875.⁸⁹⁾ — Lapset (Eurajoella syntyneet), 1. *Johanna Sofia*, s. Huittisissa 1814, k. 1876. — Mies, vih. 1865, lankon-
sa *Berndt Vikström* tämän 2. aviossa, s. 1806, k. Steningen ti-
lalla Karunassa 1883.⁹⁰⁾ 2. *Charlot-
ta Albertiina*, s. 1816, k. Karunassa

1864. —: Mies: Lavilan kartanon isännöitsijä, sittemmin tilan-
omistaja *Berndt Vikström* tämän 1. aviossa. 3. *Kaarle Henrik*,
s. 1818, k. (keuhkot.) Helsingissä 1843. Kansliankirjuri suom.
Merisota väessä. — Naimaton. 4. *Lauri David*, s. 1820. Vänrikki
Paskevitschin jääkäriyrykmentissä 1840. Erosi sotapalveluksesta
1845. Palveli sittemmin rajavartiostossa. Vänrikki Grodnon
brigaadissa. Erosi luutnanttina 1848.

2. *Albertiina Heleena*, s. tammik. 5. 1795, k. (vanhuuden-
heikk.) tammik. 8. 1888. — Mies, vih. Eurajoen pappilassa jou-
luk. 5. 1816, *Isak Nordlund*⁹¹⁾ s. jouluk. 6. 1777, k. (vanhuuden-
heikk.) marrask. 3. 1849. Vih. papiksi 1805. Luvian kappal.
apul. 1805. Lapin (T.I.) armovuoden saarnaaja 1805—08. Köy-
liön ja Säskylän khranapul. ja välisaarnaaja 1808—13, khran-

⁸⁹⁾ *Vegeliu s*-suvusta kts. *W i l s k m a n*: m.t.

⁹⁰⁾ *Jutikkala - Nikander*: m.t. II s. 268.

⁹¹⁾ *Isak Nordlund* polveutuu laajasta eurajokilaisesta *Birin su-
vusta*.

apul. Huittisissa 1813—16.

Luvian kappal. 1816—49.

— Lapset: 1. Viktor Vilhelm, s. 1817, k.s.v. 2. Henrik Vilhelm, s. 1818, k. 1889.

Vih. papiksi 1840. Ylim.

pappina Nakkilassa 1841,

Honkilahdella 1844 ja Pyhämaassa 1847. Pomarkun v.t.

kappal. 1849. Närpiön khran apul. ja sijaishkra 1853—59. Säkylän ja Köyliön kappal. 1859—64. Luvian kappal. 1864—75. Laihian kappal. 1875—89. 3. Karl Ferdinand, s. 1820, k. Porvoossa 1905. Fil. maist. Porin ylemm. alkeiskoulun opettaja. Rehtori. 4. Lauri Viktor, s. 1822, k. Luvialla 1890. E. Satakunnan tuomiok. kruununvouti. 5. Sofia Albertiina, s. 1826, k. Luvialla 1898. — Mies, vih. Luvialla 1850, kappal. Johan Ferdinand Ignatius⁹²⁾ tämän 2. aviossa, s. 1803, k. 1876. 6. Berndt Fredrik, s. 1829, k. Naantalissa 1894. Vih. papiksi 1854. Närpiön khran apul. ja sijaishkra 1854—64. Siipyyn v.t. kappal. 1864—70. Maksamaan kappal. 1870—75. Luvian kappal. 1875—78. Naantalin khra 1878—94. Rovasti. 7. Isak Emil, s. 1831, k. pienenä.⁹³⁾

3. Lauri Henrik, s, marrask. 24. 1796, (t. 18).

4. Maria Kristiina, s, elok. 31. 1798, k. (keuhkot.) Luvialla jouluk. 4. 1850. — Mies, vih. Köyliön Kankaanpäässä Hemmin ratsutilalla kesäk. 25. 1826, lankonsa khra David Johan Vegelius (kts. yllä). Maria viljeli isänsä ja isoisänsä (Demoën, t. 2) tilaa 1820—26.

5. Karl Edvard, s. maalisk. 12. 1801, k. tammik. 13. 1838. Yliopp. (Satak.) 1818. Vih. papiksi 1822. Uudenkirkon (T.I.)

Isak Nordlundin nimikirj.

Nimikirjoitus viita 1849.

⁹²⁾ Ignatius-suvusta kts. Bergholm: Sukukirja.

⁹³⁾ Tästä sukuhaarasta kts. K. Ivar Nordlund: m.t.

armov. saarnaaja 1822—24, samoin Uudenkaupungin 1824—25. Kodisjoen saarnaaja 1825—36. Mynämäen kappal. 1836—38. — Vaimo: sukulaisensa, vänrikintr *Johanna Sofia Forselius*. Lapset: 1. *Karl Johan*, k. Porin lukkarina syysk. 14. 1859. — Vaimo: *Maria Rönnholm*. 2. *Johanna Albertiina*.

6. *Fredrika Vilhelmiina*, s. elok. 28. 1803, k. Luviolla 1887. — Naimaton.

7. *Berndt Fredrik*, s. elok. 28. 1806, k. Köyliössä (veren- syökyyn) tammik. 26. 1828. Ylioppilas (Satak.)

8. *Ernst Vilhelm*, s. heinäk. 14. 1809, k. Porissa helmik. 2. 1866. Ylioppilas (Satak.) Porin triviaalikoulusta 1830. Opettaja 1837. Porin ylemmän alkeiskoulun opettaja 1842. — Vaimo: *Emilia Helenius* Köyliöstä. — Vanhemmat: lääninviskaali *Joh. Helenius* ja *Sofia Rikström*, (t. 16,5).

9. *Henriika Emerentia*, s. lokak. 9. 1811, k. Eurajoella (tuh- karokkoon) huhtik. 23. 1816.

Rovasti Henrik Törnroth oli kolmasti naimisissa.⁹⁴⁾

Taulu 18.

IV **Lauri Henrik Törnroth** (isä Henrik T., t. 17), s. Köyliön Kepolassa marrask. 24. 1796, k. Helsingissä elok. 13. 1864. — Ylioppilas (Satak.) kesäk. 22. 1814. Stipendiaattina 1816—22. Vih. Turussa fil. tohtoriksi 1819. Siirtyi sen jälkeen lääketie- teen alalle. L. T. oli Tukholmassa Serafimer lasaretissa opiske- lemassa 1821. Lääket. kand. 1821, lääket. lis. 1822, lääket. toht.

⁹⁴⁾ **Henrik Törnrothin ensimmäinen vaimo: Albertiina Bolmros**, peruukintekijäntr Turusta, k. 1791. Oli »ukon silmäterä» (Rab- be). — Hänen kolmas vaimonsa, vih. Vuojoen kartanossa lokak. 23. 1817, **Maria Kristiina Granander**. Hän oli nimismies **Teodor Hoec- kertin** leski. Tämän vanhemmat: maaviskaaali **Martti H. (»Mutka Martti»)** s. n. 1726, k. Väkkärän tilalla Eurajoella 1804 ja **Ulriika Demoën**, s. tammik. 28. 1730. V.m. oli Lauri Demoënin sisarpuoli (t. 2).

*Lauri Henrik Törnroth.**Agata Törnroth, o.s. Taxell.*

1832. Oltuaan pataljoonan lääkärinä 1822, kaupunginlääkärinä Loviisassa 1823—24, piirilääkärinä Saarijärvellä 1824—29 ja Tampereella 1829—33, linnan- ja lasaretinlääkärinä Viipurissa 1833 sekä kaupunginlääkärinä Turussa 1833—34, hän tuli opettajaksi Helsingin yliopistoon 1834. Tiet. tutkimusmatka 1835—36. Kirurgian ja synnytysopin apulainen 1834—38, samojen aineiden professori 1838—57. T. oli Satakuntalaisen Osakunnan kuraattorina 1834—38 ja inspektorina, 1841—46. Yliopiston vararehtori 1848—55 ja lääketiet, tiedekunnan dekaani 1853—55. Suomen Lääkäriseuran puheenjohtaja 1940—41, 1844, 1847 ja 1852—53. »Lääkintälaitoksen yllähallituksen» ylijohtaja 1855, 1857—63. S. Tiedeseuran puheenjohtaja 1858—59. Useitten ulkom. lääkäriseurojen jäsen. Arvonimi arkiaatteri 1844, valtioneuvos 1857. — T. »oli aikansa etevin kirurgi». Hän teki Suomessa ensimmäisen leikkauksen, jossa potilas sai eetterinarkoosin. Etevenä silmälääkärinä hän

Charles Törnroth.

ensimmäisenä maassamme otti käytäntöön saksalaisen v. Helmholtzin 1851 keksimän silmäpeilin. — Julkaisuja: Suunnattoman laajan praktiikkansa ohella T., paitsi kolmea väitöskirjaansa (vv. 1832, 1834 ja 1837) julkaisi oppikirjan kätilöille 1843 sekä joitakin vihkoja nimellä »*Analecta clinica iconibus illustrata*».

— Vaimo, vih. Porissa tammik. 9. 1823, **Agata Taxell**, s. Ahvenanmaalla helmik. 25. 1798, k. Helsingissä jouluk. 24. 1870. — Vanhem-

mat: kruununvouti, kollegiasessori Erik Juhana Taxell ja Anna Amalia Brander.

V Lapset:

1. *Sofia Amanda*, s. Loviisassa marrask. 11. 1823. — Naimaton.

2. *Lauri Johan Ferdinand*, s. tammik. 9. 1825.

3. *Kaarle Emil*, s. Laukaassa tammik. 7. 1827, k. Porissa 1892. Ylioppilas (Satak.) helmik. 14. 1846, J. M. Kalmin oppilaana. K. oli serkkunsa kruununvouti Nordlundin, (t. 17,2) kirjurina Luviolla. Sittemmin Petrellin viinapolttimon tarkastaja Porissa. — Naimaton.

4. *Julius Konstantin*, s. Laukaassa jouluk. 18. 1828, k. Tyrvällä jouluk. 13. 1875. Ylioppilas (Satak.) helmik. 14. 1846. J. M. Kalmin oppilaana. Kirurg. kand. 1856, kir. maist. 1860. Käkisalmen kaup. lääkäri 1864. Antrean piirin piirilääkäri 1865, Tyrvään piirin 1875. — Vaimo, vih. Helsingissä elok. 19. 1865, *Teodolinda Josefina Linsen*, s. elok. 8. 1834, k. Jääskessä

huhtik. 20. 1872. — Vanhemmat: professori, fil. toht. *Johan Gabriel L.*, s. 1785, k. 1848 ja khrantr *Vilhelmina Petronella Hoeckert*, s. Nousiaisissa 1801, k. Helsingissä 1870.

5. *Emilia Teresia*, s. Tampereella heinäk. 14. 1830. — Naimaton.

6. *Agata Olivia (Viivi)*, s. Tampereella maalisk. 23. 1832, k. 1888. — Naimaton.

Taulu 19.

IV **Juha Juhanpoika Nuorante** (v:t. *Stiina Häggroth* ja *Juha Eskola*, t. 6), s. Euran Nuoranteella huhtik. 4. 1774, k. (vatsatautiin) elok. 23. 1826. Ratsutilallinen. Kuudennusmies. — Nuoranteen vanha perintötila jaetaan kahden veljen *Juhan* ja *Abrahamin* (t. 28) kesken kahtia huhtik. 19. 1807. Juha saa Ali-Nuoranteen ja Abraham Yli-Nuoranteen. Veljekset ostivat neljän muun sisaruksen osuudet Nuoranteesta, *Vähä-Vaheesta* ja *Heikkilästä* siten, että Juhalle tuli 2/3 ja Abrahamille 1/3. — Kauppasumma oli »388 riikintalaria 42 kili. 8 runst». Juha viljelee Ali-Nuorannetta vv. 1808—1824.—Vaimo, vih. kesäk. 16.1794, **Vappu Antintytär Lähteenoja,**⁹⁵⁾ s. Euran Lähteenojalla huhtik. 28. 1776, k. Ali-Nuoranteella maalisk. 12. 1867. — Vanhemmat: ratsutilallinen Antti Antinpoika ja Vappu Mikontytär L.

V Lapset (Nuoranteella syntyneet):

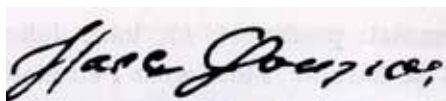
1. *Juha*, s. toukok. 16. 1795, (taulu 20).

2. *Iisakki*, s. marrask. 1. 1796, k. (halvaukseen) lokak. 31. 1865. — Vaimo, vih. jouluk. 18. 1821, ratsutilallisentr *Agata Juhantytär Soupas*, s. helmik. 2. 1805, k. (halvaukseen) tammik. 15. 1868. Viljelevät Souppaan vanhaa sukutilaa.⁹⁶⁾

3. *Leena Stiina*, s. tammik. 10. 1798. — Mies, vih. jouluk.

⁹⁵⁾ Tästä suvusta kts. *Aina Lähteenoja*: m.t.

⁹⁶⁾ Tästä sukuhaarasta kts. *Lempi Ahla*: m.t. s. 86 ss.

Iisakki Nuorante-Souppaan nimikirj.

3. 1822, Euran pitäjänrää-
täli *Juha Palm*, s. Kiukai-
sissa toukok. 15. 1797.

Muuttavat 1837 Eurajoelle.

4. *Kaisa Liisa*, s. marrask. 19. 1799, k. kesäk. 3. 1867. —
Mies, vih. kesäk. 16. 1818, talollinen *Fredrik Jaakonp. Kylä-
Pekka*.

5. *Kustaa*, s. syysk. 26. 1801. Muutti Eurajoelle syysk. 4,
1824. — Naimaton.

6. *Agata Loviisa*, s. syysk. 8. 1803, k. tammik. 5. 1875. —
Mies, vih. kesäk. 13. 1826, tilallinen *Fredrik Fredrikinp. Fors-
man—Rauvola*, s. Naarjoen Rauvolassa huhtik. 19. 1804, k. tam-
mik. 8. 1852.⁷⁾ Viljelevät Rauvolaa. Mutta vv. 1829—32 asu-
vat Hinnerjoen Korven Sonkkilaa. — Lapset: 1. *Fredriika Lo-
viisa*, s. 1826, *Kalle Fredrik*, s. 1828, 3. *Kustaa*, s. 1829, 4. *Leena
Stiina*, s. 1831, 5. *Iisakki*, s. 1833, 6. *Erland*, s. 1835, 7. *Sofia Vil-
helmiina*, s. 1837, 8. *Agata Karoliina*, s. 1839, 9. *Johanna Adolfii-
na*, s. 1841 ja 10. *Juha*, s. 1845.

7. *Fredrik*, s. helmik. 16. 1805. — Vaimo, vih. kesäk. 11.
1829, *Loviisa Simontytär Kalli*, (t. 5,1), s. maalisk. 9. 1805.
Muuttavat Kiukaisiin 1830. F. main. Kaliin isäntänä lokakuussa
1834. — Lapsia: *Fredrik*, s. Eurassa maalisk. 9. 1830.

8. *Fredrika (Riika) Sofia*, s. kesäk. 2. 1807, k. huhtik. 21.
1886. Naimaton. Mainit, erittäin jaloksi ihmiseksi samoin
kuin veljensä *Iisakki*.

9. *Ville*, s. helmik. 3. 1811, k. kesäk. 28. 1856. Lukkalan
isäntä vuodesta 1833. — Vaimo, vih. kesäk. 5. 1835, ratsutilal-
lisen leski *Maija Stiina Juhantytär Ruosteenoja-Lukkala*, s.
Euran Ruosteenojalla jouluk. 30. 1801, k. Lukkalassa maalisk.
28. 1852. Vanhemmat: tai. *Juha Matinp. R.* ja *Anna Tuomaan-*

⁷⁾ Vrt. *Lempi Ahla*: m.t. s. 132.

tytär. — Heillä lapset: 1. *Marjaana Loviisa*, s. 1836, k.s.v., 2. *Kalle Vilhelm*, s. 1837, k. 1838, 3. *Ville Erland*, s. 1840. — Vaimo: tai. tytär *Kristiina Iisakintr.* Lapin Korvolta, s. 1837. Muuttivat Laitilaan 1863 ja 4. *Amanda Matilda*, s. 1844, k. 1845.

10. *Kalle*, s. jouluk. 10. 1812, k. elok. 7. 1892. Herastuomari. — K. N. viljelee vaimonsa kotitaloa Mölsiä, joka on 1/2 Katilasta. — Vaimo, vihi. heinäk. 3. 1838, talollisentytär *Leena Möisi* Sorkkisista, s. kesäk. 22. 1816, k. maalisk. 27. 1882. — Vanhemmat: lautamies *Matti Matinp. M.* ja *Leena Juhantytär Lukkala*. — Lapset 1. *Kalle*, s. 1839, k. 1921. 2. *Fredriika Sofia*, s. 1841. 3. *Juha*, s. 1843, k. 1880 ja 4. *Kustaa*, s. 1845, k. 1867.

11. *Lauri*, s. elok. 26. 1818, k. (paiseisiin) s.v.

Taulu 20.

V **Juha Juhanpoika Nuorante** (isä Juha Jp. N. t. 19), s. toukok. 16. 1795, k. (syöpään) helmik. 21. 1854. Ratsutilallinen. J. N. muuttaa huhtik. 16. 1827 Kokemäelle Pukkalan kapteenipuustellin vuokraajaksi. Sieltä hän palaa lokak. 30. 1834. Hän on kyllä jo elok. 26. 1824 ostanut isältään kotitalon (Ali-Nuoranteen) 933 riikintalarin kauppahinnasta, mutta hän on silti jäänyt Pukkalan vuokraajaksi main v:een. — 1 vaimo, vih. lokak. 12. 1824, **Eeva Matintytär**, s. Lapissa (T.l.) huhtik. 18. 1797, k. Kokemäen Pukkalassa lokak. 27. 1833.

VI Lapset:

1. *Juha*, s. kesäk. 18. 1825 (t. 21),
 2. *Kalle*, s. helmik. 6. 1827 (t. 23),
 3. *Iisakki*, s. helmik. 7. 1829. Muuttaa Vampulaan, jossa viljelee *Isomaan* tilaa Punolan kylässä. Myöhemmin hän asuu Ypäjän Mannisten Mattilaa. — Veljekset Iisakki ja Kalle (Suni) myyvät 1857 osuutensa kotitaloon veljelleen Juhalle 1200 hopearuplan hinnasta.

*Aino (o.s. Houkka) ja Evert
Heikkilä.*

J. N:n 2 vaimo, vih. syysk. 30. 1834, talollisentr **Maria Tuomaan-tytär Heikkilä**, s. Huittisten Momolan Heikkilässä tammik. 31. 1803. Muutti leskeksi jäätyään poikansa *Erlandin* kanssa Huittisiin.

Lapset (Nuoranteella syntyneet):

4. *Ville*, s. syysk. 2. 1835, k. (tuhkarokkoon) maalisk. 29. 1837,

Kaksoiset:

5. *Maria Justiina*, s. jouluk. 15. 1838, k. maalisk. 22. 1865. — Mies,

vih. lokak. 25. 1858, *Juha Kustaa Lukkala*, s. elok. 11. 1833, k. lokak. 2. 1906. Ratsutilallinen. — Vanhemmat: ratsutilall. *Juha Juhanp. L.* ja talollisentr *Maija Stiina Juhantr Ruosteen-oja*. — Lapset (Lukkalassa syntyneet): 1. *Amanda Maria*, s. heinäk. 19. 1860. — Mies, vih. 1885, *Iisakki Vahe.*⁹⁹⁾ 2. *Juha Ernst*, s. kesäk. 21. 1862, k. tammik. 17. 1863 ja 3. *Juha Ernst*, s. helmik. 23. 1865, k. helmik. 5. 1912, ja

6. *Erland*, jouluk. 15. 1838, k. Huittisten Heikkilässä 1911. E. N. omisti osan Ali-Nuorannetta, ja maalisk. 22. 1860 hän osti sukulaisiltaan Rosendaleilta Yli-Nuoranteen 750 hopearuplan kauppahinnasta.⁹⁹⁾ Hän möi sen veljelleen Kallelle 1864, jolloin muutti Huittisiin. Siellä hän viljeli äitinsä sukutaloa Heikkilää, jonka hän sai periä enoltaan Tuomas Tuomaanpojalta. — Vaimo: *Eeva Stiina Iisakintytär*, s. 1845, k. 1911. — Lapsi: *Evert*, s.

⁹⁹⁾ Tästä sukuhaarasta kts. Lempi Ahla: m.t. s. 121 ss.

⁹⁹⁾ Nuoranteen talonarkisto.

1877, (t. 23,2). — Vaimo, vih. 1903, *Aino Emilia Houkka*, s. 1882. Viljelevät Huittisten Heikkilää v. sta 1911.

Taulu 21.

VI Juha Nuorante (isä Juha Juhanpoika N., t. 20), ratsutilallinen, s. kesäk. 18. 1825, k. marrask. 28. 1881. Muuttaa Kokemäelle 1855, jossa on Pukkalan puustellin vuokraajana vuoteen 1867. Sen ohella, vuodesta 1857, viljelee kotitaloaan Ali-Nuorannetta. Pitää kestikievaria. — Vaimo, vih. Huitisissa lokak. 20. 1859, talollisentr **Kustaava Amalia Juhantytär Mailanen**, s. Keikyässä marrask. 15. 1838, k. Ali-Nuoranteella syysk. 20. 1912.

Ernesti Nuorante.

VII Lapset (Ali-Nuoranteella syntyneet):

1. *Juho Ernesti*, s. syysk. 13. 1862, k. Helsingissä kesäk. 11. 1932. E. N. osti sisaruksiltaan kotitalon, kauppakirja päiv. lokak. 14. 1881, maksaen kummallekin 4000 markkaa rahassa. Hän viljelee sitä kuolemaansa saakka. E. N. oli heränneitten (»rukoilevaisten») johtomiehiä Eurassa. — Naimaton.

2. *Frans Oskari*, s. toukok. 5. 1868, (taulu 22).

3. *Maria Kustaava*, s. helmik. 1. 1877, k. huhtik. 15. 1883.

Kustaava N:n 2. *mies*, vih. jouluk. 27. 1888, taloll. poika, maalari *Juho Matinpoika Järvinen* Honkilahden Mannilan Anttilasta, s. Honkilahdessa heinäk. 1. 1846, k. huhtik. 10. 1895. Hän oli Kiukaisten kirkkoherra *Edvard Varen* setä.

Oskari

Nuorante-Mänty saari.

Taulu 22.

VII Frans Oskari Mäntysaari

(isä Juha Juhanpoika Nuorante, t. 21), s. Euran Ali-Nuoranteella toukok. 5. 1868, k. jouluk. 25. 1945. Viljelee Mäntysaaren tilaa v:sta 1900. Veljensä Ernestin kuoleman jälkeen hän v:sta 1932 on viljellyt sen ohella myös kotitaloaan Ali-Nuorannetta. O. M. on ollut Euran Osuusmeijerin hallituksen jäsen ja ajoittain puheenjohtaja. E. Säästöpankin ja Kiukaisten ym. kuntain Palovakuutusyhdistyksen hallituksen jäsen. — Vaimo, vih. heinäk. 11. 1904, tilallisentri **Anna Karoliina Praadi**, s. Huittisissa jouluk. 11 1878, k. Eurassa marrask. 1. 1944. — Vanhemmat: Juha P. ja Karoliina Moisio, Punkalaitumelta.

VIII Lapset (Euran Mäntysaarella syntyneet):

1. *Anni Mielikki*, s. heinäk. 4. 1905. — Mies, vih. jouluk. 18. 1938, *Kauko Vihtori Tala*, s. Kiikassa elok. 23. 1908. Ylioppilas 1927. Yl. oikeustutk. 1935. Varatuomari 1938. Pirkkalan Tuomiokunnan notaari 1936—37. Naantalin poliisikomisaario 1937. Marttilan piirin nimismies 1938, Euran 1942. Esittelijä Turun Lääninhallituksessa 1944. Euran verotuslautak. puh.johtaja v:sta 1940. Res-luutn. 1940. — Vanhemmat: taloll. *Vihtori T.* ja *Anna Hannus*. — Lapset: 1. *Ritva Mielikki*, s. 1940, 2. *Kirsti Annikki*, s. 1941, 3. *Eeva Ulla Birgitta*, s. 1943 ja *Jyrki Kauko Juhani*, s. 1945.

2. *Markku Oskari*, s. elok. 4. 1906. Elää kotitilallaan.

3. *Onni Mauri Johannes*, s. helmik. 28. 1909, k. maalisk. 12.

1940. — Kokemäen maamieskoulu 1928. V:sta 1932 hoiti isänsä omistamaa Ali-Nuorannetta. Otti osaa talvisotaan Sallan ja Vilajoen rintamilla, kaatui Vilajoella. — Vaimo, vih. marrask. 30. 1939, *Hilkka Pauliina Löytty*, s. Eurajoella kesäk. 18. 1915. Talousaineiden opettaja Oriveden Kansanopistossa v:sta 1944. — Lapsettomat.

4. *Matti Heikki*, s. helmik. 24. 1911. Ahlmanin maamieskoulu 1935. Alikersantti. Otti osaa talvisotaan Summan rintamalla, sitten taisteli Vienen Karjalassa ja Karjalan Kannaksella. Ostanut Ali-Nuoranteen isältään 1944.

5. *Martta Kyllikki*, s. toukok. 9. 1913 ja

6. *Frans Erkki*, s. maalisk. 10. 1916, k. (tapaturm.) Eurassa maalisk. 21. 1945. Ahlmanin maamieskoulu 1939. Otti osaa talvisotaan Suomussalmella ja taisteli sitten Vienen Karjalassa ja Karjalan Kannaksella. Alikersantti. Osti 1944 isältään puolet Mäntysaaren tilasta.

Taulu 23.

VI Kalle Juhanpoika Nuorante (isä Juha Jp. N., t. 20), s. helmik. 6. 1827, k. maalisk. 30. 1891. Ratsutilallinen. Viljelee vaimonsa kotitaloa Vähä-Sunia Euran Sorkkisissa 1852—64. Huhtik. 30. 1864 päiv. kauppakirjalla K. N. osti veljeltään Erlandilta Yli-Nuoranteen 24.800 markan kauppahinnasta, ja viljeli sitä kuolemaansa asti. Kestikievari. — Vaimo, vih. 1852, talollisen leski Johanna Sofia Iisakintytär Suni, s. Euran Vähä-Sunilla maalisk. 9. 1833, k. Yli-Nuoranteella elok. 25. 1911. (Johanna Sunin *I mies*, vih. kesäk. 27. 1850, ratsutilallisenp. Erland Kustaantp. Järvenpää Kiukaisten Laihialta, s. syysk. 16. 1823, k. (keuhkotautiin) vävynä Vähä-Sunilla lokak. 17. 1850.)

VII Lapset:

1. *Kalle Vihtori*, s. Vähä-Sunilla huhtik. 3. 1853, k. Nuoranteen Mäkilässä huhtik. 13. 1899. Asui Mäkilän torppaa. —

Vaimo, vih. jouluk. 27. 1892, *Aleksandra Vilhelmiina Fredrikintr*, s. maalisk. 3. 1863, k. syysk. 16. 1919.— Lapset: 1. *Kaarlo Vihtori*, s. 1892, 2. *Aina Aleksandra*, s. 1894, 3. *Niilo Jalmari*, s. 1896 ja 4. *Fanni Maria*, s. 1899.

2. *Frans Johan*, s. Vähä-Sunilla elok. 23. 1855. Viljelee *Houkan* tilaa Loimaalla 1878—1917. — Vaimo, vih. marrask. 8. 1877, *Anna Liisa Matintytär Knuutila*, s. Loimaalla jouluk. 31. 1854, k. huhtik. 14. 1911. — Lapset (Loimaalla syntyneet): 1. *Frans Oskari*, s. elok. 18. 1878, k. heinäk. 23. 1931. Ylioppilas. — Naimaton. 2. *Juho Viljam*, s. kesäk. 29. 1880, k. helmik. 21. 1936. — Vaimo, vih. jouluk. 3. 1903, *Eliina Vilhelmiina Klemelä* Loimaan Hattulasta, s. elok. 1. 1879, k. toukok. 6. 1927. 3. *Aina Emilia*, s. toukok. 18. 1882. — Mies, vih. heinäk. 28. 1903, tilallinen *Evert Heikkilä* (t. 20,6). 4. *Vappu*, s. 1884, k. 1885, 5. *Edvard*, s. 1886, k. 1887. 6. *Väinö*, s. 1888, k. 1889. 7. *Hilda Maria*, s. 1890, k. s. v. 8. *Urho*, s. 1891, k. 1892. 9. *Maria Heleena*, s. heinäk. 31. 1893, k. helmik. 21. 1921. — Mies. vih. lokak. 3. 1918, *Frans Johan Kyty*, s. Ypäjällä huhtik. 1. 1886. 10. *Elsa Eliisa*, s. 1895, k. 1899 ja 11. *Hilda Josefina*, s. lokak. 13. 1897, k. kesäk. 13. 1911.

3. *Erland*, s. Vähä-Sunilla lokak. 8. 1857, k. lokak. 23. 1863.

4. *Edvard*, s. elok. 2. 1860 (taulu 24).

5. *Matilda Johanna*, s. Vähä-Sunilla lokak. 30. 1862. Elää naimattomana Yli-Nuoranteella.

6. *Amanda Maria*, s. Yli-Nuoranteella kesäk. 1. 1869, k. huhtik. 6. 1878.

Taulu 24.

VII Edvard Nuorante (isä Kalle N., t 23), s. Vähä-Sunilla elok. 2. 1860, k. syysk. 3. 1915. Ratsutilallinen. Kunnanesimies. Pappilan virkatalolautakunnan puheenjohtaja. Kunnalliskodin rakennustoimikunnan, meijerihallituksen ja Euran ja Kiukais-

Edvard Nuorante reserviläisenä.

Amanda Nuorante, o.s. Vahe.

ten Säästöpankin hallituksen jäsen. Kestikievarin pitäjä. E. N. osti 1890 isältään kotitalon (Yli-Nuoranteen) 13.000 markan kauppahinnasta ja viljeli sitä kuolemaansa asti. — Vaimo, vih. heinäk. 5. 1892, ratsutilallisentytär **Amanda Serafia Vahe**, s. Turajärvellä syysk. 3. 1862, k. Yli-Nuoranteella heinäk. 19. 1936. — Vanhemmat: ratsutilall. Juha Juhanpoika Jaakkola-Vahe ja Karoliina Vilhelmiina Iisakintr Soupas, Vähä-Vaheelta.¹⁰⁰⁾ — A. N. hoiti kotitaloa leskenä 9 vuotta.

VIII Lapset (Yli-Nuoranteella syntyneet):

1. *Suoma Amanda*, s. maalisk. 31. 1893, k. heinäk. 2. 1895.
2. *Saima Maria*, s. marrask. 18. 1894, k. syysk. 24. 1905.
3. *Paavo Edvard*, s. heinäk. 11. 1896, (taulu 25).
4. *Nillo Konrad*, s. marrask. 12. 1897, k. syysk. 7. 1905.

5. *Amanda Elisabet (Liisa)* s. elok. 6. 1899. — Mies, vih. Eurassa kesäk. 29. 1922, maanviljelijä *Lauri Väinö Junnila*, s. Luvialla toukok. 21. 1894, k. Vihdissä lokak. 28. 1938. — Heillä

¹⁰⁰⁾ Tästä sukuhaarasta, kts. *Lempi Ahla* m.t. s. 119 ss.

lapset: 1. *Matti Uolevi*, s. Eurassa huhtik. 29. 1923, 2. *Maija Annikki Amanda*, s. Vihdissä, maalisk. 3. 1928 ja 3. *Heikki Lauri Kalevi*, s. Vihdissä maalisk. 3. 1936.

6. *Kaarlo Antero*, s. maalisk. 5. 1901 (taulu 26),

7. *Aarne Edvard*, s. marrask. 24. 1902. — Vaimo, vih. Vesilahdella heinäk. 24. 1937, *Laina Leiponen*, s. Vesilahdella tammik. 26. 1902. — Heillä lapset: 1. *Aarne Matti Juhani*, s. Ylöjärvellä kesäk. 12. 1938, 2. *Eeva Laina Maria*, s. Ylöjärvellä lokak. 20. 1939, 3. *Veli Martti Johannes*, s. jouluk. 29. 1942 ja 4. *Seppo Ossi Olavi*, s. Vesilahdella kesäk. 4. 1944,

8. *Eino Robert*, s. kesäk. 8. 1904, k. helmik. 14. 1906, ja

9. *Heikki Ilmari*, s. tammik. 15. 1906, (taulu 27).

Taulu 25.

VIII Paavo Edvard Nuoranne¹⁰¹⁾ (isä Edvard N. t. 24), s. Yli-Nuoranteella heinäk. 11. 1896. Viljelee kotitaloaan vuodesta 1924. Kirkkovaltuuston jäsen. Pappilan virkatalolautak. jäsen 1933—45 ja sen puheenjohtaja v:sta 1937. Kunnanvaltuuston jäsen ja varapuheenjohtaja vuodesta 1944. Kansakoulun johtokunnan jäsen yli 20 v. ja puheenjohtaja vuodesta 1942. Euran yhteiskoulun kannatusyhdistyksen johtok. puheenjohtaja vuodesta 1943. Rauman Osuuskauppapiirin piiritoimik. jäsen vuodesta 1944. Os. Oman Kaupan hallintoneuvoston puheenjohtaja, meijerihallituksen puheenjohtaja ja Toras Oy:n johtokunnan puheenjohtaja 1930—. — Vaimo, vih. elok. 16. 1924, taloll. tytär **Laura Aliina Ruosteenoja**, s. Euran Ruosteenojalla huhtik. 22. 1902. — Vanhemmat: tilall. Kaarlo Matinpoika R., s. kesäk. 21. 1855, k. elok. 20. 1931 ja tilall. leski Sofia Vilhelmiina Matintytär Pietilä.

¹⁰¹⁾ Nuoranteen nykyinen polvi on muuttanut vanhan Nuorante-nimen muotoon Nuoranne.

Paavo Nuoranteen suurperhe.

IX Lapset:

1. *Helvi Martta Annikki*, s. Yli-Nuoranteella heinäk. 26.1925,
2. *Veikko Edvard*, s. Yli-Nuoranteella lokak. 1. 1926,
3. *Eeva Laura Kyllikki*, s. Yli-Nuoranteella tammik. 13.1928,
4. *Paavo Antti Olavi*, s. Yli-Nuoranteella huhtik. 16. 1929,
5. *Eero Kaarlo Kalevi*, s. Noormarkussa kesäk. 3. 1931,
6. *Pekka Juhani*, s. Helsingissä tammik. 15. 1934,

Kaksoiset:

7. *Aila Tuulikki*, s. Turussa elok. 24. 1935,
8. *Aimo Sakari*, s. Turussa elok. 24. 1935,
9. *Marja Mielikki*, s. Porissa helmik. 7. 1943.

Taulu 26.

VIII **Kaarlo Antero (Antti) Nuoranne** (isä Edvard N. t. 24), s. Yli-Nuoranteella maalisk. 5. 1901. Päivölän maamieskoulu 1924. Maataloustuottajain Euran paikallisos. puheenjohtaja v:sta 1931. Jäsen kirkko- ja kunnanvaltuustoissa v:sta 1934.

Salme (o.s. Soupas) ja Antti Nuoranne-Vähä-Vahe.

Viljellyt omistamaan-
sa Krannilantilaa v:sta
1928, ja Vähä-Vaheen
tilaa, jonka A. N. osti
enoltaan *Kalle Vaheel-
ta,*¹⁰²⁾ v:sta 1939. —
Vaimo, vih. elok. 14.
1926, pikkuserkkunsa
Salme Synnöve Sou-
pas,¹⁰³⁾ s. maalisk. 30.
1906. Päästötodistus
Kokemäen yhteiskou-
lun keskikoulusta 1922,

Orimattilan emäntäkoulusta 1926. — Vanhemmat: ratsutilalli-
nen Nestori Anselm Soupas, s. Euran Souppaalla kesäk. 2. 1876,
k. (sydänhalvaukseen) marrask. 19. 1924 ja Riika Tuulikki
Ahlgren, s. Tyrvännössä huhtik. 21. 1879, k. Porissa lokak. 14,
1940.

IX lapset:

1. Erkki *Antero*, s. Raumalla kesäk. 3. 1927, k. Helsingissä
toukok. 9. 1928,
2. *Antti Tapani*, s. Noormarkussa syysk. 5. 1935,
3. *Salme-Maija Kaarina*, s. Porissa elok. 11. 1939, k. kesäk.
16. 1941,
4. *Vappu Ritva Tuulikki*, s. Porissa toukok. 2. 1941, k. tam-
mik. 28. 1943, ja
5. *Eeva-Liisa Eliina*, a Porissa heinäk. 5. 1943.

¹⁰²⁾ *Vahen suku kts. Lempi Ahla: m.t. s. 119 ss.*

¹⁰³⁾ *Tästä sukuhaarasta kts, Lempi Ahla: m.t. s. 145.*

Heikki Nuoranne.

Vappu Nuoranne, o.s. Keskinen.

Taulu 27.

VIII **Heikki Ilmari Nuoranne** (isä Edvard N. t. 24), s. Yli-Nuoranteelta tammik. 15. 1906. Toras Oy:n Torasjoen sahan metsäpäälikkö vuodesta 1930 ja isännöitsijä vuodesta 1934. Suojärven kunnanvaltuuston jäsen 1937—. Torasjoen kansakoulun johtokunnan puheenjohtaja 1935—. Suojärven suojeluskunnan esikunnan jäsen 1934—44. Sortavalan Sk.piiri-esikunnan vai. jäsenenä 1942—44. Suojärven Aseveliyhdistyksen puheenjohtaja 1942—. Karjal. Aseveljien Liiton hallituksen jäsen 1943 —. Suojärven kirkkovaltuuston jäsen 1934 —. Suojärven Krist. yhteisk. työkeskuksen kannatusyhdistyksen johtok. jäsen 1933 —. Suojärven yhteiskoulun kannatusyhdistyksen johtok. jäsen 1936 —. — Vaimo, vih. Kalvolassa marrask. 17. 1934, sairaanhoitajatar **Vappu Keskinen**, s. Helsingissä toukok. 4. 1907. Kirurgin sair. hoit. kurssi 1931. Suojärven kunnansairaalan ylihoitajatar 1931—32. Punaisen Ristin sairaalan

assistenttihoitaja 1932—34. — Vanhemmat: asemapäällikkö Taa-vetti Vihtori Keskinen, s. Ikaalisissa toukok. 3. 1879 ja Selma Maria Lindroos, s. Tuusulassa marrask. 15. 1884.

IX. Lapset:

1. *Hilkka Vappu Kyllikki*, s. Suojärvellä lokak. 24. 1935,
2. *Leena-Maija Amanda*, s. Suojärvellä kesäk. 4. 1937.
3. *Maire Hanna Kaarina*, s. Porissa helmik. 26. 1942, ja
4. *Aino Liisa Eliina*, s. Suojärvellä helmik. 2. 1944.

IV **Abraham Nuorante** (Vanhemmat: Juha Eskola-Nuorante ja Stiina Häggroth, t. 6), s. Euran Nuoranteella toukok. 12. 1780, k. (punatautiin) kesäk. 23. 1837.¹⁰⁴) Ratsutilallinen. Viljelee Yli-Nuorannetta (»Nuorante öfvergård») vv. 1807—34. — Vaimo, vih. lokak. 17. 1803, tilallisentr **Britta Uotila** Kauttualta, s. lokak. 25. 1784, k. (lavantautiin) kesäk. 15. 1837. — Vanhemmat: Simo Simonp. U. ja Briitta Juhanttr Simula Turajärveltä.

— Abrahamin puumerkki:

V Lapset (Yli-Nuoranteella syntyneet):

1. *Leena Loviisa*, s. heinäk. 30. 1804, k. (punatautiin) elok. 7. 1809,
2. *Abraham*, s. toukok. 15. 1807, k. (punatautiin) elok. 26. 1809,

¹⁰⁴) **Abraham Nuoranteen** suurperhe oli kovien koettelemusten alainen. Sotavuonna 1809 elokuussa kuoli kaksi vanhinta lasta peräkkäin punatautiin. Samana sotavuonna synt. kolmas tytär kuoli kuusi vuotta myöhemmin tulirokkoon, johon tautiin niinkään kuoli kodin kuopus, yhdestoista lapsi Abraham v. 1835. Mutta Nuoranteen talo oli muuttunut oikein »kuoleman esikartanoksi», kun siellä kesäkuussa 1837 kuolee peräkkäin äiti, isä ja 22-vuotias Riika-tytär lavantautiin. — Kaiken lisäksi Abrahamin poika Juha hukkuu 1853.

3. *Maria Kristiina*, s. huhtik. 8. 1809, k. (tulirokkoon) syysk. 23. 1815,

4. *Juha*, s. jouluk. 26. 1810, k. (hukkui) helmik. 25. 1853. — J. N. viljelee kotitaloaan v:sta 1834, jolloin hän vanhemmiltaan osti sen 700 liikintalarista. Tammik. 22. 1841 hän myi sen Kalle-veljelleen. — Naimaton.

5. *Kaisa Liisa*, s. tammik. 17. 1813, k. Honkilahdessa helmik. 23. 1888. K. viljeli Honkilahden Kirkkolaa vv. 1844—88. — Naimaton.

6. *Riika*, s. tammik. 21. 1815, k. (lavantautiin) kesäk. 24. 1837,

7. *Agata*, s. helmik. 17. 1817. Muutti Eurajoelle marrask. 16. 1845,¹⁰⁵⁾

8. *Kalle*, s. helmik. 1. 1819 (t. 29). Muutti Eurajoelle marrask. 16. 1846,

9. *Iisakki*, s. helmik. 17. 1821. Ontuva. Muutti Eurajoelle marrask. 16. 1845,

10. *Maria Loviisa (Maija)*, s. syysk. 7. 1823. Muutti Eurajoelle marrask. 16. 1845,

11. *Abraham*, s. toukok. 14. 1825, k. (tulirokkoon) kesäk. 21. 1835.

Taulu 29.

V Kalle Nuorante-Jaakkola (isä Abraham N. t. 28), s. Euran Yli-Nuoranteella helmik. 1. 1819, k. Eurajoen Lapijoen Jaakkolassa syysk. 20. 1855. — Ratsutilallinen. K. N.-J. viljelee kotitaloaan Yli-Nuorannetta vv. 1841—44. Helmik. 17. 1844 hän

¹⁰⁵⁾ »Juuselan mamman» (t. 29) kertoman mukaan olisi Agata ollut Eurajoen Hankkilan Munkkilan emäntänä. Munkkilaissa asuivat myös Iisakki ja Maija Loviisa. V.m. oli myöhemmin ollut naimisissa Lapijoen Heinilän Mäkelän torpanpojan Juhan kanssa. (Tiedot on antanut toht. Yrjö Launis, Eurasta.)

myi sen isänsä serkulle sotakamreeri *Niilo Kustaa Holmbergille* (t. 12) 2057 hopearuplasta. Seuraavana vuonna hän muutti Eurajoelle, josta osti Lapijoen Jaakkolan tullinhoitaja Samuel Södermannilta 2400 hopearuplan hinnasta ja viljeli sitä kuolemaansa saakka. — Vaimo, vih. heinäk. 14. 1847, serkkunsa Iisakki Nuorante-Souppaan tytär Johanna Fredriika Soupas, s. Euran Souppaalla jouluk. 16. 1825, k. Eurajoen Jaakkolassa syysk. 25. 1879. — Vanhemmat, ratsutilall. Iisakki Juhantp. Nuorante-Soupas ja Agata Juhantp. Soupas, (kts. t. 19,2).¹⁰⁶⁾

VI Lapset (Eurajoen Jaakkolassa syntyneet):

1. *Johanna Fredriika*, s. jouluk. 14. 1847 (t. 30) ja
2. *Agata Sofia*, s. huhtik. 18. 1849, k. Euran Juuselassa maalisk. 7. 1936. — Mies, vih. tammik. 19. 1866, *Juha Juhantp. Saarlund-Juusela*, s. Eurajoen Saaren kylän Maijalassa syysk. 24. 1841, k. Euran Juuselassa jouluk. 14. 1933. Ratsutilallinen. Viljelivät Juuselan ratsutilaa Euran Sorkkisissa vv. 1892—1911.¹⁰⁷⁾

Taulu 30.

VI Johanna Fredriika Jaakkola (isä Kalle Nuorante t. 29), s. Lapijoen Jaakkolassa Eurajoella jouluk. 14. 1847, k. marrask. 13. 1919. — Mies, vih. kesäk. 1. 1869, talollinen Markus Markuksenpoika Markkula-Jaakkola, s. Kiukaisissa maalisk. 15. 1833, k. Eurajoella syysk. 17. 1911. M. J. oli Lapijoen Jaakkolan isäntänä vv. 1869—1903. Jaakkolan yhteydessä hän viljeli Yli-Unkia Taipaleen kylässä. V:sta 1903 hän asui v.m. tilaa kuolemaansa asti.

VII Lapset (Eurajoen Jaakkolassa syntyneet):

1. *Johan Markus*, s. huhtik. 10. 1870, k. Raumalla (aivohalvaukseen) helmik. 7. 1929.
2. *Fredriika (Riika) Vilhelmiina*, s. tammik. 27. 1872,

¹⁰⁶⁾ Kts. *Lempi Ahla*: m.t. s. 86 ja 135 ss.

¹⁰⁷⁾ Tästä sukuhaarasta kts. *Lempi Ahla*: m.t. s. 109 ss.

3. *Kustaa Nestor*, s. kesäk. 3. 1873, k. Eurajoella (aivohalv.) heinäk. 11. 1940.

4. *Mikko Edvard*, s. tammik. 16. 1875, k. Eurajoella (aivohalv.) maalisk. 30. 1939.

5. *Frans Fredrik*, s. syysk. 30. 1876, k. lokak. 6. 1902. — Naimaton.

6. *August Rikhard*, s. kesäk. 2. 1878, k. Eurajoella (keuhkkuum.) heinäk. 8. 1918.

7. *Eemil Roobert*, s. maalisk. 20. 1880, k. Raumalla (aivohalv.) marrask. 29. 1943,

8. *Dagmar Aleksandra*, s. marrask. 26. 1881,

9. *Kaarle Jalmari*, s. tammik. 1. 1885 (t. 31),

10. *Väinö Anselm*, s. huhtik. 13. 1886, k. tammik. 25. 1893,

11. *Akseli Roopert*, s. maalisk. 30. 1888, k. maalisk. 15. 1889 ja

12. *Akseli Julius*, s. maalisk. 8. 1890.¹⁰⁸⁾

Taulu 31.

VII Kaarle Jalmari Jaakkola (äiti Johanna Fredrika Nuorante t. 30), s. Eurajoella, Lapijoen Jaakkolassa tammik. 1. 1885. — Ylioppilas (Satak.) Rauman yhteislyseosta 1905. Fil. kand. 1909. Fil. lis, 1921. Tutkimusmatkoja Ruotsiin 1912 ja 1914, ja Saksaan 1932. Helsingin Kallion Yhteiskoulun johtaja 1912—1932. Suomen historian professori 1932. — Suom. Kirjall. Seuran johtokunnan lisäjäsen v:sta 1928. Suom. Hist. Seuran tutkijajäsen 1922. Suom. Kirkkohist. Seuran johtokunnan jäsen v:sta 1925. Suom. Tiedeakatemian jäsen 1933. Suom. Muinaismuistoyhdistyksen työjäsen 1933. Historiallisen Aikakauskirjan päätoimittaja 1935. — Julkaisut: *Pyhän Eerikin pyhi-*

¹⁰⁸⁾ Jaakkolan sukuhaarasta kts. Lempi Ahla: m.t. s. 108 ss.

Jalmari Jaakkola.

mystradition, kultin ja legendan synty 1921. — Pirkkalaisliikkeen synty 1923. — Pohjois-Satakunnan vanha eräkulttuuri 1925. — Suomen muinaiset valtarajat vuoteen 1323, 1926. — Kuningas Maunu Eerikinpojan unionipoliitiikasta 1928. — Vanhimmat historialliset kopiokirjamme 1931. — Suomen varhaishistoria 1935, Suomen varhaiskeskiaika 1938, Suomen historian ääriverit 1940, Suomen sydänkeskiaika 1944. Joukko artikkeleita Hist.

Arkistossa, Hist. Aikakauskirjassa ja Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran julkaisuissa. — Vaimo, vih. kesäk. 16. 1915, Katie Augusta Ernstine Jansson, s. Chicagossa kesäk. 10. 1891. Käynyt yhteiskoulua Chicagoissa, Worcesterissa ja New Yorkissa. — Vanhemmat: insin. Karl Ernst Ossian J., s. Turussa huhtik. 6. 1867 ja Augusta Amanda Akenberg, s. Turussa toukok. 16. 1868.

VIII Lapsi:

Kate Lilian, s. Helsingissä maalisk. 10. 1918. Ylioppilas 1937. — Mies, vih. kesäk. 7. 1941, maisteri *Pentti Pajunen*, s. Diagsfjärdissä tammik. 15. 1918.

PAINAMATTOMIA LÄHTEITÄ.

Asiakirjoja Euran Nuoranteen ja Vähä-Vaheen, Eurajoen Jaakkolan, Lapin Isotalon ja Kirkkalan ym. talonarkistoissa.

Borealis ka Nationen 1640—1846. Yliopiston kirjasto.

Karttoja Maanm. Hallituksessa: Olavi Mortin kartta »Geometrisk Affrättningh öfver stoor Wahe gårdh som för detta hafer warit Sätterj. Anno 1696». — Jean Åhmanin: »Nuorante rusthålls och Wahe augments-hemmans ägor 3/3 1773». — Johan Forseliusen kartta 20/5 1806.

Kirkonkirjoja Askolan, Euran, Eurajoen, Köyliön, Luvian, Porin, Porvoon, Rauman, Ruokolahden, Taivassalon, Uudenkaupungin, Vehmaan, Virolahden ym. seurakunnissa.

Maa- ja manttaalikirjoja, tilikirjoja Valtionarkistossa ja Turun maakunta-arkistossa.

Nordlundin suvun hallussa olevia sukutauluja ja -karttoja.

Pesänkirjoitusluetteloita Valtionarkistossa ja Turun M.A:ssa. Rabben kokoelmat, Hist. Seuran.

Satakunta Nations matrikel. Yliopiston kirjasto.

Suvun kirjekokoelmia ja muistelmia.

Tuomiokirjoja Valtionarkistossa.

Turun yliopiston konsistorin protokollat 1790-luvulla. Yliopiston kirjasto.

PAINETTUJA LÄHTEITÄ.

Ahla, Lempi: Soupas. Ratsutila ja suku. Helsinki 1935.

Akander, Mathias: Herdaminne för forna Wiborgs och nuvarande Bårgå stift. I—II. Helsinki 1868.

Bergholm, Axel: Sukukirja I—II. Helsinki 1901.

Biograafinen Nimikirja. Helsinki 1879—83.

Boström, H. J.: Wasa Hofrätts presidenter, ledamöter och tjänstemän. Helsinki 1915.

Carpelan, Tor: Helsingfors Universitets studentmatrikel 1828—18Ö2. Helsinki 1930.

— » — Ättartavlor. Helsinki 1942,

Carpelan-Tudeer: Helsingin yliopiston opettajat ja virkamiehet v:sta 1828. I—II. Helsinki 1925, 1940.

Colliander, O. J.: Suomen kirkon paimenmuisto I—II. Helsinki 1910—18.

Cederberg, A. R.: Vanhan-Suomen ja muun Suomen välinen yhteys Uudenkaupungin rauhan jälkeen. Suom. Sukututk. seuran vuosikirja XVIII.

Elgenstierna, Gustaf: Svenska Adelns Ättartavlor. I—IX. Tukholma 1925—36.

Finlands minnesvärdmän. Helsinki 1863—57.

Genealogia Sursilliana, Helsinki 1850.

Granit-Ilmoniemi: Porin kaupungin porvareilta ja kauppiaita 1600—1880.

Grotenfelt, K.: Piispa Paavali Juustenin jälkeläisistä. Sukututkimusseuran vuosik. 1:9.

Hausen: *Finlands Medeltidsuskunder I—VIII*. Helsinki 1910—33.

Hartman, T.: *Borgå Stads historia. I—III*. Porvoo 1906—08.

Jalava, Emil: *Liber Scholae aboensis*. Sukututkimus julkaisuja IX. Helsinki 1933.

Jutikkala-Nikander: Suomen kartanot ja suurtilat I—II. Helsinki 1939, 1941.

Jäntere, Kaarlo: Porin triviaalikoulun oppilasluettelot. Sukututmus. julkaisuja II. Helsinki 1926.

Johansson, Gunnar: Suomen piirilääkärit 1749—1927. Sukututkimus®, julkaisuja VI. Helsinki 1928.

Kansallinen Elämäkerrasto I—V. Porvoo 1927—34.

Kannel, Väinö: Viipuriin Hovioikeus 1889—1889. Viipuri 1939.

Lagus, Vilhelm: *Åbo Akademis Studentmatrikel I—II*. Helsinki 1891.

Lagus, Wilhelm Gabriel: *Finska Adels Gods och Ätter*. Helsinki 1860.

Lund, Stig: *Pesonius*. Suom. Sukututk. seuran vuosik, XVI.

Lähteenoja, Aina: Piirteitä Lähteenojan rälssitilan vaiheista. Satakunta V.

Nordlund, K. Ivar: *Släkten Nordlund av Luvia*. Waasa 1927.

Oraval a, Auk., Mauno Rosendal. Porvoo 1922.

Poppius, Liisa: *Rosendal*. Uusi Sukukirja I. Helsinki 1943.

Ramsay, Jully: *Frälsesläkter i Finland äntili stora ofreden I—II*. Helsinki 1909.

Ruutu, Y. O.: Kamariviskaali Antti Jaakonpoika Äimän elämä ja toiminta. Hist. Ark. XXII.

Schauman, K. F. J.: *Finlands Jurister är 1879*. Helsinki 1879.

Soininen, Gunnar: Frans Johan Rabbe henkilöhistorioitsijana. Sukututkimusseuran vuosik. XXV.

Spåre, G. A.: *Biografiska Anteckningar om Kejsarliga Regerings—Konseljens eller Senatens för Finland ordförande och Ledamöter 1809—1877*. Helsinki 1878.

Strandberg, C. H.: *Åbo stifts herdaminne I—II*. Turku 1832h—34.

Suomen Sukututkimusseuran vuosikirjat.

Wasastierna, Oskar: *Finska Adels Ättartavlor*. Porvoo 1879—80.

Westerlund, A. W.: *Åbo Hovrätts presidenter, ledamöter och tjänstemän. 1623-1928*. Turku 1923.

Wilskman, Aile: *Släktbok. I—II*. Helsinki 1912-33».

K. Virkkala

Kokemäenjoki geologis-historiallisen kehityksen valossa.

Satakunnan taloudellisessa elämässä ja sen kehityksessä näyttelee Kokemäenjoki sangen tärkeää osaa. Jo varhaisista ajoista alkaen on maatalous ollut Kokemäenjokilaaksossa korkealle kehittyntä ja nykyäänkin muodostavat jokilaakson tasiset viljelyslakeudet erään maamme tärkeimpiä viljan ylituotantoalueita. Rinnan maatalouden kehityksen kanssa on alueella viime vuosikymmeninä ja erikoisesti juuri viime vuosina saanut teollisuus yhä merkittävämpää jalansijaa. Teollisuudelle elintärkeän käyttöenergian saannin ratkaisemiseksi ovat useimmat Kokemäenjoen kosket osoittautuneet sopiviksi. Äetsässä, Kokemäellä ja Harjavallassa on useita suuria voimalaitoksia syntynyt koskien partaille, mistä helposti voidaan käyttövoimaa siirtää Porin elpyvän teollisuuskeskuksen tarpeiksi. Myös liikenne-elämä on hyvin suuressa määrässä keskittynyt jo vanhastaan Kokemäenjokilaaksoon. Joen eteläpuolella Huittisten—Harjavallan kautta kulkevan harjujakson liikenteellinen merkitys on moottoriajoneuvojen tultua käytäntöön suuresti vähentynyt, mutta liikenteelliset valtaväylät, maantiet ja rautatie, noudattavat vieläkin sangen tarkasti Kokemäenjoen suuntaa.

Huomioonottaen Kokemäenjoen tärkeän merkityksen ei ainoastaan Satakunnan, vaan myös koko maamme elinkeinoelä-

män kehityksessä, on paikallaan luoda lyhyt yleiskatsaus joen syntyyn ja siihen geologis-historialliseen kehitykseen, jonka kautta Kokemäenjoki on nykyiset piirteensä saavuttanut.

Kun mannerjäätikö nykyisen tietämyksemme mukaan kahdeksannen esikristillisen vuosituhannen aikana perääntyi Etelä-Satakunnasta, joutui maa täällä kokonaan veden peittoon. Mannerjäätikön painosta vapautunut maankuori rupesi tällöin noustamaan ja tätä maankohoamista jatkuu tunnetusti vielä tänä päivänä, kuten meren rannikolla olevat vedenpinnan korkeusmittaushavainnot osoittavat. Aluksi oli tämä maankohoaminen sangen nopeaa, useita metrejä, toisinaan jopa kymmeniä metrejä vuosisadassa, mutta on senjälkeen tasaisesti vähentynyt, niin että se nykyään esim. Reposaaren kohdalla on 74 sm sadassa vuodessa.

Sinä aikana, jolloin Etelä-Satakunta oli vielä veden peitossa, ei luonnollisestikaan ollut olemassa Kokemäenjokea. Niillä tie-noilla, missä nykyinen joki Tyrvään Liekovedestä alkaa, oli meren ulappa, jonka syvyys alkuaikoina oli yli 100 m. Nopean maankohoamisen johdosta jääkauden jälkeisen ajan alkuaikoina rupesi maata kuitenkin vähitellen paljastumaan veden peitosta ja n. kolmen vuosituhannen kuluttua jäätikön perääntymisestä Etelä-Satakunnasta oli maa kohonnut jo niin paljon, että Kokemäenjoen ensimmäiset kosket Tyrvällä, Kaukolan- ja Tyrväänkylänkosket syntyivät ja Liekovesi—Kulovesi-järvien pinnat kohosivat merenpinnan yläpuolelle. Tämä tapahtuma merkitsee samalla myös Kokemäenjoen syntyä. Liekoveden nykyinen vedenpinta on 56,3 m merenpinnan yläpuolella. Jos otamme huomioon, että Kaukolan—Tyrväänkylän kosket ovat vuosituhansien kuluessa jonkin verran kuluneet ja syventyneet ja että ihminen on koskien perkaustoiminnallaan aiheuttanut järvissä vedenpinnan laskua, voidaan pitää todennäköisenä, että joen syntyessä meren pinta oli sillä tasolla, mikä nykyisin on

n. 60 m m.p.y. Historialliseksi ajanlaskuksi muutettuna saadaan joen syntyajaksi n. v. 4500 e.Kr.

Kokemäenjoen synty ei tapahtunut minkään suuren luonnomullistuksen tai vedenpurkauksen yhteydessä, kuten oli asian laita esim. Kymijoen ja Vuoksen syntyessä, vaan rauhallisesti ja hitaasti, useiden vuosikymmenien kuluessa rupesivat ensimmäiset virranväreet Liekoveden länsipäähän ilmestymään.

Kokemäenjoen synty tapahtuu geologisen ajanjakson alussa, joka Itämeren historiassa tunnetaan Litorinakauden nimellä. Tunnusmerkillistä tälle ajalle on, että ilmasto Satakunnassakin oli jonkin verran lämpimämpää ja suotuisampaa kuin nykyisin. Tämä käy ilmi ennenkaikkea soiden turvekerroksista tavatuista puiden jätteistä. Kun Etelä-Satakunnan metsistä tällä hetkellä on n. 85 % havupuumetsiä ja 15 % lehtipuita, olivat suhteet Litorina-aikana lähes päinvastaiset, kuten Tyrväältä, Kiikasta, Huittisista ym. Etelä-Satakunnasta tutkittujen soiden turpeet osoittavat. Lehtipuista oli koivu luonnollisesti yleisin, mutta myös leppää kasvoi silloin Kokemäenjoen rannoilla monin verroin enemmän kuin nyt ja eräät eteläiset puulajit, kuten jalava, pähkinäpensas ja lehmus, joita nykyään hyvin harvinaisina kasvaa Kokemäenjoen tienoilla, muodostivat Litorina-aikana 3—5 % metsien puista.

Toinen huomattava piirre Litorinakautena oli, että Satakunta sai tällöin ensimmäiset asukkaansa. Ilmaston lämpimyys ilmeisesti suosi tämänaikaisen kivikautisen väestön leviämistä ja Tyrväästä tunnetaankin pari kivikautista asuinpaikkaa, lisäksi täältä tehdyt lukuisat kivikautiset esinelöydöt osoittavat, että asutusta jo silloin oli Kokemäenjoen rannoille levinnyt ja että ihmissilmät kenties ovat olleet näkemässä Kokemäenjoen synty-tapahtumaa.¹⁾

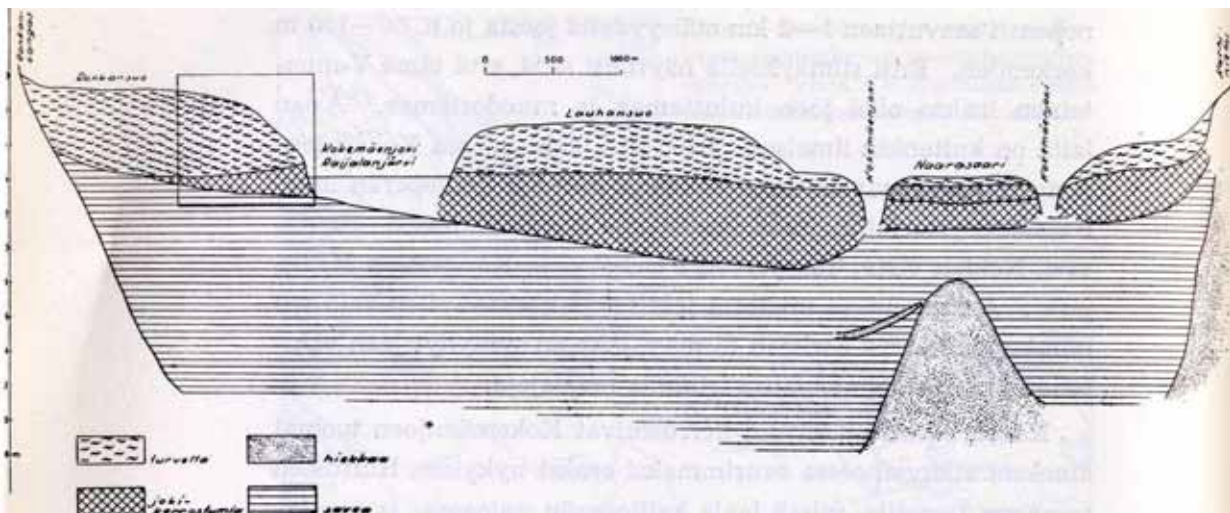
¹⁾ Rautaveden rannalta Tyrväältä tunnetaan kivikauden asuinpaikkoja: Haapakallio (tutkittu v. 1937) ja Stormin kylän Eko (tutk. 1940—41).

nopeasti saavuttaen 1—2 km etäisyydellä joesta jo n. 80—100 m korkeuden. Ensi silmäyksellä näyttäisi siltä, että tämä V-muotoinen laakso olisi joen kuluttamaa ja muodostamaa. Asian laita on kuitenkin ilmeisesti niin, että laakso, jossa Kokemäenjoen yläjuoksu virtaa, kuuluu osana suureen kallioperän murroslaakso systeemiin, jossa lisäksi sijaitsevat Kulovesi—Rautavesi, Nokian virta, Tampereen Pyhäjärvi ja Kangasalan Kaukjärvi. Ahtaammassa mielessä jokilaakso käsittää siten vain sen muutaman metriä korkean törmän, joka on syntynyt joen vähitellen kuluttaessa alustansa irtaimia maalajeja.

Kuten edellä mainittiin kerrostuivat Kokemäenjoen tuomat ainekset alkuvaiheessa suurimmaksi osaksi nykyisen Huittisten tasangon tienoille, missä laaja kallioperän vajoama- ja murtuma-alue muodosti sopivan altaan paksujen savi- ja hiekkakerrosten syntymiselle. Pääosa Huittisten tasangon jokikerrostumista on kuitenkin Loimijoen tuomaa, joka on iältään paljon vanhempi ja joka kulkee suurimmaksi osaksi laajojen savi-seutujen halki, missä jokikulutukselle on runsaasti tarjolla irtaimia maalajeja. Jo Loimijoen savisenharmaa vesi eroaa huomattavasti Kokemäenjoen paljon kirkkaammasta vedestä. Kartalla kuva 2 on esitetty poikkiprofiili Huittisten tasangon kerrostumista osaksi Riihiähon³⁾ vuosisadan alussa tekemien porausten, osaksi tämän kirjoittajan tutkimusten perusteella. Profiilin sijainti selviää kartasta kuva 1. Samalla profiili valaisee Huittisten suurten jokivarsisoiden syntyä ja Kokemäenjoen osuutta siihen.

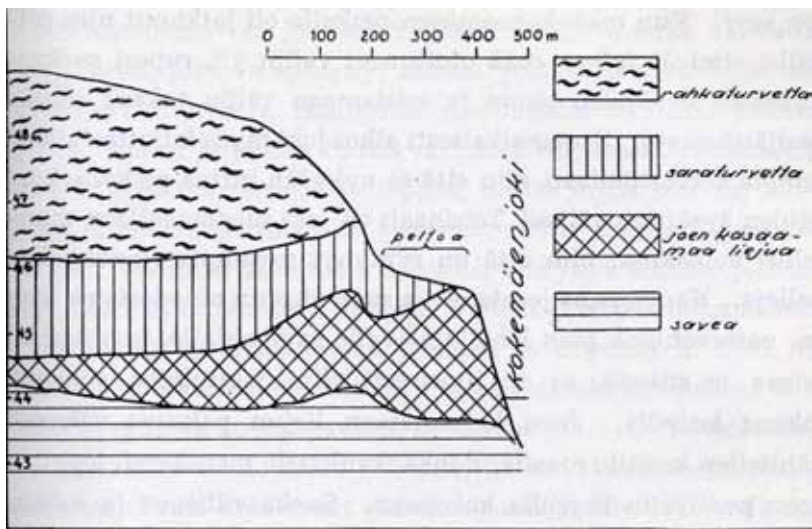
Profiilissa kiintyy huomio ennenkaikkea kerrostumien suureen vahvuuteen. Pääosassa profiilia jatkuvat savet ja savi-

³⁾ *Riihiäho, E. Maantieteellisiä havaintoja Kokemäenjoen varsilta, I. Kokemäenjoesta ja sen laaksosta. Maant. Yhd. aikakauskirja, vuosikerta 23, Helsinki, 1911.*

Kuva 2. Huittisten jokivarsisoiden poikkileikkaus pitkin linjaa AB, kuva 1.

maiset kerrostumat yli 15 m syvyyteen. Saveksi merkitystä kerrostumasta on alaosa harmaata kerrallista jääkautista muodostumaa, yläosa on yhtenäistä, tummempaa, paikoin miltei mustaa savea. Jälkimmäiseen sisältyvä piilevästö osoittaa, että se on merellistä muodostumaa ja on ilmeisesti syntynyt niistä kerrostumista, joita Loimi- ja Kokemäenjoet ovat aikojen kuluessa sinne tuoneet. Raja kummankin saven välillä on hyvin vähittäinen ja epäselvä, samoin kuin myös saven ja sen päällä olevan jokikerrostuman välillä. Viimeksimainitussa vuorottelee savisia ja hiekkaisia osia, lisäksi siinä on melko runsaasti elimellisiä kasvijätteitä, ja se vastaa aikaa, jolloin Kokemäenjoen suu jo oli paljon lähempänä Huittisten tasankoa kuin alustana olevan saven syntyessä. Joki on keväisin tulva-aikaan kuljettanut enemmän karkeampia aineksia hiekkaa ja hietaa, kesäisin ja talvisin taas on kerrostunut hienompia aineksia. Jokikerrostuman yläosassa on runsaasti kortteen juuria, mikä osoittaa paikan muuttumista vähitellen kuivaksi maaksi, johon enää

Kuva 3. Yksityiskohta Huittisten Ronkansuosta, kuvassa 2 neliöllä rajoitettu alue.

vain tulvavedet ovat ulottuneet. Kuva 3 osoittaa erästä yksityiskohtaa Ronkansuosta (kuvassa 2 neliöllä rajoitettu alue), joka valaisee mainitun suon syntysuhteita. Koska samalla tavalla otaksuttavasti ovat syntyneet muutkin Huittisten suuret jokivarsisuot, vaikkakaan mainittuja suhteita ei ole niissä tutkittu, on syytä hieman lähemmin tarkastella sitä. Kuvassa kiinnityy huomio ennenkaikkea siihen vallimaiseen n. 1/2 m korkeaan, saven ylärajalla olevaan muodostumaan, joka kulkee n. 300 m etäisyydellä joesta, sekä joen kasaamassa liejussa oleviin kahteen samanlaiseen valliin, joista toinen on aivan joen partaalla, toinen niinikään n. 300 m etäisyydellä siitä. Asia on ilmeisesti ymmärrettävissä niin, että mainitut vallit ovat syntyneet suistomaassa joen kevätaikana tulviessa yli äyräittensä ja kasatessa tällöin mukanaan kuljettamiaan aineksia rannoilleen. Tällaisen vallin taakse on tulvan päätyttyä jäänyt vettä, joka ei ole päässyt pois, koska alustana on ollut tiivis vettä läpäisemä-

tön savi. Kun maankohoaminen paikalla oli jatkunut niin pitkälle, etteivät tulvat enää ulottuneet vallin yli, rupesi suokasvillisuus leviämään tänne ja soistamaan vallin takana olevaa vesijättömaata. Samanaikaisesti alkoi joki myös kuluttaa aikaisempia kerrostumiaan, niin että se nykyään virtaa paikalla korkeiden äyräitten välissä. Toisinaan on joki suistomaallaan muuttellut uomaansa, niin että on syntynyt useampia rinnakkaisia valleja. Kauempana joesta oleva suon alustan muodostama savi on, vastakohtana joen lähellä olevalle savipohjalle, tavattoman kovaa ja sitkeää, se on ilmeisesti ollut jokitulvien välisenä aikana kuivilla. Joen kerrostaman liejun paksuus vähenee vähitellen kovalle maalle, Ronkankankaalle mentäessä, loppuen suon puolivälin tienoilla kokonaan. Suokasvillisuus ja soistuminen on tänne ilmeisesti levinnyt vasta myöhemmin, sen jälkeen kun lähempänä jokea olevalla vesijättömaalla soistuminen jo oli alkanut.

Aivan samankaltaisia suhteita on myös havaittavissa joen nykyisellä suistomaalla,³⁾ missä suistosaarien reunat ovat ylempanä kuin keskusta ja missä meri paikoin kapeana kielekkeenä ulottuu pitkälle tällaisen saaren sisälle. Nykyiselläkin suistomaalla on siten ilmeisesti aihe soiden syntymiselle olemassa. Että sellaisia ei kuitenkaan täällä ole päässyt muodostumaan, johtuu siitä, että ihminen on ottanut hedelmällisen suistomaan sitä mukaa käyttöönsä kuin maata on paljastunut, ensinnä niitynä, ja sitten kun maa on tarpeeksi kohonnut merenpinnan yläpuolelle, peltoviljelyyn. Tällaista ihmisen soistumista ehkäisevää tekijää ei silloin vielä ollut olemassa, kun Huittisten jokivarsisuot ylläkuvatulla tavalla alkoivat muodostua.

³⁾ *Hornborg, V. Maantieteellisiä havaintoja Kokemäenjoen varsilta, II. Kokemäenjoen suisto. Maant. Yhd. aikakauskirja, vuosikerta 23, Helsinki, 1911.*

Ronkansuossa on jokieliejun päällä toista metriä vahvalti saraturvetta, joka on syntynyt aikana, jolloin joen suisto jo oli vetäytynyt Huittisten tasangolta lähemmäksi nykyistä meren rantaa. Saran jätteiden lisäksi on tässä turpeessa lehtipuiden jätteitä, varsinkin koivua ja leppää, mutta myös jalavaa, lehmusta ja pähkinäpensasta on kasvanut melko runsaasti joen lähistöllä. Mainittu saraturve on siten syntynyt aikana, jolloin litorinakautinen suotuista ilmasto vallitsi Etelä-Satakunnassa.

Saraturve muuttuu melko jyrkästi ja nopeasti n. 2—3 m vahvaksi rahkaturvekerrokseksi. Sen syntyaikana metsien kokoomus muuttuu huomattavasti, havupuut pääsevät Satakunnan metsissä vallitseviksi, koivu ja leppä vähenevät sängen suuresti, jalava ja lehmus sekä muut eteläiset puulajit häviävät melkein kokonaan. Tämä muutos metsien kokoomuksessa edellyttää myös ilmastossa tapahtunutta muutosta epäsuotuisampaan suuntaan, litorinakautinen lämpimämpi ilmasto on muuttunut lähinnä nykyisen kaltaiseksi ilmastoksi. Maan nopea kohoaminen oli siirtänyt Kokemäenjoen suistomaata tänä aikana paljon lähemmäksi nykyistä meren rannikkoa, niin että se tuona ilmaston muutoksen aikana, n. v. 1000—1500 e.Kr., oli jossain Harjavan tienoilla (vrt. karttaa kuva 1).

Sen jälkeen kun Huittisten tasanko oli neljännen esikristillisen vuosituhannen loppupuoliskon kuluessa muuttunut matalasta merenlahdesta kuivaksi, mutta vähitellen Kokemäenjoen tulvien soistuttamaksi maaksi, tapahtui maa-alan kasvu jokisuun tienoilla yhä hidastuvassa tempossa. Varsinaiset jokikerrostumat muodostavat Kokemäen viljelystasangolle saakka vähäisen osan irtaimien maalajien verhosta ja rajoittuvat etupäässä eräisiin pieniin kallioperän altaisiin Kokemäenjoen suuren Säpilän mutkan molemmin puolin. Maan pinta-alan kasvu on suurimmaksi osaksi tapahtunut maankohoamisen johdosta. Kuten kartasta kuva 1 ilmenee, oli kolmannen esikristillisen vuosituhan-

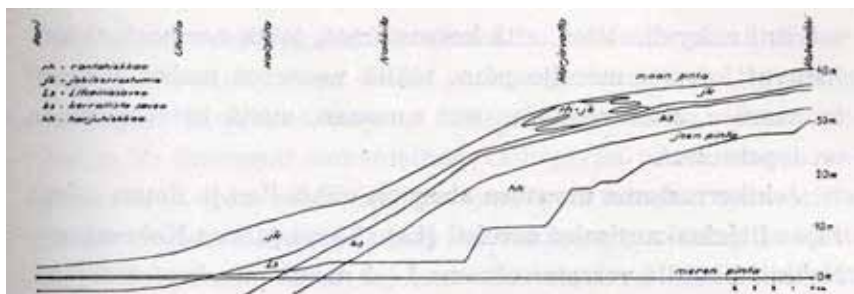

Kuva 4. Kokemäenjoen törmää Harjavallan keuhkotautiparantolan kohdalla.

nen puolivälissä joen suu-alue jo siirtynyt Kokemäen kirkonkylän tienoille.

Kokemäen viljelysaukealta alaspäin, aina nykyiseen meren rannikkoon saakka, muodostavat joen kasaamat kerrostumat muutaman metrin vahvuisen peitteen maanpinnalla. Irtaimien maalajien vaihtelu, jokikerrostumien vahvuus ja suhde muihin vanhempiin kerrostumiin on tällä alueella selvästi havaittavissa niissä luonnollisissa leikkauksissa, jotka ovat ranta-äyräisiin syntyneet joen ruvetessa kuluttamaan aikaisempia omia kerrostumiaan ja niiden alustana olevia muodostumia. Komeimmillaan nämä jokitörmät ovat Harjavallan keuhkotautiparantolan kohdalla Lammaisten kosken alapuolella. Kuva 4 on otettu tältä kohdalta ennen Harjavallan suuren voimalaitoksen rakentamista.

Kokemäenjoen törmien rakenne Kokemäeltä Poriin on josain määrin yleistettynä ja kaavioituna esitetty kuvassa 5. Lähinnä maanpintaa oleva osa on 2—7 m vahvan jokikerros-

Kuva 5. Kokemäenjoen törmien pituusleikkaus Kokemäeltä Poriin ennen Harjavallan voimalaitoksen rakentamista.

tuman peitossa. Tämä on yläosassaan kauniin ruskeankeltaista hiekkaa, hietaa tai hiesua, jossa usein sangen selvänä esiintyy juoksevan veden synnyttämää virtakerroksellisuutta. Hieman syvemmällä rupeaa karkeamman aineksen sekaan ilmestymään yhä enemmän savimaisia kerroksia, joiden synty edellyttää suurempaa veden syvyyttä ja jotka niin ollen edustavat vaihetta, jolloin jokisuu ei vielä ollut aivan lähellä. Ulvilasta on Porin rautatietä tehtäessä löytynyt näistä jokikerrostumista runsaasti erilaisia kasvien jäännöksiä, kuten kokonaisia puiden runkoja, joukossa yksi tamminenkin, jonka pituus oli kymmenkunta metriä ja paksuus yli 1/2 m. Samoilta tienoilta on näistä joki-hiekoista löydetty myös tammesta tehty vene n. 1 1/2—2 m syvyydestä.⁴⁾

Harjavallassa, varsinkin pitäjän etelä-osissa, sekoittuu jokikerrostumiin runsaasti rantahiekkoja (rh). Nämä ovat peräisin siitä harjujaksosta, joka Peipohjan lounaispuolelta jatkuu Harjavallan aseman länsi- ja luoteispuolelle. Meren tyrskyt ovat niihin aikoihin, jolloin jokisuu oli Harjavallan ja Kokemäen välillä ja samanaikaisesti joen kerrostavan toiminnan kanssa irroittaneet tästä harjusta hienoimmat ainekset ja levittäneet ne kuuluisiksi Harjavallan kankaiksi. Jokiäyräissä tämä tulee

⁴⁾ Sauramo, M. Tampereen maalajikartan selitys, Helsinki, 1924.

selvästi näkyviin siten, että kerrostumat, jotka normaalisti kallistuvat loivasti merelle päin, täällä nousevat melko jyrkästi lounaaseen, siten osoittaen sen suunnan, mistä kerrostuminen on tapahtunut.

Jokikerrostuma muuttuu alaspäin vähitellen ja ilman selvää rajaa litorinakautiseksi saveksi (Ls). Tämä jatkuu Kokemäen—Nakkilan välillä verraten ohuena 1—3 m vahvana kerrossarjana, jonka paksuus joen alajuoksulla Ulvilassa ja Porissa nopeasti lisääntyy. Sen synty edellyttää verraten syvää vettä ja se edustaa vaihetta, jolloin jokisuu oli Huittisten—Kokemäen välillä.

Tämäu Litorinasaven alla on useamman metrin vahvuudelta tummaa, paikoin melkein mustaa vuosikerrallista savea (ks). Tämä on syntynyt jääkauden loppuvaiheella syvän ja kylmän jäämeren pohjalle siitä aineksesta, jota mannerjäätiköltä tulleet sulavesivirrat ovat mukanaan tuoneet. Yläosassa ovat kerrat hyvin ohuita ja epäselviä, jäätikön reuna oli silloin hyvin kaukana ja vain vähän ainesta tuli etäämmäksi siitä. Alaspäin mentäessä tulevat kerrat yhä selvemmiksi ja paksummiksi ja muuttuvat ilman selvää rajaa alustana olevaksi harjuhiekaksi (hh). Jäätikön reuna oli tällöin paljon lähempänä ja varsinainen harjuhiekka on syntynyt aivan jään reunan äärelle jäätikön sulamisvesien tuomista aineksista. Edellä mainittu Harjavallan harju ja Kokemäenjoen törmässä oleva harjuhiekka ovat siten samanikäisiä muodostumia ja jatkuvat välittömästi toisiinsa.

Porin kaupungin kohdalla kerralliset savet ulottuvat sangen syvälle. On todettu, että vielä 60 m syvyydessä jatkuu tummansinistä kerrallista »pikisavea».

Joen nykyinen suistomaa, joka varsinaisesti alkaa Porin kaupungin kohdalla, on suoranaista jatkoa vanhoille jokikerrostumille. Nykyinen maan lisääntyminen tapahtuu joen suussa melko nopeasti ja muutaman vuosikymmenen väliajoin tehdyt kartat osoittavat tällä alueella huomattavaa maa-alan kasvua.

Viimeisten vuosikymmenien aikana on täällä tapahtunut maa-alan kasvu suunnilleen samaa suuruusluokkaa kuin Huittisten tasangolla Litorina-aikana n. 5000—6000 v. sitten. Porin tienoilla on ilmeisesti samanlainen kallioperän murtuma- ja vajoama-alue, joka vähitellen on täyttynyt irtaimista maalajeista, kuten näiden valtava paksuus Porin kaupungin kohdalla osoittaa. Pohjoiseen tämä vajoama-alue rajoittuu melko selvästi Ruosniemen, Hyvelän, Lyttylän, Lampaluodon ja Reposaaressa kalliioihin, etelään ja länteen sen rajat ovat epäselvemmät. Nyttemmin on se jo melkein kokonaan täyttynyt irtaimilla maalajeilla ja tämän seurauksena on juuri yllämainittu maa-alan nopea kasvu joen suistomaalla, kasvu, joka on pakoittanut Porin siirtämään satamansa kaupungin ulkopuolelle Mäntyluotoon ja Reposaaressa.

Kuvassa 1 esitetyt Kokemäenjokisuun asemat eri aikoina on saatu topograafikartalta laskemalla nykyisestä maankohoamisesta, joka Porin kohdalla on n. 74 sm vuosisadassa. Lisäksi on otettu huomioon maankohoamisen hidastuvaisuus ja arvioitu tämä määrä 1 sm/100 v., mikä arvio antaa Litorinakauden alulle (n. v. 5000 e.Kr.) tarkalleen saman korkeuden kuin geologista tietä saadut Litorinameren suurinta laajuutta osoittavat arvot. Epäilemättä on tämä maankohoamisen hidastuvaisuuskin vähitellen pienenemässä, joten kyseistä arvoa, 1 sm vuosisadassa on pidettävä keskiarvona 7000 v. ajalta. Edelleen on laskussa otettu huomioon maankohoamisen nopeuden suureneneminen luoteissuuntaan, mikä määrä nykyään on 2—3 mm km kohti sadassa vuodessa, mutta Litorinakauden alusta alkaen yhteensä n. 20 sm/km, väliarvot on saatu interpoloimalla.

On mielenkiintoista tarkastella, miten tunnetut historialliset ja esihistorialliset tapahtumat sopivat yllä kuvatulla tavalla saatuaan aikajaoitteluun. Nuorin kuvattu Kokemäenjoen suun asema, v:lta 1500 j.Kr., vastaa suunnilleen nykyisen Porin kau-

pungin perustamisvaihetta jokisuuhun pistävän meren lahden rannalla. Porin silloinen asema mereen nähden oli sangen edullinen, mutta maankohoamisen ja rannansiirtymisen kannalta vähemmän kaukonäköisesti valittu. Ristiretkien aikaan ulottui meri Ulvilan kirkon tienoille ja hieman ylempänä jokivarressa lienee sijainnut Ravanin vanha kauppapaikka samoilla seuduilla, missä Ulvilan vanhin ja ensimmäinen kirkko sijaitsi.⁹⁾ Kansainvaelluksen aikakaudella oli Kokemäenjoen suu hieman Haistilan yläpuolella. Asutus jokilaaksossa oli tällöin jo melkoisen vakiintunutta ja tiheää. Aikaisemmin mainittu Ulvilasta löydetty tamminen vene lienee peräisin tältä ajalta.

Ajanlaskumme alussa, meren ulottuessa Nakkilan kirkon vaiheille ja hieman siitä ylemmäksikin, on rautakautinen asutus, jonka suoranaisena jatkona nykyistä asutusta on pidettävä, alkanut levitä myös Kokemäenjoen laaksossa. Ensimmäiseksi lienevät silloiset asukkaat kansoittaneet jokisuun, mistä ne sittemmin ovat laajentaneet asuma-alueitaan jokivartta ylöspäin. Kokemäenjoki on tarjonnut tälle leviämislle hyvän purjehdusväylän sillä nykyisiä pahimpia liikenne-esteitä, Harjavallan koskia, ei vielä tällöin ollut olemassa tai ainakin olivat ne vasta muodostumisvaiheessaan, koska joki oli parastaikaa kuluttamassa irtaimia maalajeja, eikä vielä ollut ehtinyt saavuttaa näiden alustana olevaa kallioperää.

Nakkilan-Harjavallan välillä maanpinta nousee verraten nopeasti jokivartta ylöspäin, mikä edellyttää maa-alan kasvun parin ensimmäisen esikristillisen vuosituhannen aikana tapahtuneen melko hitaasti. Edellistä nopeammin tämä kasvu tapahtui jälleen Kokemäen tasangolla, niin että meren ranta v. 2500 e.Kr. oli Kokemäen kirkon tienoilla. Mikäli Teijan vanha

⁹⁾ *Sauramo, M.* Ulvilan vanhan kirkon maantieteellinen asema, Terra, 1942, Helsinki.

kauppapaikka on paikallistettavissa tänne ja ajoitettava v:n 1000 tienoille j.Kr., on se sijainnut kaukana merestä. Kokemäenjoki on siihen aikaan ollut purjehduskelpoinen ainoastaan Harjavallan koskien alapuolelle saakka.

Kokemäenjoen geologis-historiallisen kehityksen punaisena lankana on sen suistomaan asteettainen siirtyminen yhä pitemmälle kohti Pohjanlahden syvänteitä. Jokisuun tienoilla, missä maa ja meri yhtyvät, missä maa- ja vesitiet otollisimmin säteilevät eri suuntiin, on sijainnut varhaisimmista ajoista alkaen Kokemäen jokilaakson ja Satakunnan asutuksellinen ja kaupallinen painopiste. Inhimillisen kulttuurin riippuvaisuus välittömästäkin Kokemäenjoesta on hyvin moninaista laatua, joen oikukas tulviminen on jo varhain antanut aihetta suurisuuntaisiin koskien perkauksiin, koskivoiman ottaminen nykyaikaisen teollisuuden palvelukseen on ollut omiaan kehittämään teknillistä ajattelua ja liikenteen ohjaaminen suistomaan mataloituvissa jokihaaroissa on aiheuttanut Porin kaupungille paljon päänvaivaa. Suotta ei runoilija laulakaan Kokemäenjoesta:

»koskin kouhuu, tulvoaapi,
kansan mieltä kasvattaapi,
uutta voimaa luo.»

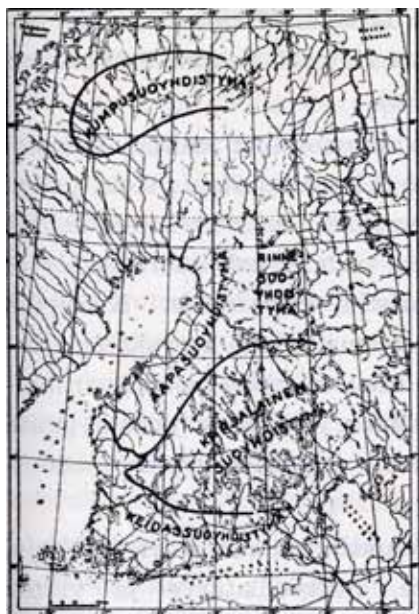
Martti Salmi

Pohjois-Satakunta, eräs poltioleturveteollisuutemme tuleva keskuspaikka.

Suot peittävät suunnilleen kolmanneksen maamme pinta-alasta ja soiden runsaudessa on Suomi Venäjän jälkeen toisella sijalla Euroopassa. Suurimmassa osassa Etelä- ja Keski-Suomea on niitä alle 20 %, monin paikoin alle 10 %:kin maa-alasta. Runsaimmin soistunutta seutua on Pohjanlahden ja Suomen-selän itäosan välinen, verrattain tasainen alue, jossa suomaiden vastaava osuus on yli 50 %. Pohjois-Satakunnassa on soita myös kohtalaisen runsaasti, nimittäin 30—50 %.

Jokainen, joka on vähänkin runsaammin liikkunut soilla, tietää, että ne ovat keskenään erilaisia ja että samallakin suolla tapaa ennen kaikkea kasvillisuutensa, mutta myös pintamuotojensa puolesta toisistaan poikkeavia alueita, suotyyppejä. Suotyyppien yhteenliittyminen soiksi tapahtuu määrättyssä riippuvaisuussuhteessa eri tekijöistä ja on se lisäksi alueellista. Tällaisia suotyyppien yhteenliittymiä kutsutaan suoyhdistymätyypeiksi.

Cajander (1913) on selvittänyt meillä suoyhdistymätyyppien levinneisyyden sekä niiden ominaisuudet pääpiirteissään. Myöhemmin ovat samalla alalla suorittaneet ansiokkaita tutkimuksia ennenkaikkea Auer (1920, 1921, 1923, 1924, 1927), joka sitäpaitsi on todennut, että määrättyjä suoyhdistymätyyppejä vas-

Kuva 1., Maamme suoyhdistymä. Tyypin levinneisyys Auerin mukaan.

Kuva 2. Suoyhdistymätyypit Pohjois-Satakunnassa Aarion mukaan.

taa määrättyt turvelajityypit, sekä Satakunnassa Aario (1932, 1933) ja Paasio (1933).

Maassamme eroitetaan viisi eri suoyhdistymätyyppiä, joista kolme tärkeintä ja laajimmin levinnyttä ovat aapa-, keidas- ja karjalainen suoyhdistymä. Vähäisempiä ovat rinne- ja kumpusuoyhdistymän alueet Kuusamossa ja maan pohjoisimmassa osassa (kuva 1). Kolmella ensin mainitulla yhdistymätyypillä on yhteinen rajakohta Pohjois-Satakunnassa. Siellä on Aario (1932, 1933) eroittanut keidassuo-yhdistymästä pohjoissatakuntalaisen kermikeidasalueen, jonka levinneisyyden näemme kuvassa 2.

Tässä yhteydessä ei ole tarkoitus ryhtyä kuvaamaan yksityiskohtaisemmin erilaisia soita, vaan rajoitutaan mainitse-

maan niistä vain eräitä kaikkein tärkeimpiä ominaisuuksia, ennenkaikkea sellaisia, joilla on merkitystä Pohjois-Satakunnan polttoturveteollisuuden yhteydessä.

Keidassuoyhdistymän soista kiinnostavat eniten Pohjois-Satakunnan kermikeitaat. Ne ovat kuperapintaisia soita, joiden keskus on 1—3 m reunojaan ylempänä. Suon korkeinta kohtaa ympäröivät suurinta kaltevuutta vastaan kohtisuorassa olevat kermi, jotka puuttuvat varsinaisilta keidassoilta. Kerineillä kasvaa etupäässä varpuja, rahkasammalta sekä harvakseen kitumäntyjä ja niiden väliköissä on usein silmäke- ja ruopparimpi-nevoja. Keidasta ympäröi tasainen, erilaisista neva tyypeistä muodostunut reunusta sekä korpi- ja rämetyyppien muodostama transgressioreunus.

Soiden kerrosjärjestys on pohjasta pintaan seuraava: lieju, ruohoturve, sara-puunjäteturve, niittyvillaturve ja ylinnä rahka turve. Viimeksimainittu muodostaa valtaosan turvekerrostumasta saavuttaen usein 3—4 m paksuuden, joskus enemmänkin, samalla kun kaikkien muiden turvelajien yhteinen osuus on vain 0,5—1 m tai mahdollisesti jonkun verran runsaammin. Sitäpaitsi on rahkaturvekerros useimmiten kokonaisuudessaan raakaa, ja tavataan siinä puunjätteitä silloin tällöin.

Merenrannikon suot ovat yleisesti ohutturpeisia. Niiltä puuttuu paksu rahkaturvekerros, mutta muuten on kerrosjärjestys sama kuin edellämainittu. Rahkakerroksen puuttuminen johtuu siitä, että suot ovat siellä nuoria, kehitysvaiheessa olevia kermikeitaita. Aario on tutkimuksillaan osoittanut, että Pohjois-Satakunnassa alkaa merenrannikolla tapahtua soistumista heti senjälkeen kun se maankohoamisen vaikutuksesta on vapautunut meren helmasta ja että soihin muodostuu jatkuvasti samoja kerroksia kuin aikaisemminkin, rahkaturvekerros viimeiseksi. Suot ovat siis normaalisti sitä vanhempia, mitä

korkeammalla merestä ne sijaitsevat. Vasta 25—30 m merenpintaa ylempänä alkaa esiintyä tyypillisiä kermikeidassoita.

Karjalaisen yhdistymätyypin suot ovat vaakasuorapintaisia tai alustan pintamuotoja noudattavia. Nevat, korvet ja rämeet ovat jotenkin yhtä runsaasti edustettuina ja yleensä ovat suot rehevämpiä kuin kermikeidasalueella. Rahkaturpeen osuus vähenee niillä itäänpäin mennessä. Paikallisista tekijöistä riipuen vuorottelevat näissä soissa kosteamat neva- ja kuivemat korpivaiheet. Tästä johtuen vuorottelevat myös turvekerrostumassa vastaavasti sara- ja metsäturpeet. Kanto- ja puunjätekerroksia saattaa samassa suossa olla useitakin. Soiden syvyys on yleisesti 2—4 m ja turpeet pintakerroksen alla ovat keskinkertaisesti tai sitä paremmin maatuneita.

Aapasuot ovat enimmäkseen tasapintaisia soita. Etelämpänä vallitsevat rahkasammalpeitteiset nevarämeet, mutta pohjoisessa muuttuvat suot saravaltaisiksi nevoiksi, joilla rahkasammalta kasvaa etupäässä vain pitkillä jännemuodostumilla. Niiden väliköissä ovat rimmet tavallisia.

Turvekerrostuman muodostaa aapasoilla pääasiassa usein runsaasti kortteen jätteitä sisältävä saraturve, joka on keskinkertaisesti, paikoitellen sitä paremminkin maatunutta. Puunjätteitä on vähän tai ne puuttuvat kokonaan. Tasaisella alustalla ovat suot levinneet laajoille alueille, joissa turvekerroksen paksuus jää useinkin alle metrin, vaikkakaan 2—4 m:n syvyiset suot eivät ole aivan harvinaisia.

On ymmärrettävää, että suoyhdistymätyyppien vaihtuminen on vähittäistä. Pohjois-Satakunnassa, jossa aapa-, keidas- ja karjalainen suoyhdistymä kohtaavat toisensa, on paikkoja, joilla tavataan näihin kaikkiin kolmeen tyyppiin kuuluvia soita. Tavataanpa siellä sellaisia yksityisiäkin soita, joilla on selvästi kolmen suoyhdistymätyypin piirteitä.

Edelläolevasta selvinnee pääpiirteittäin Pohjois-Satakunnan soiden runsaus ja niiden laatu. Tämän jälkeen ryhdymme tarkastelemaan niiden edellytyksiä polttoturvetuotteen raaka-ainelähteinä.

Monet tietävät, että läheskään kaikki suot eivät kelpaa polttoturpeen valmistukseen. Soilta vaaditaan useitakin eri ominaisuuksia, jotka yhdessä muodostavat kiinteän ja tärkeän kokonaisuuden, jopa niin, että yhdenkin niistä ollessa epäedullisen, koko suo on kelpaamaton polttoturvetuotteen. Siitä syystä ei niitä myöskään voida esittää missään tärkeysjärjestyksessä.

Ensimmäisiin ja kaikkein tärkeimpiin edellytyksiin kuitenkin kuuluu, että turve on riittävästi maatunutta, keskimäärin ainakin $H_{5,5-6}$. Turpeen maatumisaste H osoitetaan 10-asteikolla, jossa H_1 merkitsee raakaa, maatumatonta ja H_{10} täysin maatunutta turvetta. Heikosti maatuneesta turpeesta valmistettu polttoturve on teholtaan heikkoa, kevyttä ja kuljetuksissa runsaasti tilaa ottavaa. Yleensäkin tarvitsee polttoturvetta paljon tilaa, joten sen kuljetuskustannukset nousevat korkeiksi. Siitä syystä polttoturvetuotteen onkin sijaittava lähellä kuljetusteitä tai kulutuspaikkoja. Mikäli kuljetuksissa joudutaan suorittamaan useita kuormauksia on tärkeitä kiinnittää huomiota myös turpeen koossapysyvyyteen. Vähänkin laajempi polttoturpeen koneellinen valmistus vaatii ainakin 1,5 m syvyisen suon; vain pienemmissä yrityksissä ja pistoturpeen valmistuksessa voidaan käyttää matalampiakin soita. Turvekerrostumassa ei saa olla sanottavammin kantoja ja muita puunjätteitä eikä keskimääräinen tuhkapitoisuus saa ylittää kuin poikkeustapauksissa 6—7 %. Jotta raskailla koneilla voitaisiin työskennellä suolla, sekä että suon pintaa voitaisiin käyttää menestyksellä kuivatuskenttänä, on se saatava kohtuullisilla kustannuksilla ojitetuksi pohjiaan myöten. Joissakin tapauksissa voidaan vesi poistaa turvehaudoista myös pumpuilla. Koneellinen turpeen-

nosto vaatii laajoja soita, sekä pitkiä ja suoria työskentelylinjoja, josta syystä lahdekkeiset ja saarekkeiset suot ovat epäedullisia. Mahdollisimman pyöreät suot ovat siis muotonsa puolesta parhaita polttoturvesoita. Pitkät ja kapeat suot ovat sikälikin epäedullisia, että ne ovat ahtaita; ennenkaikkea kuivatuskenttien saantimahdollisuudet ovat niillä rajoitetut. Edellämainittujen lisäksi voidaan tietenkin mainita vielä muita, varsin tärkeitäkin edellytyksiä kuten sähkövoimansaanti, jota pidetään edullisimpana käyttövoimana; samoin riittävä työväensaanti on varteenotettava tekijä.

Kun keväällä 1942 valtiovallan taholta ryhdyttiin toimenpiteisiin polttoturveteollisuutemme laajentamiseksi ja valtion oman turveteollisuuden aikaansaamiseksi, sai Geologinen toimikunta tehtäväkseen ryhtyä etsimään ja tutkimaan polttoturpeen suurtuotantoon soveltuvia soita ja suoalueita. Tällöin kiintyivät katseet myös Pohjois-Satakuntaan, johon alueeseen päädyttiin useampaakin eri tietä.

Kuten edellä jo on esitetty, on Pohjois-Satakunta kolmen laajimmin levinneen suoyhdistymätyypin raja-alueita. Sen tähden otaksuttiinkin sieltä löydettävän soita, joilla olisi itse turvekerrostumaan nähden sopivasti yhdistyneinä mahdollisimman monta kunnolliselta polttoturvesuolta vaadittavaa ominaisuutta. Kartoista voitiin todeta, että kymmenisen vuotta sitten rakennetun Haapamäki—Pori rataosan varrella on useita laajahkoja soita, joilla vedenjakajalla tai sen liepeillä sijaiten saattoi odottaa olevan edulliset ojitusmahdollisuudet.

Sitäpaitsi otettiin huomioon, että Etelä-Pohjanmaalla, joka on vanhastaan tunnettu polttoturveteollisuuden keskuspaikka, on sekä Kauhajoella että Alavudella samoin kuin Etelä-Satakunnassa Kyröskoskella maamme parhaiten menestyneet, jo vuosikymmeniä toimineet polttoturvetehtaat. Nämä maamme vanhimmat ja tunnetuimmat polttoturvesuothan sijaitsevat myös

edellämainittujen suoyhdistymätyyppien vaihtumisvyöhykkeellä. Edellisestä lienee käynyt jo selville, että tyypilliset kermikeidassuot eivät kelpaa polttoturpeen valmistukseen, koska niiden pinnalla on paksu, heikosti maatunut rahkaturvekerros.

Tutkimuksia suoritettiin n. 5 km rautatielinjan molemmin puolin ja kohdistuivat ne lähinnä Kihniöön ja Parkanoon, jotka Aarion mukaan sijaitsevat suurimmaksi osaksi aapa- ja karjalaisen suoyhdistymän alueilla (kuva 2). Mainituissa kunnissa osoittautuikin olevan verraten runsaasti polttoturpeen valmistukseen soveltuvia soita, mutta myöskin kelpaamattomia, kuten odottaa saattoi. Samanlaisia soita tavattiin myös Virtain puolella. Lännenpänä on polttoturvesoita niukemmin. Siellä lisääntyy keidassoille ominaisen, heikosti maatuneen rahkaturvekerroksen paksuus ja suot saavat yhä selvemmin keidassoiden luonteen. Lähempänä rannikkoa ovat suot taas yleisesti ohutturpeisia ja turve heikosti maatunutta.

Parkanossa, Kihniössä ja Virroilla, jotka kunnat ilmeisestikin muodostavat Pohjois-Satakunnan parhaan polttoturvesuoalueen, on toistaiseksi todettu parisenkymmentä kelvollista polttoturvesuota, joiden pinta-ala vaihtelee 40—500 ha. Turpeet ovat pääasiassa keskinkertaisesti maatuneita. Hyvin maatuneita kerroksia tavataan vähemmän, mutta myös heikosti maatunut pintaturvekerros on yleisesti vain n. 0,5 m. Koko turvekerroksen paksuus on keskimäärin 2—4 m ja suurin tavattu syvyys lähes 10 m. Kantoja ja puunjätteitä on soissa niukasti tai puuttuvat ne laajoilta aloilta kokonaan. Soiden ojitusmahdollisuudet ovat yleisesti hyvät.

Kihniössä sijaitseva Aitoneva (kuva 3), n. 4,5 km Kihniön asemalta pohjoiseen, on suurin tällä alueella toistaiseksi tutkituista polttoturvesoista. Sen pinta-ala on suunnilleen 500 ha ja keskimääräinen syvyys 2,5—3 m, suurimman syvyyden ollessa yli 6,5 m.

Kuva 3. Näköala laajan Aitonevan yli.

Aitoneva on suurelta osaltaan aukeata, puutonta suota, jossa vaihtelevat erilaiset nevatyyppit jänteineen ja vetisine välikköineen, paikoin laajoine rimpimuodostumineen. Suo on pääasiassa aapasuon luontoista, mutta myöskin keidas- ja karjalaisen suoyhdistymän piirteet ovat paikoin selvästi havaittavissa.

Turvekerrostumassa, joka on etupäässä saravaltaista, ei ole käytännöllisesti katsoen kantoja eikä muita puunjätteitä, eräitä lahdekkeita ja suon reunaosia lukuunottamatta, joissa niitä tavataan paikoitellen. Turpeen maatuneisuus on keskinkertainen ja raa'an pintakerroksen paksuus keskimäärin vain 0,4 m. Suon turvemäärä on lähes 15 milj. m³, vastaten n. 2 milj. tonnia polttoturvettä. Aitonevan kuivatusmahdollisuudet ovat hyvät, sillä sen ja siitä n. 1,5 km suoraan etelään sijaitsevan Niskoslammen korkeuseroitus on yli 14 m. Kun vielä mainitsemme, että turpeen tuhkapitoisuus jää useimmiten

huomattavastikin alle 4 %, toteamme, että suolla on hyvät edellytykset suuressakin mittakaavassa tapahtuvalle polttoturpeen valmistukselle.

Keväällä 1943 perustettiin valtion osake-enemmistöinen Suo Oy, jonka tarkoituksena oli ryhtyä valmistamaan Aitonevalla polttoturvetta meidän oloissamme varsin suuressa mittakaavassa, tavoitteena 30—40.000 tonnia ilmakeivää polttoturvetta vuodessa. Teollisuus on sitäpaitsi suunniteltu laajennettavaksi lähivuosina muillekin ympäristössä sijaitseville soille.

Heti yhtiön perustamisen jälkeen ryhdyttiin Aitonevalla laajakantoisiin töihin suon polttoturpeen nostokuntoon saattamiseksi. Ensimmäisiin tehtäviin kuului luonnollisesti perusteellisen ojitustyön aloittaminen. On ymmärrettävää, että laajan ja vetisen, luonnontilassa olevan suon kuivattaminen vaatii useiden vuosien ajan samoin kuin turvekerrostuman painuminen ja sen asettuminen. Kevääseen 1945 mennessä, jolloin oli kulunut vähän yli kaksi vuotta töiden aloittamisesta, oli Aitonevalle kaivettu viemäri-, sarka- ja salaojia yhteensä n. 175 km. Muista huomattavammista töistä mainittakoon, että suolle on vedetty sähkölinja voimansaantia varten sekä rakennettu Haapamäki—Pori radasta haarautuva suon laitaa saakka ulottuva normaalilevyinen pistoraide. Itse suolla on sitäpaitsi useita kilometrejä kapearaiteista rautatietä. Toistaiseksi on insinööreille, työnjohtajille ja muulle vakinaiselle henkilökunnalle rakennettu viisi asuinrakennusta sekä 12 työväen asuntoparakkia ja lisää on rakenteilla. Rakennuksien yhteydessä mainittakoon vielä ajanmukainen korjauspaja.

Hankitut turvekoneet ovat pääasiassa suurtuotantoon soveltuvia ja on niiden tarkoituksena säästää mahdollisimman paljon ihmistyövoimaa. Täysautomaattisia turvekoneita on toistaiseksi kaksi, jotka itse kaivavat, muokkaavat ja levittävät turpeen suonpinnalle kuivumaan (kuva4). Koneet ovat raskaita

ja koska ne liikkuvat suon pinnalla, vaatii niiden häiriytymätön työskentely kestäväää, hyvin laskeutunutta ja perusteellisesti kuivatettua suota. Kulunee siis vielä jonkun aikaa ennenkuin Aitonevalla voidaan niillä työskennellä täysin tehokkaasti.

Kuva 4. Täysautomaattisen turvekoneen levittäjä toiminnassa.

Automaattikoneiden lisäksi on suolla kolme laahakaivinta. Niillä tapahtuu turpeennosto siten, että 1 m³ vetoinen kauha heitetään jännitetyn teräs-vaijerin avulla turvekuoppaan, josta se konevoimaa käyttäen vedetään takaisin. Tulomatkallaan leikkaa kauha kuopan seinämästä itsensä täyteen turvetta, joka muokataan sitten tavalliseen tapaan muokkaukskoneessa. Muokattu turvemassa levitetään kaatovaunuilla kuivatuskentälle, jossa se n.s. kenttäpuristimilla tasoitetaan ja leikataan kappaleiksi.

Myös »hullu-jussin»-tapaista kauhakaivinta voidaan käyttää turpeennostoon. Tällainen kaivinkone on osoittautunut hyvin tehokkaaksi ja voidaan sitä käyttää paitsi turpeennostoon myöskin ojitukseen, melkeinpä kautta vuoden.

Edellämainittujen konekaivaimien lisäksi on Aitonevalla pari pienempää turvekonetta, joihin elevaattori kuljettaa lapioidella nostetun turpeen. Muokattu turve, joka tulee harkkoina koneesta, siirretään lautojen päällä köysirataa pitkin kuivatuskentälle. Tällaiset turvekoneet vaativat ennenkaikkea kaivuutyöhön runsaasti ensiluokkaista työvoimaa, mikä nostaa polttoturpeen valmistuskustannuksia.

Muista koneista mainittakoon vielä kuivan turpeen kokoojakoneet, sekä veturit, joita käytetään sekä tuoreen että ilmakui-
van turpeen kuljetuksissa kapearaiteisilla rautateillä.

Varsinainen nostotyö pääsi Aitonevalla alkuun kesällä 1944, etupäässä kuitenkin vasta kokeilutarkoituksessa, joten tulos jäi vähäiseksi. Ottamalla huomioon, että suo oli vielä puolisisentoista vuotta aikaisemmin paikoin hyvinkin vaikeasti kuljettavaa on saavutusta pidettävä tyydyttävänä, varsinkin kun ottaa huomioon ne suuret hankinta- ja työvoimansaantivaikeudet, jotka kulu-
neina vuosina ovat vallinneet. Vertauksen vuoksi mainittakoon tässä yhteydessä, että Kyro Oy:n ryhtyessä noin neljännes-
vuosisata sitten Kyröskosken Vaiviansuolla valmistaviin poltto-
turpeen nostotöihin, kesti neljä vuotta, ennenkuin tuotanto saatiin alkuun ja kysymyksessä oli kuitenkin huomattavasti pienempi yritys kuin Aitonevalla. Vaiviansuolla valmistetaan polttoturvetta kolmella koneella, joihin turve kaivetaan lapioilla ja levitetään köysiradalla, jota menetelmää, kuten mainittiin, käytetään Aitonevallakin ja useimmalla maamme polttoturvetö-
yömaalla. Suurin tähänastinen vuosituotanto on Vaiviansuolla ollut n. 12.000 tonnia polttoturvetta.

Pohjois-Satakunnan polttoturveteollisuus ei ole yksinomaan Aitonevan varassa. Siellä on jo muitakin käynnissä olevia, myöskin vasta äsken perustettuja polttoturvetöymaita ja uusia parhaillaan suunnitellaan. Tällä hetkellä kuitenkin sähkövoiman niukka saanti vaikeuttaa teollisuuden laajentumista.

Kuten aikaisemmin mainittiin, on Parkanossa, Kihniössä ja Virtailla todettu olevan useita polttoturpeen valmistukseen kelpaavia soita ja tutkimuksien jatkuessa niiden lukumäärä ilmeisesti vielä lisääntyy. Tutkituista soista ovat kuitenkin useimmat vielä käyttämättömiä, joten raaka-aineensaantiin nähden polttoturveteollisuudella tuntuu olevan Pohjois-Satakunnassa runsaastikin laajentumisen mahdollisuuksia. Soittensa

puolesta tämä alue on suoranainen jatke Etelä-Pohjanmaan laajemmin tunnetulle polttoturvesuoalueelle.

Vaikka varsinainen polttoturpeentuotanto Pohjois-Satakunnassa on toistaiseksi vielä verraten vähäistä, niin kaikki merkit viittaavat siihen, että sinne vastaisuudessa kehittyä huomattavakin polttoturveteollisuus. Jo yksistään Aitonevan työmaa riittää sen muodostamaan. On nimittäin huomattava, että se toimii vankalla pohjalla ja että se on toistaiseksi maamme laajin polttoturvetyömaa. Koska siellä lisäksi kokeillaan erilaisia menetelmiä ja koneita sekä pyritään kehittämään niitä meidän olojamme vastaaviksi, sekä tutkitaan kaikkia polttoturveteollisuudessa esille tulevia kysymyksiä, niin on ilmeistä, että Aitonevalle vähitellen muodostuu eräs polttoturveteollisuutemme keskuspaikka, josta saadaan arvokkaita, kokemukseen ja tutkimuksiin perustuvia tietoja, mitkä ovat hyödyksi koko maamme vastaiselle polttoturveteollisuudelle.

Mainittakoon vielä, että Aitonevalle on rakennettu turpeen hiiltolaitos, joka valmistaa siellä nostetusta polttoturpeesta turvehiiltä Helsingin kaupungin kaasulaitokselle.

Tällaisen laajan tehdasyhdyskunnan muodostuminen monine rakennuksineen, uudenaikaisine koneineen, sähkövaloineen, rautateineen ja urheilukenttineen rauhallisen saloseudun sydämeen, aikaisemmin melkein mitään tuottamattoman suon liepeille, ei vaikuta yksin maisemaan, vaan se vilkastuttaa koko ympäristön elämää niin taloudellisesti kuin henkisestikin. Jo kesällä 1945, jolloin tuotanto oli lähes 12000 tonnia, siis tuskin puoltakaan suunnitellusta määrästä, tarvittiin Aitonevalla työväkeä puolisen tuhatta miestä, naista ja lasta. Täten saa ansiomahdollisuuksia ei yksin Kihniön, vaan myös lähiympäristön pitäjien väestö, joka välillisesti vaikuttaa koko seudun talouselämän vilkastumiseen ja kehittymiseen. Monet henkiset riennot, joita tällainen tehdaslaitos myös tuo mukanaan vetä-

vät piiriinsä entiset saloseudun asukkaat, jotka saavat niistä uusia vaikutteita ja harrastuksia aikaisempaan verrattain yksitoikkoiseen jokapäiväseen elämäänsä.

KIRJALLISUUTTA.

- AARIO, LEO, 1932, Pflanzentopographische und paläogeographische Mooruntersuchungen in N-Satakunta. Fennia 95, 1.
- » — 1933, Pohjoissatakuntalaisen kermikeidastyypin luonne ja levinneisyys. Fennia 59, 3.
- AUER, VÄINÖ, 1920, Über die Entstehung der Stränge auf den Torfmooren. Acta Forest. Fenn. 12.
- » — 1921, Piirteitä Keski-Pohjanmaan soistumistavoista. Metsät Koel. Julk. 3.
- » — 102-3, Suotutkimuksia Kuusamon ja Kuolajärven vaara-alueilta. Metsät. Koel. Julk. 6.
- » — 1024, Eräinä vastaisia tehtäviä suotutkimuksen alalla Suomessa. Metsät. Koel. Julk. 8.
- » — 1927, Untersuchungen über die Waldgrenzen und Torfböden in Lappland, Metsät. Koel. Julk. 12.
- CAJANDER, A. K., 1913, Studien über die Moore Finnlands. Acta Forest. Fenn. 2,
- PAASIO, ILMARI, 1933, Über die Vegetation der Hochmoore Finnlands. Acta Forest. Fenn. 30.

Aina Lähteenoja

Woijola—Toivainen.

I.

Raumalaisen porvaritalon historiaa.

Varakkaiden porvarien ja useiden kaupungin pormestarien asumana *Woijola—Toivaisen* talo Rauman keskuksessa on tavallaan kuin kuvastin, jossa merenrantakaupungin elämä nähdään väläyksittäin neljän vuosisadan aikana. Talo on paikallaan ensimmäinen. Sen tontin korkeus merenpinnasta oli v. 1891 vaakituskartan mukaan 4,20—4,86 m, siis vähän matalampi kuin salmen 1. rauman pohjoisrannalla sijainneen luostarin alue, jonka korkeus oli 4,41—5,13 m ja kauppatorin, jonka korkeus oli v. 1891 4,63—5,21 m.¹⁾ Woijola-Tolvainen sijaitsi siis kaupungin syntyaikoina aivan merenlahden rannalla, niin että Pappilankadun ja Kuninkaankadun kulmauksessa sijaitsevan Iso-Toivaisen tontti on muodostanut talon ranta-alueen aittoineen ja Koulukadun ja Kuninkaankadun kulmassa sijaitseva Vähä-Toivaisen tontti on nähtävästi ulottunut myöskin naapuritalon Tokilan tontille. Viimeksi mainittu talo sai nykyisen nimensä vasta 1600-luvulla. Woijola-Tolvaisen talon asema salmen 1. nykyisen Raumanjoen ja merenlahden välisessä

¹⁾ Högman, Rauman hist. I, liite: Rauman kaupungin korkeussuhteet metreissä merenpintaan verraten v. 1891 insinööri Victor Johanssonin vaakituskartan mukaan.

niemekkeessä oli merenkulkua ja kauppaa harjoittavan porvarin elinkeinolle mitä edullisin.

Nimensä sai talo, kuten oli laita useimpien Rauman porvaritalojen, nähtävästi siten, että kauppapurjehdusta harjoittanut talonpoika muutti porvariksi kaupunkiin — kun talonpoikaipurjehdukselle ruvettiin asettamaan yhä tiukempia rajoituksia — ja antoi kotitalonsa rakkaan nimen uudelle kaupunkikodilleen. Rauman läheisessä Soukaisten kylässä mainitaan tilallinen Jöns I. Juha Oijela l. Woijola 1580-luvulla, jolloin Raumalla oli samanniminen porvari.³⁾ Nimi Woijola, Woijolainen viittaa taas siihen, että gotlantilais-saksa on aikoinaan asettunut seudulle vakinaiseksi asukkaaksi, varsinkin havaittuaan läheisen Voidunluodon sataman purjehdukseen ja kaupankäyntiin sopivaksi.

Rauman Woijolan varhaisin tunnettu omistaja raatimies Jöns Pietarinpoika Woijolainen oli hopeaverosta päättäen kaupungin vauraimpia porvareita 1570—1580-luvulla. V. 1583 esim. hänellä oli 3 laivaa, jotka tekivät matkoja Danzigiin ja Lyypekkiin. Raatimiehenä hän oli vv. 1578—1585.³⁾ Hänen lapsistaan tunnetaan kolme poikaa Simo, Matti ja Jaakko ja tytär Briitta. Porvarit Simo ja Matti »Wuoijala» mainitaan v. 1599.⁴⁾ Matti *Jönsinpoika Woijola* oli Rauman raatimiehenä ainakin v. 1605 ja kaupungin pormestarina vv. 1609—1614ä mutta oli kuolleena jo v. 1617. Hänen veljensä *Jaakko Jönsinpoika Woijola* mainitaan raatimiehenä vv. 1614—1619 ja 1624—1633. Heidän sisarensa *Briitta Jönsintytär Woijola* meni naimisiin Rauman

³⁾ SVA 1394, s. 38; masskotereg. år 1581. Woijola-Tolvaisen tontti Rauman asemakartassa, *Lähteenoja*, Rauma II, s. 40. Kuva Vähä-Toivainen I. Kaffemylly, Rauma III, s. 31.

⁴⁾ RRA Kontributioluett. v. 1578; Hopeaveroluett. v. 1571. SVA 1422, s. 63: verol. v. 1583. Högman, emt. s. XVII.

⁵⁾ Einar W. Juvelius, *Protocolon pro anno —09*, Turun Hist. yhd. julk. IV, s. 66.

pormestarin Lauri Baltzarinpoika Gebhardtin kanssa, joka kuoli v. 1640. Perinnönjako toimitettiin joulukuussa 1640. Hän on haudattu Pyhän Ristin kirkon kuoriin, josta hautakivi on todisteena.

Pormestari Matti Jönsinpoika Wojjola osti Uusikartano- (Nygård)-nimisen talon Kauppakadun varrelta (sittemmin Bongin talo), ja synnyinkoti Wojjola jäi raatimies Jaakko Jönsinpoika Wojjolalle. Tämän vävy, viljakauppias *Pietari Laurinpoika Toivainen*¹⁾ lunasti v. 1633 perikunnalta Wojjolan talon, jonka nimi samalla muuttui *Toivaiseksi*. Pietari Toivaisen puoliso *Briitta Jaakontytär Wojjola* haudattiin Pyhän Ristin kirkkoon Raumalla 6. 6. 1659 puolisonsa Pietarin viereen, joka oli kuollut jo v. 1648.

Tähän asti oli Wojjola-Toivaisen talon maine kohonnut ko-
hoamistaan, niin että raumalaisten ylpein toive oli ollut päästä
sukulaisuussuhteisiin tämän vankan porvaritalon asukkaiden ja
omistajien kanssa. Mutta tulipa taantumisen vaihekin talon
osalle, vieläpä, kuten usein sattuu, rikkaan isän poikien liikettä
hoitaessa.

Pormestari Matti Wojjolan nimi säilyi kuitenkin hänen poi-
kansa Johannes Matinpojan sukunimessä Wojolanus-muodossa.
Johannes Wojolanus oli Rauman kappalaisena ja koulumestarina
vv. 1627—1634 ja sai sitten Eurajoen kirkkoherran viran, jota
hoiti kuolemaansa asti v:een 1659. *Briitta Matintytär Wojjola*
mainitaan raatimies Henrik Antinpoika Sonkin puolisona vv.
1637—1638 mantt. luettelossa. *Anna Matintytär Wojjola* oli
elossa vielä 1651. Hänen puolisonsa Simo Sipinpoika Pamp-
hilius mainitaan Rauman tk. 6. 3. 1633.

¹⁾ RVA Stådernas enskilda besvär: 22, 10. 1641 »Pedher Tålvvaine, Bårgar och Innevånare i Raunio» pyytää Valtaneuvokselta ja hallitukselta lupaa ostaa viljaa Nyenskanssista ja myydä sitä Pohjanmaan hätääkärsiville asuk-
kaille. Vrt. L ä h t e e n o j a , Rauma II, sukutaululiitteet.

Raatimies Jaakko Jönsinpoika Wojolan nimen taasen korrotti häviämättömään kunniaan hänen Johannes-niminen poikansa, joka otti osaa 30-vuotiseen sotaan ja kohosi siellä Stralsundin piirin muonamestariksi. Hän käytti nimeä *Johannes Jaakonpoika Weilanus* ja aateloitiin Palmhjelm-nimisenä. Hän lahjoitti rauhan tultua Rauman Pyhän Ristin kirkolle komean messinkisen 24-vartisen kynttiläkruunun, joka on jo kohta 300 vuotta valaissut hänen synnyinkaupunkinsa kirkkoa.⁶⁾ *William Jaakonpoika Wojola-Sperri* oli aksiisikirjurina Raumalla (tk. 13. 1. 1645) ja omisti Sperrin talon, puoliso Anna Olavintytär. *Anna Jaakontytär Wojola* haud. 12. 11. 1660, puoliso Rauman kirkkoherra Michael Jacobi Rennerus.

Kauppias Pietari Toivaisen lapsista tunnetaan pojat Lauri, Henrik ja Juhana, kaikki kolme kauppiaita, sekä tyttäret Margareta ja Briitta. Veljekset *Lauri* ja *Henrik Toivainen* pitivät yhdessä kotitaloa ja jatkoivat isänsä liikettä. Kauppias Lauri Toivainen kuoli v. 1666. Senjälkeen alkoi Toivaisen toiminimen sortuminen perheen sisäisen rauhan ensin kaikottua. Henrik Toivainen oli naimisissa Susanna Sipintytär Sonkin kanssa, jonka äiti oli lahjoituksistaan tunnettu Anna Henrikintytär Sonkki. Henrik Toivaisen puoliso kieltäytyi asumasta miehensä luona v. 1677 ja Toivaisen talo joutui autioksi, jollaisena se mainitaan jo v. 1680. Henrik Toivainen jätti perheensä v. 1682 eikä hänen viimeisistä vuosistaan ole säilynyt tietoja. Susanna Sonkki-Toivainen kuoli ison vihan aikana v. 1715. Kauppias Henrik Toivaisen poika *Henrik* oli elossa vielä v. 1691 ja hänen sisarensa, tytär *Anna* v. 1699.⁷⁾ *Margareta Pietarintytär Toivaisen* puoliso oli Vehkalahden pormestari Bartold Harmens I.

⁶⁾ Lähteenoja, Rauman hist. II, ss. 235—236, 256, 286, 368.

⁷⁾ Lähteenoja, Wojola-Wojolanus ja Pungila-Pungman-suvut Raumalla, Cenos-olenti v. 1933. ss. 15—119.

Hermans, *Briitta Pietarintytär Toivaisen* puoliso Rauman pormestari Mikko Laurinp. Gebhardt.⁸⁾)

Rauman kaupungin palossa kesäk. 20 p. 1682 tuhoutui 150 porvaritaloa, niiden joukossa ilmeisesti keskuksessa sijaitseva Toivaisen talokin. Palon jälkeen rakennutti tämän talon entista ehommaksi sen uusi omistaja, Rauman pormestari vv. 1680—1689 *Johannes Pietarinpoika Walstenius*. Hän oli Turun hovi-oikeuden silloisen presidentin, parooni Grassin vävy. Nuorena hän oli ryöstänyt morsiamensa tämän kodista, mutta pääsi myöhemmin appensa suosioon, niin että appi hankki hänelle Rauman pormestarin viran. Pormestari Walstenius välitti turkulaista kulttuuria Rauman yksinkertaisiin oloihin. Turussa oli jo presidentti Jöns Kurki varustanut taloonsa mm. kasvihuoneita 1600-luvun keskivaiheilla, ja professori Elias Tillandz kunosti 1670—1680-luvulla Turun kasvitieteellisen puutarhan.⁹⁾)

Pormestari Walsteniuskin varusti taloonsa avaran puutarhan, niin että Rauman vanhimmassa asemakaavassa¹⁰⁾ nähdään nykyisen Iso-Toivaisen (no 14 Kuninkaankadun varrella, varhaisemmat numerot 163 ja 239) tontti »humalatarhana». Jakamattoman Wojola-Tolvaisen portti näkyy mainitussa asemakartassa Koulukadun varrella Vähä-Toivaisen puolella (Kuninkaankatu 16, varhaisemmat numerot 164 ja 245). Myöskin raatimies Bongin talossa, entinen Uusikartano Kauppakadun ja Pappilankadun kulmassa, oli humalatarha, ja läheisellä maaseudullekin puutarhaharrastus pääsi leviämään, sillä Uotilan kylän Lasolan naapurissa asui tähän aikaan muuan puutarhuri, Martti nimeltään.

⁸⁾ Lähteenoja, Rauman historia II, lhdte: Toivaisen suku.

⁹⁾ O. E. A. Hjelmt, *Naturalhist. studium vid Åbo Universitet*, Skrifter utg. av Sv. Litt. Sällskapet XXXII, ss. 23—24, *Kansallinen elämäkerasto*, V. Tillandz.

¹⁰⁾ Lähteenoja, Rauma II, ss. 40—41.

Pori paloi v. 1698 ja sikäläinen triviaalikoulu muutettiin Raumalle pariksi vuosikymmeneksi. Tämän koulun rehtori *Johannes Salmenius* omisti Toivaisen jakamattomana ison vihan aikana, mutta kun hän v. 1713 lähti sotaa pakoon Ruotsiin, rappeutui hänen talonsa sodan jaloissa sangen perusteellisesti. Päästyään rauhan tultua Rymättylän kirkkoherraksi Salmenius myi Toivaisen talon 1. 9. 1722 tehdyllä kauppakirjalla kauppias ja majatalonpitäjä Abraham Sonkille 300 kuparitalarin hinnasta.¹¹⁾

V. 1733 Toivainen siirtyi A. Sonkilta eräälle välskärille, joka piti sitä 5 vuotta, kunnes tämä maaliskuussa 1738 myi talon kauppias *Juhana Bollstedtille*. Hänet valittiin v. 1741 Rauman raatimieheksi ja hän omisti myöskin Sonnilan talon kauppatorin varrella. Bollstedt kuoli v. 1749. Vuosilta 1736—1742 ei Rauman kirkollisissa aikakirjoissa ole mitään mainintaa Toivaisesta. Ehkäpä talo oli rappiolla ja asujitta.

Vv. 1750—1756 rippikirjasta ilmenee, että jakamatonta Toivaista piti kauppias *Henrik Stähle*, s. 4. 4. 1712,¹²⁾ ripillä vielä v. 1756, kuoli 1772, sekä hänen puolisonsa *Maria*, s. 1724. Lapsia oli poika *Henrik*, s. 1743, tytär *Regina*, s. 21. 1. 1745, poika *Gabriel* s. 11. 11. 1748, tytär *Hedvig*, s. 26. 9. 1750, poika *Karl*, s. 1752, k. 1753, *Fredrik*, s. v. 1754, *Ulriikka*, s. 19. 8. 1756, *Gustaf* s. 21. 7. 1758, *Adam* k. 30. 6. 1760, *Adolf*, k. 26. 11. 1762, *Adolf* s. 1764 ja k. 15. 8. samana vuonna 2 kuuk. 4 p:n ikäisenä. Näistä lapsista *Gabriel Stähle* antautui lukualalle, tuli ylioppilaaksi v. 1769 ja kirjoitti maisterin väitöskirjana Turun akatemian historian IV:n osan v. 1771 omistaen sen isälleen Henrik Stählelle, Rauman kirkkoherralle A. G. Sackliniukselle, raati-

¹¹⁾ Turun maakunta-ark., Rauman maistr. arkisto, Allegater vv. 1722—1738.

¹²⁾ Rauman kirkon arkisto, Communionkirja no 4. vv. 1750—1756.

mies Juhana Stengrundille, pormestari Henrik Agricolalle ja raatimies Juhana Rahgolle. Kuten näkyy, oli Toivaisen talo jälleen kohonnut Rauman sivistyselämän keskuksiksi. Sen seurapiiri käsitti raatimies Ståhlen aikana kaupungin kerman. Gabriel Ståhle pääsi myöhemmin Akaan kirkkoherraksi.

Henrik Ståhlen tytär *Regina*, k. 16. 7. 1782, oli ensin naimisissa kauppias Joh. Östmanin kanssa, josta aviosta syntyi 22. 2. 1771 tytär *Renata*. Hän peri äitinsä Regina Ståhlen kuoltua Iso-Toivaisen talon. Regina Ståhlen toinen puoliso oli kauppias Johan Blom. Renata Östmanin holhoojana mainitaan v. 1788 hänen enonsa Fredrik Ståhle. Toivaisen talon *jakaantuminen* Iso- ja Vähä-Toivaiseksi tapahtui 1756 vaiheilla, sillä v. 1756 asemakartan selvityksessä Vähä-Toivainen jo mainitaan ja sen omistajina olivat kauppias Johan Grönlundin perilliset.¹⁸⁾

Renata Östmanin jälkeen omisti Iso-Toivaisen vv. 1789—1797 porvari *Juhana Henrik Reilander*, s. 1. 10. 1768 Käkelän talossa Raumalla. Hän oli Rauman raatimiehiä ja kuoli 21. 1. 1817. Hänen puolisonsa *Kaisa Liisa Caloni* oli syntynyt 5. 1. 1767 ja kuoli 27. 3. 1807. Perheen lapsista tunnetaan *Johanna Katariina*, s. 1792, papiksi valmistuva *And. Henrik*, s. 1794, *Joh. Efraim*, s. 1796, *Ulriikka Liisa*, s. 1797, *Kristiina Sofia*, s. 1800, *Carl Gustaf*, s. 31. 8. 1802 ja *Emanuel*, s. 22. 2. 1805. Näistä peri Iso-Toivaisen talon porvari *Carl Gustaf Reilander*, joka nai *Johanna Wilhelmiina Pakola-Paqvalinin*. Heidän poikansa *Carl Johan* syntyi Iso-Toivaisessa 2. 7. 1825 ja tytär *Johanna Ulriikka* 10. 3. 1829.

Porvari Carl Gustaf Reilanderin veli Johan Efraim muutti v. 1821 Hauinkuonon taloon, mutta sisaret jäivät asumaan koti-

¹⁸⁾ Kauppias Johan Grönlund s. 1608 ja k. 1742, puolisonsa Margareta Fontenia s. Raumalla v. 1703. Heillä oli lapset: Regina, s. 1737 ja Anna Britta s. 1740, k. 21. 5. 1764.

taloon, jossa Johanna Katariina Reilander kuolikin 8. 4. 1839. Porvari Carl Gustaf Reilander oli niin kova juoppo, että hänet sakotettiin juopumuksesta ja hän lähti vihdoinkin merille Porista käsin. Hänen sisarensa Kristiina Sofia muutti v. 1834 Sperrin taloon, ja v. 1835 Iso-Toivainen myytiin 19. 10. pidetyllä huuto-kaupalla.¹⁴⁾

Vv. 1835—1846 Iso-Toivainen kuului kauppaporvari *Nils Ferdinand Enckellille*. Hän oli syntynyt Ikaalisissa 1. 12. 1805 ja hänen puolisonsa *Johanna Ulriikka Östman* Raumalla, Tasalan talossa 19. 7. 1810. Heillä oli tyttäret *Sofia Vilhelmiina*, s. 14. 2. 1838, k. 22. 3. 1842 ja *Amanda Aleksandra*, s. 3. 9. 1844.

V. 1849 muutti Raumalle tullinhoitajaksi vapaaherra *Reinhold Wilhelm Stjerncrantz*, s. Tyrvännössä 31. 12. 1799. Hän asettui asumaan Iso-Toivaiseen ja siellä hän v. 1851 vihitytti itsensä Nurmijärvellä 1816 syntyneen taloudenhoitajansa Kristiina Loviisa Olanderin kanssa, joka oli sitä ennen synnyttänyt hänelle jo 7 lasta. Nuorin lapsi Rosalie Hildegard syntyi Iso-Toivaisessa 25. 12. 1851. Vapaaherra Stjerncrantz kuoli Raumalla 26. 3. 1855 ja hänen lapsensa muuttivat Vehmaalle v. 1860.

Iso-Toivainen oli tällä välin siirtynyt pormestari parooni *Sebastian von Knorringille*, joka piti tätä taloa vv. 1857—1864. Hän oli s. Vehmaalla 9. 3. 1815 ja muutti Raumalle Lokalahdelta v. 1857. Hän oli nainut kapteeni Henrik Joh. Finkenbergin ja tämän puolison Viviikka Otteliana Stackelbergin tyttären *Fredriikka Ottelianan*. Pormestari von Knorringilla oli lapset: *Hjalmar Julius Sebastian*, s. Valkealassa 24. 2. 1845, *Johannes Alarik*, s. Valkealassa 31. 5. 1847, *Naema Loviisa Viviikka*, s. Puumalassa 19. 2. 1850, *Martta Viktoria Thorborg*, s. Puumalassa 28. 10. 1853 ja *Hilja Gundborg*, s. Raumalla 23. 4. 1861.

¹⁴⁾ Rauman Museon arkisto, kuulutus no 7932.

Helmik. 16 p. 1864 tehdyllä kauppakirjalla pormestari von Knorring myi Iso-Toivaisen 4.000 markan hinnasta raatimies *Fredrik Wilhelm Ridderstadille*. Hän oli syntynyt 23. 4. 1816 ja hänen puolisonsa, räätälintytär Turusta, *Natalia Lindström*, 1. 11. 1817. Heidän poikansa *Alfons* kuoli v. 1868 12 vuotiaana. Samana vuonna perhe muutti Talalan talosta Iso-Toivaiseen. Raatimies Fr. W. Ridderstad yhdisti molemmat Toivaisen talot saman omistajan hallintaan ostamalla Vähä-Toivaisen v. 1880 2.700 markan hinnasta Finkenberg-sisarusten perillisiltä. Raatimies Fr. W. Ridderstadin poika laivuri *Alarik Ridderstad* nai Raumalta *Iida Katariina Grönstenin* ja muutti v. 1884 Helsinkiin. Kun raatimies Fredrik Wilhelm Ridderstad v. 1885 kuoli, jäi pesä hänen puolisolleen Natalialle, mutta hänen kuoltuaan perikunta piti huutokaupan, jossa Iso-Toivaisen osti 11. 3. 1890 laivuri *Alarik Ridderstad* 9.500 markan hinnasta sitoutuen antamaan tädilleen Fransina Lindströmille asunnon talon puutarharakennuksessa tämän kuolinpäivään asti ja suorittamaan 2/3 talojen n:o 239 ja 245 sen-vuotisista veroista.

Lokak. 25 p. 1909 sai neiti *Eeva Eleonora Grönsten* ensimmäisen lainhuudatuksen Iso-Toivaisen taloon, josta hän oli tädiltään Iida Katariina Grönsten-Ridderstadilta perinyt 1/5 ja lunastanut 4/5 talon muilta perillisiltä. Eeva Eleonora Grönstenin jälkeen toimitettiin perinnönjako Turussa 17. 9. 1932. Perikunta mittautti Iso-Toivaisen tontin ja sen pituus oli etelässä 20,4 m, lännessä 46,8, pohjoisessa 23,37 ja idässä 45,8 m. Kauppias *Väinö Aro* ja hänen vaimonsa *Fanny Matilda* ostivat talon 9:llä eri kauppakirjalla, joiden yhteissumma oli 150.000 mk. Väinö Johannes Aro on syntynyt Merikarvialla 23. 10. 1897 ja hänen vaimonsa Fanny Matilda Huittisissa 17. 8. 1895, heidät vihittiin avioliittoon 20. 2. 1919.

Iso-Toivaisen talon rakennuksista ei ole tarkempia tietoja olemassa. Asuinrakennukset olivat Kuninkaankadun puolella, jossa nykyisinkin on liikehuoneistoja. Puutarharakennus on edellä mainittu. Rauman Museossa on tallella Iso-Toivaisen talosta talteen otetut kattomaalaukset. Käsimaalatut seinäpaperit, jotka olivat tallessa Museon vinnillä, voivat myöskin olla Iso-Toivaisesta, jossa, kuten olemme nähneet, on asunut monta ylhäistäkin perhettä vuosisatojen kuluessa. Maisteri Toini Melander tutki kyseisiä kattomaalauksia kesällä 1943 ja havaitsi niiden koristeluaiheet samoiksi, joita ennen nähtiin kirjojen kuvituksessa: enkelinkuvia pasuunoineen käytettiin painotuotteissa 1670-luvulta lähtien ja kehystettyjä kasviaiheita 1680—1730-luvuilla, pasuunaenkeleitä maalattiin vielä 1850-luvullakin.

Mainitut kattomaalaukset olivat Iso-Toivaisen Kuninkaankadun varrella olevan rakennuksen kolmannessa huoneessa Pappilankadun ja Kuninkaankadun kulmasta lukien. Maisteri Irja Sahlberg Turusta tutki v. 1942 tätä rakennusta ja totesi siinä rungon kuuluvan 1700-luvun rakennuksiin, vaikka rakennusta on monta kertaa uusittu ja korjattu. Jos voisi ajatella, että rakennus olisi vieläkin vanhempi, olisi pormestari Johannes Walstenius ensimmäinen mahdollinen kattomaalausten laittaja, mutta jos meidän täytyy olettaa ison vihan tuhonneen sitä vanhemmat rakennukset, on raatimies Henrik Stähle otettava lukuun talon koristajana. Hänen jälkeensä tullinhoitaja parooni R. W. Stjerncrantz ja neljännellä sijalla pormestari Sebastian von Knorring tulevat kysymykseen talon mahdollisina kaunistajina. Myöhemmin kuin 1860-luvulla ei kyseisiä katonkoristeluaiheita käytetty.

Seuraamme sitten Vähä-Toivaisen talon vaihteita v. 1756 lähtien, jolloin sen omistivat kauppias Joh. Grönlundin perilliset, tyttäret *Regina* ja *Anna Briitta Grönlund*. Edellinen meni naimisiin ensin koulumestari *Michel Liliuksen* kanssa, joka kuoli 19. 6. 1765, sitten Rauman porvarikaartin komentajakapteenin, raatimies kauppias *Erik Elmingin* kanssa, joka isännöi Vähä-

Kaffemylly-niminen Vähä-Toivaisen talon rakennus portinpielessä.

Toivaisessa vv. 1766—1770. Toukok. 1770 aviopuolisot *Regina* ja *Erik Elming* myivät Vähä-Toivaisen 2000 kuparitalarista Rauman silloiselle pormestarille *Henrik Agricolalle*, s. Urjalan Nuutajärven kartanossa v. 1727. Hän oli Rauman pormestarina vv. 1769—1781. Perunkirjoitus pormestari *Agricolan* jälkeen tapahtui 12. 7. 1781. Silloin oli Vähä-Toivaisen asuinrakennuksessa sali, 3 kamaria, keittiö, ja leipomatupa. Myöskin pirtti etehisineen mainitaan ja etehisessä kamari. Oliko pirttirakennus erillinen, ei ilmene asiakirjoista. *Agricolan* seuraaja pormestari *Joh. Emanuel Norrmen*, s. Raumalla 17. 3. 1746 ja hänen puolisonsa *Maria Elisabet Tammeland* asuivat Vähä-Toivaisessa vuoden tai kaksi.

V. 1783 asui Vähä-Toivaisessa välskäri *P. A. Wichtman* (Oravalan sukua Vihdistä), s. 28. 7. 1746. Hänen taloudenhoitajansa *Hedda Sofia Moman*, s. 1748, muutti Vähä-Toivaisesta Haapa-saaren kartanoon. Rauman kappalainen *Erik Levän* osti Vähä-

Toivaisen 14. 2. 1786 ja piti taloa Maarianpäivään asti 1833, jolloin hän luovutti sen tyttarelleen Hedda Eleonora Levanille. Erik Levän kuoli Rauman kirkkoherrana v. 1837. Hänen puolisonsa Hedvig oli nimipormestari Juhana Åbergin tytär, s. 26. 9. 1757. Heillä oli lapset: *Maria Amalia*, s. 1788, *Johan Erik*, s. 2. 2. 1789, *Gustaf Wilhelm*, s. 28. 9. 1791 ja *Hedda Eleonora*, s. 22. 12. 1796.

Rauman kaupungin *lainhuudatuskirjassa* 24. 3. 1833 on seuraava ruotsinkielinen luovutustodistus, joka on päivätty 10. 12. 1830:

»Underskrifna gör härmed vitterligt att vi efter mögen öfverläggning skänkt, såsom och vi i kraft af detta otvungna Gåfvobref med varm hand skänka tili vår kara dotter Hedda Eleonora Levän vår förvärfda stads Gård belägen här i Staden i Västra Qvarteret vid Skolmästaregatan sub. no 245 Lill Tolfwais kallad med derå befintlig åbygnad i sådant stånd den nu befinnes till vedermälle för hennes barnsliga lydnad och tillgifvenhet hvarmed hon oss tillhandagått såval i hushållningen, som med en öm skötsel under vår höga ålderdom, hvarmed hon otvifvelaktigt fortfar så länge den Högste förlänar oss lifstid, och anse vi våra kära Söner så mycket häldre böra billiga derma vår åtgärd för deras oförsörjda syster, som hon till sin uppfostran njutit af oss ganska ringa kostnad, i följe här af afhända vi oss och våra öfriga arfvingar ofvan berörde Stads-gård och tillägna densamma vår kära dotter till evärdelig egen-dom, att nu genast äga och behålla såsom all annan välfången egendom. Hvilket Gåfvo Bref till yttermera visso med vår namnunderskrift uti vittnens öfvervaro bekräftes, såsom skedd å Raumo Prästgård den 10. December 1830. Erik Levan (sigili) Hedvig Levan, född Åberg. Vittna: Jos. Hansson. I. Rosenqvist.»

Hedda Eleonora Levän hoiti vanhempiaan Rauman pappilassa heidän kuolemaansa asti ja meni sitten naimisiin Laitilan kirkkoherran Jaakko Amnellin kanssa. Puolisonsa kuoltua hän vihdoinkin v. 1844 muutti perintotaloonsa Vähä-Toivaiseen, asuen siinä sitten kuolemaansa asti, mikä tapahtui 23. 2. 1860. Kirjailija Eva Ljungberg on teoksessaan Raumo historier II kuvannut »Leskiruustinnan» viehättävää kotia ja puutarhaa sekä leskiruustinnan omaa ystävällistä olemusta.

V. 1860 muuttivat pormestarinrouva von Knorringin naimattomat sisaret *Augusta Wilhelmiina Finkenberg*, s. Lokalahdella 5. 2. 1810, ja *Bernhardine Lovisa Elisabeth Finkenberg*, s. 20. 5. 1811 Lokalahdella, Vähä-Toivaiseen, jonka he lunastivat edellisen omistajan perillisiltä. Jälkimmäinen kuoli 18. 5. 1862 ja Augusta F. 11. 11. 1879.

Sitten Vähä-Toivainen oli raatimies Fr. W. Ridderstadin ja hänen perikuntansa hallussa vv. 1880—1890. Laivuri Alarik Ridderstadin veli kunnallisraatimies *Hjalmar Ridderstad* lunasti Vähä-Toivaisen muilta perillisiltä 4.000 markalla, saaden siihen lainhuudatuksen 7. 7. 1890.¹⁵⁾ Hjalmar Ridderstadin puoliso *Mimmi Stackelberg* kuoli syyskuussa 1896. Perunkirjoitus hänen jälkeensä pidettiin 2. 12. 1896.

Maalisk. 28 p. 1901 tehdyllä kauppakirjalla Hjalmar Ridderstad myi Vähä-Toivaisen 10.000 markasta merimies, sittemmin kauppias *Juho Isak Roosille*, joka sai siihen ensimmäisen lainhuudatuksen (§ 79) 1. 12. 1902. J. I. Roos oli syntynyt Eura-joella 27. 10. 1859 ja hänen puolisonsa *Eeva Kristiina Snellström* Kiukaisissa 25. 11. 1856. He myivät Vähä-Toivaisen 20. 1. 1920 maanviljelijä *Juho Väinö Penttilälle* 100.000 markan hinnasta, lainhuudatus tapahtui 15. 3. 1920. Väinö Penttilä,

¹⁵⁾ Henkilötiedot Rauman kirkonarkiston communion kirjoista ja syntyneiden ja kuolleiden luetteloista, Talonkauppaa koskevat tiedot ovat Rauman maistraatin lainhuudatuskirjasta.

joka piti myös Haapasaarta, on syntynyt Luvialla 19. 4. 1888 ja hänen puolisonsa *Unda Aino Piitari* Kokemäellä 8. 4. 1893, heidät vihittiin avioliittoon 22. 2. 1914. He myivät Vähä-Toivaisen 1. 3. 1921 *Tuottajain Kauppa Oy:lle* 100.000 markasta ja sama toiminimi myi talon 31. 5. 1922 135.000 markasta *Tampereen Osake-Pankille*, joka sai siihen Len lainhuudatuksen 4. 9. 1922. Tämä pankki myi Vähä-Toivaisen 19. 9. 1922 kauppias *Johan Gustaf Rahille*, joka on s. Raumalla 22. 11. 1879. Hänen vaimonsa *Selma Maria Granroth* on s. 27. 10. 1882. Kauppahinta oli 144.925 mk, ja talossa oli sähköjohdot ja korkkimatot. *Helsingin Osake-Pankki* osti Vähä-Toivaisen kauppias Rahilta 20. 2. 1941 650.000 markan hinnasta.¹⁶⁾ Johtaja Gunnar Takolanderin aloitteesta pankki lahjoitti talon asuinrakennuksen n.k. *Kaffemyllyn* Rauman kaupungin ulkomuseolle.¹⁷⁾

¹⁶⁾ Alarik ja Hjalmar Ridderstadin kanssaperillisiä v. 1890 olivat asemapäällikkö Hugo Ridderstad, rautatienkirjanpitäjä Gunnar Ridderstad ja heidän äitinsä sisar neiti Fransina Lindström.

¹⁷⁾ Erik Levanin tultua Rauman kirkkoherraksi ja muutettua asumaan isoon pappilaan Vähä-Toivainen jäi vuosikymmeniksi vuokralaisen asumaksi. Niinpä v. 1807 Vähä-Toivaisessa asui sokurileipuri Carl Gust. Hallman. Erik Levanin perheen ohella asui vv. 1786—88 Vähä-Toivaisessa kapt. Lars Edvard Hillebrand ja hänen taloudenhoitajansa Soia Erikintytär sekä voluntääri Adam Brandthill ja kaupunginnotaari Flodberg perheineen (rouva Anna Stina Lilja-Flodberg ja poika Axel). Sokurileipuri Kalimaniin puoliso oli Eva Sofia Fonten ja heillä oli poika Carl Edvard. Vv. 1807—1815 asui talossa myös everstiluutn. J. Fr. Eekin leski vapaaherratar Kristiina Sofia von Dyben ja hänen 4 tyttärtään. V. 1815 he muuttivat Ruotsiin. Sitten muutti taloon majurinleski Katariina Blåfield ja vv. 1818—1810 asui siellä kornetinleski Lovisa Bange, syntyisin Liljenberg, joka v. 1811 muutti Laitilaan. Vv. 1820—1827 asui talossa rva Blåfieldin keralla kirkkoherran leski Aina Lotta Jerlström-Widqvist, s. 16. 7. 1797, hän tuli 2 tyttären ja pojan kanssa Raumalle Uudeltakirkolta. V. 1838 muutti Vähä-Toivaiseen Porista kapteeninleski Helena Katariina Claren, s. 26. 10. 1806. V. 1840 muutti Heikkilän talosta Toivaiseen neiti Katariina Riprander ja seuraavana vuonna hovineuvos Sahlbergin leski Saara Taivassalosta. Hän kuoli 1845. Augusta Finkenbergin perillisinä mainitaan pormestari ja rouva von Knorring, kappalaisenrouva Henriette Finkenberg-Björkman, vapaaherra Rabbe Atle Wrede, nimismiehenrouva Malvina Rautell, o.s. Wrede sekä nimismies Johan Julius Rautell.

Vuosisatojen vierieissä on Woijola-Tolvaisen talossa asunut m.m. 5 eri pormestarin perhettä ja epälukuinen joukko muita huomattavia kaupunkilaisia. Talon historialle antavat loistoa monet komealta kalskahtavat sukunimet. Niiden taakse kätkeytyy paljon maamme kulttuuria, joka tarvitsisi vain kaunokirjailijan kynän tullakseen tajutuksi ja tajuttavaksi eri vaihteluihin ja vivahduksiin. Mutta lämmittävin muisto tästä vanhasta talosta on sittenkin Juhana Jaakonpoika Woijola-Weilanus-Palmhjelmin kynttiläkruunu Pyhän Ristin kirkossa, muisto valosta, joka on valaiseva raumalaisten polkuja maalla ja merillä ja siunaava heidän kaupunkiaan vaikeinakin aikoina.

A. R. Alho

Rauman kaupunginlääkärit 1800-luvulla.

Ensimmäinen vakinainen kaupunginlääkäri saatiin Raumalle v. 1827. Kaupungissa oli kuitenkin jo v:sta 1821 alkaen ollut toiminnassa kylpyläyhtiö ja vedenjuontilaitos. *Kaivopuiston* terveyslähteen yhteydessä. Tämän laitoksen lääkäreinä olivat toimineet turkulaiset tri J. *Fähre* ja arkiaatteri *Bonsdorff* asuen sesonkiaikana kaupungissa ja tilapäisesti hoitaen muitakin potilaita kuin vain kylpyvieraita. Syvärauman lähteen rakennettiin v. 1826 erityinen merikylpyläkin. Tilapäisten lääkärivoimien tänne saantia alkoi kuitenkin pian vaikeuttaa uusien kylpylöiden avautuminen muualla ja niin heräsi lopulta ajatus oman lääkärin saamisesta paikkakunnalle.

Joulukuun 11 p:nä v. 1826 jätti Rauman kaupungin maistraatille maaviskaali Henrik Gudmund *Reinholm* itsensä ja 48 henkilön, näiden joukossa rovasti Erik Levän, majuri Carl Schulzcrantz ja majurinleski, rouva Aminoff (synt. Engelbrechten), allekirjoittaman kirjelmän, jossa he yhteisen hyvän takia ehdottivat »taitavan» lääkärin kutsumista kaupunginlääkäriksi. Tämän takia maistraatti päätti kuulla kaupunkilaisten, kirkkoneuvoston sekä apteekkari Samuel Johan *Nybergin* testamentin toimeenpanijan maisteri Nils Gustaf *Branderin* mielipidettä asiassa.

Asia oli uudelleen esillä saman joulukuun 20 p:nä, jolloin sitä vastustivat porvarit Isak Korsman ja Daniel Frimodig, sekä

seuraavan tammikuun 15 p:nä, jolloin porvarit Petter Östring, pedagogi Z. Calander, porvarit H. J. Östman, S. J. Wesander, C. J. Bartram ynnä 38 muuta kaupunkilaista kirjelmässään huomauttivat, että koska apteekkari S. J. Nyberg-vainaja oli testamentissaan 24. 8. 1819 määrännyt Ottilan tilan vuositulot lääkärin palkkaamiseen, he yksimielisesti kieltäytyvät ottamasta osaa muuhun lääkärinpalkkioon. Samantapaisen kirjelmän jätti maistraatille suojelusmies Abraham Nyman, jonka kirjelmän oli allekirjoittanut 95 muuta työläistä. Tämän johdosta julkitoi maaviskaali Reinholm kummastuksensa, kuinka juuri alempi porvaristo ja työväestö saattoivat vastustaa tällaista asiaa, vaikka he sesonkiaikana, terveyslähteen käyttöaikoina, olivat ensimmäisiä vaivaamassa täällä tilapäisesti oleskelevia lääkäreitä.

Lopullisesti oli asia esillä maistraatissa maanantaina tammikuun 22 p:nä 1827, jolloin läsnä olivat pormestari C. Grönholm sekä jäsenet raatimiehet P. Cederstein, Hammarström, J. Hansson ja Paqvalen. Maistraatti päätti perustaa kaupunginlääkärinviran ja hänen palkakseen määrättiin 600 ruplaa, jonka suorittamiseen kaupunkilaiset, joilla varoja oli, keskinäisen sopimuksen tai maistraatin päätöksen mukaan ottavat osaa. (Palkkaa maksettiin sittemmin luokittain: I luokka 16 2/3 kopeekkaa, II luokka 25 kop. ja III luokka 33 1/3 kop. Vuonna 1832 koroitettiin maksu jokaisessa luokassa 3 1/3 kopeekalla.) Tämän lisäksi saisi tuleva kaupunginlääkäri nauttia tuloja 5. 1. 1821 kuolleen apteekkari Sam. Joh. Nybergin testamentin mukaan. Tästä päätöksestä oli oikeus valittaa korkeampaan paikkaan 30 vuorokauden kuluessa, mutta ei ole säilynyt tietoa tekikö kukaan valitusta.

Edellämainittu apteekkari S. J. Nyberg määräsi testamenttinsa 3:nnessä kohdassa seuraavaa:

»Testamenttaan kolmannen osan Ottilaksi nimitetystä Sam-

panalan rusthollista vakinaiseksi palkaksi niin sanotulle Köyhäinlääkärille tällä seudulla, nimenomaisella ehdolla palvella tämän seudun köyhiä, niin maalla kuin kaupungissa, suuremmatta maksutta ja korvauksetta kuin mitä Ottilan arentilaisverosta tulee. Lääkärillä ei ole oikeutta samalla olla Rauman Kaupunginlääkäri, koska hän ainoastaan täydentää ja huomioi näitä yllä Köyhäinlääkärille määrättyjä ehdottomia velvollisuuksia ja tehtäviä; Sekä toivoisin, että Korkea viranomainen aina asettaisi tähän Paikkaan taitavan Lääkärin ja että hyväntahtoinen tarkoitukseni tässä kohden kaikilta osiltaan nyt heti täytettäisiin; Niin nimitän ja määrään Medisiini Candidaatti Herra Adolf Fredrik Petterssonin ensimmäiseksi niin sanotuksi Köyhäinlääkäriksi tänne; yhtä paljon ottaen huomioon hänen väsymättömän vaivannäkönsä ja tietonsa tunnollisesti auttaa sairaita ja hätää kärsiviä kuin harvinaisen lääkärinonnen, joka aina tähän asti seurannut hänen toimintaansa, ja minkä tähden tämä seutu on hänelle monessa suhteessa kiitollisuudenvellassa ...»

Tämän 3:n samaten kuin 4:innenkin kohdan (jossa puhutaan Koijärven tilan määräämisestä ilmaisten lääkkeiden hankkimiseksi köyhille) valvojaksi oli keisarillinen »Collegium Medicum» määrännyt maisteri Nils Gustaf Branderin, josta maistraatti käyttää mainintaa: dosentti, jalosukuinen ja korkeastioppinut herra (Magister Docens, Wälädle och Höglärde Herr) N. G. Brander. Testamentin myöhemmässä osassa käy selville, että hän oli teologian dosentti yliopistossa. Kuitenkin näyttää siltä, ettei kandidaatti A. F. Pettersson ollut jostain syystä halukas ryhtymään köyhienlääkäriksi Raumalla apteekkari Nybergin kuoltua.¹⁾ Ensimmäinen varsinainen kaupunginlääkäri saa-

¹⁾ Petterson-nimistä lääkäriä ei ole koskaan ollut, vaan kyseeessä on eräs rykmentinvälskäri, jonka myöhäisemmistä vaiheista ei ole tietoja.

tiin Raumalle vasta vuoden 1827 loppupuolella. Sadan vuoden aikana on tämän Nybergin testamentin mukaan maksettu Rauman kaupunginlääkäreille palkkaa varattomien hoidosta ja muodosti tämä tulo varmasti useana vuonna huomattavan osan heidän tuloistaan. Palkkio suoritettiin luonnontuotteissa, kunnes v:sta 1927 lähtien palkkio suoritetaan kaupungin kassasta yksinomaan rahapalkkana. Suurella varmuudella voitaneen väittää, että Rauma ja sen ympäristö ilman tätä lahjoitusta vielä monta vuotta olisivat saaneet odottaa ensimmäistä kaupunginlääkäriään.

Ensimmäinen kaupunginlääkäri Raumalla oli tri *Carl Henrik Ringbom*. Hän oli syntynyt Loimaalla 8. 8. 1798, suoritti ylioppilastutkinnon 1815 (satak.), filosofian tohtoriksi hän tuli 1823, lääket. kand. 1824 ja liseniaatiksi 1826. Lääketieteen tohtorin arvon hän saavutti 20. 6. 1832 väitöskirjalla: »Anmärkningar öfver svältkurens användande i Syphilis».²⁾ Kollegia-asessorin arvonimen hän sai v. 1840. Turun piirilääkäriksi hänet nimitettiin 28. 8. 1844 ja Turussa hän kuoli 18. 6. 1856. Hänen vanhempansa olivat III. lääninmaanimittari Turun ja Porin läänissä Anders Ringbom ja Eva Johanna Rungius. Tri Ringbomin puoliso oli Gustava Albertina Avelan. Heillä oli kaksi poikaa, joista niinkään tuli lääkäreitä.

²⁾ Kirjanen käsittää 30 sivua ja tekijä toteaa paastoamisen edulliseksi mainitussa taudissa vaikkakin elohopeaterapian hyöty täysin tunnustetaan. Erikoisen edullista on paastaminen taudin 1) degenerativisessa ja 2) imflamatorisissa muodoissa. Myös useita kontraindikatioita on havaittu kuten raskaus, pytalismus, gonorrhoea secundaria ja vanha syfilis »med allmänt förhöjd retlighet». Ruokavalioon kiinnitetään suurta huomiota: kalaruoka on kyseenalaista, mutta liha erikoisesti sianliha on pahaa. Samoin kaikki ryydit ja alkoholi, samoin kahvi. Asuinhuoneen lämpö on suurimerkityksellinen, sopivin lämpö on 15—20 Ream. Yleisesti on oltava levolla ja harrastettava puhtautta.

Toinen näistä Karl Albert oli syntynyt Raumalla v. 1827 ja toimi mm. Uudenkaupungin kaupunginlääkärinä sekä Hollolan piirilääkärinä ja kuoli Karkussa v. 1900, toinen poika Ivar Valfrid Ringbom, joka oli syntynyt Raumalla v. 1833, toimi mm. Salmin piirilääkärinä, Uudenkaupungin kaupunginlääkärinä sekä Porin piirin piirilääkärinä ja kuoli v. 1889 Porissa. Tämän I. V. Ringbomin poika Lars Ringbom kuoli v. 1937 lääkärinä Turussa.

Tri Ringbom oli aluksi I suomalaisen tarkka-ampujapataljoonan lääkäri, kunnes siirtyi Rauman kaupunginlääkäriksi, johon sai vakituksen nimityksen 1. 1. 1828. Raumalla hän asui talossa N:o 34 Jokilassa. Tri Ringbom julkaisi Finska Läkare-Sällskapetets Handlingar I:ssä v. 1843 mielenkiintoisen tutkielman: »Om Nervöst-gastrisk Feber inom Tammerfors Provincial-Läkare-district ären 1835—39». Tämän kirjoituksensa johdannossa hän puhuu laveasti elämästään Raumalla seitsemän vuoden aikana ja kuvailee kaupungin oloja ja sairauksia. Hänen käsityksensä mukaan taudit noudattivat Raumalla suurta säännöllisyyttä esiintymisessään eri vuodenaikoina. Talvisin oli tulehduksia erikoisesti hengityselimissä ja kroonillisten tautien huonontumisia, keväisin kuumeita, erityisesti keuhkovikasilla, syksysin katarreja ja reumatismia sekä erikoista elokuunkuumetta (augustifeber). Tautisuus oli ajoittain hyvin runsasta. Harvinaisen paljon sairastumisia Ringbom mainitsee sattuneen v. 1829. Silloin pahanlainen tuhkarokko raivosi kaupungissa varsinkin Turun palon takia tänne siirtyneiden katedraalikoululäisten keskuudessa ja muutenkin oli sairaita niin paljon, että R. kertoo huhtikuussa päivittäin hoitaneensa jopa 50—60 potilasta. Kaupungin asukasluvun hän mainitsee niihin aikoihin olleen n. 1500 henkeä. Tammikuussa 1833 levisi kaupunkiin influenssa. Tri Ringbom teki jo silloin sen havainnon, ettei lääkkeistä ollut sanottavaa apua tämän taudin hoitamisessa.

Seuraavan vuoden aikana oli ihmisillä taas pahoja rinnanalus-vaivoja (kardialgier), ja kaupunginlääkäri arveli tämän suu-ressa määrin johtuvan siitä kumarasta asennosta, jota ahkerat pitsinnyplääjät päivät päästään käyttivät. Kuvattuaan sitten vielä elämyksiään myöhemmässä toimipaikassaan, ryhtyy tri Ringbom kirjoituksessaan käsittelemään taudin alkuperää ja syntyä. Kirjoituksensa otsikossa mainitun taudin hän arvelee johtuvan: 1) kylmettymisestä, 2) ylensyömisestä, 3) henkisestä rasituksesta ja 4) liiallisesta alkoholin käytöstä.

Tri Ringbom nimitettiin Tampereen piirin piirilääkäriksi v. 1834. Tampereella olonsa ajoilta on säilynyt hänen lääkintä-hallitukselle (1839) lähettämänsä mielenkiintoinen raportti tut-kitusta kaksineuvoisesta henkilöstä Johanna Mikontyttärestä Ikaalisten Sydänmaan kylästä. Kuvaus on erittäin tarkka ja huolellinen ja on julkaistuna G. Heinriciuksen teoksessa: »Obs-tretrikens och Gynäkologiens Historia i Finland» (1903).

Uutta kaupunginlääkäriä Raumalle saatiin Ringbomin jäl-keen kauan odottaa, sillä lääkäreistä oli siihen aikaan Suomessa kova puute, eikä silloisilla palkkaeduilla ilmestynyt yhtään halullista virkaan. Edessä oli siis palkan parantaminen, sillä ei kotimaasta, missä lääkintähallituksen ylitirehtööri prof. C. D. von Hartman oli tehnyt tiedusteluja, eikä ulkomailta, mihin jotkut raumalaiset kauppiaat olivat kääntyneet, saatu virkaan pätevää henkilöä. Maaliskuun 7 p:nä 1836 oli asia esillä mais-traatissa, joka päätti kapt. Fr. Lillienbergin ja S. Södermanin vastustuksesta huolimatta korottaa kaupunginlääkärin perus-palkan 1000 ruplaan. Tälläkään palkalla ei saatu virkaan halul-lista lääkäriä ennenkuin v:n 1839 lopulla, jolloin Karjalan piirilääkäri *Samuel Roos* ilmoittautui ainoaksi hakijaksi. Tri Roosin hakemus Rauman kaupunginlääkäriksi oli seuraavanlai-nen:

Samuel Roos.

Lapsuudesta saakka minulta on puuttunut sopivaisuus matkustamiseen, koska aina olen väsynyt tavallista ja luonnollista määrää enemmän, on minun täytynyt olla 16 vuotta Piirilääkärinä, ensin Kaajanissa, missä enimmäkseen matkat minun aikanani täytyi tehdä jalaisin, ja sitten Karjalassa, joka laajuutensa ja huonojen teittensä takia aiheuttaa epätavallisia vastuksia, ehtimiseen piti matkustaa, sitä paitsi olen samana aikana 1830:stä 1833:een ollut tekemisissä

niitten sairauksien kanssa, joita kato ja nälänhätä aiheuttavat, jolloin ei yöllä eikä päivällä annettu kohtuullista lepoa, sen takia näen itselläni olevan aihetta hakea rauhallisempaa tointa, jota sitäkin mieluummin toivoisin Rauman kaupungista, koska tunnen sen Asukkaitten ponnistukset kallisarvoisen kaivolaitoksen hyväksi, jonka hyödyllisyyden minä tunnen olevani velvollinen toteen näyttämään, etenkin kun minä samaa kaivoa käyttämällä olen vapautunut päänsärystä, mikä varhaisimmasta lapsuudesta oli alituinen vaivani ja niistä kivuista, jotka seuraavat pitkäaikaisesti opintojen ääressä paikallaan istuvaa.

Sellaisista syistä otan vapauden Teiltä nöyrimmin pyytää, että tulisin hyväksytyksi Rauman kaupunginlääkäriksi, nauttien siitä palkkaetuja, jotka kaupungin asukkaat ovat lääkäriille määränneet, vakuuttaen, että en koskaan tule antamaan köyhille tai rikkaille aihetta valittaa tahdon tai ahkeruuden puutteesta. Jään etc. Teidän

Samuel Roos.

Vasta v. 1840 muutti lääketieteen ja filosofian tohtori Roos Kontiolahdelta Raumalle. Hän oli syntynyt Eurajoen Rikantilan Nurkin talossa maanviljelijän poikana 1. 1. 1792, vanhemmat olivat Johan Juhonpoika ja Liisa Tuomaantytär. Hän kävi koulua Raumalla ja Porissa, valmistui ylioppilaaksi Porin triviaalikoulusta 1811 (Pohj.), tuli fil. kandidiksi 1817, lääket. kandidiksi 1819, lääket. lisäksi 1821, filosofian tohtorin arvon hän sai 1828 ja lääket. tohtorin 1832 väitöskirjalla »Casus Lithia-seos», 1827. Hänet nimitettiin Kajaanin piirilääkäriksi v. 1823 ja Karjalan piirilääkäriksi v. 1832. Erosi tästä virasta saaden eläkkeen 16. 1. 1840. Riemumaisteriksi vihittiin hänet v. 1869. — Hänen puolisonsa oli Maria Lovisa Rindell Turusta.

Raumalla tri Roos asui talossa N:o 1 Rautilassa. Hän toimi kaupunginlääkärinä ainoastaan lyhyen ajan, sillä jo v:n 1842 alkupuolella hän muutti yksityislääkäriksi Mynämäelle ja sitten Wehmaalle vielä samana vuonna. Tästä ajasta mainitsee G. Johnsson kirjassaan Suomen Piirilääkärit hänen »olleen hyvin rakastettu talonpoikaisessa rahvaassa». Hän kuoli Wehmaalla 14. 11. 1878 Suomen lääkärikunnan vanhimpana, 86 v. ikäisenä. Hänestä mainitaan, että hän jo pienestä pitäen oli heikko ja sairallinen, Kajaanin piirilääkärinkin virasta hän pyysi ja sai eron kivulloisuuden takia.

Samuel Roosilla oli huomattavia kirjallisia harrastuksia. Hän julkaisi v. 1820 Mnemosynessä kirjoituksen suomenkielestä ja sen oikeinkirjoituksesta rannikkolaisen kannalta katsottuna sekä suomensi ja julkaisi (1845) saksalaisen O. Ulen kirjan »Mintähden ja sentähden. Kysymyksiä ja vastauksia kaikkeen Luonnon Tietoon kuuluvissa asioissa». Tässä kirjasessa on hänen keksiminään käytetty joukko suomalaisia uudissanoja! sähkö, lämpömittari, viini, olomuoto, luode ja vuoksi. Hän julkaisi v. 1851 teoksen »Johdatus sanain oikeaan kirjoittamiseen» ja samana vuonna »Muutamia mieleen painavia asioita myllyn

rakeilta joille», v. 1855 »Muutamia neuvoja ja johdatuksia lähetykskirjain tekemiseen» (uusi painos 1877) sekä teoksen »Kristillinen ja terveellinen lasten kasvattaminen 1—2» (1856—57), joka on ensimmäinen kasvatustieteellinen suomenkielinen teos. Hän on kääntänyt suomen kielelle »Phaidronin Aisopolaisia satuja» (Suomi 1860), Kirschin »Luku- ja oppikirjan tarpeellisissa tiedoissa» (1860, 3 pain.), Holmin »Ruoka-kasviston hoidannan» (1875). Lisäksi hän jätti jälkeensä käsikirjoituksena suomenkielisen käännöksen H. Sjögrenin latinalais-ruotsalaisesta sanakirjasta sekä Heinriehsin saksalais-ruotsalaisesta sanakirjasta.

Toukokuun 30 p:nä 1842 määrättiin Rauman kaupunginlääkäriksi lääketieteen ja kirurgian tri *August Magnus Lilius*. Hän oli syntynyt Orivedellä 22. 5. 1814, tuli ylioppilaaksi Hämeenlinnan triviaalikoulusta 1830 (Satak.), valmistui fil. kandidiksi 1836, lääket. kandidiksi 1838, lääket. lisiksi 1840 ja samana vuonna tohtoriksi väitöskirjalla: *Om hydrothorax (under inseende af Immanuel Ilmoni)*. Teos on 48-sivuinen ja käsittelee alaansa varsin ansiokkaasti. Lilius hoiti aluksi Tammisaaren piirilääkärintervekaa 1840—42 (v. 1842 alilääkärinä 3 kk. Lapinlahdessa). Hänen vanhempansa olivat maanmittari Natanael Lilius ja Maria Elisabet Gählros ja puolisonsa Karolina Charlotta Stark. Tri Lilius kuoli Hämeenlinnassa 5. 12. 1905 yli 91 vuoden vanhana.

Vakituseksi kaupunginlääkäriksi Raumalle hänet nimitettiin 21. 2. 1843. Hänen aikansa Raumalla muodostui erikoiseksi siitä syystä, että täällä silloin oli varsinainen veneeristen tautien sairaala: Raumo Extra Curhus. Veneeriset taudit olivat 1800-luvun alkupuolella osoittaneet niin tavatonta lisääntymistä, että valtiovallan oli pakko ryhtyä tarmokkaisiin toimenpiteisiin näitä pelottavia vaaroja vastaan. Vanhoja hoitopaikkoja oli laajennettava ja uusia perustettava. Niinpä Raumalle v. 1846 perustettiin mainittu sairaala ja se sai tarpeisiinsa heti

ensimmäisenä vuonna 1100 hopearuplaa. Seuraavana vuonna nousi uusien veneeristen tautien lukumäärä Turun ja Porin läänissä 803:een, ja kotiinpalaavissa laivoissa tavattiin läänissä 54 miestä, joilla oli jokin veneerinen tauti.

Alussa oli sairaalassa sijaa 20 potilaalle. Sen sijoittamisessa oli tri Liliuksella suuria vaikeuksia, joista hän puhuu kirjeessään Lääkintöhallitukselle 28. 11. 1846. Vuokra, 17 ruplaa, oli maksettava etukäteen 1. 11. 1846 asti. Sairaalan

August Magnus Lilius.

toimitsija sai 4 ruplaa ja sairaanhoitajatar 6 ruplaa kuukaudessa. Sängyt maksoivat 70 kopeekkaa kappale ja ruokaan arveli tri Lilius menevän 12 kopeekkaa henkeä kohti päivässä. Jo v. 1847 alussa sairaala käsitti 90 potilaspaikkaa. Potilaita oli hoidettavana erikoisesti Ulvilasta, Pyhämaasta, Merikarvialta, Ikaalisista, Tyrväältä ja Ylöjärveltä. Sairaalan henkilökuntaan kuului paitsi edellämainittua toimitsijaa, 2 sairaanhoitajatarta (Grönlund ja Stening) ja 1 renki (Blomqvist), joka sai 2 ruplaa kuukaudessa. Ajottain potilasluku ylitti 90:n rajankin.³⁾ Muutenkin oli sairautta kaupungissa runsaasti. Tri Lilius mainitsee ihmisillä olleen erityisesti taipumusta mielisairauteen. Raumo Extra Curhusin toimintaa kuvaa seuraava tri Liliuksen laatima taulukko:

³⁾ Sairaati sijoitettu: N:o 218 Ojalassa, N:o 217 Buondissa, N:o 73 Terävisissä, N:o 75 Tekkalassa ja N:o 244 Tyykilässä.

	terveinä	parempina	paranematta	kuolleina	jällellä	kaikkiaan
	seur. vuot.					
1846	69	—	1	3	30	103
1847	401	5	—	3	63	472
1848	240	9	—	3	—	252

Ensimmäisenä vuonna maksoi jokainen potilas valtiolle 11 ruplaa. Vuonna 1848 alkoi sitten tarmokkaista toimenpiteistä johtuen potilasluku alentua Raumankin sairaalassa eikä sen toimintaa enää seuraavana vuonna jatkettu. Raumalla tri Lilius asui Käkelän talossa. Hän on myöhemmin kertonut viihtyneensä erittäin hyvin Raumalla, jossa hänellä oli suuri joukko ystäviä ja nämä myöhemmin kävivät häntä Hämeenlinnassa tapaamassa. Hänet nimitettiin 12. 9. 1850 lasaretilääkäriksi Hämeenlinnaan ja samana vuonna 5. 11. linnalääkäriksi. Niinikään hän oli v.t. lääkäri Hämeenlinnan ruotuväen 6:ssa pataljoonassa 1856—1860, otti eron linnalääkärin ja lasaretilääkärin viroista 7. 9. 1881 ja määrättiin samana päivänä rautatie-lääkäriksi Hämeenlinnaan, missä virassa toimi 1. 1. 1897 asti. Hänelle suotiin v. 1878 hovineuvoksen arvonimi. Lisäksi hän toimi Vankeinyhdistyksen haaraosaston puheenjohtajana 1870—74 ja hänen kerrotaan toimessaan tulleen erittäin hyvin toimeen vankien kanssa, joiden luottamuksen hän täydellisesti oli saavuttanut. Hän oli sen komitean jäsen, jonka tehtävänä oli uuden lääninsairashuonesääntöjen valmistaminen v. 1872. Tämän lisäksi hän oli Hämeenlinnan valtuusmiesten esimies 1876—1879. Hänet vihittiin riemumaisteriksi v. 1886 ja hän sai Stanislaustähden 3 lk. (v. 1856), Annan 3 lk. (v. 1868) ja Stanislauksen 2 lk. (v. 1874) ritarimerkit. Erikoisesti kerrotaan hänen harrastaneen kirurgiaa ja olleen niin kiintynyt työhönsä, ettei halunnut loma-aikoinakaan poistua Hämeenlinnasta.

Liliuksen jälkeen tuli kaupunginlääkäriksi lääketieteen ja kirurgian tri *Jakob Gustaf Appelberg*. Hän oli syntynyt Vaasassa 3. 1. 1811, tuli ylioppilaaksi 1829 (pohj.), fil. kandidiksi 1838, lääket. kandidiksi 1845, lääk. lisäksi 1846 ja lääket. ja kirurgian tohtoriksi 1847 väitöskirjalla »Om epididy mitis blennorrhagica.» Aluksi hän oli apulaiskaupunginlääkärinä Porissa, kunnes 29. 1. 1851 nimitettiin Rauman kaupunginlääkäriksi. Täällä hän

Jakob Gustaf Appelberg.

asui Käkelän talossa. Hänen Raumalla olonsa ajoilta on säilynyt maistraatin kirje 15. 1. 1851 kuvernööri Gronstedtille, jossa tehdään selkoa kaupunginlääkärin palkasta. Kaupungin kassasta hän sai 285 Ruplaa ja 71 3/4 kopeekkaa hopeassa ja sen lisäksi hän sai Nybergin testamentin mukaan köyhienlääkärin toimesta Ottilan tilan vuosituloista 8 tynnöriä rukiita, 2 tynnöriä ohria, 1 tynnörin kuroja, 2 tynnöriä lanttuja, 2 tynnöriä perunoita ja 3 leiviskää voita. Tämän lisäksi sai kaupunginlääkäri jokaisen ulkomailta kotiin palaavan aluksen miehistön tarkastuksesta erikoisen palkkion. Tämän arveltiin tekevän noin 200 hopearuplaa purjehduskaudelta. Virkaatekeväksi kaupunginlääkäriksi Appelberg tuli Raumalle jo 4. XI. 1850. Hänestä sanotaan G. Johnssonin kirjassa Suomen piirilääkärit 1749—1927: »Lycklig läkare, utmärkt virtuos på flöjt och andra instrumenter». Kaupungissa oli v. 1851 paljon tuhkarokkoa samaten seuraavanakin vuonna, jolloin lisäksi oli vatsakuumeita (gastriska febrar), mutta yleensä terveys oli hyvä kau-

pungissa tähän aikaan. Varsin pian, jo 16. 3. 1852 määrättiin tri Appelberg Porin II kaupunginlääkäriksi. Täältä hän 13. 8. 1861 muutti Kokkolan piirilääkäriksi. Hän kuoli 55 v. vanhana lavantautia seuranneeseen keuhkokuumeeseen 9. I. 1866 Pietarsaassa. Tri Appelbergin vanhemmat olivat Pyhäjoen kirkkoherra Gustaf Appelberg ja Katarina Charlotta Chydenius ja hänen puolisonsa oli Anna Magdalena Chydenius. Heidän poikansa Gustaf Appelberg oli niinikään lääkäri ja toimi mm. Porin II kaupunginlääkärinä sekä Tornion ja Haminan piirilääkärinä.

Elokuun 25 p:nä v. 1852 siirtyi Hämeenlinnasta Rauman kaupunginlääkäriksi lääketieteen ja kirurgian tri *Johan Otto Strömberg*, jonka toiminta-aika Raumalla tuli olemaan huomattavan pitkä, kokonaista 12 vuotta. Tri Strömberg oli syntynyt Turussa 4. 11. 1812, tuli ylioppilaaksi 1829 (Turkul.), suoritti maisterintutkinnon 1840, lääket, kandidaatin 1843, lisenssiaatin 1846 ja sai lääket. ja kirurgian tohtorin arvon 1847 väitöskirjalla »Finlands sjukdomskronik för fjärde decennium af innevarande århundrade». Hän toimi aluksi alilääkärinä Helsingin mielisairaslaitoksella, lääkärinä Helsingin yl. sairaalan syph. osastolla sekä yhdessä Helsingin 4:stä kolerasairaalasta (1848), kunnes määrättiin ylimääräiseksi lääkäriksi Lääkintähallitukseen ja siinä ominaisuudessa joutui väliaikaisesti m.m. kaupunkilääkäriksi Kristiinaan sekä Kajaaniin ja Tornion piirilääkäriksi. V. 1849 hän oli ylim. lääkärinä Vaasan läänissä ja v. 1850—51 apulaispiirilääkärinä ja kaupunginlääkärinä Torniossa. Alkuvuodesta 1852 Strömberg tuli Hämeenlinnan kaupunginlääkäriksi ja vielä samana vuonna hän muutti Raumalle. Täällä hän asui talossa N:o 153 Tyykilässä. Maistraatin kuvernöörille (6. 3. 1856) lähettämässään terveysraportissa kerrotaan, että v. 1853 raivosi kaupungissa tulirokko ja kolera, johon kesällä sairastui 48 miestä ja 60 naista (näistä kuoli 23 miestä ja 25 naista). Tä-

man takia oli kaupunkiin elokuussa sanottuna vuonna perustettava kolerasairaala tarpeellisine hoitajineen. Seuraavana v. (1854) oli kaupungissa vilutautia ja influenssaa. V. 1855 oli vilutautia runsaasti, keuhkokuumetta, hermokuumetta sekä isoarokkoa. Veneerisiä tauteja ei sinä vuonna sanottavammin esiintynyt. Samana vuonna oli koleraa tänne Itämaisen sodan takia sijoitetun venäläisen sotaväen keskuudessa. Vanha muisti-

Johan Otto Strömberg.

tieto kertookin, että kolerasairaala oli sijoitettu Tyykilän talon makasiiniin, missä englantilaisten kuuluisan Rauman vierailun aikana oli toistakymmentä venälästä hoidettavana. Kun kaupungissa syntyi pakokauhu, unohtuivat potilaat makasiiniin, mutta pianhan kaupunkilaiset palasivat takaisin, niin ettei potilaiden kauan tarvinnut olla hoidotta. Tämän sairaalan hoidosta suotiin tri Strömbergille 200 hopearuplan gratifikaatio, ja hän sai osanotostaan sotatapahtumiin pronssisen muistomerkin P. Andreaksen ritarinauhassa kannettavaksi. Lokakuussa 1856 toimitti tri Strömberg yleisen veneristen tautien tarkastuksen kaupungissa, tarkastaen yli 2.000 henkilöä. Hänen aikanaan alkoi Kaivopuiston kylpylä, joka pitkän ajan oli viettänyt riutuvaa elämää, yhä enemmän saada vaikeuksia pysyäksään pysyissä. Sen toiminta loppui kokonaan v. 1854. Lääkäritoimensa ohessa näyttää kaupunginlääkäri Strömberg harrastaneen erikoisesti runoilemista. Hänen jälkeenjättämässään papereissa on suuri joukko ruotsinkielisiä runoja.

Ikaalisten piirilääkäriksi määrättiin tri Strömberg 14. 9. 1864. Tätä virkaa hän hoiti 13. 12. 1870 saakka, jolloin siirtyi eläkkeelle. Hän kuoli Karkussa 30. 10. 1900 87 v. vanhana. Hänen aikaisemmista toimistaan mainittakoon vielä, että hän oli Turkulaisen osakunnan kuraattorina 1841—44, sai Valtiopäivien 1863—64 pronssisen muistomitalin ja vihittiin riemumais-teriksi 1890. Hänen vanhempansa olivat merikapteeni Johan Strömberg ja Antoinette Charlotte Mesterton. Hänen puolionsa Aurora Matilda Reilin kuoli Raumalla 20. 5. 1864.

Virkaatekeväksi kaupunginlääkäriksi tuli 17. 12. 1864 lääketieteen ja kirurgian tohtori *Lars Herman Stigzelius*. Hän oli syntynyt Korppoossa 5. 10. 1833, tuli ylioppilaaksi 1855, fil. kandidiksi 1858, maisteriksi 1860, lääket. kandidiksi 1861, v.t. linna-, lasaretti- ja piirilääkärinä Ahvenanmaalla kesällä 1862, opiskeli Tukholmassa Karoliinisessa instituutissa lokak. 1862—toukok. 1863, suoritti lääket. lisensiaattitutkinnon 13. 12. 1864 sekä sai 1. I. 1865 lääket. ja kirurgiantohtorin arvon julkaistuaan 21. I. 1864 väitöskirjan »Anteckningar om malaria epidemierna på Åland under senaste århundrade». Vakituiseksi kaupunginlääkäriksi Raumalle tri Stigzelius tuli 3. 5. 1865. Hänen olonsa Raumalla ei tullut pitkäksi, mutta vuoden 1865 tapahtumista on hän lääkintähallitukselle lähettämässään raportissa antanut meille selvän kuvan. Tämän vuoden oloista hän kirjoittaa mm., että kaupunki ja sen ympäristö on karua ja hedelmätöntä ja sen takia on köyhyys yleistä, sivistys heikkoa ja hygieeniset olot huonoja. Epäsiisteys asunnoissa on suuri, taikausko ja puoskaroiminen ovat vallalla. Ahtaassa ja alavassa paikassa sijaitsevassa kaupungissa harjoitetaan huomattavaa karjanhoitoa ja avoimista navetoista leviää epämiellyttävä haju, joka pilaa ilman puhtauden. Sen jälkeen hän kuvailee kaupunkilaisten päaelinkeinoa, meriliikettä Saksaan ja Tanskaan ja valittaa, ettei tämä anna työtä väestölle talvisaikana. Pitsinypläyksen

hän mainitsee olevan vähenemässä, mutta arvelee sen oikein järjestettynä voivan tulla hyvinkin tuottavaksi. Kaivopuiston terveyslähdettä oli kuluneena kesänä vielä vakinaisesti käyttänyt 9 henkilöä ja erikoinen uusi kylpyläyhtiökin aiottiin lähiaikoina perustaa kaupunkiin. Terveydellinen tila oli vuoden aikana ollut huono. Kuristustautia kuoli 9 lasta, isorokkoon 13 ja tuhkarakkoon 5 potilasta. Kaupungissa oli yksi palkattu kätilö, jota kuitenkin ei vielä yleisemmin käytetty apuna synnytyksiin. Asukasluku oli sinä vuonna 3033. Hänen uransa päättyi kuitenkin Raumalla pian ja traagillisesti: jouluna 1866 hän sairastui lavantautiin ja kuoli 4. I. 1867. Hänen vanhempansa olivat: apteekkari Lars Evert Stigzelius ja Annette Sofia Carlborg. Hänen puolisonsa oli Katharina Fredrika Brandel Tukholmasta ja oli heillä kaksi lasta, joista poika Lars Herman Jakob syntyi vasta isän kuoleman jälkeen 26. 6. 1867. Poika kuoli täällä 15. 10. 1868, mutta tytär Sofia Karoliina, joka oli syntynyt Raumalla 23. 6. 1866 elää vielä Tukholmassa.

Lars Herman Stigzelius.

Uudeksi kaupunginlääkäriksi tuli 6. 5. 1867 tri Karl *Petter Malmgren*. Hän oli syntynyt Kajaanissa 4. 5. 1836. Kävi koulua Kuopiossa, tuli ylioppilaaksi 1854, maisteriksi 1860, lääket. kand:ksi 1862, lääket. lisensiaatiksi 1866 ja lääket. ja kirurgian tohtoriksi samana vuonna väitöskirjalla »Om kikhosta». Hän tuli Raumalle Kajaanin (v.t. 1866—67) piirilääkärin toimesta. Hän julkaisi v. 1869 tieteellisen tutkielman »Några ord om vattnets mediciniska bruk hos fornfolken». Tässä ruotsinkielisessä

Karl Petter Malmgren.

tekstissä oli suomenkielinen motto: »vesi on vanhin voitehista». Vuodesta 1868 Rauman kaupungista tri Malmgren kertoo lääkintähallitukselle lähettämässään vuosiraportissa m.m. seuraavaa: Edellisen vuoden kato painoi leimansa kaikialle, yritteliäisyys oli lamassa, mutta onneksi työväestölle oli keväällä muodostettu yhtymä uuden suurehkon aluksen rakentamiseksi (fregatti Osmo). Vienti oli lamas-
sa. Rauman kuuluisille pitseille oli vuoden kuluessa yritetty saada uusia markkinoita Venäjällä

(rva Ahl kävi siellä säännöllisesti myyntimatkoilla), mutta pienestä menestyksestä huolimatta eivät pitsimme kuitenkaan voineet kilpailla kuulujen Brysselin pitsien kanssa, vaikka olivatkin Parisin ja Tukholman näyttelyissä saavuttaneet »mention honorablen». Pitsinnypläyksen varjopuoliin tri Malmgren lukee sen, että se on suurena syynä vaikeisiin synnytyksiin, koska tämä epäterveellinen elintapa on omiaan heikentämään ruumiillista kehitystä kasvuiässä. Vuoden aikana sattuneet vaikeat pihtisynnytykset kaupunginlääkäri laskeekin tämän tilille. Kaupungin paikkaa ja yleistä epäsiisteyttä hän pitää syynä suureen tautisuuteen ja ihmettelee, ettei se ole vielä suurempi. Pohjoisesta päin tulevat kerjäläislaumat toivat kaupunkiin taasen isorokkoa, johon sinä vuonna kuoli Raumalla 24 ihmistä, kuristautuihin kuoli 13 ja lavantautiin 49 ihmistä. Kuolleisuus oli sinä vuonna harvinaisen suuri, 2850 kaupunkilaisesta kuoli 151 ja syntyneitä oli vain 95. Tri Malmgren mainitseekin, että kun kurjuus oli suurimmillaan varsinkin varattomamman väestön

keskuudessa, vanhemmat monessa tapauksessa pitivät onnena, jos »hyvä Jumala otti haltuunsa» heidän lapsensa, ja tämän takia saivatkin nämä sairasmauut olla hyvin huonossa hoidossa. Kaupungin palkkaama kättilö oli hoitanut virkaansa ahkeruudella ja taidolla, jonka vuoksi hän oli saavuttanut yleisen luottamuksen. Tri Malmgren nimitettiin 15. 9. 1869 Kuopion kaupunginlääkäriksi. Sieltä hän muutti v. 1887 Kokkolan piirilääkäriksi, sitten v. 1889 Porin piirilääkäriksi, jota virkaa hän hoiti v. 1898 asti, jolloin siirtyi eläkkeelle. Kuopiossa ollessaan hän toimi m.m. valtuusmiehenä ja terveydenhoitolautakunnan puheenjohtajana. Hovineuvoksen arvonimen tri Malmgren sai v. 1893. Hän teki seuraavat opintomatkat: Ruotsiin 1864, Itävaltaan, Sveitsiin, Italiaan, Saksaan, Tanskaan ja Ruotsiin 1872. Tri M:n vanhemmat olivat apteekkari Anders Jakob Malmgren ja Alvina Maria Elisabet Westerlund, ja hänen puolisonsa Mimmi Molander. Tri Malmgren muutti Porista Helsinkiin ja kuoli Maarianhaminassa 27. 7. 1899.

Tri Malmgrenin jälkeen toimi v.t. kaupunginlääkärinä Axel Adolf Asehan 1. 9. 1869—15. 3. 1870, jonka jälkeen 1. 3. 1870 nimitetty lääketieteen ja kirurgian tohtori *Johannes Collan* ryhtyi virkaansa hoitamaan. Tri Collan oli syntynyt Läsäkosken sahalla Kangasniemellä 8. 6. 1841, kävi koulua Savonlinnassa ja Kuopiossa, tuli ylioppilaaksi 1858, fys.-mat. kandidaatiksi 1862, lääket. kandidaatiksi 1864, lääket. lisensiaatiksi 1868 sekä lääketieteen ja kirurgian tohtoriksi samana vuonna väitöskirjalla »Om inflammation» (1866). Aluksi tri Collan oli Fiskarsin tehtaan lääkärinä Pohjan pitäjässä 31. 8. 1868—1. 3. 1870. Raumalla hän asui talossa N:o 57 Vähä-Heikkalassa. Hän oli kahdesti naimisissa. Ensimmäinen puoliso raumalainen Selma Sofia Paqvalin kuoli Fiskarsissa, toinen puoliso niinikään raumalainen Anna Charlotta Sallmen oli syntynyt 22. 5. 1853 ja kuoli Helsingissä 5. 10. 1930. Tri Collan piti Raumalla olles-

Johannes Collan.

saan tarkkaa päiväkirjaa, josta ainakin osa vielä on hyvin säilynyt, Pienenä esimerkkinä hänen elämästään Raumalla lainattakoon seuraava päiväkirjankappale suomennettuna:

»Illalla lähdin täältä Annan seurassa vaunuilla Ihodeen (Irjanne?), mistä seuraavana päivänä jatkoimme **matkaa** Kristiinaan, minne saavuimme klo 9 i.p. Torsainta 2. p. elokuuta Kauppaneuvos **Carlström** vietti **nuoremman** tyttärensä (Lydian) häitä, joka meni

naimisiin Johan August Florinin kanssa (sittemmin lääkitäneuvos ja dosentti). Perjantaina 3. p. elokuuta kävimme aamupäivällä Elias Åströmin luona (kaupunginlääkäri), joka pyysi meitä nauttimaan Champagne'a, minkä hän oli hankkinut virkatoimillaan. Päivällisen nautimme tänä päivänä toht. Leopold Linsenin luona, joka myös tarjosi champagne'a. Ilta vietettiin Carlströmin huvilalla lammen rannalla. Kristiinassa tein sen huomion, että elämä on siellä melkoisesti parempaa kuin Raumalla. Sekä Aström että Linsen olivat niin sanoakseni ehdottoman raittiita enkä häissä huomannut ketään, joka olisi ollut »trahteerattu». Sunnuntaina 4 p. elokuuta jätimme klo $\frac{1}{2}$ 8 aamulla Kristiinan, saavuimme klo $\frac{1}{2}$ 6 Poriin, missä menimme Leimu-laivaan, joka sunnuntaina 5. p. elokuuta klo 9 a.p. laski Rauman höyrylaivalaituriin. Vaunun vuokra höyrylaivassa teki 7 Smk. Matka maksoi kaikkiaan noin 130 Smk.»

Raumalla ollessaan tri Collan harrasti innokkaasti ratsastusta, hänellä oli nimittäin oma ratsuhevonen (Filippa). Hän

kuului Rauman vastaperustettuun valtuustoon vv. 1876—80 ja toimi sen puheenjohtajana v. 1879. Hän näyttää ottaneen hyvin aktiivisesti osaa valtuuston toimintaan. Valtuuston kokouksessa 25. 4. 1877 esitettiin hänen seuraavan sisältöinen ehdotuksensa: »Koska täällä on yleinen tapa tuoda ruumiita maa-seurakunnasta kaupungin kauppatorin poskessa olevaan ruumishuoneeseen, jossa ruumiit useasti saavat olla monta päivää, jopa viikkokausiakin, ja siten hajullaan saastuttavat ilman siinä, jossa liike on suuri, ja myös voivat levittää tarttuvia tauteja, niinkuin isoa rupulia, polletautia ja muita, niin kaupunginlääkäri ehdottaa, että kehoitettaisiin maistraattia ryhtymään semmoisiin toimenpiteisiin, jotta tämä kaupungin terveydelle haitallinen tapa poistettaisiin, joko siten että ruumiishuone muutettaisiin sopivampaan paikkaan tai siten, että maa-seurakuntalaiset kiellettäisiin kaupunkiin tuomasta ruumiita ennen hautauspäivää». Tämän johdosta valtuusto tekikin myönteisen päätöksen. — Hänen aikanaan saatiin Raumalle ensimmäinen diakonissa. Kauppias J. M. Ilvan oli määrännyt 4000: — Smk. suuruisen summan diakonissan palkkaamiseen, josta valtuuston kokouksessa 18. 12. 1878 tehtiin ilmoitus, mutta vasta seuraavana vuonna päätettiin diakonissa ottaa koetteeksi vuodeksi, ja asia jätettiin kaupunginlääkäri Collanin ja varapastori Hirvisen huoleksi. Tammik. 15 p:nä 1879 ilmoitettiin valtuustossa, että äsken pidetyt arpajaiset olivat tuottaneet sairashuoneen rakentamista varten 910:—, mitkä rahat talletettiin säästöpankkiin. Tri Collan nimitettiin Pielisjärven piirilääkäriksi 25. 11. 1879. Tämän toimensa ohella hän oli Juuan reservikomppanian lääkärinä sekä Nurmeksens yleisen sairaalan lääkärinä 1889—91. Lopulta hänet nimitettiin Uudenkaupungin piirin piirilääkäriksi 26. 5. 1891, mutta hän ehti olla tässä virassa ainoastaan lyhyen ajan, sillä hän kuoli Uudessakaupungissa jouluna 1891 ainoastaan 50 v. vanhana sekä haudattiin

Raumalle.⁴⁾ Tri Collanin melko runsaasta kirjallisesta toiminnasta mainittakoon seuraavaa. Finska Läkaresällskapetets Handlingarissa julkaisi hän seuraavat kirjoitukset: v. 1875 »Om Jodoform» ja »En reseskildring» (matka oli tehty Tanskan kautta Pohjois-Saksaan ja Böhmiin, Karlsbadiin), v. 1876 kirjoitukset »Om salicylsyra» ja »Om bromchinin», v. 1878 »Om coca» sekä myöhemmin »Om Trimethylamin» ja »Om Mjöldryga såsom läkemedel vid tarmtufus. Centraiblatt für Chirurgie 1879 N:o XXVIII: »Perforierende Bauchwunde mit Prolaps des Processus vermiformis», ja v. 1884 Nord. Med. Arkiv:issa kirjoitus: »Ett nytt fall af framfallen processus vermiformis intestini coeci». Tri Collan suomensi v. 1883 A. E. Goldkuhlin: »Yleinen terveys- ja sairasoppi» sekä vv. 1885—86 Fr. Erismanin kirjan: »Terveystenhoito-oppi sivistyneille kaikissa kansanluokissa». Duodecim-seuran 10-vuotisjulkaisussa v. 1891 on tri Collan julkaissut kirjoituksen: »Mikä on paras ja kenties ainoa tehokas keino vähitellen totuttaa kansaamme jokapäiväisessä elämässään noudattamaan terveydenhoito-opin käytännöllisiä määräyksiä». (Sisälsi ajatuksen, että asevelvollisten kautta saataisiin kansaan leviämään tietoja terveydenhoitoon kuuluvista periaatteista.) Tri Collan teki useita ulkomaanmatkoja, joista ennenmainitun lisäksi vv. 1869—1870 Böhmiin, Itävaltaan, Italiaan ja Ranskaan sekä v. 1885 Ruotsiin. Hänen vanhempansa olivat henkikirjoittaja Zakarias Collan ja Anna Lovisa Davison.

Tri Collanin jälkeen tuli Rauman kaupunginlääkäriksi lääketieteen Iis. *Axel Gustaf Domander* Kalvolasta. Tri Domander oli syntynyt Vöyrissä 25. 9. 1848. Hänen vanhempansa olivat lääninrahastonhoitaja, kamarineuvos *Gustaf Fredrik Domander*

⁴ Tri Collanin sijaisena Raumalla oli C. H. Bantram kandidaattina 1. 7.—1. 9. 1873 ja 1. 8.—1. 10. 1874 sekä lisensiaattina 1. 6.—1. 9. 1876.

ja Erika Sofia Aspelin. Käytyään koulua Hämeenlinnassa A. G. Domander tuli ylioppilaaksi 1866, filosofian kandidaatiksi 1869, lääketieteen kandidaatiksi 1872, promovoitiin maisteriksi 1873 ja suoritti lääketieteen lisensiaatin 1875. Aluksi hän toimi ylimääräisenä lääkärinä lääkintähallituksessa ja oli piirilääkärin sijaisena Oulussa v.t. kaupunginlääkärinä Kristiinankaupungissa ja Hämeenlinnassa. Rauman kaupunginlääkäriksi hänet nimitettiin 6. 4. 1880. Hän oli naimaton ja asui Raumalla

Axel Gustaf Domander.

talossa N:o 21 Mestilässä. Vanhemmat kaupunkilaiset muistavat hänet vielä hiljaisena, pitkänä ja ystävällisenä lääkärinä. Rauman valtuustoon hän kuului 1881—83 ja 1885—87, varapuheenjohtajana 1885—86. Diakonissan palkkaamiseen tarvittavat varat päätti valtuusto ottaa viinavoittorahoista, ja elleivät nämä riittäisi oli loput otettava koiraveroista. Valtuusto oli 20. 2. 1884 asettanut erikoisen valiokunnan »pohtimaan kysymystä vaivais- ja työhuoneen hankkimista». Valiokuntaan kuului m.m. kaupunginlääkäri Domander. Sen mietinnöstä käy selville, että vaivaishoidon vuotuiset menot nousivat yli 10.000: —. »Jos otaksutaan» arvelee valiokunta, »että laitokseen tulisi, vaikkapa 80 hoidokasta, ja niiden ylöspito keskimäärin 25 penniä vuorokaudessa (Loimaalla 18,5 p:ää), niin olisi vuotuinen kustannus vain Smk. 7.300:—, joten sillä tavalla jäisi säästöä vähitellen Smk. 3.000:— vuodessa. Tarkoitusta varten olisi otettava 30.000:— laina». Lisävaltuusmiehet päättivät 29. 10. 1884 ottaa tarkoitusta varten »pitempiaikaisen kuoetuslainan». Asialla ei

kuitenkaan näyttänyt olevan sanottavaa kiirettä, koska vasta 7. 3. 1888 valtuusto hyväksyi insinööri Helsingiuksen piirustukset vaivastalon rakentamiseksi »Otanlahden ja Syvärauman väliselle alueelle.» Kustannusarvio päättyi summaan 25.000:—. Muista senaikaisista uudistuksista mainittakoon v. 1880 ensi kerran asetettu terveydenhoitolautakunta, jolle 16. 5. 1883 hyväksyttiin ohjesääntö. Toisen apteekin saamista paikkakunnalle näkyvät valtuusmiehet myöskin harkintaan ja asia oli esillä valtuustossa 14. 10. 1885, missä kokouksessa laivuri J. Helin teki tämäntapaisen ehdotuksen, mikä tuli hyväksytyksi kuudella äänellä viittä vastaan. Jostain syystä ei tämä päätös kuitenkaan johtanut myönteiseen tulokseen ennenkuin pitkien aikojen kuluttua. Tri Domanderilla oli ainoana paikkakunnan lääkärinä suuri työtaakka. Harvoina joutohetkinään kerrotaan hänen harrastaneen innokkaasti kaunokirjallisuutta ja musiikkia olematta itse kuitenkaan laulu- tai soittomies. Hän oli yhdistyksen Pro Fauna et Flora Fennican jäsen. Opintomatkan hän teki v. 1882 Itävaltaan, Saksaan, Tanskaan ja Ruotsiin. (Tällöin oli v.t. K. G. Kyrklund lääket. kand. 1. 6.—15. 10. 1882). Helmikuussa 1887 sairastui tri Domander keuhkotautiin ja hänen sijaisenaan toimi tri Hj. E. Tammelin. Syyskuusta 1888 seuraavan vuoden tammikuuhun oli sijaisena tri F. Hj. Nordling (sijaisina: 15. 8.—15. 9. -89 lääket. kand. K. E. Rostedt ja 15. 9.—1. 11. -89 lääket, kand. A. C. Meckelin), joka sitten tri Domanderin 40-vuotiaana kuoltua 8. 2. 1889 tuli hänen seuraajakseen. Kiitollisena kaupunkilaisten puolesta laski valtuuston puheenjohtaja J. W. Söderlund seppeleen tri A. G. Domanderin haudalle Rauman hautausmaalla.

Jo aikaisemmin oli tri Nordling ollut v.t. kaupunginlääkärinä Raumalla, nimittäin 1. 10. 1886—1. 2. 1887. Vakinaiseksi kaupunginlääkäriksi Raumalle *Frans Hjalmar Nordling* nimettiin 29. 7. 1889. Hän oli syntynyt Raumalla 13. 6. 1860.

Vanhemmat olivat tehtailija Johan Gustaf Nordling ja Lucina Renvall, puoliso: Lydia Wilhelmiina Palm-roth Raumalta. Käyttään ruotsalaista koulua Turussa Nordling tuli ylioppilaaksi 1880, suoritti filosofian kandidaatin 1882 ja vihittiin maisteriksi samana vuonna, tuli lääket. kandidaatiksi 1884 ja lisensiaatiksi 1888. Hän oli jo silloin toiminut apulaislääkärinä Loviisan kylpylaitoksella kesän 1886 ja amanuenssina yleisen sairaalan kirurgisella osastoilla 6 kk. v. 1887. Porin piirin v.t, piirilää-

Frans Hjalmar Nordling.

kärinä hän oli 25. 6.—25. 8. 1888. Raumalla ollessaan tri Nordling asui Luvilassa, Patolassa ja talossa N:o 33 Aulenissa. Täällä hän sairastui vaikeaan keuhkokuumeeseen, mutta koetti tautivuoteellakin maaten auttaa sairaita. Jotta eivät kadulla kulkevat ajoneuvot häiritsisi hänen lepoaan, kerrotaan potilaiden levittäneen olkia kadulle talon edustalle. Rauman valtuustoon hän kuului 1890—95. Sen aikaisista terveyden hoitoa koskevista asioista valtuustossa mainittakoon seuraavaa. »Terveydenhoitolautekunnan käskynalaisena» päätettiin 18. 2. 1891 asettaa terveyspoliisi 150 markan vuosipalkalla. Saman vuoden loppupuolella ilmoitettiin valtuustolle, että kauppias Johan Ludvig Stenius oli testamentannut m.m. sairaalan rakentamiseksi Smk. 15.000:—.) Kauan sai kaupunki kuitenkin vielä odottaa oikean sairaalan valmistumista, sillä se toteutui vasta

¹⁾ Lahjoittaja J. L. Stenius oli syntynyt 30. XI. 1820, kuljetti laivurina Itä- ja Välimerellä kuunareja Tähti, Delfin, Ida, Emerentia ja Carl sekä prikejä Vänskapet, Kosack ja Maria. Hän harjoitti huomattavaa puutavaralii-

vuosisadan vaihteessa. Mutta Venäjältä käsin uhkaavan koleraan takia päätettiin 5. 8. 1892 rakentaa kolerasairaala lähelle kunnalliskotia, missä se vielä nytkin on. Jo näinä vuosina näyttää Rauman myöhemmin niin kuuluksi tullut joki antaneen kaupungin viranomaisille paljon päänvaivaa. Valtuusto päätti 11. 7. 1894 perkauttaa joen terveydenhoitolautakunnan määräysten mukaisesti, ja viiden vuoden kuluttua päätti valtuusto kutsua tänne professori W. Sucksdorffin neuvottelemaan »mihin toimiin olisi hygienisessä suhteessa ryhdyttävä kaupungin läpi juoksevaan jokeen nähden». Terveydenhoitolautakunta lähetti 17. 5. 1900 valtuustolle prof. Sucksdorffin ja oman ehdotuksensa »jokiasiaassa» ja valtuusto päätti taas perkauttaa joen, mutta päiväjärjestyksessä oli tämä pulmallinen juttu aina meidän päiviimme asti, kunnes Raumalle saatiin monen mutkan jälkeen vesijohto. Raumalla tri Nordling oli pidetty ja iloinen seuramies, erikoisesti näyttää vastaperustettu purjehdusseura olleen hänelle läheinen, niinikään oli hän innokas metsästäjä. Kaikissa tilaisuuksissa hän oli harvinaisen sanavalmis ja satutuva arvostelussaan. Vielä nytkin voi vanhojen kaupunkilaisten ja maalaisten kuulla kertovan mitä tri Nordling kulloinkin oli sattuvasti ja repäisevästi tokaissut. Suuritöisestä lääkärintyöstään huolimatta hän otti monella tavalla osaa julkiseen elämään. Hän oli terveyden- ja sairashoidon opettajana Rauman merikoulussa 1889—1900, koleralääkärinä kesällä 1894 sekä jäsenenä rautatierakennuskomiteassa ja vaivaishoitohallituksessa ja edusti Rauman kaupunkia porvarissäädyssä valtiopäivillä 1900. Jo rautatien rakentamisen aikoina alkoi käydä kaupunkilaisille selville, ettei yksi lääkäri enää riittänyt suorittamiseksi ja omisti talon N:o 4 (Sonnilla), oli kaupunginvanhimpia, merikoulun johtokunnan jäsen ja lahjoitti m.m. Rauman kirkolle urut. Hän kuoli 13. XII. 1891 ja hänen kunniakseen kantaa Rauman sairaala vielä tänäkin päivänä virallisena nimenään J. L. Steniuksen sairaala.

maan kaikkea sitä työtä, mitä kaupunginlääkärin harteille oli kasaantunut. Kun tri Nordlingilta oli tiedusteltu, olisiko kaupunkiin perustettava toinen lääkärin virka hän mainitsee valtuustolle lähettämässään lausunnossa, että se on »miltei välttämätöntä, väkiluku näyttää olevan lisääntymään päin, ja jos joku kulkutauti tulisi kaupunkiin, ei enää yksi lääkäri ehtisi kaikkia potilaita hoitaa». Työtä kaupungissa kyllä on kahdellekin lääkärille, mutta »tulot epäilyttävät». Tri Nordlingin palkka oli kaupunginlääkärin virasta vuodessa 2800:— ja »vaivaisista» 250:— sekä seminaarista 1100:— luokkaa kohti ja merikoulusta 1300:—. Aluksi päätti valtuusto perustaa erikoisen rautatielääkärin viran ja valitsi kokouksessaan 24. 8. 1898 lääket. lisensiaatti *Karl Lindgrenin* tähän virkaan. Vielä saman vuoden lopulla valtuusto hyväksyi terveydenhoitolautakunnan ehdotuksen ohjesäännöksi I ja II kaupunginlääkäriä varten ja määräsi II kaupunginlääkärin palkaksi 500:— sekä hänelle rautatielääkärin toimesta 1.500:—. Vasta 5. 7. 1899 valtuusto päätti saatuaan Senaatilta siihen myöntymyksen julistaa II kaupunginlääkärinviran haettavaksi ja tähän virkaan tuli sittemmin valituksi edellä mainittu väliaikainen kaupunginlääkäri K. Lindgren. Tri Nordlingin aikana Raumalla sai sairaalakysymyksen onnellisen ratkaisunsa. Paitsi edellämainittua Steniuksen toimenpidettä oli sairaalan rakentamisen hyväksi tehty muitakin lahjoituksia. Kunnallisneuvos J. W. Söderlund ja hänen rouvansa Augusta o.s. Kyrklund lahjoittivat hopeahäittensä johdosta sairashuonerahastoon 5.000:—, josta valtuuston kokouksessa 19. 3. 1897 tehtiin ilmoitus. Tämän sairaalan lopullisesta rakentamisesta kaupungissa toimiva yhdistys Sairaitten Ystävät teki valtuuston kokouksessa 15. 12. 1898 aloitteen ja seuraavan vuoden huhtikuussa päätti valtuusto luovuttaa Blåsbakan kansakoulurakennuksen mainitulle yhdistykselle sairaalaksi. Tälle sairaalalle valtuusto päätti 14. 9. 1900 pyytää

valtioapua, »joka korjattuna ja lisärakennuksineen arvioitiin maksavan Smk. 32.500:—, kerta kaikkiaan Smk. 7.500:— ynnä Smk. 3.200:— vuotuisesti». Tri Nordling muutti pois Raumalta 27. 6. 1900 Pudasjärven piiriin piirilääkäriksi ja sieltä Porin piiriin 18. 5. 1903. Opintomatkoja hän teki Tukholmaan 1890, Berliniin ja Wieniin 1895, valtion matkarahalla Parisiin 1897 ja Berliniin 1898. Sijaisena 5. 8.-5. 11. 1895 lääket. kand. K. A. Palkonen, 28. 9—15. 10 1897 lääket. kand. J. K. Aarnio.

Tri Hj. Nordlingin, kirjailijanimeltä Hj. Nortamo, suuri-arvoista kaunokirjallista tuotantoa en tässä yhteydessä katso voivani ryhtyä kuvailemaan, sen oletan lukijalle olevan täysin tunnettua. Täyttyessään 70 v. tri Hj. Nordling sai professorin arvonimen ja kotikaupunkinsa Rauma kutsui hänet ensimmäiseksi kunniaporvarikseen. Lisäksi hän oli Annan tähden 3 l. ritari ja Suomen V. ruusun 2 l. komentaja. Tri Nordling kuoli Porissa 30. 11. 1931 ja haudattiin kylmänä ja lumisena talvipäivänä kotikaupunkinsa multiin. Hänen surujuhhlansa Rauman vanhassa kirkossa jätti syvän muiston kaikkien kaupunkilaisten mieleen ja hänen paariensa ääressä lausui kirjailija E. Lampen: »mies, joka on niin osannut kirjoittaa, että lukijalle ilonkyyneleet nousevat silmiin, ei ole turhaan elänyt».

L Ä H T E I T Ä :

Rauman kirkonkirjat.

Rauman maistraatin arkisto.

BERGHOLM, A.: Sukukirja I—II. Kuopio 118192—1901.

BERGHOLM, Hj.: Suomen lääkärit. Biographica 1927, Tampere 1927.

Duodecim: 1885—1935. Helsinki 1885—1935.

Duodecim: liO-vuotisjulkaisu, Helsinki 1891.

Finska Läkaresällskapet Handlingar 1841—1935. Helsingfors 1841—1935.

GRATSCHOFF, L.: Finlands läkarekår jämte Finlands tandläkare. Mariehamn 1900.

- HEINRICIUS, G.: Obstetrikens och Gynäkologiens Historia i Finland under 18:de och 19:de Århundradet. Helsingfors 1908.
- HJELT, O. E. A.: Finska läkaresällskapet 1835—1885. Helsingfors 1865.
- JOHNSSON, GUNNAR: Suomen Piirilääkärit 1740—1927. Suomen Sukututkimusseuran julk. VI. Helsinki 1928.
- Notisblad för Läkare och Pharmaceuter 1849—1852, 1854—1860. Helsingfors 1840-1869.
- PELTONEN, J. A.: Rauman kaupungin Valtuustiehet vv. 1876—1908, Rauma *mm.*
- SCHULTÉN, H. af: Finlands läkare och apotekare. Borgå 1880.

L. I. K a u k a m a a

**Kauppahuone Björkman & Rosenlewin
liiketoiminnasta 1820-50-luvuilla ja
W. Rosenlew & Co:n perustaminen
T. 1853.**

I.

Porin kaupan ja meriliikkeen historiassa on 1800-luvun alkupuolella kauppahuone Björkman & Rosenlewillä ollut huomattava sija. Vaatimattomasta alusta siitä vuosien vierieissä kehittyi muudan kaupungin johtavista liikkeistä. Sen perustivat v. 1820 kauppakirjanpitäjät August Wilhelm Björkman ja Carl Fredrik Rosenlew. Edellinen kuului vanhaan ja varakkaaseen porilaiseen kauppiassukuun ja oli lukenut ylioppilaaksi, mutta sitten antautunut suvun traditioiden mukaisesti liikealalle. Erään myöhemmän asiakirjan mukaan¹⁾ hän hallitsi saksan ja ranskan kieliä ja oli varmasti jo kirjanpitäjänä palvellessaan joutunut tekemään kauppamatkoja ulkomaille. Rosenlew, köyhä aatelissukuinen nuorukainen, oli v. 1812 tullut Poriin onneansa etsimään ja päässyt kirjanpitäjäksi kauppiaan ja raatimiehen P. A. Moliisin liikkeeseen. Kun hän v. 1820 anoi itsenäisen kauppiaan oikeuksia, kävi todistuksista ilmi, että hän oli kahdeksan vuoden aikana hoitanut Moliisin liikettä ja tehnyt hänen asioissaan ulkomaanmatkoja. Osoituksena siitä, että hän

¹⁾ Talousos. KD 62/99 1854 (kauppiasluettelo v:lta 1853).

oli saavuttanut isäntänsä luottamuksen, on se, että Moliis meni yhdessä kauppias C. G. Sandellin kanssa takuuseen nuorelle kauppiaalle määrättävien kruunun ja kaupungin maksujen suoritamisesta kuuden ensimmäisen vuoden aikana. Niinpä maistraatti ja kaupungin vanhimmat myönsivätkin Rosenlewille 12 p. elokuuta 1820 porvarioikeuden sisä- ja ulkomaankaupan alalla, mihin sisältyi lupa avoimen myymälän pitämiseen (»Burskap på in- och Utrikes handell, med rättighet tili öppen Salobod»). Kaupungin vanhinten ehdotuksen mukaisesti vahvistettiin hänen porvarimaksunsa (Bura af gif t) seuraavasti: Kaupungin yksityiseen kassaan 15 pankkoriksiä, pysyvään suolavarastoon kaksi tynnyriä suolaa, suolan sulamisrahaa yksi velkaseteliriksi 32 killinkkiä ja kaupungin kassaan tornikellon hankkimiseksi 10 seteliruplaa. 14 p. samaa kuuta Rosenlew ja Björkman, joka myöskin kahta päivää aikaisemmin oli saanut itsenäisen kauppiaan oikeudet, vannoivat säädetyn valan.²⁾

Björkmanin ja Rosenlewin anomusten samanaikaisuus osoittaa jo puolestansa, että nämä miehet olivat päättäneet yhteisvoimin kokeilla onneansa kauppamiehen uralla ja että tällöin sai alkunsa heidän nimeänsä kantava kauppahuone. Tekivätkö he keskenään kirjallisen sopimuksen, jossa liikkeen hoito ja varojen käyttö olisi tarkoin määritelty, ei ole tietoa, mutta oletettavaa on — kuten edempänä selviää — että tällaista välipuhetta ei katsottu tarpeelliseksi, koska yhtiökumppanit luottivat täydellisesti toisiinsa.³⁾ Kauppahuoneen toiminnasta sen ensimmäisten vuosien ajalta ei myöskään ole säilynyt asiakirja-

²⁾ Talousos. AD 392/178 1833 (liitteenä otteet maistraatin pöytäkirjoista 12. 8. ja 14. 8. 1820).

³⁾ Vrt. Hugo Lagus: Fredrik Wilhelm Rosenlew 1831—1892 (Satakunnan Kirjallisen Kerhon julkaisuja V, Porvoo 1931), s. 15 ja seur.; sama: W. Rosenlew & Co. Aktiebolag 1853—1928 (Pori 1928), s. 8 ja seur.

tietoja. Kaupan ja merenkulun alalla vallitsi vielä 1820-luvun alkupuoliskolla kaikkialla Euroopassa lamakausi, minkä pitkälliset Napoleonin sodat ja mannermaansulkemus olivat aiheuttaneet. Siksi Suomestakin laivatuilla tuotteilla oli heikko kysyntä. Liikenne rajoittui pääasiassa Itämeren piiriin, mitä pidettiin varsin kannattamattomana. Joitakin matkoja tehtiin myös Pohjanmeren kauppapaikkoihin ja »Länsimereltä» — so. Englannin kanaalista etelään olevista Atlantin satamista — nourettiin suolaa, mutta Välimeren ennen niin edulliset markkina-paikat olivat tällä merellä vallinneiden merirosvojen röyhkeitten kaappausten vuoksi kokonaan laskelmien ulkopuolella.⁴⁾ Kauppiaiden oli sentakia toimittava varovaisesti ja tyydyttävä odottamaan parempien aikojen koittoa. Ilmeisesti Björkman & Rosenlewin harjoitti tällöin vaatimatonta vähittäiskauppaa »avoimessa myymälässään», missä oli kaupan ulkomailta tuotettuja välttämättömiä hyödykkeitä ja missä talonpojilta ostettiin näitten kaupunkiin tuomia kotitekoisia tavaroita. Mutta kun käänne sitten vihdoin tapahtui, silloin oltiin valmiit käyttämään mahdollisuuksia hyväksi. Kaikkialla oli vireyttä, liike-miehet tekivät hyviä kauppvoja ja kartuttivat varallisuuttaan. Björkman & Rosenlewkaan ei pysytellyt tästä kehityksestä syrjässä. Näemme sen eräistä C. F. Rosenlewin verotusta koskevista asiakirjoista 1830-luvun alkuvuosilta.

Myöntäessään v. 1820 Rosenlewille kauppiasoikeudet Porin maistraatti oli eräässä suhteessa menetellyt virheellisesti. Se ei ollut ollenkaan ottanut huomioon hänen aatelisarvoansa, vaan käsitellyt häntä tavallisena porvarioikeuksia anovana mie-

⁴⁾ L. I. Kaukamaa: Porin puutavarakaupasta ja metsänkäytöstä kaupungin kauppapiirissä »suuren laivanvarustustoimen» aikana 1809—56 (Historiallisia Tutkimuksia XXVII, julk. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1941), ss. 7—11 ja 47—51.

henä. Nyt kuitenkin ritaristolle ja aatelille v. 1723 annetuissa privilegioissa säädettiin, että nämä olivat vapautettuja kruunulle ja kaupungille menevistä maksuista, paitsi jos he harjoittivat porvarillista elinkeinoa ja kauppaa, silloin he olivat velvolliset suorittamaan kaupungille vuotuisen maksun, joka oli määrättävä heidän elinkeinonharjoituksensa laajuuden perusteella. Aatelismies oli siten vapaa varsinaisista porvarillisista rasituksista ja suorituksista, mm. majoitusrasituksesta, eikä hänelle voitu määrätä veroäyriä, joitten perusteella porvaristo maksoi veronsa. Rosenlewiin nähden ei siis v. 1820 oltu menetelty lain mukaisesti eikä hänen ja muiden kauppiaiden välillä oltu tehty mitään erotusta seuraavana kymmenvuotiskautenakaan. Häntä oli taksoitettu äyriluvun perusteella määräämättä erityistä kauppaveroa (Contingent afgift), ja hän oli osallistunut kaikkiin porvariston niskoille säilytettyihin rasituksiin. Viimeksi v. 1830 han oli 15 veroäyrin mukaisesti suorittanut kaupungille 48 velkaseteliriksiä 26 killinkiä ja ollut siihen kaikin puolin tyytyväinen. Mutta v:lle 1831 hänelle oli yhtäkkiä määrätty kauppavero, 200 seteliruplaa, mikä oli yli kolme kertaa niin korkea kuin edellisen vuoden vero. Tämä merkitsi sitä, ettei häntä enää pidettykään tavallisena privilegion saaneena kauppiana, vaan verokauppiana. Samanlainen muutos oli tehty kahden muun vapaasukuisen kauppamiehen F. F. Wallensträlen ja J. F. Jordanin suhteen.⁵⁾ Rosenlew, joka ei koskaan ollut vedonnut aatelisiin etuoikeuksiinsa, valitti maaherralle pyytäen, että häntä edelleenkin käsiteltäisiin tavallisena kauppiana ja siten myös verotettaisiin äyriluvun perusteella. Asia joutui lopulta senaatin ratkaistavaksi, mutta tulos

⁵⁾ Ks. L. I. Kaukamaa: Fredrik Frans Wallensträle porilaisena kauppiana ja laivanvarustajana (Historiallinen Arkisto XLIV. Helsinki 1938), ÄS. 311—14.

oli, että Rosenlewin oli siitä pitäen maksettava kaupungille kauppa veroa.⁶⁾

Nyt selostetun kiistan aikana Rosenlew vetosi mm. siihen, että hän harjoitti yhteistä kauppaliikettä Björkmanin kanssa, joten hänelle olisi määrättävä samat maksut kuin yhtiökumppanillekin, ja toisessa kirjelmässään hän selitti, että heidän liiketoimintansa oli ollut jakamaton. Mutta koska Björkman oli aateliton, ei tämäkään huomautus aiheuttanut hänen toivomaansa muutosta. Kaupungin vanhimmat, jotka olivat kauppaveron määränneet, pitivät kiinni arvioimastaan summasta vedoten paitsi toimenpiteensä lainmukaisuuteen siihen, että Rosenlew oli varustajana viidessä suuressa laivassa ja että hänet oli luettava kaupungin ensimmäisten kauppiaitten joukkoon. Juuri tässä mielessä kiista meitä lähinnä kiinnostaakin. Se osoittaa, että kauppahuone Björkman & Rosenlew oli 1830-luvulle tultaessa kohonnut Porin eturivin liikkeitten joukkoon. Sen omistajat olivat yritteliäisyydellään ja tarmollaan koonneet varallisuuden, joka alkoi herättää huomiota kaupungin verotusviranomaisissakin. Panemme merkille, että tämä tapahtuu ajankohtana, jolloin kauppa ja meriliike osoittavat yhä suurempaa vilkastumista ja jolloin kauppiaitten keskeinen kilpailu kiristyy.⁷⁾

Siirrymme nyt tarkastamaan Björkman & Rosenlewin liiketoiminnan laatua ja sen varttumista. Tässä tutkielmassa jäävät sivuun ne monet yritykset, joihin kauppahuoneen omistajat yhdessä muitten kauppiaitten kanssa ryhtyivät Porin liike-elä-

⁶⁾ Talousos. AD 392/17« 1833; talousos. pöytäk. 13, 20 ja 27. 11. 1883; mais-
traatin pöytäkirjat 20. 10. 1830 § I, 10. 10. 1831 § 1 (vero 200 seteliruplaa) ja 3. 12.
1832 § 1 (niinikään 200 ruplaa).

⁷⁾ V:ksi 1884 oli Porissa määrätty seur. korkeimmat maksut: Wallensträle
600 ja Rosenlew 150 seteliruplaa, C. F. Björnberg 50 ja A. W. Björkman 35
veroäyriä. Talousos. AD 56/9 1836.

man kehittämiseksi. Käsittelyn piiriin ei myöskään kuulu esitys siitä panoksesta, minkä Björkman ja Rosenlew ovat yhteisön julkisten asiain hoidossa antaneet.

II.

1820-luvun alkupuoliskolla Björkman & Rosenlewilla ei tietävästi ollut vielä omia aluksia eikä laivaosuuksia. Kuten edellä jo mainittiin, ajat olivat sellaiset, etteivät ne kehoittaneet kauppiaita kiinnittämään pääomia laivanvarustukseen. Merkkejä valoisampien aikojen koittamisesta on havaittavissa vasta saman vuosikymmenen loppupuolella. Tällöin Björkman & Rosenlewin hankki ensimmäiset laivaosuutensa. V. 1826 valmistui Reposaaren varvissa 249-lästinen fregatti *Storfursten*, jonka omistajaksi mainitaan useat Porin kauppiaat. Kun alus v. 1836 mitattiin uudelleen, nimetään kauppahuone eräitten muitten lisäksi varustajien joukossa. Lästiluvuksi todettiin tällöin 238.⁹⁾ *Storfursten* oli ahkerassa käytössä aina v:en 1839, jolloin se haaksirikkoutui Cartagenan edustalla.⁹⁾ V. 1826 kauppahuone hankki osuuden vielä toisestakin aluksesta, 110-lästisestä priki *Delphinistä*, joka oli tehty Porin varvissa jo v. 1815. Muina omistajina luetellaan 1828 kauppiaat Jacob Björkman, C. G. Sandell, Matts Nordström ja J. F. Bäckman Porista sekä kauppaneuvos Gustaf Lundahl Tampereelta.¹⁰⁾ Alus teki monta matkaa v:en 1845, jolloin se tuhoutui kokonaan Ahvenanmaan vesillä.¹¹⁾

⁹⁾ Porin laivanmittaajan kirja 1826 ja 1836. Alukset näyttään yleensä mitatun uudelleen korjausten yhteydessä noin 10 vuoden kuluttua rakentamisesta lukien.

¹⁰⁾ Talousos, KD 5/90 1840.

¹¹⁾ Laivanmittaajan kirja 1826; maistraatin pöytäkirjat 28. 6. 1828 § 3.

¹²⁾ Laivanmittaajan kirja 1836 (tällöin 105 lästiä); talousos, KD 28/86 1846; maistraatin tuomiokirja 31. 6. 1845 § 1 (miehistön päästökatselmus).

Björkman & Rosenlewin liiketoiminta on näistä ajoista alkaen ollut läheisessä kosketuksessa C. F. Björnbergin, erään kaupungin varakkaimpiin ja vaikutusvaltaisimpiin kuuluvan kauppiaan kanssa. Myöskin laivanvarustuksen alalla heidän keskinsä solmiutui kiinteä yhteistoiminta, jota jatkui lähes parin vuosikymmenen kuluessa ja joka varttui Porin merkittävimmäksi tämänlaatuiseksi yritteliäisyydeksi. Se pantiin alulle v. 1828, jolloin he ostivat edellisenä vuonna Euraajoella rakennetun 92-lästisen prikin. Aluksen nimi Iribonde muutettiin Emmaksi. Priki, jota pääasiallisesti käytettiin Itämeren- ja Englannin-matkojen tekoon, säilyi omistajiensa hallussa kauppahuoneen hajoamiseen saakka. Se haaksirikkoutui nimittäin vasta v. 1852 Gotlannin vesillä.¹²⁾

1830-luvulla laivasto lisääntyi nopeassa tahdissa. V. 1830 työnnettiin Reposaaren veistämöltä vesille 174-lästinen parkki *Aurora*. Sen varustajina olivat ensin Björkman & Rosenlew (1/2), P. A. Moliis (1/4) ja C. F. Björnberg (1/4). Kun Moliis v. 1839 kuoli, arvioitiin hänen osuutensa 5500 seteliruplaksi.¹³⁾ Laiva siirtyi pian tämän jälkeen kokonaan Björkman & Rosenlewin (2/3) ja Björnbergin (1/3) omaksi. V. 1852 alus tuhoutui Kattegatissa.¹⁴⁾ — Itämeren-liikennettä varten rakennettiin 1832 Porin varvissa 52 lastin vetoinen kuunari *Adonis*, joka haaksirikkoutui Ahvenanmaan rannikolla syksyllä 1843.¹⁵⁾ — V. 1833 valmistui Reposaarella parkki *Minerva*, 225-lästinen komea

¹²⁾ Laivanmittaajan kirja 1828, 1840 (nyt 89 lästiä) ja 1850 (uusittu, 86 lästiä); talousos, KD 30/92 1853.

¹³⁾ Perunkirjoituskirjat Porin raastuvanoikeuden arkisto Turun maakunta-arkistossa.

¹⁴⁾ Laivanmittaajan kirja 1880, 1840 (lästiluku 173) ja 1840 (164 lästiä); Porin laivojen luettelo v:sta 1842 (Porin merimieshuoneen arkisto); tuomiokirja 13, 10. 1852 § 9; talousos, KD 30/92 1853.

¹⁵⁾ Laivanmittaajan kirja 1832 ja 1842 (tällöin 48 lästiä); talousos, KD 40/89 1844.

merenkyltää. Molemmat viimeksimainitut alukset olivat Björkman & Rosenlewin ja Björnbergin omaisuutta. Minerva tuhoutui lokakuussa 1851 Richibuctin redillä.¹⁶⁾

Tämän jälkeen seurasi neljän toistaan upeamman fregatin rakennuttaminen Reposaaren varvissa. V. 1834 työnnettiin vesille 258-lästinen Rurik, joka kuitenkin haaksirikkoutui jo neljä vuotta myöhemmin Gotlannin vesillä.¹⁷⁾ V. 1837 valmistui 260 lastin vetoinen Olga, mikä kohtasi matkansa pään joulukuussa 1841 Orkney saarten lähistöllä.¹⁸⁾ V. 1839 tuli Eurydicen (275 lästää) vuoro. Tämäkään laiva ei ollut pitkäikäinen. Syksyllä 1846 se lähti Porista Marseillekin ja oli sitten koko seuraavan vuoden rahdinkuljetusmatkoilla. Helmikuun 5 p. 1848 varustajat saivat aluksesta viimeisen tiedon, mutta sen jälkeen se hävisi jäljettömiin. Oli todennäköistä, että se oli kokonaan tuhoutunut avomerellä Lontoon ja Torre Viejan välillä ja vienyt mukanaan syvyyksiin kapteenin ja 17 miestä.¹⁹⁾ Viimeisenä tässä sarjassa valmistui v. 1840 fregatti Neptun, joka on suurin Björkman & Rosenlewin ja Björnbergin rakennuttamista laivoista. Sen lästiluku teki 295. Tämän merenkyltään satu oli hyvin lyhyt. Marraskuussa seuraavana vuonna ajautui seitsemän laivamiehen ruumista maihin Irlannin rannikolla, mutta aluksesta ei nähty sen koommin merkkiäkään.²⁰⁾

Fregattien rakennuttamiskauden jälkeen puheena olevat varustajat lisäsivät tonnistoaan ostamalla. Heinäkuussa 1842 ajoi Cadizista palaava 265 lastin kantoinen parkki Angélique, jonka

¹⁶⁾ Laivanmittaajan kirja 1883, 1844 (nyt 210-lästinen) ja 1840 (197 lästää); talousos. KD 90/100 1852.

¹⁷⁾ Laivanmittaajan kirja 1834; tuomiokirja 24. 5. 1834 § 1; talousos. KD 17/102 1839.

¹⁸⁾ Laivanmittaajan kirja 1838; valtiovaraintoimituskunnan KD 74/144 1842.

¹⁹⁾ Laivanmittaajan kirja 1839; tuomiokirjat 1. 7. 1839 § 1 ja 11. 9. 1848 § 3; talousos. KD 37/87 1849; Porin laivain luettelo v:sta 1842.

²⁰⁾ Laivanmittaajan kirja 1840; valtiovaraintoimituskunnan KD 74/144 1842.

omistivat kauppiaat A. L. Wahlroos ja J. Strömmer, karille Mäntyluodossa. Hylyn ostivat Björkman & Rosenlew ja Björnberg, irroituttivat sen karilta ja kunnostivat uuteen asuun. Laiva sai nyt nimekseen *Freden*. Se suoritti ahkeraa palvelusta v:en 1851, jolloin se tuhoutui syysmyrskyssä Kattegatissa. Miehistö (1 + 15) saatiin pelastetuksi.²¹⁾ — Heinäkuussa 1843 Björkman & Rosenlew osti huutokaupassa, kuolleen kauppias G. B. Thurmanin osuuden, 1/3-osan, 250-lästisestä fregatti *Famasta*. Hinta oli 1950 hopearuplaa. Laiva, jonka muina varustajina olivat kauppiaat J. Grönfeldt ja Fr. Petrell ja jossa varhain keväällä 1845 todettiin vuoto, teki haaksirikon Ahvenanmaan vesillä 27 p. toukokuuta samana vuonna.²²⁾

Viimeinen laiva, jonka Björkman & Rosenlew ja Björnberg yhdessä varustivat, oli Reposaaren varvissa vv. 1843—44 rakennettu 290-lästinen fregatti *Adonis*. Björnbergin osuudesta (1/2) siirtyi sittemmin toinen puoli hänen pojalleen kauppias Anton Björnbergille. Itämaisen sodan puhjettua *Adonis* myytiin Barcelonaan.²³⁾

1840-luvun lopulla puheena oleva kauppahuone rakennutti vielä kaksi alusta yhdessä kauppias Fredrik Petrellin kanssa, joka ennen kauppiaaksi tuloansa oli monet vuodet purjehtinut laivurina Porin merenkantajissa. V. 1846 valmistui Reposaaren veistämöllä 216 lastin kantoinen parkki *Delphin*, joka sitten oli ahkerassa käytössä aina itämaiseen sotaan saakka. Sotavuodet laiva oli Pietarissa, minne oli jätetty kolme miestä vartiostoksi. Vv. 1852—56 sen omistivat A. W. Björkman (1/2)

²¹⁾ Laivanmittaajan kirja 1830, 1842 ja 1851 (nyt 255 lästiä); Porin laivain luettelo varta 1842; talousos. KD 90/100 1852.

²²⁾ Tuomiokirja 2. 8. 1848 § 1; laivanmittaajan kirja 1837; talousos. KD 28/86 1846.

²³⁾ Laivanmittaajan kirja 1844; tuomiokirjat 10. 5. 1845 § 1 ja 4. 10. 1852 § 1; Porin laivain luettelo v:sta 1842; tuomiokirja 26. 8. 1854 § 1.

ja Fr. Petrell (1/2).²⁴⁾ — V. 1847 työnnettiin Reposaarella vesille 260-lästinen fregatti Wictoria, josta kauppahuone omisti 2/3-osaa ja Petrell 1/3-osan. Rosenlewin kuoltua kuului Björkmanille ja Petrellille puolet kummallekin aluksesta. Sotavuonna 1854 se myytiin Livornoon.²⁵⁾

Edellä esitetyt tiedot laivojen rakentamisesta ja ostoista osoittavat, että Björkman & Rosenlewin varustustoiminta oli saavuttanut suuret mittasuhteet. 1840-luvulla se oli laajuudeltaan kaupungin huomattavin. Kauppiasluetteloiden mukaan firmalla pii vv. 1844 ja 1845 Itämeren ulkopuolella purjehtivaa tonnista 832 lästiä, v. 1846 748 ja v. 1847 kokonaista 1096 lästiä.²⁶⁾ Kesäkuun lopussa 1851 firma omisti seuraavat laivaosuudet: 2/3-osaa Delphin (216 lästiä), Wictoria (260) ja Aurora (164) nimisistä, puolet Adonis (290), Freden (255) ja Emma (86) sekä 1/3-osan Minerva (197-lästinen) nimisistä aluksista, eli yhteensä 807 lästiä.²⁷⁾ C. F. Rosenlewin kuoleman jälkeen v. 1852 lästiluku oli parkki Minervan haaksirikon johdosta alentunut 741:en.²⁸⁾

III.

Pyrkiessämme seuraamaan edellä lueteltujen alusten tekemiä matkoja ja yrittäessämme päästä perille niitten kuljettamista lasteista kohtaan 1820—30-lukujen osalta monenlaisia vaikeuksia. Ei ole sellaista lähdettä, joka edes osapuilleenkaan

²⁴⁾ Laivanmittaajan kirja 1846 ja 1856; tuomiokirjat 25. 7. 1846 § 1, 15. 9. 1852 § 4 ja 5. 7. 1854 § 1; talousos. KD 51/110 1855 ja 47/114 1856.

²⁵⁾ Laivanmittaajan kirja 1847; tuomiokirjat 9. 10. 1847 § 2, 15. 9. 1852 § 4 ja 18. 10. 1854 § 1; talousos. KD 51/110 1855.

²⁶⁾ Talousos. KD 67/93 1846, 51/88 1846, 57/91 1847 ja 34/88 1848.

²⁷⁾ Perunkirjoituskirja C. F. Rosenlewin puolison Johanna Margaretha Rosenlewin jälkeen 30. 6. 1851 verrattuna C. F. Björnbergin kuoleman jälkeen 20—21. 9. 1849 toimitetun perunkirjoituksen tietoihin. Porin raastuvanoikeuden arkisto.

²⁸⁾ Perunkirjoituskirja 30. T. 1852.

tydyttäisi uteliaisuuttamme, vaan tiedot on kerättävä monista toisiaan täydentävistä asiakirjoista. Monasti tuntuu kuin työ olisi mosaiikkikuvan entisöimistä. Mutta tiedonsirpaleita on kuitenkin säilynyt siksi runsaasti, että kuva alkaa hahmottua.

Aijemmin on jo mainittu, miten 1820-luvun lopulla tilanne merenkulun alalla alkoi valjeta. Itämeren-kaupan lisäksi saatiin nyt solmituksi kiinteä yhteys Englantiin. Ja 1830-luvun alussa päästiin vihdoin kosketukseen Välimeren satamien kanssa. Nyt näytti jälleen tulleen aika, jolloin yritteliäisyydelle avautuisi toimikenttä ja jolloin rohkea voisi kokeilla voimiansa ja onneansa.²⁹⁾ Miten kauppahuone Björkman & Rosenlew, jolla tällöin jo oli sananvaltaa moniin yksikköihin yhä karttuvassa Porin laivastossa, näitä mahdollisuuksia käytti hyväksensä, siitä lähteet laivojen osalta kertovat seuraavaa.³⁰⁾

V. 1826, jolloin käytettävissä olivat priki Delphin ja fregatti Storfursten, edellinen teki kesämatkan Pohjanmerelle ja kumpikin lähti talvimatkalle »Elseneuriin ja sieltä määräysten mukaisesti». Tämä lähteissä toistuva sanonta osoittaa, että laivat saivat Helsingörissä, Itämeren portissa, tarkemmat ohjeet matkan jatkamista varten. Yleensä näinä vuosina alusten tavoitteena oli Lontoo. Niinpä esim. 1828 sekä Storfursten että Delphin tekivät kesällä yhden ja priki Emma kaksi Lontoonmatkaa. Näin oli saatu solmituksi keskeytymätön yhteys Englantiin, maahan, joka tällöin ja vielä seuraavallakin vuosikymmenellä oli Suomen metsäntuotteitten tärkein ostaja.³¹⁾ Lontooseen laivatut vientiartikkelit olivat lankkuja ja tervaa, harvemmin lautoja ja peikkoja. Niinpä toteammekin, että niin Björk-

²⁹⁾ Konjunkttureista ks. Kaukamaa: Porin puutavarakaupasta etc. ss. 10—13 ja 51—55.

³⁰⁾ Tyydyn tässä vain viittaamaan edellisessä viitteessä mainitun teokseni s. 51 viite ¹⁾ ja s. 56' viite ¹⁾ esitettyihin lähdeluetteloihin.

³¹⁾ Kaukamaa: mt. ss. 92—96 ja 135—38.

man & Rosenlew kuin C. F. Björnberg olivat 1820-luvun loppupuolella ratkaisevasti antautuneet puutavarakaupan alalle, mille Porin tienoo tarjosikin luontaiset edellytykset ja mille heitä oli kehoittamassa tämän kaupan uranuurtajan, kapteeni F. F. Wallensträlen esimerkki.³²⁾ Puutavara oli käsin sahaamalla tehtyä, sillä yhdelläkään Porin kauppias-laivanvarustajista ei tuolloin vielä ollut vesisahoja. Tämän aikaiset maistraatin kertomukset kaupungin elinkeinojen kehityksestä mainitsevatkin, miten kauppiat olivat järjestäneet läheisissä metsissä käsinsahausta saadakseen haluamansa mittasuhteet täyttävää vientitavaraa. Useat sadat henkilöt olivat syksystä kevääseen tässä työssä.³³⁾ Mutta tervaa ja lankkuja hankittiin toistakin tietä. Lähitienoon talonpojat olivat huomanneet, että he itse valmistamalla omista metsistään näitä tuotteita pääsivät käsiksi rahaan. Kauppiaille oli ilmeisesti jo tällöin palveluksessaan ns. lankunostajia, jotka talviaamuisin jokijäällä odottelivat talonpoikia ja kilvan pyrkivät pääsemään käsiksi näiden tuomisiin.³⁴⁾ Tämä lieneekin ollut vanhin metsäntuotteitten hankintatapa Porissa. Siitä oli sekin etu, että talonpojista samalla saatiin vakituksia asiakkaita, jotka nostettuaan rahat kauppiasten konttorista tekivät ostoksensa näitten kaupoista. Tätä varten viimeksimainittujen oli

³²⁾ **Kaukamaa:** Fredrik Frans Wallensträle porilaisena kauppiana ja laivanvarustajana, ss. 308—10.

³³⁾ Lääninkanslian KD 108/309 1826, 116/310 1827, 108/309 1828 ja 116/290 1830.

³⁴⁾ Niinpä C. F. Björnbergillä oli maaliskuun alussa 1829 huomattavat varastot laivattavaksi ajottuja lankkuja ja tervaa jokijäällä Rantakadulla olevan kauppansa edustalla. Koska maistraatti oli kieltänyt varastoimasta sanottuja tuotteita kadulle ja rannalle, Björnberg pyysi, että hän saisi pystyttää mainitulle kohdalle, missä joki oli matala, tilapäisen sillan, jossa lankkuja ja tervaa voitaisiin säilyttää, siksi kunnes ne saatettaisiin kuljettaa Reposaarelle. Björnbergin pyyntöön yhtyivät Rosenlew kauppahuoneen puolesta ja kauppias Carl Timgren, joitten talot myös sijaitsivat Rantakadulla. Maistraatti myönsi hakijoille siksi kevääksi luvan tilapäisten varastolaiturien rakentamiseen, jotta he voisivat säilyttää talven kuluessa ostamansa vientipuutavaran. (Maistraatin pöytäkirjat 2. 3. 1829 § 2 ja 16. 3. 1829 § 2.)

tuotettava laivoillaan maahan suolaa, viljaa, rautaa ja siirto-maantavaroita. Keskittyminen järeän puutavarain laivaukseen taas pakotti heidät hankkimaan tilavia merenkyläjäjä. Kauppias-laivanvarustajain liiketoiminta sai täten monipuolisen leiman. »Talonpoikaishankkujen» ja tervan ostelu oli myös omiansa laajentamaan Porin kauppapiiriä entistä syvemmälle Satakunnan metsätienoihin kohden. Tämä kehitys on selvästi todettavissa 1830-luvulta lähtien. Mutta ennenkuin siirrymme sitä tarkastamaan, on syytä kiinnittää huomiota pariin seikkaan edellisen vuosikymmenen tapahtumissa.

Kuten edempänä toteamme, liittyi puutavaranvientiin ja välttämättömien ulkomaisten hyödykkeitten tuontiin sittemmin niin Porissa kuin muissakin Suomen merikaupungeissa rahtimarkkinain hyväksikäyttö. 1820-luvun lopulla siihen ei vielä sanottavasti ilmennyt mahdollisuuksia. Kuvattavana olevan kauppahuoneen osalta on kuitenkin yksi esimerkki mainittavana. Storfursten, joka syksyllä 1826 lähti terva- ja lankkulas-tissa »Elsenenriin ja edelleen», kotiutui vasta 1828 Hampurista tehtyään pitkän rahtimatkan Brasiliaan.³⁵⁾ — Ensimmäinen omin laivoin noudettu suolalasti saatiin lokakuussa 1829, jolloin Storfursten toi St. Ybesistä 2707 tynnyriä hyväksi tunnettua suolaa. Näin oli päästy kosketukseen etelän kuuluihin suolasa-tamiin ja merelle, jonka kauppapaikkoihin kohta saatettiin lai-vata metsäntuotteita lasti toisensa jälkeen.³⁶⁾ V. 1830 priki Emma suuntasikin kulkunsa suoraan Välimerelle, ja sinne pää-tyi myös Storfursten.

1830-luvun alkupuolella, jolloin kolera vaikutti ehkäisevästi merenkulkuun Euroopan eri puolilla,³⁷⁾ Björkman & Rosenlewin

³⁵⁾ Lääninkanslian KD 116/310 1827 ja 108/309 1828.

³⁶⁾ Myös priki Delphin toi 1829 suolaa kotiin, nim. 490 tynn. Kööpenhami-nasta, minne se lieenee purkanut pääosan lastiaan. Talousos. KD 49/71 1830.

³⁷⁾ K a u k a m a a : Porin puutavarakaupasta etc. ss. 11—13.

liiketoiminta siitä huolimatta yhä laajeni. Heidän laivastollaan, johon liitettiin neljä uutta alusta ja jota haaksirikot eivät huventaneet, oli runsaasti työtä. Pitkän matkan purjehtijat, jotka joko talvehtivat Reposaarella tai kotiutuivat keväällä, tekivät kesäisin tavallisesti yhden Pohjanmeren-matkan, joskus useampiakin. Niinpä Delphin suoritti vv. 1834 ja 1835 kaksi matkaa ja Emma 1835 kolme. Lastina oli useimmiten lankkuja, toisinaan myös battensseja, lautoja, tervaa ja potaskaa. Tavallisesti näiltä purjehduksilta palattiin painolastissa, mutta saatettiin Englannista tuoda silliä, rautatavaroita, puuvillaa Finlaysonin tehtaalte Tampereelle (1834) ym. Eräinä vuosina sieltä hankittiin myös suolaa. Sitten Emma toi 1831 Gloucesterista 1282 tynn., 1832 Liverpoolista 1396 ja 1833 samasta kaupungista 1422 Va tynn., Delphin 1832 Bristolista 1016 ja Storfursten 1833 niinikään Bristolista 1774 tynnyriä.³⁸⁾ — Talvimatkan määränään on Pohjanmeren rinnalla nyt useasti Välimeri. Edellisen satamiin (ilmeisesti enimmäkseen Lontooseen) on lankkujen ohella lähetetty peikkoja, battensseja, parruja ja tervaa, kun taas Marseillekin, joka Välimeren kauppapaikoista oli tärkein, laivattiin lankkuja, lautoja, peikkoja ja tervaa sekä joskus parruja ja piiruja. Monet alukset, joitten lasti purettiin joko Lontoossa tai Marseille'ssa, palasivat keväällä kotiin etelän suolasatamista. Toisinaan suolan nouto yhdistettiin kesämatkaan. V. 1831 Storfursten toi keväällä Lissabonista 3178 1/2 tynnyrin lastin ja Emma syksyllä samasta kaupungista 1285 tynn. V. 1832 tuonti oli hyvin runsasta: Aurora Hieresistä 3100, Delphin Lissabonista 1618 ja Storfursten niinikään Lissabonista 1150 tynnyriä, minkä lisäksi varastoa kartutettiin Englannin-suolalla, kuten edellä on esitetty. Seuraavana vuonna Delphin nouti lastin St. Ybesistä (1674 tynn.), 1834 Storfursten ja Mi-

³⁸⁾ Talousos. KD 43/80 1832, 64/114 1883 ja 13/109 1834.

nerva Hieresistä (edell. 3336, jälk. 3601 1/2 tynn.) sekä Aurora Lissabonista 2882 tynnyriä. Keväällä 1835 Delphin palasi Hieresistä mukanaan 1896 tynn. ja lokakuussa Rurik Cadizista lastinaan kokonaista 4005 tynn. V:n 1836 alkaessa kauppahuoneen varastossa oli tätä tarviketta 4500 tynnyriä, eli enemmän kuin koskaan aiemmin. Mainittuna vuonna ei kaupunkiin tarvinnut tuoda ainoatakaan suolalastia.³⁹⁾

Rahtimatkoista ei näiltä vuosilta ole paljoakaan tietoja. Päättelmä, että ne ovat jääneet harvoiksi, ei liene virheellinen. Marseille'sta kauppahuoneen komissionääri Robert Gower & Co, tiedoitti sikäläisen Venäjän pääkonsulin omavaltaisella sekaantumisellaan aiheuttaneen vv. 1830—32 eräitten sopimusten tyhjiin raukeamisen.⁴⁰⁾ V:lta 1831 on kuitenkin pari selvästi tulkittavaa merkintää. Aurora-laiva on silloin keväällä palannut Riista ja priki Delphin kotiutunut Porvoon kautta, mikä viittaa siihen, että ne ovat purkaneet lastinsa — ilmeisesti suolaa — näissä satamissa. Koleran vaikutukset lienevät olleet tuntuvimmat rahdinkuljetuksen alalla. Mitä taas Itämeren piirissä tapahtuneeseen liikenteeseen tulee, niin kuunari Adoniksen rakennuttaminen on selvä todistus sen hoitamistarpeesta. Säännöllisesti mainitulla pikku aluksella onkin vuosittain purjehduksia suoritettu: 1832 kaksi, 1833 kaksi, 1834 kolme ja 1835 neljä. Ne ovat suuntautuneet Lyypekkiin, paitsi 1834 yksi matkoista Riikaan. V. 1832 Emma teki myös Riian-matkan. Näihin satamiin laivattiin tervaa, potaskaa, lautoja, parruja ja lehtereitä. Lyypekistä tuotiin mitä moninaisimpia siirtomaantavaroita, Riista taas viljaa ja jauhoja, hamppua ja hamppuöljyä, ukrainalaisia tupakanlehtiä ym.

1830-luvun loppupuolella suurten laivojen käyttö sai aivan

³⁹⁾ Talousos. KD 43/80 1832, 64/114 1833, 13/100 1834, 53/112 1836, 25/110 1836 ja 33/103 1837.

⁴⁰⁾ Kenraalikuvernöörin kanslian asiakirjavihko no 467 v. 1831.

säännöllisen rytmensä. Kesäisin ne tekivät yhden tai useamman Pohjanmeren-matkan lastinaan pääasiassa lankkuja ja battensseja. V. 1836 Emma suoritti kokonaista kolme, Delphin ja Rurik kaksi, 1837 Emma ja Delphin kaksi sekä 1839 Delphin jälleen kaksi kesäpurjehdusta. Määräsatamina mainitaan Lontoon lisäksi Newcastle ja Amsterdam. Syyskuukausina samat alukset sonnustautuivat yli talven kestäväälle retkelle joko Pohjanmeren tai Välimeren satamiin. Viimeksimainittuina nimeetään Marseille ja Cette. Lastina oli tavallisimmin peikkoja, lankkuja ja lautoja, toisinaan myös battensseja ja parruja. Kotiutuminen ei tapahtunut suoraan näistä Välimeren satamista. Kauppa-asiamiehet ja kapteenit olivat saaneet varustajilta ohjeet tiedustella niistä rahteja tai olivat varustajat itse vastaanottaneet edullisia tarjouksia Itämeren suurista kauppakeskuksista. Viimeksimainittuihin ovat Björkman & Rosenlewin ja Björnbergin laivat näinä vuosina useasti kuljettaneetkin suolaa ja muita tarvikkeita. Talvella 1836 rahtimarkkinat olivat vielä nähtävästi hiljaiset. Storfursten, joka toi suolalastin Cadizista Viipuriin, on ainoa tänä vuonna rahdinkuljetukseen käytetty alus. Mutta seuraavina tällä alalla vallitsi harvinainen vilkkaus. Keväällä 1837 Rurik ja Minerva kotiutuivat Riista, 1838 Aurora toi suolaa Cette'sta Riikaan, Minervan talvimatka päättyi Tallinnaan, mistä se purjehti Riikaan, Emma palasi Bremenistä ja Delphin Hampurista ja vihdoinkin 1839 Minerva ja Olga kuljettivat suolalastin Torre viejasta Riikaan. Tullessaan viimeksimainitusta kaupungista kotiin laivat toivat isäntiensä varastoon edellä lueteltuja tarvikkeita, kun taas Saksan satamista palattiin painolastissa. Mutta alusten oli myös edelleen huolehdittava oman kaupungin varustamisesta suolalla. V. 1837 vain Aurora nouti lastin Hieresistä (3000 tynn.), 1838 Rurik

toi Cadizista 3800 ja Storfursten Hieresistä 3600 tynnyriä, mutta 1839 laivoilla oli niin paljon työtä, että taaskin ainoastaan Aurora ehti kuljettaa suolaa kotiin (2811 1/2 tynn.).⁴¹⁾

Björkman & Rosenlew ja Björnberg olivat, kuten yllä esitetyistä selviää, onnistuneet solmimaan kiinteät liikesuhteet Riian kauppiaitten kanssa. Tätä yhteyttä ylläpitivät pitkän matkan purjehtijat. Heidän varsinainen Itämeren-aluksensa kuunari Adonis kävi siellä harvoin. V. 1837 se vei Riikaan tervalastin ja palasi sieltä viljaa ja tupakkaa tuomisinaan. Yleensä tämän aluksen matkat suuntautuivat edelleenkin Lyypekkiin, minne laivattiin tervaa, potaskaa, lautoja, lankkuja ja lehtereitä ja mistä ostettiin siirtomaantavaroita. Potaska oli valtaosalta eräitten muitten Porin kauppiaitten lähettämää. V. 1836 Adonis kävi Lyypekissä kolmasti, 1837 kahdesti (toisella kerralla paluu Pietarista), 1838 ja 1839 kumpanakin kahdesti. V. 1838 se vei lastin ruista ja ruisjauhoja Tukholmaan tuoden sieltä palatessaan rautatavaroita. Huomattavaa muuten on, että puheena olevat kauppiaat tuottivat 1830-luvulla yhdessä muitten Porin liikemiesten kanssa näiden omistamalla kaljaaseilla ja jahdeilla erilaisia tuotteita niin Tukholmasta kuin Pietaristakin.

Pitkän matkan purjehtijoiden käytöstä tällä vuosikymmenellä voi panna merkille sen, että Rurikin, Storfurstenin ja Delphinin viemät lastit enimmäkseen olivat Björkman & Rosenlewin, kun taas Emman, Minervan ja Olgan olivat heidän varustajakumppaninsa lähettämiä. Aurora näyttää vuosikymmenen alkupuolen olleen Björnbergin ja loppupuolen kauppahuoneen käytettävissä. Laivojen tuomat lastit sisälsivät molemmille ja muillekin porilaisille osoitettuja tavaroita.

⁴¹⁾ Talousos. KD 101/98 1840.

IV.

1840—50-luvuilta saamme lähteistä seikkaperäisempiä tietoja laivojen tekemistä matkoista kuin edellisiltä vuosikymmeniltä. Niistä selviää, että rahdinkuljetus liittyi nyt erottamattomana osana puutavaralastien vientiin ja välttämättömien hyödykkeitten kotiin tuontiin. Silti ei rahdinkuljetuksesta koskaan tullut kuvattavana olevalle kauppahuoneelle päätarkoitusta, vaan puutavarakauppa säilytti sen liiketoiminnassa domineeraavan asemansa edelleenkin. Parkit ja fregatit joutivat nyt harvoin talvehtimaan Reposaarella. Entistä useammin niitten syksyllä aloittama matka on suuntautunut suoraan Välimerelle. Englannissa oli v. 1842 toimeenpantu tuontitullitariffin muutos, joka vaikutti haitallisesti Suomen metsäntuotteitten vientiin. Senvuoksi maamme liikemiehet kiinnittivät entistä enemmän huomiota Ranskan markkinoihin. Englannin purjehdussäännön kumoaminen 1849 ja v. 1851 aikaansaatu puutavaran tuontitullin tuntuva alennus vasta elvyttivät tämän maan ja Suomen välistä kaupallista kanssakäymistä.⁴²⁾ Silti ei 1840-luvun alussa Englannin-kauppaakaan kokonaan unohdettu, vaikka se jäikin pääasiassa kesämatkoille määrättyjen alusten hoidettavaksi. V. 1842 alkanut ja kolme vuotta kestänyt lamakausi⁴³⁾ ei näy vähääkään haitanneen Björkman & Rosenlewin ja Björnbergin liiketoimintaa. Heidän laivansa ovat päinvastoin näinä vuosina entistä enemmän osallistuneet kilpailuun kansainvälisillä rahti-markkinoilla. Alusten käytöstä 1840-luvun alkupuoliskolla saamme seuraavanlaisen kuvan.⁴⁴⁾

Vv. 1840—41 suuret merenkyntäjät, jotka keväällä palasivat kotiin, suorittivat kesämatkan Englantiin ja lähtivät syksyllä

⁴²⁾ Kaukamaa: mt. ss. 218—19, 226 ja 229.

⁴³⁾ Kaukamaa: mt. ss. 27, 58—50 ja 229.

⁴⁴⁾ 1840- ja 1850-luvun merenkulun lähteet luoteltu Kaukamaa: mt. s 74, Viite 1).

Välimerta kohden, mutta seuraavina vuosina kesämatka jäi monelta tekemättä, laivat kun lähetettiin suoraan etelän satamiin. V. 1840 kesäpurjehduksia suoritettiin kahdeksan, niistä muut Lontooseen, paitsi yksi Hullun ja yksi Amsterdamiin. Minerva, joka keväällä lähti Englantiin, palasi syyskuussa tuoden St. Ybestistä 2821 tynnyriä suolaa. V. 1841 matkoja tehtiin yhdeksän. Emma kotiutui Antwerpenistä, mistä se toi Finlayson & Co:lle 32 laatikkoa mekaanisia koneistoja. Muilla aluksilla oli Lontoo määränpäässä. Seuraavana vuonna suoritettiin neljä Lontoon- ja kaksi Amsterdamin-matkaa. V. 1843 käytiin kolmasti Lontoossa, minkä lisäksi Emma vei lankkulastin Algeriin, nouti Torreviejasta suolaa Pärnuun ja palasi sieltä kotiin talvehtimaan. Seuraavana vuonna fregatti Fama kävi myös Algerissa. Kesämatkan ulottaminen Välimerelle oli kuitenkin poikkeuksellista. V. 1844 käytiin kahdesti Newcastlesta ja kerran Hullissa.

Kotiutuminen talvimatkalta on yleensä tapahtunut jostakin Itämeren satamasta. V. 1840 Eurydice palasi Reposaarelle Riiasta, Emma Amsterdamista ja Aurora Pärnusta. Seuraavana vuonna Aurora ja Minerva — joka oli käynyt mm. Livornossa — kotiutuivat Riiasta, Neptun Tallinnasta, Emma ja Olga Pärnusta. V. 1842 Eurydicen ilmoitetaan tulleen Välimereltä ja Auroran Marseille'sta, mikä tuntuu viittaavan siihen, että rahtia ei nyt ollut tarjona. Minerva toi kotiin elokuussa 3346 tynn. suolaa.⁴⁵⁾ V. 1843 Freden, joka oli vienyt lankkuja Marseille'hin, nouti Torreviejasta suolaa Pärnuun, Minerva, joka myös jätti lankkunsu Marseille'hin, toi Cette'stä suolaa Riikaan, Auroran tie kulki samojen Ranskan satamien kautta kotimaahan, missä se purki suolalastinsa Raumalla ja Reposaarella, ja viimein Eurydice, joka ennätti käydä Marseille'ssa, Algerissa, Toulonissa,

⁴⁵⁾ Satamakassan tilit 1842.

Yvicassa ja Cadizissa, palasi kotiin lastinaan 4120 tynn. suolaa.⁴⁶⁾ V:n 1844 merenkulusta tiedämme että Fama ja Aurora purkivat puutavaransa Marseillensa, Minerva Cette'ssä ja Freden Algerissa, minkä jälkeen ensinmainittu toi suolaa Cadizista kotiin (3329 tynn.), Aurora Trapanista Bergeniin, Freden Cette'stä Hampuriin ja Minerva samasta paikasta Kronstadtin.⁴⁷⁾

Näinä vuosina pitkän matkan purjehtijain talvireitti oli siis sellainen, että kotoa otettu lankkulasti myytiin Marseillensa, Cette'ssä tai Ranskan siirtomaan satamakaupungissa Algerissa, minkä jälkeen laivat noutivat suolaa ja toivat sitä joko Venäjän Itämeren-satamiin tai kotiin. Kivihiilirahtien kuljetus Englannista Välimerelle ei vielä tällöin ollut ohjelmassa eikä liioin käyty Mustallamerellä viljaa lastaamassa.

Itämeren-liikennettä välitti edelleenkin kuunari Adonis, joka 1840—43 teki vuosittain kolme matkaa Lyypekkiin. Aluksen haaksirikkouduttua varustajat siirsivät vanhan palvelijansa priki Emman tätä liikennettä hoitamaan. V. 1844 se purjehti kolmasti ja 1845 kahdesti Lyypekkiin, minkä lisäksi se viimeksimainittuna vuonna kävi kerran Pietarissa.

Vuodet 1845—47 olivat merenkulun hyviä vuosia Euroopassa.⁴⁸⁾ Rahdinkuljetus antoi silloin laivoille yllin kyllin työtä. Björkman & Rosenlewin ja Björnbergin aluksetkaan eivät joutaneet kotona talvehtimaan. Poikkeuksen tekivät Aurora talvella 1845—46 ja Freden 1847—48, muut olivat matkanteossa. Seuraamalla niiden vaiheita toteamme, että isäntien mielenkiinto oli nyt kohdistunut aivan erikoisesti rahtimarkkinoihin, joitten tuottamat ansiot ylittivät ai jemmaat moninkertaisesti.

V. 1845 olivat Freden, Aurora, Minerva ja Eurydice palaa-massa edellisenä syksynä aloittamiltaan purjehduksilta. Ensimmä-

⁴⁶⁾ Satamakassan tilit 1643.

⁴⁷⁾ Suolan tuonnista Porin ks. talousos. KD 57/9*2 1845.

⁴⁸⁾ K a u k a m a a: mt. ss. 27, 59—62 ja 22&—31.

mainitun käyminä satamina luetellaan Lontoo, Newcastle, Aleksandria ja Antwerpen. Tämä merkitsee ilmeisesti sitä, että kun Porin lankut oli myyty Lontooseen, laiva purjehti Newcastleen ottamaan kivihiililastin, minkä se sen jälkeen vei Aleksandriaan. Freden on ensimmäisenä Björkman & Rosenlewin aluksista käynyt tässä kaupungissa. Sieltä se palasi Antwerpeniin nähtävästi viljaa tuomisenaan. Aurora taas oli tehnyt reitin Cette—Marseille—Cette—Kronstadt. Minerva oli myös käynyt Marseillensa ja Cette'ssä, mistä se lopuksi toi suolalastin Hampuriin. Eurydice vihdoin oli purjehtinut Marseille'sta Antwerpeniin, palannut sieltä noutamaan suolaa Torreviejasta ja kuljettanut lastin Pärnuun. — V, 1846 fregatti Adonis teki muuten saman matkan, paitsi että suola purettiin Riiassa. Eurydicen taival tänä vuonna taas oli seuraavanlainen: purettuaan puutavaran Lontoossa ja noudettuaan kivihiiltä Shieldsistä Algeriin se purjehti sieltä Torreviejaan ja kuljetti suolalastin Pärnuun. Nyt esiintyivät Konstantinopoli ja Odessa ensi kerran kauppahuoneen laivojen käymien kaupunkien luettelossa. Etelä-Venäjän satamista noudettiin näinä vuosina monta lastia viljaa kadon koettelemiin länsi-Euroopan maihin. Fredenin reitti vv. 1845—46 on kuvaava tämän ajan pitkän matkan purjehdukselle. Kotoa lastatut lankut purettiin Lontoossa, minkä jälkeen alus otti kivihiililastin Newcastlesta Konstantinopoliin, sieltä se purjehti Odessaan noutamaan viljaa, ja sen jälkeen kuin vilja oli toimitettu määräpaikkaansa Lontooseen, parkki kävi St. Ybesissä ja toi sieltä kotiin 3633 1/2 tynnyriä suolaa.⁴⁹⁾ Matka oli kaikkiaan kestänyt 14 kuukautta. V:lta 1846 tapaamme vielä ennen tunte mattoman merkinnän: Minerva ei koko vuonna pistäytynyt kotisatamassa. Seuraavana vuonna on sama merkintä Delphinin, Auroran, Eurydicen ja Adoniksen kohdalla. Talvimatkalta pala-

⁴⁹⁾ Talousos. KD 74/92 1847.

sivat vain äskenmainittu Minerva ja Freden. Edellinen oli lähes 23 kuukautta kestäneen purjehduksensa aikana tehnyt seuraavan komean kierroksen: Marseille—Hampuri—Onega—Marseille—Konstantinopoli—Odessa—Marseille—Cette—Riika. Freden taas oli jättänyt lankkunsu Algeriin, purjehtinut sieltä Konstantinopoliin ja Odessaan, purkanut viljalastinsa Marseillensa sekä senjälkeen noutanut suolaa Cette'stä ja tuonut sen Riikaan. — Puutavan vienti Ranskaan,⁵⁰⁾ kivihiilen kuljetus Englannista tai Ranskan tuotteiden rahtaus Levantiin, viljan nouto Mustaltamereltä länsi-Eurooppaan ja suolan tuonti Venäjän Itämeren-satamiin olivat siten niveltyneet aukottomaksi ketjuksi. Rahtimarkkinain edullisuutta todistaa sekin, ettei kotiin tuotu suolaa 1847 ainoallakaan aluksella ja että seitsemästä suuresta laivasta vain Freden jäi talvehtimaan Reposaarelle.

Näissä oloissa on odotusten mukaista, että kesämatkojen teko Pohjanmerelle supistui vähiin. V. 1845 käytiin kahdesti Lontoossa ja kerran Hullissa. Sitäpaitsi Fama ja Delphin — joista jälkimmäistä edellisinä vuosina oli käytetty yksinomaan Englannin-purjehdukseen — haaksirikkoutuivat keväällä matkallaan tähän maahan. Seuraavana vuonna tehtiin vain yksi Lontoon-matka, v. 1847 ei yhtään. Puutavaran myynti Englantiin oli Ranskaan verrattuna edelleen kannattamatonta.

Suurten mittojen yritteliäisyydelle tuli kuitenkin äkkinäinen

⁵⁰⁾ V. 1845 Björkman & Rosenlew ja Björnberg lähettivät Ranskaan voita, josta senaatti oli luvannut maksaa vientipalkkion. Minervan lasti 4544 naulaa myytiin Marseillensa, kun taas Adoniksella laivattua 4145 naulaa ei siellä saatu kaupaksi, vaan tavara jouduttiin viemään Algeriin, missä se myytiin. Laivaajat eivät kuitenkaan päässeet osallisiksi vientipalkkiosta, koska anomusta ei oltu jätetty määräaikana. Tähän lienee rauennut heidän yrityksensä suomalaisten maataloustuotteitten lähettämiseksi niin etäälle kuin Ranskaan. Niitten perille toimittaminen pilaantumattomina kohtasikin tuon ajan kehittymättömissä kuljetusoloissa vaikeuksia. (Taloulos. AD 187/12 1847; taloulos. pöytäkirjat 18. 3. 1847.)

takaisku. Ranskan helmikuun vallankumous 1848 sulki tämän Suomen kaupalle ensiarvoisen tärkeäksi kohonneen maan satamat joksikin aikaa laskelmista pois. Vuodet 1848—49 merkitsevät siten laskukautta, mutta senjälkeen alkoi uusi nousu, jota jatkui aina itämaiseen sotaan saakka.⁵¹⁾ Kehitys kuvastuu selvästi Björkman & Rosenlewin laivojenkin käytön osalta. Vallankumous vuonna ne palasivat kotiin, ja puolet niistä jäi Reposaarelle talvehtimaan. Koko edellisen vuoden poissa olleista Adonis oli tehnyt reitin Marseille—Odessa—Marseille—Odessa—Antwerpen—Torrevieja—Pärnu, Auroran taival taas oli Livorno—Alger—Mariupoll(?)—Antwerpen—Cagliari, mistä se nouti kotiin 2410 tynn. suolaa, ja Delphinin reitti Marseille—Odessa—Marseille—Odessa—Rotterdam—St. Ybes, mistä se toi Poriin 3757 tynn. suolaa.⁵²⁾ Edellisenä vuonna rakennettu freighter Wictoria oli vienyt lankkulastin Marseille'hin ja noutanut suolaa Torreviejasta Riikaan. Minervan matka oli myös ensin suuntautunut Marseille'hin sekä sieltä Cette'iin ja edelleen Hampuriin.

Ne kolme alusta, jotka syksyllä 1848 lähetettiin matkalle, ohjasivat kulkunsa suoraan Marseille'hin. Koska rahtia ei ollut tarjona, oli niitten otettava suolalasti ja käännättävä kotiin päin. Itämeren satamiin oli edellisinä vuosina karttunut niin paljon tätä tarviketta, ettei sillä nyt ollut kysyntää. Kotona varastot sensijaan olivat vähissä. Aurora ja Minerva toivatkin Torreviejasta lähes 5000 tynnyriä Poriin, kun taas Delphinin samasta paikasta ottama lasti saatiin sijoitetuksi Riikaan. Tilanteen valkenemista v:n 1849 lopulla osoittaa viiden suuren laivan lähtö talvimatkalle.

1850-luvun alkuvuosina ne laivat, joissa Björkman & Ro-

⁵¹⁾ Kaukamaa: mt. ss. 27—28, 62-67 ja 231—39.

⁵²⁾ Talousos. KD 116/94 1849.

senlew oli varustajana, pitivät edelleen kiinteätä yhteyttä Marseille'hin, minne valtaosa puutavarasta laivattiin. Pitempiä rahtimatkoja tehtiin harvoin. Sensijaan alukset palasivat suolalastissa Venäjän Itämeren-satamiin tai suoraan kotiin. V. 1850 Wictoria toi suolaa Torreviejasta Riikaan ja Freden Alicantesta Kronstadtin. Adonis, joka oli vienyt puutavaraa Lontooseen, nouti Cadizista 4216 tynnyriä kotiin.⁵³⁾ Minerva ja Aurora palasivat Välimeren-matkaltaan Englannin kautta. V. 1851 Wictoria toi Poriin suolalastin St. Ybesistä, Delphin kotiutui Välimereltä Pärnun ja Adonis Riian kautta. Vuonna 1852 Delphin ja Emma — joka sekin monesta vuodesta oli lähetetty etelään — kotiutuivat suoraan Ranskasta, Wictoria tuli Pärnun ja Adonis Kronstadtin kautta, kun taas Aurora palasi Englannista. Ja lopuksi on syytä mainita, että Minerva teki 1851 matkan Cette'sta New Yorkiin, mistä tullessaan se haaksirikkoutui. Senjälkeen kuin Storfursten 1820-luvulla kävi Brasi-liassa, Björkman & Rosenlewin alukset eivät tiettävästi olleet purjehtineet valtamerentakaisiin maihin.

Kesämatkojen teko Englantiin pysyi viimeksi puheena olleina vuosinakin vähäisenä. Ranska säilytti yhä edelleen tärkeimmän puutavaran vientimaan aseman. V. 1848 käytiin kahdesti Lontoossa, 1849 samoin ja kerran Hullissa, seuraavana kerran kummassakin suursatamassa ja 1851 ja 1852 kolmasti Lontoossa.

Itämeren-liikennettä hoiti entiseen tapaan priki Emma. V. 1848 se teki kaksi, 1849 kolme, 1850 kaksi ja seuraavana taas kolme matkaa Lyypekkiin. V. 1849, jolloin merenkulku jatkui aina joulukuun puolelle saakka, se kävi myös Riassa ja 1851 se palasi viimeiseltä Lyypekin-matkaltaan ruislastissa Riasta. Mutta yleensä pitkän matkan purjehtijat huolehtivat viljankul-

⁵³⁾ Vv:n 1849 ja 1850 suolan tuonti talousos. KD 59/95 1861.

jetuksesta Venäjän satamista kotiin. Lyypekkiin lähetettiin nyt pääasiassa lautoja ja sieltä tuotiin kappaletavaraa.

V.

Ne lankut ja laudat, joita Björkman & Rosenlew laivoillaan Ranskaan ja Englantiin lähetti, eivät 1840-luvulla enää aina olleet talonpoikaisvalmistetta. Edellisen vuosikymmenen alkupuolella kauppahuoneen omistajat olivat saaneet kokea, miten muista maista, kuten esim. Venäjältä, laivattu sahoissa valmistettu puutavara oli Englannissa syrjäyttänyt käsin sahaamalla tehdyn, mikä joko jäi myymättä tai meni kaupaksi paljon halvemmasta hinnasta. Jos mieli pystyä kilpailemaan Venäjän, Ruotsin ja eräitten Suomen kaupunkienkin tuottajien kanssa, oli saatava hankituksi sahatavaraa, mitä oksaisuus, vajasärmäisyys ja lahovika ei haitannut. Tuntui varmaan harmilliselta, kun juuri kaupan ja meriliikenteen päästessä hyvään vauhtiin tällainen suuria muutoksia ja monia kustannuksia vaativa probleema nousi esiin. Mutta kyseessä olivat niin suuret edut, että probleema kannatti ratkaista myönteiseen suuntaan. Rohkeasti ja päättävästi Björkman ja Rosenlew ryhtyivätkin puuhaamaan sahoja. Tälläkin alalla he olivat yhteistoiminnassa C. F. Björnbergin kanssa. Näistä kolmesta miehestä tuli sahateollisuuden uranuurtajia Porin kauppapiirissä.

Sahahankkeita suunnitellessaan he kiinnittivät huomionsa Pohjois-Satakuntaan, mistä käsisahojen avulla valmistettu puutavara oli pääosalta peräisin ja minkä metsävaroista he ainakin osapuilleen olivat tietoisia. Nyt tuli vain kysymykseen sopivien vesiputousten valitseminen sahamyllysten sijoituspaikoiksi. Höyryn käyttöhan oli tuolloin sahateollisuudessa kielletty. V:sta 1834 he pyrkivät solmimaan sopimuksia metsistä ja koskista sekä kohta sen jälkeen toteuttamaan suunnitelmian-

sa, jotka eivät tarkoittaneet vain yhden laitoksen, vaan useamman perustamista. Näistä kuitenkin vain kaksi kyettiin vieämään perille. Björkman & Rosenlewin ja Björnbergin esimerkki havahdutti kohta muut Porin kauppiaat yrittämään samaa, ja niin alkoi tuota pikaa ankara taistelu Pohjois-Satakunnan metsistä. Koska olen toisessa yhteydessä⁵⁴⁾ yksityiskohtaisesti selvittänyt näitä hankkeita, tyydyn tässä vain mainitsemaan, milloin sahat saivat privilegionsa ja miten suureksi niiden vuotuinen valmistusoikeus vahvistettiin.

Ensin ehti valmiiksi *Kairokosken saha* Parkanossa. Sen privilegio on 8 p:ltä helmikuuta 1837 ja sahausoikeus 2655 tukkia. Laviaan perustettu *Susikosken saha* taas sai toimiluvan 2 p. marraskuuta 1842. Siinä oli oikeus vuosittain käyttää 1300 kappaletta 6—10 kyynärää pitkää tukkia. Nämä puumäärät oli lupa kaataa sahoille varatuista ja varta vasten tarkastetuista metsistä. Nykyajan mittapuuta käyttäen ne tuntuvat mitättömiltä, mutta tämän laillisen valmistusoikeuden lisäksi sahoissa saatettiin käyttää sinne myytäväksi tarjottuja puita. Metsistä ei tuolloin ollut puutetta eikä tukinoston kannattavaisuus aiheuttanut arveluja. Syrjäisen Pohjois-Satakunnan asujaimistolle taas puitten myynti tuotti sen suuresti haluamaa rahaa. Viranomaisten lausunnoista käy ilmi, että esim. Susikosken sahaan kaupittiin varastamallakin hankittuja tukkeja!⁵⁵⁾ Ei näinollen ole ihme, vaikka sahanomistajia voitiinkin epäillä ns. lii—kasahauksen harjoittamisesta, ts. privilegiossa säädetyn valmistusluvan ylittämisestä.

Vesisahojen perustaminen tarkoitti kelvollisen vientipuutaran hankkimista. Läheisessä yhteydessä laivanvarustuksen

⁵⁴⁾ K a u k a m a a : Porin puutavarakaupasta etc. ss. 174-84, 197—208, 260—63, 266—67, 282—86 ja 336; sama : Vahokosken sahariita, Satakunta XI, ss. 89—132.

⁵⁵⁾ K a u k a m a a : Porin puutavarakaupasta etc. ss. 323 ja 560.

kanssa taas oli *buldaani-* eli *purjekangastehtaan* rakennuttaminen Poriin. Kesäkuussa 1839 Rosenlew, Björkman ja Björnberg anoivat kaupungin maistraatilta lupaa tällaisen tehtaan pystyttämiseen Aittaluodolle, ja 10 p. heinäkuuta maistraatti ja kaupungin vanhimmat antoivatkin siihen suostumuksensa.⁵⁶⁾ Laitos aloitti toimintansa saman vuoden marraskuussa varta vasten tehdyssä rakennuksessa. Siihen oli sijoitettu kahdeksat kangaspuut. Omistajina olivat Björkman & Rosenlew (5/12), C. F. Björnberg (5/12) ja raatimies ja kauppias Carl Timgren (2/12). Vasta vuoden kuluttua kutomon toiminnan alkamisesta he lähettivät senaattiin anomuksen asianmukaisen privilegion saamiseksi. Menettelynsä puolustukseksi he esittivät ensin ajatelleensa vain omien laivojensa tarpeen tyydyttämistä, mutta sittemmin huomanneensa, että lisäämällä muutamia tuoleja he voisivat valmistaa buldaania myytäväksi muillekin laivanvarustajille. He pyysivätkin nyt privilegiota 12 kangaspuilla varustetun kutomon käyttämiseen sekä oikeutta tuolien lisäämiseen tai vähentämiseen liikenteestä riippuen. Anomustaan he perustelivat vielä sillä, että tehtaan välityksellä saisi kaupungin köyhä kansanluokka ja ympäristön runsaslukuinen rahvas työansiota. Senaatti suostuikin pyyntöön.⁵⁷⁾

Privilegiokirjan mukaisesti olisi omistajien kuulunut ilmoittaa tehtaansa Porin halli- ja manufaktuurioikeuden alaisuuteen, mutta syystä tai toisesta he laiminlöivät sen. Vasta 1 p. kesäkuuta 1843 heidät saatiin se tekemään oikeudenkäynnin avulla. Tällöin kutomon siihenastinen tuotanto arvioitiin 11.169 ruplaksi 90 kop:ksi hopeaa. Vv. 1843—44 siinä valmistettiin 350 kpl. purjekangasta, mikä teki arvoltaan 4.900 hopearuplaa vuo-

⁵⁶⁾ Tuomiokirja 26, 6. 1839; § 2 ja 10. 7. 1839 § 4.

⁵⁷⁾ Talousos. AD 669/180 1840; talousos. pöytäkirjat 12. 11. 1840.

nessa. Tehtaassa olikin vain 10 kangaspuut ja siinä työskenteli mestari ja 11 oppipoikaa. Puurakennuksessa oli kutomosalin lisäksi huone työntekijöitä varten. Raaka-aineena käytettiin 50 leiviskää Venäjältä tuotettua hampppua. Laitosta nimettiin Varvourin purjekangastehtaaksi.⁵⁸⁾

Toukokuussa 1844 omistajat, Björkman & Rosenlew, Björnberg ja Timgrenin leski, pyysivät senaatilta lupaa eräitten ulkomaisten tarvikkeitten tullittomaan tuottamiseen niin kauan kuin tehdas olisi toiminnassa. He valittivat epäedullisten kaupakonjunktuurien vaikuttaneen haitallisesti buldaaninkin menekkiin. Laitoksessa oli vuosittain valmistettu 300—400 erilaista purjekangasta. Koko joukko naisia oli ansainnut elatusensa langankehräyksellä. Tarvikkeet, joita kutomossa kaivattiin, olivat saksalainen vihreä suopa, jota vuosittain olisi tuotettava 12 nelikkoa, sekä erinomaiset ruotsalaiset liisteriharjat, joita tarvittiin neljä tusinaa, mutta joita ei ollut luvallista maahan kuljettaa. — Päätuillijohtokunta puolsi anomusta, mutta senaatti hylkäsi sen perusteluitta.⁵⁹⁾

Varvourin purjekangastehtaan toiminta jatkui aina itämaisen sodan päättymiseen saakka. V:n 1854 lopussa sen omistivat A. W. Björkman sekä Rosenlewin, Björnbergin ja Timgrenin perikunnat. Työssä tässä kutomossa oli vv. 1845—52 mestari ja 12 oppipoikaa, mutta seuraavana viimeksimainittujen luku väheni yhdellä ja 1854 heitä oli enää kahdeksan. Tuotannon huippu saavutettiin v. 1850, jolloin kangaspuitten lukumäärä oli kohonnut 12:en ja jolloin raaka-ainetta hampppua

58) Talousos. AD 290/12 1841 ja KD 37/93 1846 (luettelo Porin hallioikeuden alaisista tehtaista), manufaktuuri-johtokunnan asiakirjat 120/30 ja 101/33 1844 sekä 68/42 1845.

59) Talousos. AD 290/12 1844; talousos, pöytäkirjat 5. 6. 1844.

käytettiin 50 kippuntaa. Valmistus ja sen arvo vaihteli eri vuosina seuraavasti.⁶⁰⁾

	purjekankaita	arvoltaan
1845.	350	4900 hopearuplaa
1846.	260	2080 »
1847.	350	4900 »
1848.	350	4900 »
1849	260 n.	2500 »
1850.	400 n.	5000 »
1852.	200	1600 »
1853.		1300 »
1854	237	3081 »

Kyseinen buldaanitehdas oli tyypillinen manufaktuuri, ts. työ tehtiin yksinomaan käsivoimalla, koneita ei ollut. Koko henkilökunnan ilmoitetaan olleen 15 vuotta täyttäneitä. Mutta samalla kutomossa noudatettiin kustannus järjestelmällisen koteiteollisuuden periaatetta. Omistajat jakoivat joukolle naisia pellavaa ja hampua, mistä nämä omissa kodeissaan kehräsivät laitoksessa tarvittavat langat. Lähteistä ei ikävä kyllä selviä, montako naista tällä tavalla hankki itsellensä ansiota.

VI.

Kauppahuone Björkman & Rosenlew hajosi Carl Fredrik Rosenlewin 16 p. tammikuuta 1852 tapahtuneen kuoleman jälkeen, Samana vuonna, 22 p. toukokuuta Poria kohtasi kova

⁶⁰⁾ Manufaktuurijohtokunnan asiak. 37/52 1846, 25/62 1847, 21/76 1848, 34/85 1849, 34/95 1850, 28/106 1851, 28/124 1853; manufaktuurijohtok. konseptipöytäkirjat 1862—56: pöytäkirjat 12. 8. 1854 (Litt. B ja F) sekä 12. 9. 1856; talousos. KD 174/122 1856. Maistraatin vuosikertomuksissa vv. 1851—56 (vuosikertomusten liitteet lääninkanslian arkistossa) lukumäärät toisiin kuin tekstissä mainitut.

koettelemus, tulipalo, joka sai alkunsa Rosenlewin talosta ja joka tuhosi suurimman osan kaupunkia.

C. F. Rosenlewin jälkeen 30 p. heinäkuuta 1852 toimitetussa perunkirjoituksessa⁶¹⁾ Björkman selitti, ettei yhtiökumppanien kesken, jotka olivat täydellisesti luottaneet toisiinsa, oltu pidetty minkäänlaista kontrollikirjaa eikä kassatiliä. Kauppaliikkeestä sensijaan oli olemassa tarpeelliset kirjat, ja ne olivat säilyneet palossa. Koska tässä tilaisuudessa suoritettu selvitys luo valoa kauppahuoneen liiketoimintaan, sen ulkomaisiin suhteisiin jne., lienee syytä esittää eräitä perunkirjoituskirjan tiedoista.

Käteisvaroista kuolinpesän osuus teki 9637 ruplaa 86 1/2 kop. hopeaa. Neljäs osa Kairokosken sahasta arvioitiin 350 ja neljännes Susikosken sahasta 500 ruplaksi. Kummankin kirjanpitäjälle oli annettu etumaksua tukinostoa varten, mikä kuolinpesän osalta teki yhteensä 893 rpl. 96 kop. Kaksi ja puoli kahdestoistaosaa buldaanitehtaasta arvioitiin 295 ruplaksi. Neljännes Adonis-laivasta teki 2500:— ja sen lastista 1016:16, kolmannes Englannista kotimatalla olevasta parkki Delphinistä 3000:—, sen rahdista 300:— ja suolalastista 160:—, kolmas osa fregatti Wictoriasta 3500:— ja sen suolalastista 710:—, kolmannes parkki Aurorasta 1773:— sekä neljäs osa priki Emmasta 1000:—, sen rahtiansiosta Cette'sta 250:— ja puutavaralastista 380 hopearuplaa. Kaupungissa kauppahuoneella oli riihi, latoja ja vaja sekä Reposaarella kaksi asuinhuonetta ja keittiö, makasiini sekä osuus pariin pajaan ja useihin vajoihin. Rakennuksista, irtaimistosta ja laivoista kuolinpesälle arvioitiin kertyvän kaikkiaan 21.039 ruplaa 27 1/2 kop. 10 p. heinäkuuta huutokaupalla myydyistä puutavarasta sen osuus teki 15.473:24 ruplaa, minkä lisäksi oli myymättömiä lankkuja, lautoja ym. vien-

⁶¹⁾ Perunkirjoituskirja Porin raastuvanoikeuden arkistossa.

titavaraa, joten tämä ryhmä nousi yhteensä 16.891:94 hopeaurplaan.

Saatavaa kauppahuoneella oli mm. Robert Gower & Co:lta Marseille'sta ja Tottie & Arfwedsonilta Tukholmasta sekä Länsi-Suomen merivakuutusyhtiöltä Freda-laivan vakuutuksen loppuerä. Velkaa taas firma oli mm. seuraaville tunnetuille ulkomaisille kauppahuoneille: Lorenz Harms & Söhne, Havemann & Sohn ja Dawenport & Co. Lyypekistä, Lipmann & Geffcken Hampurista, Dresser & Co. ja L. Engström Neame & Co. Lontoosta, Stresow & Sohn Riiasta sekä Carl Bruhn ja C. H. Krohn Pietarista. Sitten kuin velat, yht. 2869: 93, oli vähennetty, saatiin jäännökseksi 51797 hopeaurplaa 39³A kop. Kun Rosenlewin yksityisluontoinen omaisuus kiinteimistöjen tuhoutumisen vuoksi saatettiin arvioida vain 3129 rupi. 69 kop:ksi, perikunnan osuus kauppahuoneen omaisuudesta ei suinkaan ollut vähäinen. Se osoittaa, että menestys oli seurannut sitä yritystä, jonka vaatimattomat nuoret kirjanpitäjät v. 1820 olivat panneet alulle ja jota he vuosikymmenien kuluessa olivat askel askeleelta laajentaneet. Satakunnan metsäntuotteitten maailman markkinoille myynti, laivanvarustus, ulkomaisten kulutustarvikkeitten tuonti ja vähittäismyynti sekä laivojen käyttö rahdinkuljetukseen olivat tarmokkaille ja yritteliäille miehille tuottaneet merkittävän varallisuuden. Björkmanin perunkirjoituksessa tekemä ilmoitus todistaa, että yhtiökumppanien keskeinen sopu ja luottamus oli säilynyt rikkumattomana loppuun saakka.

VII.

C. F. Rosenlewin poika *Fredrik Wilhelm Rosenlew*, joka oli syntynyt v. 1831 ja kesäkuussa 1851 kirjoitettu ylioppilaaksi Helsingin yliopistoon, valitsi myöskin liikemiehen uran.⁶²⁾ En-

⁶²⁾ Ks. Lagus: *Fredrik Wilhelm Rosenlew*, s. 28 ja seur.; sama: *W. Rosenlew & Co. Aktiebolag*, s. 15 ja seur.

nen pitkää isänsä kuoleman jälkeen, kesällä 1852, Wilhelm Rosenlew oli tehnyt päätöksensä. Hän ei jatkanut isänsä liikettä Björkmanin yhtiökumppanina, vaan liittyi *Johan Gustaf Holmbergiin*, häntä kymmenen vuotta vanhempaan mieheen, joka v. 1850 oli saanut Porissa kauppiaasoikeudet ja jonka omaisuus oli säilynyt kaupungin palossa. Liike päätettiin pitää Holmbergin nimissä tammikuuhun 1853 saakka.⁶³⁾ Wilhelm Rosenlew tarvitsi nähtävästi vielä valmistautumisaikaa, ennenkuin hän saattoi ryhtyä omia suunnitelmiaan toteuttamaan. Helmikuussa 1853 hän vasta oli siihen valmis. Sanotun kuun 5. p:nä maistraatti ja kaupungin vanhimmat myönsivät hänelle, jota pöytäkirjassa sanotaan ent. ylioppilaaksi ja kirjanpitäjäksi, veroporvarin oikeudet. Takaajina olivat kauppiaat J. F. Lojander ja I. Carström. Koska hän oli ylioppilas, hänen ei tarvinnut suorittaa säädettyä kauppatutkintoa. 21 p. helmikuuta Rosenlew vannoi porvarivalan.⁶⁴⁾ Viikko tämän jälkeen lyötiin kiinni suunnitelma, joka edellisenä kesänä oli yhtiökumppanien kesken tehty, perustettiin kauppahuone, jonka nimeksi tuli *W. Rosenlew & Co.* Vastoin esitettyä otaksumaa, että yhtiökumppanit eivät olisi tehneet kirjallista välipuhetta, vaan perustaneet liikkeensä suullisen sopimuksen ja persoonallisen luottamuksen pohjalle, kuten C. F. Rosenlew ja A. W. Björkman,⁶⁵⁾ Holmberg ja Wilhelm Rosenlew ovat laatineet sopimuskirjan. Koska tätä nykyisin niin laajat mittasuhteet saavuttaneen Rosenlew-firman perustamisasiakirjaa ei ole tunnettu, lienee pai-

⁶³⁾ *Lagus: Fredrik Wilhelm Rosenlew, ss. 26—27; sama: W. Rosenlew & Co. Aktiebolag, ss. 17—18.*

⁶⁴⁾ *Tuomiokirja 5, 2. 1863 § 2 ja 21. 2. 1853 § 2.*

⁶⁵⁾ *Lagus: W. Rosenlew & Co. Aktiebolag, ss. 17—18; sama: Fredrik Wilhelm Rosenlew, s. 27.*

kallaan päättää tämä vaatimaton tutkielma jäljentämällä se tähän sanatarkasti.⁶⁶⁾

»Bolags Contract.

Wi undertecknade ingå härmedelst ett handelsbolag på fem års tid, räknadt från den 1 Mars, under följande vilkor:

1:o Bolagets firma blifver W. Rosenlew & C:o och skola alla bolaget rörande handlingar vara med denna firma undertecknade.

2:o Uti den af Handein blifvande vinsten förbehålla vi oss lika del, dock skall under Bolagstiden behållningen alltid läggas till Kapitalet och först vid dess slut delas, då vi först af sjelfva Kapitalet hafva att återfå hvad vi insatt.

3:o I bolagets angelägenheter är det gillt, hvad en af oss beslutar. Dock, om den affär, som bör afgöras går öfver 1000 rubel Silfers värde fordras dertill bägges samtycke.

4:o Ingendera af oss får drifva någon handel eller rörelse utom bolaget samt bör i öfrigt åt bolagets angelägenheter egna sin f lit och omtanka, i ty fall att af bolaget skiljas.

5:o För samfäld räkning hyras eller köpes de hus och lägenheter, som till vår rörelse erfordras, såsom Bodar, Contor, Magazin, rum för betjenter vid handein, enskilda bekvämligheter som önskas skall af oss sjelfva bekostas.

6:o För samfäld räkning bekostas äfven underhåll för betjeningen.

7:o Wid handein skola hållas ordentliga böcker, dem vi vid årets slut skola noggrant afsluta på det att bolagets ställning i alla detaljer blir tydlig äfvensom att tillika ombesörja bolagets correspondance.

8:o På samma sätt skola vi ock Kassan hvar och en i sin

⁶⁶⁾ Lainhuudatustuomiokirja 18&3: 28. 2. 1853 § 3. Porin raastuvanoikeuden arkisto.

ordning förestå, och för den ansvara, dock skall Cassa Contot afslutas och inventering af Cassan ske vid hvarje månads utgång.

I afseende på uppsägnings tid och öfrige puncter iakttages hvad Allmänna Lagen föreskrifver.

Med förestående Kontrakt, som blifvit upprättadt i 2:ne exemplar, hvaraf vi ett hvardera till oss tagit, och förklara vi oss nöjda och förpligte oss till orygglig efterlefnad af detsamma. Björneborg, den 28 Februari 1853.

J. G. Holmberg

W. Rosenlew

Ytterst tillägges att de medel, som endera af oss inlägger i handein betraktas såsom bolagets all annan skuld och skall derföre 5 procents ränta godtgöras.

J. G. Holmberg

W. Rosenlew.»

Mikko Saarenheimo

Maisteri K. G. Ollonqvistin kertomus Ahlaisten oloista 80 Tuotta sitten.

Kansallisen herätyksen seurauksena virisi meillä ylioppilaiden keskuudessa viime vuosisadan puolivälin jälkeen vilkas harrastus kansanvalistuksen asiaan. Tämän harrastuksen ei tosin ensimmäinen, mutta merkillepantava ilmaus länsisuomalaisten ylioppilaiden piirissä on peräisin vuodelta 1865, jolloin osakunnan kokouksessa keväällä 4/5 keskusteltiin samaan kokoukseen ilmestyneessä osakunnan suomenkielisessä lehdessä »Muu-rahaisessa» olleesta kehoituksesta, että osakuntalaiset ryhtyisivät seuraavan kesäloman aikana opettamaan kotiseutunsa lapsia lukemaan, kirjoittamaan ja laskemaan sekä lauantaisin pitämään kansantajuisia esitelmiä.¹⁾ Osakunta oli yksimielinen, että toimenpiteisiin kansanopetuksen hyväksi oli ryhdyttävä ja pantava esille merkitsemislista niitä varten, jotka haluaisivat sitoutua päämäärän toteuttamiseksi tekemään jotakin.

Perimmäisenä tarkoituksena oli valmentaa suomalaista rahvasta käyttämään hyväkseen vuoden 1863 asetuksella, joka oli, kuten tietty, J. V. Snellmanin aikaansaannosta, suomenkielelle vakuutettuja virallisen kielen oikeuksia. Eräiden mielestä oli-kin tämän vuoksi rahvaalle ennen muuta opetettava kirjoitustaitoa, mutta ohjelma laajeni pian käsittämään kansanopetuksen yleensä.

Kansanopetuskysymystä jouduttiin osakunnassa jälleen pohti-

¹⁾ Esitys nojautuu Länsisuomalaisen osakunnan pöytäkirjoihin, joita säilytetään Helsingin yliopiston kirjastossa.

maan syksyllä 25/10 ja 1/11, jolloin muun muassa todettiin, että keväällä tarkoitettua kesätoimintaa ei osakuntalaisten sitoumuksista huolimatta saatu aikaan. Pidettiin selvänä, että osakuntalaisten oli seuraavana kesänä pantava kansanvalistustoiminta todella vireille. Asiaan oli palattava kevätlukukaudella.

Keväällä 1866 osakunnan kokouksessa 18/4 päätettiin vain, että seuraavassa kokouksessa olisi niin monen kuin mahdollista tehtävä ehdotuksensa kansanopetuskysymyksen ratkaisemisesta, joten asia nähtävästi oli yhä osakuntalaisille outo. Seuraavassa viikkokokouksessa 25/4 oli asiasta kaksi alustusta, joiden johdosta syntyi laaja keskustelu. Siinä selvitettiin, että opetuksessa oli ennen muuta pyrittävä hyvään sisälukuun, joka oli opittava silloisessa normaalikoulussa noudatetun kuoromenetelmän mukaan, sekä että kaiken opetuksen tuli lähteä silminnähtävän käytännön havaintopiiristä ja tarkoittaa niin paljon kuin mahdollista oppilaiden omatoimisuutta. Toisaalta oltiin sitä mieltä, että kansantajuiset luennot olivat omiaan aikuisissa herättämään lukuhalua ja antamaan heille yleishyödyllisiä tietoja. Suositeltiin päässälaskentoa ja kirjoituksen opettamista, ellei muuta ehdittäisi.

Asiasta päätettiin keskustella vielä seuraavassakin eli kevätlukukauden viimeisessä kokouksessa, joka pidettiin 2/5. Tällä kerralla pohdinta kohdistui siihen, miten osakuntalaiset oli velvoitettava toimimaan asetetun tarkoitusperän hyväksi. Päätökseksi tuli, ettei ollut tarpeen turvautua ilmoittautumisluetteloon niiden varalta, jotka kesällä huolehtisivat kansanopetuksesta. Oltiin näet sitä mieltä, että jokaisen osakuntalaisen »suurena velvollisuutena ja ylimpänä mielihyvä» (stora pligt och högsta nöje) oli voimien mukaan edistää kansanvalistusta, joten saatettiin kaikilta osakuntalaisilta, jotka olivat kevätlukukaudella läsnä, seuraavalla lukukaudella vaatia nimiluettelon mukaan selvitys, miten kukin oli velvollisuutensa täyttänyt.

Kesä 1866, sovitun toiminnan aika, tuli ja meni. Keväällä tehdyn päätöksen mukaisesti katsottiin syksyllä voitavan vaatia kultakin osakuntalaiselta selonteko siitä, mitä asianomainen oli kesällä tehnyt kansanopetuksen hyväksi. Selvittely tapahtui nimenhuudon mukaan aakkosjärjestyksessä osakunnan kokouksessa 14/11, ja sitä jatkettiin seuraavassa kokouksessa 21/11.

Kirjallisen selonteon, jollaista lienee edellytetty kaikilta, jätti vain neljä osakuntalaista. Muut tyytyivät antamaan enimmäkseen lyhyen suullisen ilmoituksen. Tällöin kävi ilmi, että enemmistö, kuten odottaa saattoi, ei ollut tehnyt asian hyväksi mitään. Syihin, joista tämä johtui ja jotka olivat moninaisia: omat opinnot, matkat, riittämätön kielentaito jne., ei ole aihetta tässä syventyä. On vain todettava, että parhaiten onnistui tehtävässään porilainen ylioppilas K. G. Ollonqvist¹⁾ ja että tämä tovereista ainoana oli toiminut kansanopetuksen hyväksi Sata-

¹⁾ Ollonqvist, Karl Gustaf, syntyi 27/11 1844 Porissa. Vanhemmat olivat kauppiaas Karl Gustaf O. ja Edla Amanda Sofia Inberg. O. tuli ylioppilaaksi Turun lukiosta 15/9 1864, suoritti pro exercitium 29/5 1866, pro gradun 27/5 1869 ja valmistui filosofian kandidaatiksi 20/1 1870 sekä vihittiin maisteriksi 30/5 1873. Puoliso v:sta 1875 Hilda Nordgren. K. V. *Puuska*, Länsi-suomalaisen osakunnan nimikirja 1868—1879 (Helsinki 1896), s. 29.

O., joka ei tahtonut hakeutua valtion virkoihin, toimi viimeisiin vuosiinsa saakka käytännöllisenä maanviljelijänä Ahlaisissa, josta hän perheineen muutti 1893 Poriin. O. vaikutti Porin puolessa suomalaisuuden eturivin miehenä, jona hän 1870-luvulla oli perustamassa sikäläisiä suomalaisia oppikouluja. Hän kuului Porin tyttökoulun johtokuntaan 38 vuotta, joista useita vuosia sen puheenjohtajana ja rahastonhoitajana. Hänellä oli huomattavat ansiot tämän opiston uuden koulurakennuksen aikaansaamisessa. Porin lyseon johtokuntaan O. valittiin 1879 ja 1893 sen kouluneuvostoon. Runsaan neljännesvuosisadan sai siten tämäkin koulu käyttää hyväkseen O:n kokemusta. Satakunnan yllisen piirin kansakoulujen tarkastajan tehtäviä hän hoiti 1876—1885.

Varsinaisen julkisen elämäntyönsä O. suoritti Satakunnan maanviljelysseuran tarkoituserien hyväksi. Seuran varaesimieheksi hän tuli 1882, ja 1890 hänet valittiin seuran sihteeriksi, jona hän toimi 15 vuotta. Tänä aikana hän suoritti arvokkaan työn kotimaakuntansa maatalouden edistämiseksi.

kunnassa. Ollonqvistille on annettava vielä sekin tunnustus, että hänen selontekonsa, joka oli kirjallinen, muodostui muita antoisammaksi.

Edellä esitetty laajahko tausta puoltanee paikkansa, kun seuraavassa käydään tekemään selkoa Ollonqvistin kirjoituksista, jossa hän kuvailee, mitä hän teki kansanopetuksen hyväksi kesänviettopaikassaan Ahlaisten ja Merikarvian rajamailla. Tämän kuvauksensa johdannoksi Ollonqvist esittää Ahlaisten seudusta ja oloista piirteitä, jotka erityisesti lisäävät hänen selontekonsa arvoa ja joiden takia hänen pöytäkirjaan unohdettu kertomuksensa historiallisena tilannekuvauksena on syytä saat-
taa julkisuuteen. Kertomus on ruotsinkielinen ja esitetään se seuraavassa uskollisena selostuksena ja tarpeellisin reunahuomautuksin varustettuna.

Kertomuksensa alussa O. toteaa, että siihen aikaan Ahlaissa, joka yhä oli Ulvilan kappeli, oli noin 3.500 asukasta, joiden

Seuran toiminta muodostui hänen johdollaan maatalouden eri puolia käsittäväksi kokonaisuudeksi. Hänen mainitaan erityisesti harrastaneen metsän- ja puutarhanhoidon kehittämistä. O. valittiin ansioittensa vuoksi seuran kunniajäseneksi.

O:n kunnallisista luottamustoimista mainittakoon, että hän kuului Porin kaupunginvaltuustoon 1897—1905 ja toimi kaupungin rahatoimikamarin puheenjohtajana 1902—1906. Hän omisti erityisesti harrastusta kaupan ja laivanvarustustiliikkeen edistämiseen. Porissa O. kuului myös monta vuotta kaupungin kansakoulujen ja kunnansairaalan johtokuntiin. O. on vaikuttanut K.O.P:n Porin konttorin kehitykseen sen valvojana ja sijaisjohtajana ym.

O., jonka komea ulkomuoto muistutti roomalaista, säilytti kouluajoiltaan harrastuksen klassikkoihin ja saattoi käyttää puheissaan latinaa. Virkavelvollisuuksien siteistä vapaana hänellä oli tilaisuus pitkän elämänsä aikana hankkia perusteelliset tiedot erilaisilta aloilta. Hän oli syventynyt mm. rahan tutkimukseen.

Henkisesti ja ruumiillisesti vankkarakenteisena ja ryhtinsä säilyttäen O. eli korkeaan ikään, kunnes hän lyhyen sairauden jälkeen kuoli kurkkumädästä aiheutuneeseen keuhkokuumeeseen Porissa 19/10 1920 ja haudattiin sikäläiseen hautausmaahan 23/10. *Satakunnan Kansa* 20/10 (n:o 241) ja 24/10 (n:o 245) 1920.

enemmistö mainitaan suomea puhuvaksi. Kappeli käsitti kolme sijainniltaan erillistä asutuskeskusta, nimittäin Heikkilän, Ylikylän ja Alakylän, johon jälkimmäiseen kuului myös saaristo. Melkein koko Ylikylän ja Alakylän osti autiona, ei tosin isonvihan aikana, kuten O. mainitsee, vaan vuonna 1722 tukholmalainen kauppias ja merikapteeni Erik Inberg 14.000 kuparitalarin hinnasta.³⁾ Puheenalainen suuri maaomaisuus 'käsitti 4 ratsutilaa ja 2 rälssitilaa. Erik Inbergin poika, joka hänkin oli Erik, muutti Tukholmasta Suomeen ja tuli siten Inbergin suvun kantaisäksi Ahlaisissa, jossa suku on yhä jatkunut ja jossa se O:n kuvauksen aikoina omisti vielä suuren osan Inbergien alkuperäisestä maaomaisuudesta, joskin jo tällöin melkoisesti ositetuna ja jaettuna. Mainittakoon, että O. itse kuului äidin puolelta tähän sukuun ja tuli äidinperintönään hallitsemaan Ylikylässä sijaitsevaa Stengårdin ratsutilaa.

O. esittää sitten Ahlaisten kielellisiä suhteita. Kuten edellä on mainittu, oli siellä jo näihin aikoihin ennemmistö suomalaista rahvasta, mutta suurin osa saaristo väestöstä ja melkein koko Alakylän asujaimisto sekä Ylikylässä Erik Inbergin jälkeläiset olivat ruotsalaista alkuperää. Milloin ruotsalainen asutus oli saanut jalansijan Ahlaisten rannikolla ja saaristossa, ei ollut Oin aikoina varmasti määriteltävissä, kuten ei liene vielä nytkään. Todennäköisenä pidetään, että tänne huittislaisten vanhaan eräkalastukseen kuuluneille nautintamaille, joissa aikaisemmin ei ollut kiinteätä asutusta, vasta 1200-luvun puolimaissa muutti Pohjanlahden toiselta puolelta ruotsalaisia, jotka ottivat haltuunsa rannikkoalueen ja tunkivat suomalaiset tieltään.⁴⁾ Mielenkiintoinen on edellisestä poikkeava O:n tieto, että vanhan

³⁾ Niilo J. Avellan, Tietoja muutamista entisen Ulvilan pitäjän maataloista. Satakunta I (Helsinki 1907). Ks. ss. 177—178.

⁴⁾ L. I. Kaukamaa, Eräs kielitaistelun vaihe. Historiallinen arkisto L (Juhlajulkaisu Jalmari Jaakkolan kunniaksi, Helsinki 1944). Ks. s. 212.

vään kertoman mukaan seudun ruotsalainen asutus olisi peräisin Ahvenanmaalta. Ahlaisissa oli siis alkuaan ollut ruotsalainen väestö vallitsevana, mutta Ylikylässä oli sen asuintilan jo 1860-luvun puoliväliin tultaessa suuremmaksi osaksi ottanut haltuunsa suomalainen aines. Alakylän asukkaat ja osa saaristolaisista yhä silloin vielä pitivät sitkeästi kiinni ruotsinkielestä. Tämä voitiin panna merkillä siitakin, että vaikka Ahlaisissa jo silloin kaikki ymmärsivät suomea ja kävivät suomalaisessa jumalanpalveluksessa, ruotsalaiset eivät kuitenkaan suomalaisten kanssa osallistuneet herranehtoon, vaan odottivat elokuun puoliväliin, jolloin joka vuosi pidettiin rippikirkko ruotsiksi.⁵⁾ Suomalaisen ja ruotsalaisen väestön vastakohtaisuuden O. mainitsee kuvastuneen myös siitä, että Ylikylän suomalaisten ja Alakylän ruotsalaisten kesken syntyi perin harvoin avioliittoja. Näin ei kuitenkaan liene enää kauan ollut asianlaita, sillä Ahlaisten myöhemmin nopeasti vaihtuneiden kielellisten suhteiden valaistukseksi mainittakoon, että vuonna 1910 oli Ahlaisten 4.313 läsnäolevasta asukkaasta ainoastaan 2 ruotsinkielistä.⁶⁾

Esittäessään huomioitaan Ahlaisten siveellisistä oloista, O. katsoi velvollisuudekseen todeta, että tapasiveellisyys oli yleensä paljon parempi, eroa tarkemmin kuvaamatta, ruotsalaisen kuin suomalaisen väestön keskuudessa. Kappelin asukkaiden yleisenä hyvänä puolena O. mainitsee, että juoppouspaheeseen langenneita seudulla oli vähänlaisesti. Tämä johtui O:n käsityksen mukaan siitä, että sikäläinen rahvas oli liian säästäväistä menettääkseen ansaitsemiaan varoja väkijuomiin.

Pääelinkeinona oli tietenkin manner-Ahlaisissa maatalous ja saaristossa kalastus. Seudun varallisuussuhteita O. pitää

⁵⁾ Viime vuosisadan alkupuoliskolla tapahtuneesta Ahlaisten nopeasta suomalaistumisesta antaa hyvän käsityksen edellä mainittu Kaukainen tutkielma.

⁶⁾ *Suomenmaa* III (Helsinki 1921). Ks. s. 325.

sangen mukiinmenevinä, erityisesti ruotsalaisen väestön keskuudessa. O. huomauttaa, että kumpaisellekin kansanainekselle oli luonteenomaista taloudellinen varovaisuus, joten rahoja ei pantu yrityksiin, vaan pidettiin piilossa, luultavasti jopa maahan kätkeytinä. Lisätä voidaan, että O:n mainitsemasta varovaisuudesta selittynee, miksi Ahlaisissa on puuttunut talonpoikaista yritteliäisyyttä esimerkiksi merenkulun ja laivanvarustuksen aloilla.⁷⁾

Varsin mielenkiintoinen on O:n kuvaus Ahlaisten silloisesta hengellisestä elämästä, jonka virallisesta ohjauksesta huolehti vakinainen kappalainen, apunaan apulaiskappalainen, joka oli yhteinen Ulvilan kolmen kappelin, Noormarkun, Pomarkun ja Ahlaisten kesken. Osa seurakuntalaisista löysi kuitenkin kirkkoa rikkaamman lähteen uskonnollisen tarpeensa tyydyttämiseksi herännäisyydestä, joka oli seudulla saavuttanut hyvin huomattavan jalansijan. Heränneiden valtava enemmistö oli suomalaista ainesta, sillä ruotsalaisen asujaimiston keskuudessa tällä hengellisellä liikkeellä oli O:n sanojen mukaan vain vähän kannatusta. Heränneiden johtajana Ahlaisissa vaikutti viime vuosisadan keskivälin molemmin puolin O:n kuvauksen aikoina vielä elänyt maanviljelijä E. G. Ilvan,⁸⁾ joka, kuten O.

⁷⁾ Kaukamaa, c.m.t., s. 227.

⁸⁾ Ernst Gustaf Ilvan, joka omisti Ahlaisissa Tyykilän ja Nygårdin tilat, oli syntynyt 11/8 1804 Raumalla ja kuoli Ahlaisissa 9/6 1867. Hänen 1. puolisonsa oli leski Maria Liisa Inberg, joka oli syntynyt 8/5 1801 Kauhajoella ja kuoli Ahlaisissa 7/8 1861. Ilvan vihittiin 2. avioliittoon 7/1 1862 Sofia Isakintyttären kanssa, joka oli syntynyt 22/8 1821 Ahlaisissa ja kuoli täällä 18/5 1866. Ahlaisten kirkkoherranviraston tiedonanto.

Ilvanien suku on kotoisin Eurajoen Ilavaisten kylästä, jonka mukaan nimikin on otettu. Ernst Gustaf, jonka isän velipuoli Johan Michael Ilvan toimi Raumalla vauraana kauppiana ja laivurina, ollen siellä tunnettu »Polttilan papan» nimellä, liittyi tämän arvossapidetyn sukulaisensa vaikutuksesta

mainitsee, Satakunnan »partaukkojen»^{*)} päämiehenä oli saanut sijansa Matth. Akianderin teoksessa »Historiska upplysningar om religiösa rörelserna i Finland» ja johon, lisättäköön, myös M. Rosendal palaa teoksessaan »Suomen herännäisyyden historia XIX vuosisadalla». Ilvanin kannattajien joukko oli kuitenkin viime aikoina vähentynyt, sillä hän oli saanut kilpailijan

Renqvistin kannattajiin eli rukoilevaisiin. Ilvan, joka levitti tämän uskonnollista katsantokantaa ja kiistakirjoituksia Ahlaisissa ja muuallekin, oli oppisänsä kanssa kirjeenvaihdossa. Siitä ilmenee, että Ilvan ei hyväksynyt Paavo Ruotsalaisen herännäiskantaa. »Tämä helpompi autuuden kauppa (siksi minä sen kutsun) on tuotu Paavo Ruotsalaiselta, joka taitaa olla teille paremmin tuttu kuin minulle, joka en ole häntä nähnyt, enkä soisi näkevänikään», Ilvan kirjoittaa 8/9 1842 Renqvistille ja jatkaa, että Ruotsalainen on »heränneet ottanut viedäksensä keskittien haaraa myöden Sionin vuorta kohden». »Tällä Paavolla, ehkä hän on tuntematon tällä paikalla, pitää oleman suuri vaiva meistä rantakuntalaisista Kristinan ja Turun välillä», kirjoittaa Ilvan edelleen ja pyytää Renqvistiä sanomaan Ruotsalaiselle, jos hän tämän tapaa, sellaiset terveiset, »ettei ulkonaisesta harjoituksesta ja niinkuin hän kutsuu polvi-rukouksesta tule niin vaarallista omaa vanhurskautta kun siitä, ettei ollenkaan rukoilla.» Kun sitten hedbergiläinen suunta alkoi synnyttää haajannusta Satakunnan rukoilevaisten keskuudessa, Ilvan omaksui vielä jyrkemmän asenteen Hedbergin kannattajiin. Tuskin missään muodostui hedbergiläisyyden eli evankelisen suunnan ja renqvistiläisyyden eli rukoilevaisten suunnan kannattajien suhde niin kireäksi kuin Louinai-Suomessa ja nimenomaan Ilvanin vaikutuspiirissä, joka ulottui kauas Ahlaisten rajojen ulkopuolelle. Matth Akiander, *Historiska upplysningar om religiösa rörelserna i Finland i äldre och senare tider*. II (Helsinki 1858), ss. 294—295. VII (Helsinki 1863), ss. 90 ja 232—238. M. Rosendal, *Suomen herännäisyyden historia XIX vuosisadalla*. III (Oulu 1913), ss. 262—264 ja 529—531. IV (Oulu 1915), s. 446.

*) Akiander, m.t. III (Helsinki 1859), s. 303, selittää, mistä Satakunnan »partaukkojen» nimi ja parrankanto olisi johtunut. Muuan Raumalla syntynyt nuori mies oli samassa kaupungissa palveluksessa eräällä venäläisellä kauppialla. Isäntänsä tavoin apulainen rupesi pitämään partaa. Kun tämä sittemmin liittyi heränneisiin ja rupesi itse johtamaan näiden seuroja, antoivat muutkin näissä hartaudentarjoituksissa käyvät miehet partansa kasvaa. Epäillä voitaneen, onko tavan alkuperä täten tullut täysin selitetyksi. Akiander muuten pitää »partaukkoja» evankelisen suunnan kannattajina.

seurakunnan apulaiskappalaisesta E. Th. Gestrinistä,¹⁰⁾ joka vastikään Mouhijärvelle siirtynyt pappismies oli sitä ennen ehtinyt paikkakunnalla kerätä itselleen varsin voimakkaan kannattajiston. Ilvan edusti herännäisyyttä renqvistiläiseen ja Gestrin hedbergiläiseen eli evankeliseen tapaan käsitettynä. O. toteaa, että molemmat ryhmäkunnat kävivät kiivaasti toistensa kimppuun, koettaen kukistaa toisensa mahtisanoin ja voimallisin raamatunlausein, sekä mainitsee, että taistelevien puolien tärkeimmät kiistakysymykset koskivat rukouksen merkitystä ja Kristuksen täyden tekoa (tillfyllestgörelse) sekä pyhitystä. Gestriniläiset sanoivat itseään »uskovaisiksi» ja Ilvanin kannattajat »rukoilevaisiksi». Toisella nimellä näitä kutsuttiin »kerjäläiskristityiksi», koska Ilvanin hengenheimolaiset olivat sitä mieltä, että rukous auttoi autuuteen, ja Gestrinin kannattajien mielestä nämä siten ikään kuin koettivat kerjätä itselleen autuuden. Gestriniläiset taas panivat painoa Kristuksen täyden tekoon, johon perustuvan uskon nämä katsoivat tekevän heidät autuaiksi jo tässä elämässä, kuten O. selittää. Herännäisliikkeiden ulkopuolelle jääneitä gestriniläiset kutsuivat »paka-noiksi». Mainittakoon, että nämä hengelliset liikkeet ja niiden ohessa myös laestadiolaisuus ovat näihin saakka painaneet leimaansa Ahlaisten hengelliseen elämään.¹¹⁾

O. kertoo sitten, mitä Ahlaisissa oli niihin aikoihin tehty kansansivistyksen hyväksi. Apulaiskappalaisen, joka siis pal-

¹⁰⁾ Gestrin, Emil Theodor, oli syntynyt 30/4 1831 Noormarkussa ja vihitty papiksi 30/1 1854. Hän palveli Inkoossa yl. pappina 1854—1855, Pirkkalassa kkh.apulaisena 1855—1858, Noormarkun, Pomarkun ja Ahlaisten apul.kappalaisena 1858—1866, Mouhijärvellä kkh.apulaisena 1866—1868, Suodenniemellä pit.apulaisena 1868—1871, Laviassa kappalaisena 1871—1877, vt. kirkkoherrana 1877—1881 ja kirkkoherrana 1881—1895, jolloin kuoli 21/2. O. I. Colliander, Suomen kirkon paimenmuisto I (Helsinki 1910).

Gestrinistä antaa valaisevia tietoja Oiva Virkkala, Laestadiolaisuus satakuntalaisella maaperällä. Satakunta XI (Vammala 1939).

¹¹⁾ Virkkala, e.m. tutkimus.

veli Noormarkun, Pomarkun ja Ahlaisten kappeliseurakuntia, tuli kussakin niissä vuorotellen pitää lastenkoulua. Kun Gestri-
nin siirryttyä Mouhijärvelle apulaiskappalaisen virka jäi täyt-
tämättä, mainitun koulun toiminta keskeytyi. Tästä koulusta
riippumatta seurakunta piti yllä opettajaa kiertokoulua varten.
Molempien koulujen opetussuunnitelma käsitti alkeita: tavaus-
ta, sisälukua, kirjoitusta, raamatunhistoriaa ja hiukan maan-
tietoa. Lasten opetuksesta oli täten jotenkin pidetty huolta,
mutta kun lapset olivat käyneet nämä kaksi koulua, heidän
oppikautensa oli päättynyt, ja he tavallisesti pian unohtivat,
mitä olivat oppineet. Varsinainen kansansivistys kärsi siitä,
että seurakunnalta puuttui kirjoja, jotka olisivat pitäneet yllä
nuorison jatkuvaa lukuhaltuutta ja tyydyttäneet tiedonjanoa. Seu-
dulla oli kyllä säätyläisten useita vuosia aikaisemmin hankkima
kirjasto, mutta se oli perin huonossa kunnossa, sillä sitä hoitava
lukkari, jonka nimeä O. ei mainise, mutta joka oli O. Fr.
Jernberg,¹²⁾ ei välittänyt huolehtia hänelle uskotusta tehtävästä.
Kirjaston kehittämistä avustuksiin vedoten O. piti silloisissa
oloissa toivottomana, sillä seurakuntalaiset olivat siihen halut-
tomia, koska näillä oli muun lisäksi rasituksena kirkon korjaus
ja uuden pappilan rakentaminen. Kaikesta huolimatta O. roh-
keni uskoa, että Ahlasiin saataisiin ennen pitkää paremmin
varustettu ja järjestetty kansankirjasto. Kun seurakunnan
papiston taholta oli lausuttu, että lukuhalu olisi seurakuntalais-
ten keskuudessa sangen vähäistä, O. uskalsi kokemuksensa pe-
rusteella olla asiasta eri mieltä, vaikkakin puheenalaista kirja-
kokoelmaa oli vähän käytetty, mikä johtui sen huonosta kun-
nosta.

¹²⁾ Jernberg, Oskar Fredrik, oli syntynyt 27/5 1832 Noormarkussa, josta
muutti 19/5 1852 Ahlasiin. Hän toimi täällä vt. lukkarina 4/4 1852—1/5 1855
ja jälkimmäisestä ajankohdasta alkaen vakinaisena kuolemaansa 11/8 1867
saakka. Ahlaisten kirkkoherranviraston tiedonanto.

Tähän päättyy O:n kertomuksen johdanto, jonka laajuus häntä itseään epäilyttää. Sitten seuraa esitys, mitä O. teki kesälomansa kuluessa kansanopetuksen hyväksi. Kun tämäkin esitys kuvastaa Ahlaisten silloisia sivistyksellisiä oloja ja samalla antaa välähdyksen tavoin nähdä, miten ja millaisissa oloissa ylioppilasnuoriso siihen aikaan suoritti maaseudulla valistustyötä, on syytä perehtyä O:n kertomuksen myös tähän puoleen.

O. huomauttaa, ettei hän viettänyt kesäänsä Ahlaisten keskuksessa, vaan Ylikylän Stengårdin ratsutilaan kuuluvassa ulkotalossa, joka oli suolameren rannalla useiden torppien ympäröimänä. Muutaman virstan päässä sieltä sijaitsi Lammelan kylä, joka kuuluu Merikarviaan. Täällä O. alkoi Helsingistä kotiuduttuaan vaikutuksensa sunnuntaina 27/5, jolloin hänelle ilmestyi 8 oppilasta. Seuraavana sunnuntaina oppilaat lisääntyivät, joten näitä oli lopulta 15 à 20. Kun oppilaat olivat täysikasvuisia, noin 18—20—22 vuoden ikäisiä, O. ei tahtonut valvoa heidän poissa- tai läsnäoloaan, jottei antaisi työskentelylle koulumaisuuden leimaa. Hän tyytyi vain toteamaan, että ne, joita oppiminen kiinnosti, kuten oli melkein kaikkien laita, saapuivat varsin täsmällisesti opetustilaisuuksiin, joita pidettiin klo 3:lta sunnuntaisin talon avarassa tuvassa. Tarkkaavaisimmat ja tiedonhaluisimmat oppilaat olivat O:n ilmoituksen mukaan mainitusta Lammelan kylästä.

Oppilaiden esitiedot olivat vaatimattomia. Vain kaksi näistä kykeni hallitsemaan numerojen käyttöä, mutta melkein kaikki osasivat lukea kirjoitusta.

Opetusmenetelmä oli sellainen, että oppilaiden kokoonnuttua osa heistä opetteli kaunokirjoitusta, kun taas muu osa harrasti laskentoa. Kun kaikki olivat täten vuoroonsa kirjoittaneet ja laskeneet tunnin, opettaja sen jälkeen koetti kysymyksin pitää oppilaattensa mielenkiintoa vireillä, selostaen sen ohessa yleisin piirtein matematiikkaa, fysiikkaa ja maantietoa, minkä lisäksi

hän kartalta näytti ja luetteli maanosat, maapallon maat ja kuvasi eri ihmisrodut, tärkeimmät luonnontuotteet, uskonnot ym. Euroopan valtiollista maantietoa, erityisesti Suomen osalta, hän koetti selittää hiukan tarkemmin, samoin myös Suomen historian pääpiirteitä.

Oppilaittensa edistymisestä O. mainitsee, että kaikki oppivat välttävästi käyttämään kynää. Viisi heistä kykeni laskemaan laatuluvuilla, kun taas muut tyytyivät pysyttelemään neljän ensimmäisen laskutavan piirissä ja niiden soveltamisessa yleisin esimerkein. Mitä hyötyä oppilaille oli suullisista esityksistä, sitä opettaja ei katsonut voivansa arvostella. Sen hän saattoi sanoa, että pojat luentojen jälkeen keskenään pohtivat sitä, mikä oli esityksissä heitä kiinnostanut. Maan pallonmuotoisuudelle, sen liikkeille, kasvien elämälle yms. pojat miettelivät pudistelivat päätään, kun taas ne heistä, jotka olivat lukeneet Antero Wareliuksen »Enon opetuksia luonnon asioista» (I 1845, II 1856), koettivat vakuuttaa tovereilleen sanotun todeksi.

O. lisää, että vaikka hän opettajana mielihyvin kuunteli syrjästä näitä oppilaittensa keskusteluja, niin hänen totta puhuaakseen täytyi tunnustaa, että opetuksesta kyllä koitui hänelle vaivannäköä. Hänen oli esimerkiksi itse tutkittava K. G. Wivolinin »Luvun-laskun oppikirjaa» (1859) hankkiakseen itselleen laskennon opettamiseen tarpeellisen määrän suomenkielisiä oppisanoja. Monta mielenkiintoista asiaa, joilla on yhteyttä maanviljelykseen, kuten esim. kasviopillisilla seikoilla, hänen täytyi enimmäkseen jättää sikseen, koska häneltä puuttui sanoja tehdäkseen itsensä ymmärrettäväksi. Kun vielä muistetaan, O. mainitsee, että oppilaita oli parikymmentä vaatimassa osakseen tarkkaavaisuutta, ja opettaja oli tottumaton, on käsitettävissä, että alku muodostui hankalaksi. Kuitenkin O. vakuutti, että aloittamaansa työtä hän tulisi vastaisuudessa jatkuvalla

toiminnallaan täydentämään, haluten siten parhaansa mukaan toteuttaa hyvää päämäärää, jona oli »hyödyllisen tiedon levittäminen rahvaan keskuuteen».

Silmällä pitäen osakuntalaisten kesätoiminnan positiivisia puolia osakunnan sihteeri katsoi voivansa yleisarvostelunaan merkitä pöytäkirjaan osakunnan kansanvalistusitoiminnan tuloksiltaan sangen tyydyttäväksi. Ajatellen nimenomaan Ollonqvistia, jonka syntymästä vuonna 1944 tuli kuluneeksi 100 vuotta, on paikallaan runsaampikin tunnustus hänen edellä selostetusta kansallisen herätyksen innoittamasta työskentelystään, jonka johdonmukaisena jatkona voidaan pitää hänen kotimaakunnassa suomalaisuuden eturivin miehenä suorittamaansa uhrautuvaa työtä kansakoululaitoksen ja suomenkielisen oppikouluopetuksen hyväksi.

A. A. Tuompo

Länsisuomen kansanopiston 50-vuotistaipaleelta.

Se kansallinen herätys, jonka J. W. Snellmanin suurtyö sai aikaan, alkoi viime vuosisadan keskivaiheilta lähtien ilmetä kansamme sivistysharrastuksissa. Kun perustuslaillinen elämä meillä uudistui, kun kansakoulutoimi aloitettiin ja uusi kunnallislaki tuli voimaan, niin niissä henkilöissä, jotka erikoisesti harrastivat kansansivistystyötä ja tunsivat muiden maiden oloja, kiintyi huomio jo silloin Tanskan kansansivistystyöhön, tanskalaiseen kansanopistoon eli kansankorkeakouluun, joksi sitä Tanskassa kutsutaan.

Kansanopistoaatteen ensimmäisten tunnetuksitekijöiden joukossa Suomessa tapaamme niin arvovaltaisen henkilön kuin oli prof. Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen. Kirjallisessa kuukausilehdessä hän selosti Tanskan kansanopistoja, huomasi niiden työn suuriarvoiseksi ja toivoi niitä perustettavan Suomeenkin. Parempaa suosittelijaa ei kansanopisto olisi voinut meillä saadaakaan. Kylvetty siemen alkoi itää.

Näihin aikoihin eli ylioppilasnuoriso voimakasta kansallisuusaatteen innoittamaa elämää. Sen keskuuteen oli tullut paljon uutta, juuri maalaisväestön kodeista lähtenyttä ainesta. 1870-luvun lopulla oli avattu useita suomalaisia lyseoita yksityisin voimin ja varoin, m.m. Turkuun ja Poriin. Niiden aikaansaanti oli vaatinut sitkeätä ponnistusta ja suurta uhrimieltä.

Tämä osoitti jo sivistystarpeen kasvamista kansassa. Oli myös ilmeistä, että suomenkielinen sivistyneistö tunsii tarvitsevana tukea ja ymmärtämystä. Yleinen kansalaissivistys oli tarpeellista ja se oli saatava leviämään saloille saakka. Erikoisesti oli ylioppilasnuoriso, jota kansasta lähteneenä elähytti isänmaallinen mieli, innostunut kansansivistystyöhön. Seurauksena olikin, että sivistystarve kasvoi kasvamistaan.

Edellämainituista suomalaisista yksityislyseoista kokoontui maan eri puolilta 1880-luvun loppuvuosina varsin huomattava määrä opiskelijoita Helsingin Yliopistoon. Länsisuomalainenkin Osakunta, joka keräsi jäsenensä Satakunnan, Varsinais-Suomen ja Ahvenanmaan maakunnista, oli enemmistöltään ruotsalaismielinen, kunnes Porin ja Turun suomalaisista lyseoista tulleet ensimmäiset ylioppilaat v. 1887 vaikuttivat muutoksen. Tästä lähtien Länsisuomalaisessa Osakunnassa suomalaistenkin pyrkimykset alkoivat saada kannatusta. Tällä oli tärkeä merkitys myös suomalaisen kansanopiston kannalta.

V. 1874 perustettu Kansanvalistusseura oli säilyttänyt muistissa kansanopiston ja tämän seuran juhla kokouksessa Jyväskylässä kesällä v. 1887 oli suomalainen kansanopisto ensi kerran julkisen keskustelun aiheena. Seuraavana vuonna Tampereen laulujuhlilla puhui prof. J. R. Danielson voimakkaasti kansanopiston tarpeellisuudesta kansallisen valistuksen kohottamiseksi. Näinä aikoina sattui monia sellaisia tapauksia, jotka pakottivat jouduttamaan toimintaa. Valveutuneiden kansalaisten keskuudessa tunnettiin, että kansan sivistystarve alkoi vaatia kansanopistolaitosta.

Länsi-Suomen kansanopiston perustamisesta puhuttiin julkisesti luultavasti ensi kerran Länsisuomalaisen Osakunnan suomenmielisten ylioppilasten vuosikokouksessa marraskuun 5 p:nä v. 1889. Tässä tilaisuudessa pitämässään juhlapuheessa mainitsi M. A. Knaapinen m.m. seuraavaa: »Kansansivistystyö-

hön pitäisi meidän länsisuomalaisten panna enemmän huomiota. Kansansivistys kotiseudullamme on alhaisemmalla kannalla kuin moni luuleekaan. Meidän velvollisuutemme on ruveta sitä korottamaan. Tahtoisin sentähden ehdottaa, että ottaisimme puheeksi kansanopiston perustamisen Länsi-Suomeen. Se on kyllä suuri työ, mutta onhan ylioppilasnuoriso pääomallaan »isänmaanrakkaus» toteuttanut suuriakin yrityksiä.» Asia pysyi vireillä koko talvikauden ja keväällä ennen kesälomalle hajaantumista valittiin 12-miehinen kansanopistokomitea, jonka jäseniksi tulivat tohtorit E. N. Setälä ja A. Hjelt, lehtori A. Almqvist, maisterit J. Sjöros, J. A. Helle, A. Kallio, N. Ojala ja J. G. Toivonen, lääk. kand. W. Svanberg sekä ylioppilaat R. Saikku, M. A. Knaapinen ja A. K. Ahlfors.

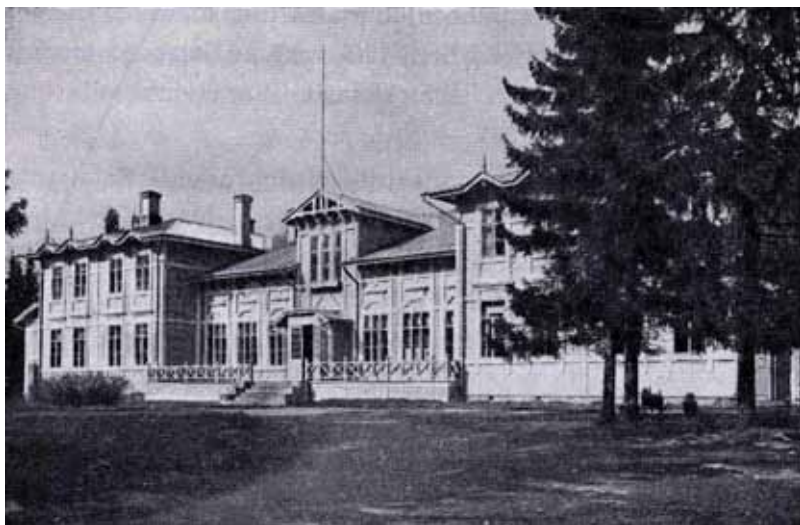
Tämän komitean työn tuloksena oli Länsi-Suomen kansanopiston synty. Ensimmäinen kokous asiasta pidettiin 24. 5. 1890 ja siinä päätettiin heti ryhtyä keräämään varoja kansanopiston perustamista varten. Myöskin maakunnassa kansanopiston perustamispuuha herätti vastakaikua ja eri seuduilla toimittiin tarmokkaasti kansanopistoasian hyväksi. Sanomalehdissä tehtiin asiaa tunnetuksi ja kansanopistotoimikuntia syntyi m.m. Loimaalle ja Poriin. Helsingin kansanopistokomitea ryhtyi yhteistoimintaan näiden maaseututoimikuntien kanssa ja näin sai asia voimakkaan sysäyksen eteenpäin. Vuodet 1890—92 käytettiin varojen keräämiseen. Ulvilassa, Huitisissa, Rymättylässä, Salossa ja Pöytyällä pidettiin arpajaiset, listoilla kerättiin avustuksia sekä pidettiin iltamia ja siten saatiin ajan oloihin nähden kokoon erinomaisen hyvä tulos, yli 18,000: — mk.

Kun hanke läheni toteuttamistaan, alkoi syntyä erimielisyyksiä opiston paikasta. Aluksi oli kysymys siitä, sijoitetaanko opisto Varsinais-Suomeen vai Satakuntaan. Etusijalle asetettiin kuitenkin Satakunta, koska kansanopistoharrastus täällä oli

ollut huomattavasti suurempi ja koska pelättiin toisen opiston syntyvän Satakuntaan, jos aloitteella oleva sijoitetaan Varsinais-Suomeen, ja kahden opiston syntymistä niinä aikoina, jolloin kansanopisto oli vielä kokeilua, ei toivottu. Useat pitäjät kiistelivät myös opiston saamisesta. Varsinkin Loimaa, Kokemäki ja Huittinen olivat tehneet huomattavia lahjoituksia opiston hyväksi ja jokainen niistä olisi toivonut opiston itsellensä. Pitkän aikaa kesti tästä asiasta erimielisyyttä, kunnes viimein päätettiin opisto sijoittaa lopullisesti Huittisiin, jossa se oli jo väliaikaisesti työskennellyt vuokrahuoneistossa Yli-Maurialan talossa ja joka pitäjä oli tehnyt kaikkein suurimmat rahalliset uhraukset sen hyväksi sekä teki vielä lisäsitoumuksia ehdolla, että opisto sijoitetaan pitäjään.

Kun opiston paikka oli saatu näin kiinteästi määrätyksi, ryhdyttiin oman talon rakennuspuuhiin. Kolmesta lahjoitetusta tonttipaikasta valittiin Loiman kylän talollisten lahjoittama kaunis kuusikkomäki Loimijoen rannalta, jossa opisto nyt sijaitsee. Paikan valintaa voi pitää onnistuneena, sillä se on kaunis ja rauhallinen, joskin ehkä hieman syrjässä. Opistorakennus tehtiin arkkitehti Usko Nyströmin piirustusten mukaan, ja se valmistui syksyllä v. 1895, niin että neljäs työkausi voitiin jo aloittaa oman katon alla.

Neljätoista ensimmäistä vuotta sai Länsi-Suomen kansanopisto työskennellä yksityisen kannatuksen varassa. Tämä todistaa mitä suurinta innostusta ja uhrautuvaa mieltä kansansivistystyötä ja kansanopistoasiaa kohtaan. Vasta v. 1906 myönnettiin kansanopistolle ensimmäisen kerran 6.000:— mk:n suuruinen valtioapu, joka myöhemmin tuli usein sangen epäsäännöllisesti. Toisina vuosina se saatiin, toisina ei ja yksityistä uhrautuvaisuutta tarvittiin edelleen monasti vielä enemmän kuin ennen, koska olosuhteiden vuoksi arpajaislupienkin saaminen oli varsin vaikeaa.

Länsi-Suomen kansanopisto Huittisissa.

Innostus kansanopistoasiaa kohtaan oli aluksi sangen suuri. Ei epäilty varojen kokoonsaamista. Rakennusaineistakin saatiin suuri osa lahjaksi ja upea opistorakennus kohosi Loimijoen rannalle. Opiston opettajisto toimi suurella utteruudella ja uhrautuvaisuudella varsin vaatimattomin palkoin. Mutta raha-aika huononi huononemistaan **1900**-luvun alussa. Monet kannatusyhdistyksen jäsenet jättivät maksuvelvollisuutensa täyttämättä. Kansanopiston oli otettava **10.000:—** mk:n kiinnityslaina. Samansuuruinen lahjoitusrahasto käytettiin opistomenoihin. Lisäksi oli maksamattomia laskuja ja palkkoja kertynyt noin **4.000:—** mk. Näinollen ei ole ihmeteltävää, että kannatusyhdistyksen kokouksessa **5. 5. 1904** tuotiin esille kysymys opiston väliaikaisesta sulkemisesta, koska veloista saataisiin maksetuksi vain **2.000:—** mk. Tähän kokoukseen oli saapunut mm. Kansanvalistusseuran silloinen sihteeri, tohtori A. A. Granfelt, joka toimi kokouksen puheenjohtajana. Opistolle valittiin

uusi johtokunta, jonka puheenjohtajaksi tuli kansakoulunopettaja Werner Wäinölä, joka hoiti tätä vastuunalaista ja monasti vaikeaa tehtävää erittäin tarmokkaasti ja antaumuksella kuolemaansa — vuoteen 1937 — asti.

Tänä vaikeana ajankohtana tuli opiston avuksi Satakuntalainen Osakunta. Erikoisesti inspektori ja rouva Mikkola ottivat Länsi-Suomen kansanopistoasian sydämelleen. Keväällä v. 1904 he kävivät henkilökohtaisesti tutustumassa opiston taloudelliseen tilaan yhdessä osakunnan kuraattorin kanssa. Näin arvovaltaiselta taholta tullee vierailulla oli jo sinänsä mitä suurin merkitys, sillä se herätti paikkakunnalla luottamusta opiston tulevaisuuteen. Mutta apu ei jäänyt vain tähän, vaan opiston hyväksi toimeenpantiin myös juhlia ja arpajaisia sekä tehtiin sanomalehtikirjoituksin kansanopistoa tunnetuksi. Osakunnan kansanvalistustoimikunta lähetti useita stipendiaatteja keräämään opistolle kannatussitoumuksia. Huomattavimman määrän sai niitä kootuksi maist. Arvo Inkilä. Kun opiston yhteydessä oli jo toiminut n.s. emäntäkoulu, joka sai pienen valtioavun, päätettiin yrittää saada valtioapua myöskin perustettavalle isäntäkoululle, koska kansanopistolle ei sitä voitu silloisissa oloissa toivoa saatavan. Laadittiin sääntöehdotus ja lähetettiin lähetystö senaattorien puheille. Säännöt vahvistettiin ja näin alkoi isäntäkoulu saada pientä valtioapua ja opiston taloudellinen asema parani. Myöskin kunnat alkoivat nyt avustaa enemmän kansanopistoa ja näin voitiin työtä taas ruveta uusin toivein jatkamaan. Inspektori Mikkola edusti henkilökohtaisesti Osakuntaa opiston päättäjäsissä v. 1905 ja johti Osakuntaan seuraavana Vuonna perustetun kansanopistotoimikunnan työskentelyä. Yhteys kansanopiston ja Satakuntalaisen Osakunnan välillä on tämänkin jälkeen edelleen säilynyt. Osakunnassa on käsitelty opistoa koskevia asioita, opistolaiset

ovat käydessään opintomatkalla Helsingissä saaneet olla aina Osakunnan vieraina, ja onpa kerran Osakunnan kesäjuhla vietetty Länsi-Suomen kansanopistolla.

Opiston ensimmäinen, pitkäaikainen johtaja maist. M. A. Knaapinen erosi toimestaan v. 1904. Hänen seuraajakseen valittiin maist. F. A. Hästesko, joka johti opistoa kaksi vuotta. Vv. 1907—10 toimi opiston johtajana maist. Gustaf Ignatius. Hän otti esille 5. 5. 1908 pidetyssä johtokunnan kokouksessa oppilasasuntolan aikaansaamisen, jotta kaikki oppilaat voisivat asua opistolla, mikä seikka oli huomattu kansanopistotyön kannalta olevan tärkeätä. Rakennusehdotus kuitenkin raukesi syystä, että johtokunta katsoi tulevan halvemmaksi 6 m. korkeita käsityösaleja alentamalla saada samalla yläkertaan oppilashuoneita. Tämä muutosehdotus toteutettiin kesällä v. 1909. Näin saatiin opiston päärakennukseen riittävästi tilaa tyttöoppilaiden asuntoja varten. Sensijaan poikaoppilaat joutuivat edelleen asumaan opiston ulkopuolella. V. 1910 tuli opiston johtajaksi maist. Sakari Loimaranta, jonka johdolla opisto toimi aina vuoteen 1919 asti. Hänen aloitteestaan perustettiin Länsi-Suomen kansanopiston toveriliitto (oppilasyhdistys), jossa on nykyisin yli 1.000 jäsentä. Samana vuonna suunniteltiin myöskin oppilasasuntolan rakentamista. Olosuhteet kävivät kansanopistotyölle kuitenkin yhä vaikeammiksi. V. 1912 lakkautettiin valtioapu kokonaan ja uudelleen oli turvauduttava vain yksityisten ja kuntien kannatuksen varaan. Opiston hyväksi pidettiin onnistuneet arpajaiset ja Huittisten kuntaa pyydettiin kutsumaan kansanopiston luonnollisella kannatusalueella olevat kunnat yhteiseen kokoukseen päättämään kansanopiston kannattamisesta. Kuntien kannatukset lisääntyivätkin huomattavasti ja näin voitiin työtä taas jatkaa.

Erikoisen huomattava tapaus Länsi-Suomen kansanopiston kehityksessä on 5-kuukautisen kesäkotitalouskoulun perustaminen. Kansanopiston varsinainen työkausi kestää vain 6 kuukautta alkaen lokakuun puolivälissä ja päättyen toukokuun alussa. Näinollen jäivät opistorakennukset puoleksi vuodeksi käyttämättömiksi. Senvuoksi jo v. 1908 esitti maist, G. Ignatius perustettavaksi opistolle puutarhakoulun. Sama asia oli esillä myöskin v. 1913 ja v. 1917, mutta se voitiin toteuttaa kuitenkin vasta v. 1919, jolloin sitä varten saatiin ensimmäinen valtioapu. Edellisenä vuonna oli opistolle ostettu lisää maata tonttialueen välittömästä läheisyydestä. Näin on Länsi-Suomen kansanopistolla toiminut v:sta 1919 alkaen kesäisin Maataloushallituksen tarkastuksen alaisena Huittisten 5-kuukautinen kesäkotitalouskoulu, jonka oppilasmäärä on vuosittain vaihdellut 20—40 ja joka on nauttinut säännöllistä valtioapua.

V. 1920 valittiin opiston johtajaksi Perä-Pohjolan kansanopiston johtaja J. E. Tuompo, joka hoiti tätä tointa kuolemaansa — vuoteen 1928 — asti. Hänen aikanaan voitiin toteuttaa laaja uudisrakennussuunnitelma. Miesoppilaitten asutuskysymys oli ollut jo pitkän aikaa päiväjärjestyksessä. Tämän puutteen poistamiseksi oli toveriliiton kokouksessa johtaja Loimarannan esityksestä pantu toimeen rahankeräys, joka tuotti lähes 18.000: — mk. Johtaja J. E. Tuompo otti rakennusasian uudelleen esille 24. 10. 1922. Toimeenpantiin uusi rahankeräys, joka tuotti yli 58.000: — mk. Lisäksi saatiin valtioapua ja paikkakuntalaiset lahjoittivat rakennusaineita. Näin voitiin v. 1925 ilman velkaa rakentaa opiston ensimmäinen lisärakennus, 2-kerroksinen miesoppilasten asuntola »Jukola». Opisto tarvitsi välttämättä myöskin muita lisärakennuksia. Keittiöpuoli ei vastannut enää ajan vaatimuksia ja tyttöjen käsityösali oli liian ahdas. Seuraavana vuonna tehtiin 2-kerroksinen talousrakennus, jonka

alakerrassa sijaitsevat ruokasali, »iso» keittiö ja opetuskeittiö sekä leipomo ja yläkerrassa tyttöjen käsityöhuoneet. Seuraavana kesänä rakennettiin vielä sikala, kanala ja halkovaja. Näin kolmena peräkkäisenä vuonna — vv. 1925—27 — suoritettiin opistolla laajoja rakennusuudistuksia. Näistä johtuvista kuluista karttui myös velkaa, joka ei kuitenkaan ole rasittanut mitenkään ylivoimaisesti opiston taloutta.

Vuodesta 1929 alkaen on opiston johtajana toiminut maist. A. Tuompo. V. 1930 tuli voimaan uusi kansanopistolaki, joka sangen tuntuvasti paransi kansanopiston taloudellista asemaa. Siitä alkaen on saatu säännöllisesti valtioapua 60 % ns. todellisista, laissa tarkemmin määritellyistä menoista sekä lisäksi vielä määrätyn prosentin mukaan avustusta rakennusten kunnossapitoon ja kuoletukseen. Opiston viimeaikaisesta taloudellisesta kehityksestä mainittakoon uuden yhdistetyn poikien käsityö- ja ulkokuonerakennuksen valmistuminen v. 1936, mistä aiheutuvien menojen peittämiseksi toimeenpantiin arpajaiset. Päärakennuksen perusteellinen korjaus ja uudistus suoritettiin ylijohtaja Y. Sadeniemen tekemien piirustusten mukaan kesällä v. 1939. Rakennukseen asennettiin mm. keskuslämmitys- ja vesijohtolaitteet ja korjauksien ohella tehtiin myös monia uudistuksia. Johdotokunnan puolesta valvoivat rakennustöiden suoritusta asian-
tuntemuksella puheenjohtaja, talousneuvos K. A. Käyrä sekä maanviljelijä K. I. Kuiko.

Länsi-Suomen kansanopistossa on vv. 1892—1942 opiskellut 2412 oppilasta eli keskimäärin 50 oppilasta vuosittain, sillä vuosina 1939—40 ja 1941—42 ei opisto sota-ajan vuoksi ole voinut olla toiminnassa. Jos tähän määrään lisää vielä Huittisten kotitalouskoulussa sen 21-vuotisen toimintakauden aikana opiskelleet 521 opilasta, saadaan koko oppilasmääräksi 2.933.

Länsi-Suomen kansanopiston oppilaiden jakaantuminen kotipaikan mukaan vv. 1892—1942.

Kunta	Oppilasmäärä	Kunta	Oppilasmäärä
Huittinen.....	639	Lavia.....	30
Tyrvää.....	150	Mouhijärvi.....	29
Punkalaidun.....	125	Lappi T.L.....	26
Kokemäki.....	101	Säkylä.....	25
Loimaa.....	79	Eurajoki.....	24
Kauvatsa.....	74	Laitila.....	24
Kiikka.....	68	Hinnerjoki.....	17
Vampula.....	59	Rauman mlk.....	16
Alastaro.....	58	Luvia.....	15
Kiikoinen.....	47	Pomarkku.....	14
Kiukainen.....	42	Eura.....	14
Keikyä.....	42	Hämeenkyrö.....	11
Köyliö.....	36	Ikaalinen.....	10
Ulvila.....	35	Metsämaa.....	9
Karkku.....	35	Urjala.....	9
Suodenniemi.....	33	Honkilahti.....	6
Kullaa.....	33	Suoniemi.....	5
Harjavalta.....	32	Panelia.....	5
Nakkila.....	31	Merikarvia.....	5
Poriin mlk.....	31	Noormarkku.....	5
		Yhteensä	2049

Edelläoleva taulukko osoittaa Länsi-Suomen kansanopiston oppilaiden jakaantumisen kotipaikan mukaan niissä neljässä-kymmenessä kunnassa, joita on vanhastaan pidetty opistopiiriin kuuluvina. Tästä opistopiiristä on siis vv. 1892—1942 ollut opistossa kaikkiaan 2.049 oppilasta. Koko oppilasmäärästä, joka on 2.412, on siis ainoastaan 363 oppilasta eli 15,1 % tullut opistoon opistopiirin ulkopuolelta. Viimeisen 20 vuoden kuluessa on opistossa ollut mm. 1 Amerikan suomalainen, 2 eestiläistä, 4 inkeriläistä ja 8 vienankarjalaista oppilasta. Yksityisistä kunnista on opiston kotipaikka Huittinen oppilasmäärään nähden ehdottomassa johtoasemassa, sillä sen osuus koko oppilasmäärästä on 26,5 %.

Länsi-Suomen kansanopiston 50-vuotisen työn merkitystä maakuntamme henkiseen ja taloudelliseen kehitykseen ei voi-

tane aivan pieneksi arvioida. Osaltansa on se ollut mukana luomassa satakuntalaista eteenpäinpyrkivää elämää. Monilla tahoilla yhteiskunnallisen, sivistyksellisen ja elinkeinollisen elämän eturivin miehinä ja naisina tapaamme tämän maamme vanhimman suomalaisen kansanopiston kasvatteja.

Kansanopistoilla on ollut ja on edelleen tärkeä ihanteellinen tehtävänsä. Nykyajan nuoriso kaipaa persoonallista henkistä kehitystä ainakin yhtä kipeästi kuin edellisetkin sukupolvet. Seuratkoon Korkeimman siunaus ja kansan rakkaus edelleenkin maamme kansanopistoja, että ne saisivat rauhassa tehdä työtänsä varttuneen nuorisomme hyväksi.

V. Horelli

Keuhkotautikuolleisuus ja yleinen kuolleisuus Satakunnassa vv. 1906—1933.

Tuberkuloosin vastustamistyön Satakunnassa voidaan katsoa alkaneen n. 35 vuotta sitten, jolloin Satakuntalaisen Osakunnan kiertueet ja esitelmöitsijät tekivät valistustyötä maakunnassansa ja keräsivät varoja parantolan perustamista varten. Varsinainen järjestelmällinen tuberkuloosin vastustamistyö alettiin kuitenkin vasta suunnilleen 15 vuotta myöhemmin Satakunnan Parantolan valmistuttua ja huoltotoiminnan järjestytyttyä eri puolille maakuntaa. On mielenkiintoista nähdä, osoittavatko nämät ajankohdat ja niiden jälkeinen aika mitään muutosta keuhkotautikuolleisuustilastossa.

Suomessa on julkaistu useita eri paikkakuntia koskevia keuhkotautikuolleisuustilastoja. Laajimman tätä alaa koskevan tutkimuksen Suomen kihlakuntien keuhkotautikuolleisuudesta v. 1771—1929 kymmenvuotiserissä julkaisivat v. 1934 *Wold. Backman* ja *Severi Savonen* nojautuen tutkimuksissaan etupäässä papiston tekemiin merkintöihin. Tämän mukaan on Suomessa, kuten useissa muissakin maissa, keuhkotaudin kullussa eri aikoina havaittu aaltomaista liikettä, nousuja ja laskuja. Keuhkotautiin kuolleisuus oli korkeimmillaan v. 1860—1870, jonka jälkeen se jonkin verran alkoi vähentyä.

Satakunnassa on keuhkotautikuolleisuus koko tuntemamme ajan ollut suhteellisen suuri. Suurimmilleen, keskimäärin 5,96 %, se kohosi v. 1821—1830 Turun ja Porin läänin kaupungeissa.

Turun ja Porin läänin maalaiskunnissa se oli korkeimmillaan, keskimäärin 3,11 %, v. 1861—1870.

Satakunta I:ssä julkaisi *Hannes Ryömä* v. 1907 keuhkotautiinkuolleisuustilaston Satakuntalaisen Osakunnan alueelta kymmenvuotiskausilta 1886—1895 ja 1896—1905. Tilastossa, josta edellisen on laatinut L. W. *Fagerlund*, verrataan keuhkotautikuolleisuutta eri pitäjissä ja eri kihlakunnissa niiden yleiseen kuolleisuuteen. Seuraavassa esitän laatimani saman kaa-
van mukaiset laskelmat samalta alueelta kolmena seuraavana kymmenvuotiskautena.

*Keuhkotautikuolleisuus ja yleinen kuolleisuus keskimäärin
vuotta kohti vuosina 1906—1915.*

Kihlakunta ja kunta	Keuhkotautiin kuollut miehiä	Keuhkotautiin kuollut naisia	Keuhkotautiin kuolleisuus 1000 asukasta kohdi	Keuhkotautiin kuollei- sus-% kaikista kuolleista	Yleinen kuolleisuus 1000 asukasta kohdi	Keskiarvikuuku
Ulvilan kihlakunta:						
Ulvila	17,0	14,3	4,13	24,2	17,0	7.584,0
Porin kaupunki	35,8	31,0	3,95	23,9	16,5	16.925,0
Porin maalaiskunta	12,8	13,3	3,64	20,7	17,6	7.167,0
Nakkila	7,6	6,8	3,13	17,6	17,8	4.595,5
Kullaa	5,4	5,5	3,96	19,3	20,5	2.751,5
Noormarkku	6,3	7,1	3,07	16,2	19,0	4.352,5
Ahlainen	7,3	8,0	3,57	20,5	17,4	4.283,5
Pomarkku	7,1	6,4	2,92	17,6	16,6	4.620,0
Merikarvia	13,2	12,2	3,12	17,0	18,4	8.140,5
Siikainen	8,5	6,9	3,05	17,1	17,9	5.041,5
Enra	5,7	6,4	3,36	22,0	15,3	n. 3.600,1
Kiukainen	6,3	6,2	2,96	17,1	17,3	4.220,5
Honkilahti	2,8	3,6	3,82	2,6	16,9	1.673,5
Eurajoki	10,5	8,9	3,13	19,6	16,0	6.195,5
Luvia	5,2	5,7	3,59	22,1	16,3	3.035,0
Lappi	3,9	5,8	2,54	16,6	15,3	3.815,0
Rauman kaupunki	8,7	10,0	2,91	18,6	15,7	6.432,0
Rauman maalaiskunta ..	4,7	6,9	2,62	17,2	15,2	4.429,5
Hinnerjoki	3,6	3,8	3,87	24,7	19,1	1.910,5
Koko kihlakunta	172,4	168,8	3,39	20,0	17,0	100.772,5

Ikaalisten kihlakunta:						
Ikaalinen	16,9	16,7	2,72	18,3	14,8	12.369,0
Jämijärvi	4,5	5,6	2,78	20,9	13,3	3.633,0
Parkano (Kihniö)	6,8	7,3	1,79	12,5	14,3	7.898,0
Kankaanpää	10,8	9,3	2,32	14,7	15,8	8.654,0
Karvia	4,0	3,8	1,88	13,9	13,5	4.158,0
Hongonjoki		4,1	1,99	11,0	18,1	3.563,5
Hämeenkyrö	14,3	12,7	3,13	17,2	18,2	8.622,5
Viljakkala	4,1	4,9	3,35	23,2	14,4	2.690,5
Koko kihlakunta	64,4	64,4	2,49	16,2	15,5	51.588,5
Tyrvään kihlakunta:						
Karkku	5,0	5,5	2,82	17,0	16,6	3.722,0
Suoniemi	2,1	2,1	2,04	13,5	15,1	2.062,0
Mouhijärvi	7,8	6,7	3,26	19,5	16,7	4.444,0
Suodenniemi	5,3	4,9	3,47	19,5	17,8	2.938,0
Lavia	10,9	9,1	3,52	20,6	17,1	5.689,5
Tyrvää	15,5	16,1	3,39	21,9	15,5	9.326,0
Kiikka	3,8	5,9	2,38	17,0	14,0	4.073,0
Kiikoinen	2,3	4,6	2,63	18,1	14,5	2.619,5
Koko kihlakunta	52,7	54,9	3,08	19,3	15,9	34.874,0 I
Loimaan kihlakunta:						
Huittinen, Keikyä	18,3	17,6	3,49	21,0	16,6	10.290,0
Vampula	7,2	5,8	4,53	26,9	16,9	2.869,0
Kauvatsa	4,5	4,8	3,30	19,4	17,0	2.816,0
Punkalaidun	10,1	11,6	3,39	21,9	15,5	6.403,0
Loimaa (Mellilä)	12,1	10,6	2,21	14,6	15,2	10.324,0
Ypäjä	1,8	2,7	1,74	13,2	13,2	2.585,5
Metsämaa	2,4	2,0	2,94	20,0	14,7	1.496,0
Alastaro	5,5	4,9	2,26	14,8	15,2	4.608,5
Oripää	2,9	3,1	3,33	22,8	14,6	1.800,5
Kokemäki	17,1	14,4	4,07	21,5	18,9	7.746,0
Harjavalta	3,0	3,0	3,25	20,3	16,0	1.844,5
Köyliä	6,2	5,7	3,39	22,0	15,5	3.506,0
Säkylä i	5,2	4,9	3,79	22,4	16,9	2.662,0
Koko kihlakunta	96,3	91,1	3,18	20,0	16,1	58.951,0
Koko maakunta	385,8	379,2	3,10	19,1	16,3	246.186,0.

Olen painostanut tilastossa huomattavan korkeat ja huomattavan alhaiset numerot. Kihlakunnittain oli yleinen kuolleisuus korkein Ulvilan kihlakunnassa ja alhaisin Ikaalisten kihlakunnassa. Keuhkotautiin kuolleisuus oli niinikään korkein Ulvilan

kihlakunnassa ja alhaisin Ikaalisten kihlakunnassa. Yksityisistä kunnista erikseen mainiten oli yleinen kuolleisuus korkea Kullaalla, Hinnerjoella, Noormarkussa ja Kokemäellä, verraten alhainen Ypäjällä, Jämijärvellä ja Karviassa. Keuhkotautiin kuolleisuus oli huomattavan korkea Vampulassa, Ulvilassa, Kokemäellä, Kullaalla, Porin kaupungissa ja Hinnerjoella sekä verraten alhainen Ypäjällä, Parkanossa, Karviassa ja Hongonjoella.

*Keuhkotautikuolleisuus ja yleinen kuolleisuus keskimäärin
vuotta kohti vuosina 1916—1925.*

Kihlakunta ja kunta	Keuhkotautiin kuollut miehiä	Keuhkotautiin kuollut naisia	Keuhkotautiin kuolleisuus 1000 asukasta kohti	Keuhkotautiin kuolleisuus % kaikista kuolleista	Yleinen kuolleisuus 1000 asukasta kohti	Keskiväkiluku
Uvilan kihlakunta:						
Uvila	13,8	12,6	3,22	16,2	19,8	8.195,5
Porin kaupunki.....	25,9	19,6	2,60	16,4	15,8	17.518,5
Porin maalaiskunta	11,1	11,4	2,93	16,0	18,3	7.675,0
Nakkila.....	9,3	6,9	3,40	17,3	19,6	4.758,5
Kulla.....	5,5	4,1	3,88	15,9	21,2	2.835,5
Noormarkku.....	8,2	6,7	3,27	18,2	18,0	4.563,5
Ahlainen.....	7,0	5,9	2,93	16,2	18,1	4.395,0
Pomarkku.....	7,4	4,9	2,57	14,5	17,8	4.777,5
Merikarvia.....	10,4	9,8	2,31	13,4	17,2	8.738,0
Siikainen.....	9,1	8,6	3,30	19,1	17,3	5.367,5
Eura.....	5,8	6,2	3,07	17,4	17,7	3.912,5
Kiukainen.....	6,4	4,5	2,40	14,9	16,1	4.533,5
Honkilahti.....	2,1	2,1	2,46	14,6	16,8	1.710,0
Eurajoki.....	10,1	9,9	3,00	17,8	16,9	6.654,5
Luvia.....	4,3	4,5	2,78	15,5	17,9	3.163,5
Lappi.....	4,3	6,3	2,67	16,9	15,9	3.963,5
Rauman kaupunki.....	7,1	8,1	1,94	12,9	15,1	7.848,0
Rauman maalaiskunta ..	4,3	4,1	1,66	11,3	14,6	5.059,5
Hinnerjoki.....	3,1	2,1	2,67	16,7	16,0	1.945,5
Koko kihlakunta	155,2	138,3	2,73	15,8	17,2	107.615,0

Ikaalisten kihlakunta:						
Ikaalinen	16,8	12,1	2,29	14,9	15,3	12.639,5
Jämijärvi	3,5	4,3	1,96	14,1	13,9	3.977,0
Parkano (Kihniö)	14,0	17,0	3,39	12,1	14,7	9.545,5
Kankaanpää	11,0	9,3	2,17	12,7	17,2	9.382,5
	3,2	3,6	1,49	11,1	13,4	4.569,0
	3,2	3,0	1,53	9,3	16,6	4.039,5
Hämeenkyrö	12,9	12,5	2,85	14,4	19,7	8.925,0
Viljakkala	4,0	3,7	2,85	15,4	18,5	2.706,0
Koko kihlakunta	68,6	65,5	2,42	14,8	16,2	55.784,0
Tyrvään kihlakunta:						
Karkku	3,0	3,6	1,69	10,1	16,8	3.893,5
Suoniemi	2,0	2,2	1,99	11,8	16,9	2.108,0
Mouhijärvi	5,1	5,1	2,26	11,5	19,7	4.508,5
Suodenniemi	3,9	4,4	2,74	15,2	18,0	3.029,5
Lavia	7,6	9,0	2,88	15,3	18,8	5.771,0
Tyrvää	14,6	13,9	2,97	16,5	18,1	9.591,0
Kiikka	5,1	4,7	2,29	13,6	16,8	4.286,0
Kiikoinen	4,2	3,0	2,52	14,3	17,6	2.854,0
Koko kihlakunta	45,5	45,9	2,53	14,1	17,9	36.041,5
Loimaan kihlakunta:						
Huittinen, Keikyä	17,0	16,0	3,09	16,6	18,6	10.774,5
Vampula	7,3	4,6	3,87	20,1	19,2	3.071,0
Kauvatsa	4,9	5,8	3,65	19,0	19,2	2.935,0
Punkalaidun	10,2	11,2	3,24	17,3	18,7	6.597,0
Loimaa (Mellilä)	11,3	12,1	2,09	12,3	17,0	11.179,0
Ypäjä	4,9	4,9	2, 4	15,3	16,0	4.010,5
Metsämaa	2,5	2,4	2,87	16,1	17,9	1.707,5
Alastaro	6,6	5,5	2,53	13,5	18,7	4.782,0
Oripää	2,7	1,6	2,17	11,7	18,5	1.985,5
Kokemäki	10,3	8,3	2,35	12,7	18,4	7.920,0
Harjavalta	2,6	2,4	2,44	14,0	17,4	2.047,5
Köyliö	6,7	4,6	3,16	16,0	20,0	3.571,5
Säkylä	4,6	3,9	3,00	16,0	18,8	2.832,5
Koko kihlakunta	91,6	83,3	2,78	15,1	18,2	63.413,5
Koko maakunta	360,9	333,0	2,64	15,2	17,3	262.854,0

Yleinen kuolleisuus oli vuosikymmenenä 1916—1925 korkein Loimaan kihlakunnassa ja alhaisin Ikaalisten kihlakunnassa sekä samoin myös keuhkotautikuolleisuus korkein Loimaan kihlakunnassa ja alhaisin Ikaalisten kihlakunnassa. Yksityi-

sistä kunnista oli yleinen kuolleisuus erityisen korkea Kullaalla, Köyliössä, Ulvilassa, Mouhijärvellä, Hämeenkyrössä, Nakkilassa, Vampulassa ja Kauvatsalla sekä huomattavan alhainen Karviassa ja Jämijärvellä. Keuhkotautiin kuolleisuus oli erityisemmin korkea Vampulassa, Kauvatsalla, Nakkilassa, Parkanossa, Kullaalla, Siikaisissa, Punkalaitumella ja Ulvilassa sekä huomattavan alhainen Karviassa, Hongonjoella, Rauman maalaiskunnassa ja Karkussa.

*Keuhkotautikuolleisuus ja yleinen kuolleisuus keskimäärin
vuotta kohti 1926—1935.*

Kihlakunta ja kunta	Keuhkotautiin kuolleet miehiä	Keuhkotautiin kuolleet naisia	Keuhkotautiin kuolleisuus 1000 asukasta kohti	Keuhkotautiin kuolleisuus-% kaikista kuolleista	Yleinen kuolleisuus 1000 asukasta kohti	Keskiarvo
Ulvilan kihlakunta:						
Ulvila	11,7	12,7	2,53	18,8	13,5	9.652,0
Parin kaupunki	15,6	18,2	1,80	14,3	12,6	18.743,0
Porin maalaiskunta	10,6	8,5	2,15	16,5	13,0	8.851,5
Nakkila	5,2	4,8	2,10	14,8	14,2	4.758,5
Kullaa	3,9	3,3	2,52	19,4	13,0	2.861,0
Noormarkku	4,8	5,1	2,22	16,1	13,8	4.459,0
Ahlainen	5,6	5,2	2,63	18,8	14,3	4.107,0
Pomarkku	5,6	5,5	2,35	17,8	13,0	4.772,0
Merikarvia	8,7	8,0	1,94	13,0	15,0	8.598,5
Siikainen	6,1	4,8	1,99	13,7	14,5	5.488,0
Eura	3,3	4,1	1,79	14,0	12,8	4.125,5
Kiukainen	5,4	4,7	2,17	17,4	12,5	4.658,5
Honkilahti	0,7	1,2	1,07	8,1	13,2	1.777,5
Eurajoki	6,5	5,7	1,92	13,8	14,0	6.357,5
Luvia	1,7	2,6	1,43	10,5	13,5	3.017,5
Lappi	3,7	3,3	1,78	14,4	12,4	3.929,0
Rauman kaupunki	8,3	7,3	1,75	15,3	11,5	9.370,0
Rauman maalaiskunta ..	4,2	4,5	1,54	12,9	12,0	5.659,0
Hinnerjoki	2,1	1,5	1,91	13,6	14,0	1.886,5
Koko kihlakunta	113,6	111,0	1,97	15,1	13,0	113.715,0

Ikaalisten kihlakunta:						
Ikaalinen	9,3	12,1	1,76	14,0	12,6	12.149,0
Jämijärvi	3,2	4,5	1,91	17,1	11,2	4.035,0
Parkano (Kihniö)	10,8	11,2	2,00	16,3	12,3	10.966,0
	11,8	10,3	2,20	15,8	14,0	10.020,0
	3,7	4,5	1,65	14,4	11,5	4.975,0
Hongonjoki	3,7	4,7	2,06	15,4	13,3	4.086,0
Hämeenkyrö	10,0	10,3	2,24	17,1	13,1	9.076,5
Viljakkala	2,8	2,3	1,93	14,7	13,2	2.644,0
Koko kihlakunta	55,3	59,9	1,98	15,6	12,7	57.951,5
Tyrvään kihlakunta:						
Karkku	4,2	4,8	2,46	17,4	14,1	3.665,5
Suoniemi	2,0	1,7	1,83	14,3	12,8	2.020,0
Mouhijärvi	4,3	3,8	1,86	15,0	12,4	4.364,0
Suodenniemi	3,5	3,8	2,46	18,4	13,3	2.967,0
Lavia	9,1	8,2	3,17	22,2	14,2	5.465,0
Tyrvää	8,9	12,2	2,23	16,7	13,4	9.467,0
Kiikka	4,2	3,7	1,89	14,4	13,1	4.176,0
Kiikoinen	2,9	2,6	1,88	16,4	11,5	2.928,5
Koko kihlakunta	39,1	41,3	2,28	17,3	13,2	35.053,0
Loimaan kihlakunta:						
Huittinen, Keikyä	9,2	11,0	1,86	14,7	12,6	10.826,0
Vampula	3,3	2,8	1,90	13,6	14,0	3.212,0
Kauvatsa	3,8	3,5	2,51	18,5	13,6	2.904,0
Punkalaidun	6,4	8,9	2,24	15,9	14,1	6.823,0
Loimaa (Mellilä)	11,1	10,0	1,74	12,4	13,9	12.106,0
Ypäjä	4,4	5,6	2,28	19,0	12,0	4.387,0
Metsämaa	2,0	2,4	2,42	18,3	13,2	1.816,5
Alastaro	3,9	5,7	1,99	14,4	13,8	4.833,5
Oripää	1,5	1,8	1,60	12,5	12,8	2.062,0
Kokemäki	7,9	7,5	1,96	14,1	13,9	7.869,0
Harjavalta	2,0	1,4	1,46	11,0	13,3	2.330,0
Köyliö	7,0	3,5	2,85	20,0	14,3	3.684,5
Säkylä	2,5	2,8	1,78	14,8	12,0	2.984,5
Koko kihlakunta	64,9	66,9	2,00	15,2	13,2	65.838,0
Koko maakunta	273,0	278,6	2,02	15,5	13,3	272.557,0

Vuosikymmenenä 1926—1935 oli yleinen kuolleisuus siis korkein Tyrvään ja Loimaan kihlakunnissa sekä alhaisin edelleen Ikaalisten kihlakunnassa. Keuhkotautiin kuolleisuus oli korkein Tyrvään kihlakunnassa ja alhaisin Ulvilan kihlakun-

nassa. Yksityisistä kunnista oli yleinen kuolleisuus korkein Merikarvialla, Köyliössä ja Laviassa sekä alhaisin Jämijärvellä, Rauman kaupungissa, Karviassa ja Kiikoisissa. Keuhkotautiin kuolleisuus oli korkein Laviassa, Ahlaisissa, Ulvilassa ja Kullaalla sekä alhaisin Honkilahdella, Luvialla, Harjavallassa ja Rauman maalaiskunnassa.

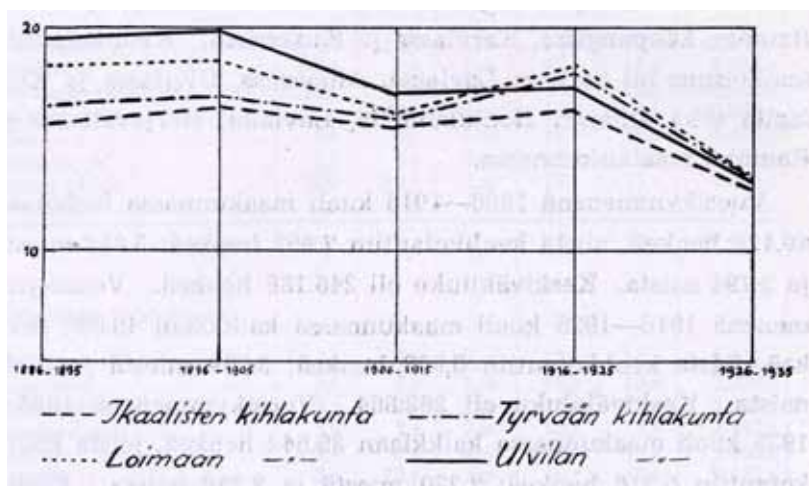
Vuosikymmenenä 1906—1915 kuoli maakunnassa kaikkiaan 40.126 henkeä, niistä keuhkotautiin 7.652 henkeä: 3.858 miestä ja 3.794 naista. Keskiväkiluku oli 246.186 henkeä. Vuosikymmenenä 1916—1925 kuoli maakunnassa kaikkiaan 45.598 henkeä, joista keuhkotautiin 6.803 henkeä: 3.559 miestä ja 3.244 naista. Keskiväkiluku oli 262.854. Vuosikymmenenä 1926—1935 kuoli maakunnassa kaikkiaan 35.542 henkeä, joista keuhkotautiin 5.516 henkeä: 2.730 miestä ja 2.786 naista. Keskiväkiluku oli 272.557.

Ottamalla huomioon Hannes Ryömän laatimat kuolleisuuslaskelmat saamme käyrät, jotka osoittavat yleistä kuolleisuutta ja keuhkotautikuolleisuutta 1000 asukasta kohden Satakunnan eri kihlakunnissa 50 vuoden ajalla.

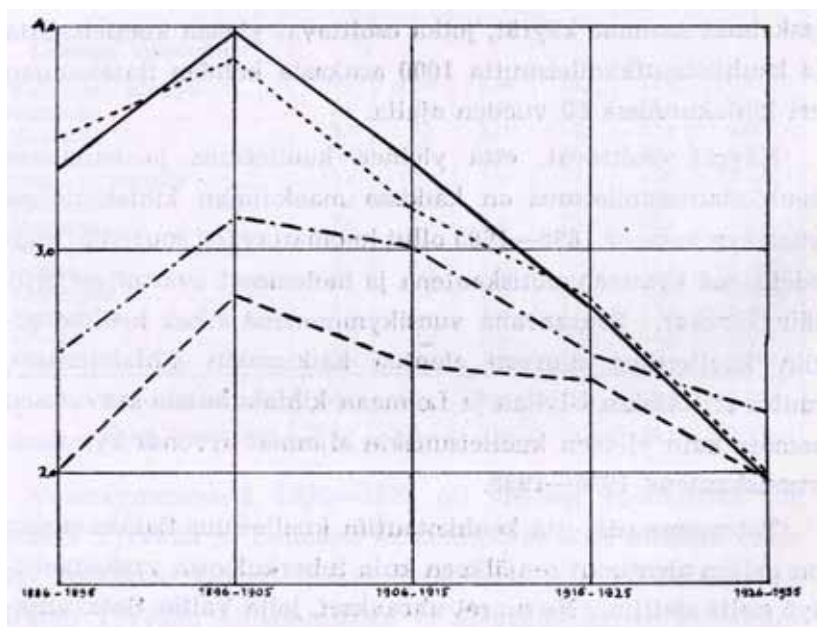
Käyrät osoittavat, että yleinen kuolleisuus ja varsinkin keuhkotautikuolleisuus on kaikissa maakunnan kihlakunnissa vuosikymmenenä 1896—1905 ollut huomattavasti suurempi kuin edellisenä kymmenvuotiskautena ja molemmat ovat olleet erittäin korkeat. Seuraavana vuosikymmenenä alkaa keuhkotautiin kuolleisuus suuresti alentua kaikissakin kihlakunnissa, mutta erittäinkin Ulvilan ja Loimaan kihlakunnissa saavuttaen samoin kuin yleinen kuolleisuuskin alimmat arvonsa kymmenvuotiskautena 1926—1935.

Toteamme siis, että keuhkotautiin kuolleisuus Satakunnassa on paljon alentunut senjälkeen kuin tuberkuloosin vastustamistyö siellä alettiin. Ne suuret uhraukset, joita Valtio, Satakunta-

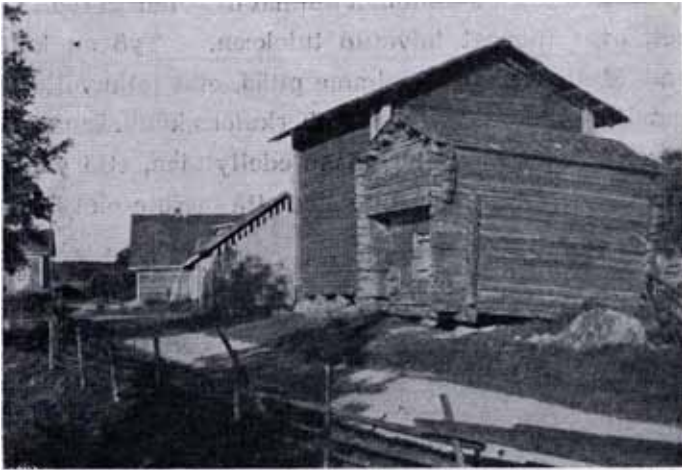
Yleinen kuolleisuus 1000 asukasta kohti:

Keuhkotautikuolleisuus 1000 asukasta kohti:

lainen Osakunta ja Satakunnan kunnat ovat tämän työn hyväksi tehneet, ovat tuoneet toivotun tuloksen. Työ on kuitenkin kesken. Mutta varmana voimme pitää, että jatkuvalla huolto-toiminnalla ja parantolatyöllä tuberkuloosikuolleisuus saadaan edelleen huomattavasti alenemaan edellyttäen, että yleiset olot saavat kehittyä edulliseen suuntaan, että ravinto-olot ja terveyshoidolliset olot paranevat.

*Kuva 1. Kontin aitta, johon on leikattu vuosiluku 1553. Jämijärvi.
Kaikki valokuvat kirjoittajan.*

Niilo Valonen

Vuosiluvulla merkittyjä rakennuksia Ikaalisten ja Parkannon seudulta.

Satakuntalaisen osakunnan järjestämällä tutkimusretkellä Ikaalisissa kesäkuussa 1945 tehtiin muistiinpanoja vuosiluvuilla merkityistä vanhoista rakennuksista ja niissä tavattavista nurkien salvosmuodoista. Näiden keruutulosten ja Parkanon tienoilta jälkeensä kokoamani aineiston perusteella kuvaillaan seuraavassa kolme vanhimpiin kuuluvaa rakennusta kyseisiltä seuduilta ja esitetään luettelo tietoon tulleista, vuosiluvuilla merkityistä rakennuksista.¹⁾

¹⁾ Eräät tässä julkaistavat tiedot ovat ylioppilas MAUNO JOKIPIIN muistiinpanoista.

*Jämijärven Kontin talon aitta
vuodelta 1553?*

I.

Tämä aitta on talon pi-
hasta länteen johtavan tien
varressa vajaan 100 metrin
päässä asuinrakennuksista
uuden suurikokoisen vilja-
aitan vieressä. Se on nykyi-
selle paikalleen siirretty n. v.
1880, samoihin aikoihin kuin

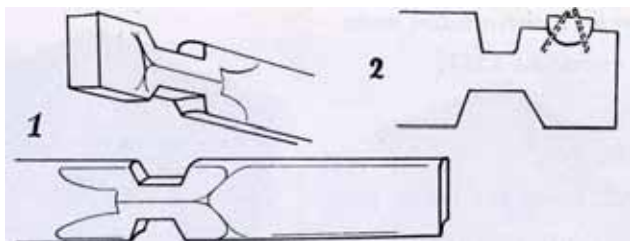

*Kuva 2. Kontin aitan takaseinä. Vii-
voitus osoittaa sen entisen korkeuden.*

asuinrivikin, vanhalta tontilta Jämijärven rannalta nykyiseltä
Mattilan talon paikalta, missä sen sisaraitta seisoo rantatörmällä
Mattilan pihan piirissä. Aittaa on muistin aikana tilapäisesti
käytetty vaatteiden ja erilaisen pikkutavaran säilytysuojana.
Sen alkuperäisestä käytöstä tai tarkoituksesta ei ole perimä-
tietoa.

Kontin aitta ei ole pienimpiä Ikaalisten seudun vanhojen
aittojen joukossa, jotka jo ajan patina ilmaisee satojen vuosien
ikäisiksi ja joita vielä näkee joka kylässä joko vanhoilla pai-
koillaan tai moneen kertaan siirreltyinä. Se on sisältä 3,35 m
leveä ja 3,65 m pitkä. Korkeus lattiasta alimpaan otsahirteen
on 1,75 m. Ulkonäöltään (ks. kuvia 1 ja 2) se on taval-
lista vanhojen aittojen tyyppiä. Sivuseinien hirret ulottuvat
edessä 70 sm pitkinen nurkanpäineen poskiksi, joitten yläpuolella
on aitan otsa. Sekä sivulta että takaa katsoen se on yläosastaan
leveämpi kuin alhaalta.

Aikaisemmin kenties täydellisemmästä jalustalaitteesta on
jäljellä vain kaksi hongan pinnasta lohkaistua, jyrkää lank-
kua, jotka lepäävät etu- ja takaseinän suuntaisina kivien va-

Kuva 3. 1. Kontin aitan etunurkan salvos (kiilanurkka).
2. Räystääruoteen kiinnitys.

rassa, pyöreä pinta ylöspäin. Ristiin niitten päälle on loveten laskettu haljispuolikkaista kirveellä veistetyt lattiapalkit, pyöreä pinta alaspäin. Niihin nojaavat myös sivuseinien alimmat hirret.

Aitan sivuseinissä on nykyisin 16 hirsikertaa, jotka on varaten sovitettu toisiinsa. Alin hirsi on muita vahvempi ja pyöreä. Länsiseinässä myös kaksi seuraavaa hirttä ovat pyöreitä. Kaikki muut ovat veistettyjä. Vuoliaisina on 5 vähäistä, pyöreätä hirttä. Kattoa (nyk. pärekatto) kannattavina ruoteina on 15 halkaisten tehtyä vahvaa pintaa, jotka on pintojen lävitse lyödyillä puutapeilla kiinnitetty ylimpiin päätyhirsiiin. Ulommainen, räystästä kannattava ruode on vähäisempi ja lyöty puutapeilla nurkanpähän kuvan 3:2 osoittamalla tavalla. Ruoteiden varassa on aikaisemmin todennäköisesti ollut tuohi- tai lautakatto.

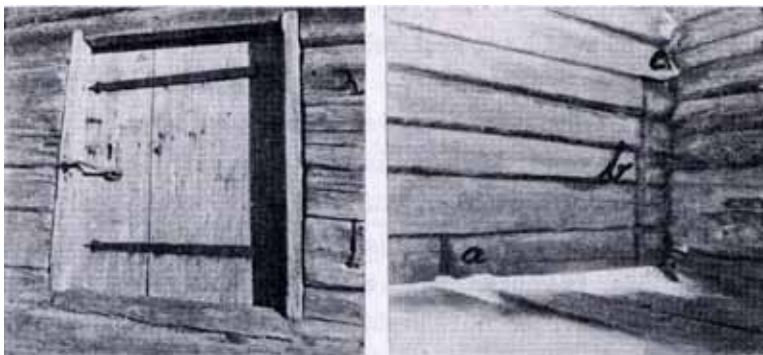
Kontin aitan nurkkasalvos on paikkakunnan vanhoissa rakennuksissa tavallista *kiilanurkkaa* (muuta kansanomaisia nimityksiä *palkonurkka*, *läyttisalvo*). Lovet on salvettu hirren ylä- ja alapuolelle. Niitten seinät ja vastaava kohta viereisen hirren kaulassa on veistetty vinoon kuvassa 3:1 näkyvällä tavalla, niin että ne yhteen asetettaessa kiilautuvat toistensa lomaan. Nurkanpää 1. tukat on *nuistettu* kirveellä veistäen molemmilta sivuilta siten, että ne päästä katsoen ovat pystyn 10 sm leveän suora-kaiteen muotoisia. Huomiota ansaitseva piirre salvoksessa on

se, että veistetyissä (ei siis pyöreiksi jätetyissä) hirsissä salvoksen lovesta n. 8—10 sm keskiseinään päin: on kolmikulmainen olka (kuvat 3:1 ja 5) sekä ulko- että sisäpuolella 11 alimmassa hirsikerrassa. Olat on veistetty jotenkin huolellisesti, niin että ne muodostavat suoran, koristeellisen pystyrivin. On luultavaa, että ne ovat syntyneet siten, että alkuperin pyöreät hirret jälkeinpäin on veistetty.³⁾ Etupuoliset nurkanpäät on varaten sovitettu toisiinsa, ts. nurkanpään alapintaan on veistetty kouru, mutta muitten sivujen nurkanpäitten yhtymäkohta on veistetty tasapintaiseksi. Tämä on hyvin tavallista Ikaalisten seudun vanhoissa aitoissa.

Ulkopuolelta tarkastellen näkee, että 12. ja 13. hirsikerran nurkanpäät ovat pitemmät kuin alempana olevat siihen tapaan kuin vanhojen aittojen ylimmät nurkanpäät, ns. *naakanpäät*. 12:nteen on veistetty koristeelliset pykälät ja räystään puolella 13:nnessa on lovi, mihin on täytynyt olla sovitettuna reunimainen ruode (ks. kuvia 2 ja 3:2). Näitten hirsien tasalla on ilmeisesti ennen ollut katon räystääs. Niitten yläpuolelle on pantu hirret myöhemmin aittaa korotettaessa. Tämä näkyy siitäkin, että ylimmät salvokset ovat tosin kiilanurkkaa, mutta hatarammin tehdyt kuin vanhat salvokset, eikä niissä ole keskiseinän puolella koristeellista kolmikulmaista olkaa. Sitä paitsi ylin hirsi on tehty sahaamalla männyn pinnasta, mikä vanhimmissa rakennuksissa on outoa. Siirtomerkinnoiksi tehdyistä lovista, jotka jatkuvat entistä räystään korkeutta ylemmäksi, näkyy, että aitta on korotettu ennen, kuin se viimeisen kerran on siirretty.

Ovi on paikkakunnan vanhoissa aitoissa tavallista tyyppiä. Sisäpuolella on kaksi lohenpyrstön muotoiseen uurrokseen työn-

³⁾ Säännöllisenä rivinä olen tällaisen olan tavannut vain Kontin aitan sisäraitassa v:lta 1774 ja Ikaalisten Juhtimäen kylän Liitiän talon luhdissa v:lta 1666.

Kuva 4. Vas.: Kontin aitan ovi, korkeus 0,87 sm. Oik.: Aitan kaakonpuoleinen peränurkka.

nettyä pienaa ja puurunkoinen lukko. *Pihtipielet* on ilman loveuksia nelitahkoisilla, vaakasuorilla puunauloilla lyöty kiinni hirrenpäihin (kuva 4 vas.) Oviaukon muoto on huomiota herättävä: alaosa on 5 sm leveämpi yläosaa.

Oven yläpuolella rinnan ja etuseinän välistä aukkoa sulke-
massa on ollut vaakasuora lankku, jonka sovittamista varten on
uurrokset hirsissä.

II.

Aitan sisärakenne on ollut varsin mielenkiintoinen. Kaak-
kois- ja lounaisnurkan puolella sivuseinien 12. hirressä ovat
lovet osoittavat, että takaseinää myöten on kulkenut vahva niska
kannattamassa joko edestä taakse kulkeneita orsia tai aitan
parvea. Etu- ja takaseinässä on kuvassa 4 näkyvät lovet. Lovi
a on lattiapalkkien raon kohdalle laskettua hirttä varten, jonka
alta palkit on kiiloilla puristettu tiukkaan, kuten tämän seudun
vanhoissa aitoissa on tavallista. Merkillisempi on etu- ja taka-
seinässä lounais- ja luoteisnurkkaan tehty suorakulman muo-
toinen uurros b-c, jonka korkeudelta sivuseinän hirret on jätetty
veistämättä. Mitään muistitietoa niitten merkityksestä ei ole,

enkä vastaavanlaisia laitteita ole tavannut mistään muusta tutkimuksen alaisen alueen aitasta. Loviin sovitettu konstruktio on veistämättömistä hirsistä päättäen tehty jo aittaa rakennettaessa.

Lattiapalkkien raon päälle lasketun hirren ja seinän välinen osa on Ikaalisten seudun vanhoissa aitoissa tavallisesti tehty laareiksi, joitten etuseinä kulkee mainittua hirttä pitkin. Niin on ilmeisesti ollut tässäkin tapauksessa. Suorakulman muotoisiin loviin ovat nähtävästi olleet pistettyinä niitten lankkujen päät, jotka ovat olleet laarien takaseinä. Näkymättömiin jääneet seinähirret on jätetty veistämättä. Kuitenkin herättää ihmetystä, miksi aitan seinähirsien ja laarien takaseinän väliin on tarvinnut jättää joka puolelta suljettu välikkö. Tavalisestihan aitan seinä on samalla laarin takaseinä. Selvityksen tähän antaa perimätieto, jonka olen merkinnyt Ikaalisten Leutolan ja Kallionkielen kylistä. Kerrotaan näet, että ennen vanhaan viljavarkailla oli tapana nävertää reikä aitan seinään ja juoksuttaa siitä vilja ulos. Sen takia pantiin laarin ja aitan seinän väliin kiviä taikka hiekkaa. Sitä ei varkaan näveri lävisäntyt. Hiekkaa oli kertomusten mukaan siinä tarkoituksessa ollut mm. Kallionkielen kylän Lumian talon vanhan aitan laarien takana, kun aitta hajoitettiin n. 20—30 v. sitten.³⁾ Sitä tarkoitusta varten on epäilemättä rakennettu myös Kontin aitan välikkö. Tästä syystä aittaa siis on pidettävä varsinaisesti vilja-aittana.

III.

Kontin talon aitan tekee erittäin mielenkiintoiseksi sen itäseinään kaakkoisnurkan puoleiseen päähän viidennen hirren

³⁾ Täistä ilmeisesti hyvin vanhasta aitasta löydettiin lattiapalkkiin purastetusta kolosta Ruotsin vallan aikaisia arvopapereita. Aitasta kerrotaan myös tonttutarinoita.

Kuva 5. Kontin aittaan leikattu vuosiluku 1553, alhaalta toisessa hirressä.

ulkosivuun leikattu vuosiluku 1553 (kuvat 5 ja 13: 2). Jos aitan seinä on jälkeen rakentamisen veistetty, on myöskin vuosiluku silloin täytynyt kaivertaa uudestaan. Itse vuosiluvun paikka ei ole mitenkään oudoksuttava. Tavallisesti vanhojen rakennusten vuosiluku on merkitty oven lähelle joko ulko- tai sisäpuolelle,

mutta se saattaa olla myös ulkonevissa etunurkan päissä, keskellä sivu- tai päätyseinää, aitan parveen johtavien rappujen laidassa, vieläpä varauksen sisäpuolella näkymättömissä. Kysymykseen, onko aitta todella 1500-luvulta, voidaan vastata vain todennäköisyyspäätelmin.

Edellä jo näimme, että laarin takaseinän rakenne on kuulunut ainoastaan vanhimpiin aittoihin. 1700-luvulla sellaista ei nähtävästi enää ole tehty. Aitan itä- ja eteläseinä on ilman ja auringon vaikutuksesta syvälle perstaantunut, enemmän kuin tapaamani 1700- ja 1600-luvun rakennukset yleensä. Sen entinen sisaraitta, jonka parveen johtaviin rappuihin on leikattu vuosiluku 1774, on paljon vähemmän säiden runtelema ja vaikuttaa siitä syystä huomattavasti nuoremmalta.

Ei liene mahdotonta ajatella, että oppinut kansanmies olisi 1500-luvulla osannut leikata vuosiluvun aitan seinään. Onhan Ruskon pitäjältä talteen saadussa, kansanmiehen tekemässä ja kinkerikannuna käytetyssä koosassa maalattuna vuosiluku 1542 arabialaisin numeroin,⁴⁾ ja olihan aittamme vuosilu-

⁴⁾ A. HIRSJÄRVI, Vakkasuomalaisen olutkoosan alkujuuria, Suomen museo LI 1944 ss. 49—50. Koosan latinalainen lause ja vuosiluku lienevät oppineen henkilön maalaamia (AARNO MALINIEMI, Ruskon koosan kirjoitus, Historiallinen aikakauskirja 1945, 2 s. 200).

vun ilmoittamana vuonna jo ilmestynyt suomenkielinen aapinen ja AGRICOLAN uusi testamentti, jossa on nimisivulla vuosiluku 1548. Asiakirjoihin on arabialaisin numeroin merkitty vuosilukuja jo keskiajalla, tosin harvemmin kuin roomalaisin. Arabialaisten numeroitten käyttö alkaa niissä 1530:n vaiheilla tulla yleisemmäksi ja vähitellen syrjäyttää roomalaisia.⁵⁾ Kansanmiehilläkin on todennäköisesti ollut mahdollisuuksia oppia nämä numerot. Vuosilukujen merkitsemistaidon ei tarvitse edellyttää lukutaitoa, mikä uskonpuhdistuksen jälkeisinä vuosikymmeninä vielä oli harvinainen kansan keskuudessa. Ne tiet, joita myöten numeroitten kirjoitustaito ja ymmärtäminen keskiajalla olisi tullut opinhaluisten kansanmiesten tietoon — lähinnä kai on ajateltava kirkon esineitten vuosilukuja sekä oikeudenkäytön ja hallinnon alalla tapahtunutta kosketusta kirjanooppineisiin — vaatisi erikoisen selvityksen.

Kansanomaisista rakennuksista on tiedossani Keuruulta Ampialan talon aitta, jossa on vuosiluku 1531,⁶⁾ Parkanon Sydänmaan Kaskisalosta savupirtti (entinen kalasauna), johon on kai-verrettu vuosiluku 1529 (kuva 13: 1)⁷⁾ ja Maaningan Taviniemen Savolasta tupa, johon on ollut leikattuna vuosiluku 152?⁸⁾ Ruotissa Moran pitäjässä Taalainmaassa on merkitty luhtirakennus

⁵⁾ Finlands medeltidsurkunder I—VII. Bidrag till Finlands historia III. Tästä on minulle huomauttanut maist. AULIS OJA.

⁶⁾ U. T. SIRELIUS, Ampialan aitta Keuruulla, Suomen museo 1911 ss. 17—18.

⁷⁾ Kansallismuseon kansatiet. osaston valokuva n:o 1718:5—6 (EINO NIKILÄ) ja toht. L. I. KAUKAMAAN muistiinpano.

Kihniön Kankarin kylän Tarsian aitan oven päällä olen tavannut vuosiluvun 1441 ja Virtain pitäjän Kurjen kylässä Leppäsen talossa ladon (ent. aitan) hirteen kaiverretun vuosiluvun 1446. Kihniön Yli-Kovasen riihessä pitäisi oleman vuosiluku 1490 (kertonut SERGEI HONKALA, Kihniö). Näihin 1400-luvun rakennuksiin saanen tilaisuuden palata myöhemmin.

⁸⁾ Maist. MARTTI SALMISEN prof. KAARLO TERÄSVUORELLE lähettämä kirje ja valokuva, jotka ystävällisesti olen saanut käytettäväkseni.

Kuva 6. Liitiän luhti viita 1668.
Ikaalinen.

vuosiluvulla 1574. Säilyneitä rakennuksia on Ruotsissa ajoitettu v:n 1100:n tienoille saakka.⁹⁾

Maakirjoissa mainitaan v:sta 1540 alkaen neljä Kontin taloa. V. 1552 isännät ovat *Jöns Kontti*, *And. Kontti*, *Benct Kontti* ja *Olef*

Okare (lue: Oukari, sama isäntä kuin v:n 1541:n *Olof Konti*). Näistä Anders ja Benct isäntien talot autioituivat 1600-luvun alussa ja Olofin talo esiintyy myöhemmin *Rämi* nimisenä, mutta Jöns Kontin suku hallitsee samaa Kontin taloa jatkuvasti nykypäiviin saakka.¹⁰⁾ Tältä kannalta aitan periytyminen 1500-luvulta siis on mahdollinen.

Jos Kontin aitta on rakennettu 1550-luvulla, niinkuin on luultavaa, se periytyy aikakaudelta, jolloin Pohjois-Satakunnassa vielä vallitsi erätalous. Se lienee siinä tapauksessa alkuperin tehty kaskiviljan säilyttämistä varten. Ehkä ei ole rohkeata olettaa, että sen orsilla ja seiniin kiilatuissa puunauloissa on pidetty riippumassa myös riistalintuja ja turkisnahkoja. Lihan, kalan ja suolan säilytyksestä ei ole jäänyt näkyviä merkkejä.

Ikaalisten Liitiän talon luhti vuodelta 1668.

Tämä rakennus (kuva 6) on Kyrösjärven ja Näsijärven vesistöjen vedenjakajaseudulla Juhtimäen vaarakylässä, missä vanhan

⁹⁾ SIGURD ERIXON, *The North European technique of corner timbering*, Folkliv 1937 n:o 1 ss. 23. 58.

¹⁰⁾ Suomen väestön yleisluettelo, Suomen valtionarkisto.

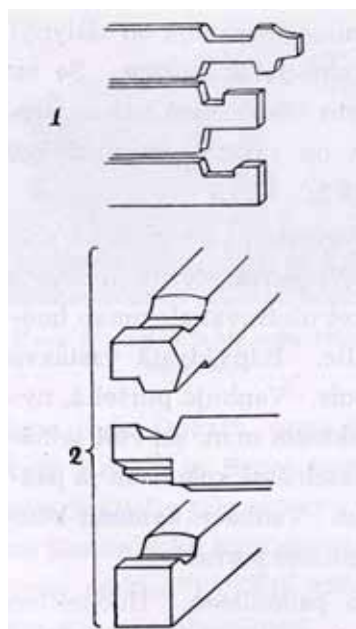
kansanomaisen rakennuskulttuurin muistomerkkejä on säilynyt enemmän kuin monilla muilla paikoin Satakunnassa. Se on siirretty talon pihasta kylätien varteen tilapäiseksi varastosuojaksi nähtävästi silloin, kun taloon on rakennettu uusi koameampi luhtirivi, joka on päivätty 18 2/5 46.

Kooltaan Liitiän vanha *lutti* on verraten pieni. Sekä yläettä alakerrassa on vain yksi huone,¹¹⁾ jonka pituus ja leveys on 4,05 m. Läntisen päätyseinän hirret ulottuvat alemman huoneen kohdalta luhdin rinnan tasalle. Itäpäädyistä vastaava »poski» on kai myöhemmin sahattu pois. Vanhoja piirteitä, nykyisin peräti harvinaisia, on rakennuksessa m.m. se, että seinähirret ovat ulkopuolelta pyöreitä, takaseinässä kokonaan ja päätyseinissä alemman huoneen kohdalta. Vanhaan kantaan kuuluu myös luhdin solaan johtava yksipuinen porras.

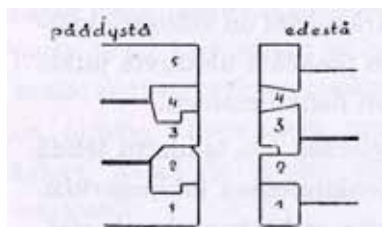
Seinähirret on varaten sovitettu paikoilleen. Huoneitten nurkkasalvos on samaa kiilanurkkaa kuin edellä kuvatun Kontin aitan. Myöskin on samanlainen koristeellinen olkarivi veistetyissä hirsissä luhdin solan alla sekä useimmissa nurkissa (ei kuitenkaan kaikissa) sisäpuolella. Nurkanpää on veistetty kuuksikulmaisiksi (kuva 12:1), paitsi eteen poskeksi ulottuvia pitkiä nurkanpäitä, joitten poikkileikkaus on nelikulmainen.

Luhdin rinnassa, jonka salvos yleensä on tahdottu tehdä tavallista hienommin, on varsin mielenkiintoinen *lukkunurkka*. Solan aukon yläpuolisten hirsien salvos on hiukan yksinkertaisempi kuin alapuolisten (ks. kuvia 7:1 ja 7:2). Poikkileikkaukseltaan suorakaiteen muotoiset ovien pihtipielet on kuvan 9 osoittamaan tapaan lyöty loveamattomiin hirrenpäihin kiinni puu tapeilla, jotka alaovessa ovat nelitahkoiset, yläovessa pyöreät.

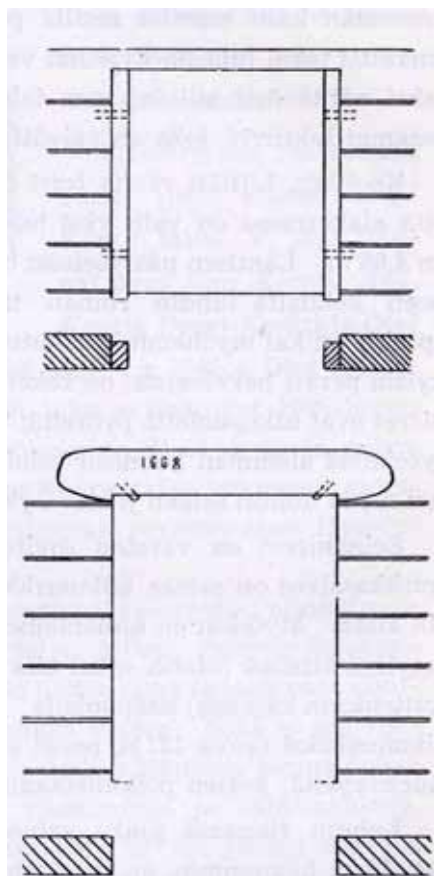
¹¹⁾ Tavallisesti luhtirakennuksissa on kaksi huonetta rinnan ylhäällä ja alhaalla, joskus kolmekin.

Kuva 7. Liitiän luhdin rinnan salvos viita 1668, 1. solan aukon yläpuolelta, 2. alapuolelta.

Kuva 8. Liitiän luhdin rinnan salvos viita 1846. Ikaalinen.

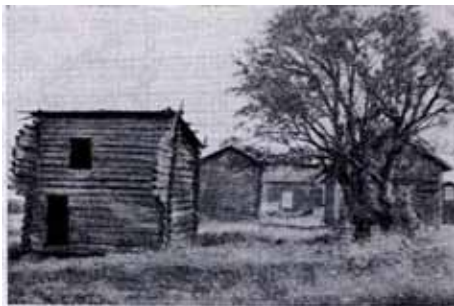

Kuva 9. Liitiän luhdin (1668) ylä- (ylh.) ja alaovi (alh.). Alimmaisesta pihtipielet poissa.

Alemman oven päällishirteen on kaiverrettu vuosiluku 1668 (kuva 13: 3). Sinä vuonna hallitsi Liitiän taloa Erkki Yrjönpoika (Erik Jöransson). Hän oli tullut isännäksi v. 1661 ja piti taloa v:een 1688.¹²⁾ Nähtävästi hän kahdeksantena isännöisyysvuote-

¹²⁾ Suomen väestön yleisluettelo, Suomen valtionarkisto.

naan on rakennuttanut luhdin. Tästä vuosiluvusta saadaan kiinnekohta pyrittäessä määräämään kuvattujen lukkonurkka-tyyppien ikää. Samanlainen salvos on luultavasti ollut Parkanon Linnan talon luhdin rinnassa

Kuva 10. Linnan luhti v:ltä 1711. Parkano.

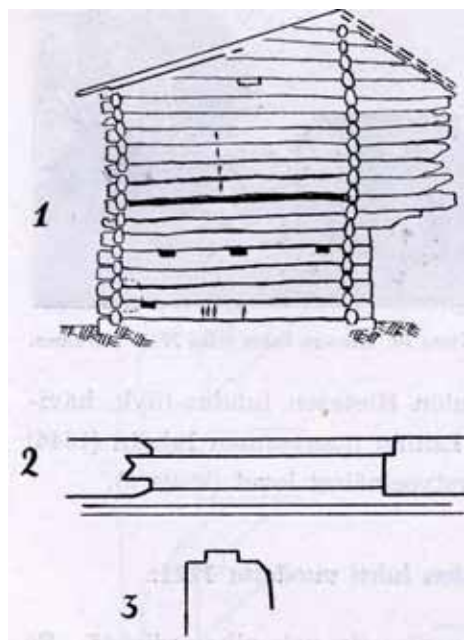
v:ltä 1711 (ks. seur.) ja Kihniön Hietasen luhdin (nyk. hävitetty) rinnassa v:ltä 1750.¹³⁾ Liitiän nuoremman luhdin (1846) vastaavassa nurkassa on jo pystyseinäiset lovet (kuva 8).

Parkanon Linnan talon luhti vuodelta 1711.

Tämäkin luhti (kuva 10) on siirretty pois pihan piiristä. Se lienee alkuaan ollut talon vanhalla tontilla nykyisestä pihasta hiukan matkaa luoteeseen. Rakennusta on korjailtu ja osittain purettu uusia tarkoituksia varten. Viimeksi se on ollut rihi-latona ja nykyisin vain muinaismuistona.

Luhti muistuttaa Liitiän vanhaa luhtia siinä suhteessa, että siinä on ollut ainoastaan yksi huone ylhäällä ja alhaalla. Huoneen leveys päätyseinältä on 3,0 m, pituus 4,3 m, luhdin solan leveys 1,25 m. Huoneitten nurkkien salvos on myös samanlainen kuin Liitiällä: kiilanurkka, kuusikulmainen nurkanpää, ei kuitenkaan kolmikulmaista olkaa veistetyissä hirsissä. Niinikään luhdin rinnan salvos lienee ollut samanlainen. Salvoksen etureunassa on hyvin luultavasti ollut hammas, joka on lyöty pois rintahirsistä irroitettaessa. Hirret ovat pyöreitä sisäpuolelta kauttaaltaan,

13) Kansallismuseon kansatiet. osaston valokuva n:o 1012: 27.

Kuva 11. Linnan luhti viita 1711. 1. Län-
siseinä sisäpuolelta. 2. Alaoven aukko
ylhäältä katsoen. 3. Kynnyshirren poikki-
leikkaus.

ulkoa itä- ja pohjois- (= etu-) sivulta. Muut sivut ovat veistettyjä. Luhdin solan päätyjen kohdalta hirret on veistetty molemmin puolin, niin että poikkileikkaus on nelikulmainen.

Linnan luhtirakennuksessa on kumminkin useita Liitiän luhdista poikkeavia piirteitä. Sekä ylä- että alahuoneen ovet ovat sivussa.¹⁴⁾ Luhdin solaan on noustu nappuloita pitkin, joitten sijat näkyvät etuseinässä.¹⁵⁾ Katto on ollut epäsymmetrisesti kaksilapainen, tehty limittäin asetuista laudoista, joitten suunta on harjalta räystääl-

le. Niitten päälle on laskettu poikittaiset riu'ut, joita estää luisumasta reunimmaisiin lautoihin ja ylempään hirsikertaan kairatut pystykarvää sekä päätyseiniin lyödyt oksahangat.

Huoneitten sisustuksesta ja tarkoituksesta on seinissä olevien lovien (kuva 11) perusteella vaikea sanoa mitään varmaa. Päätyseinien puolivälissä on lovi ylä- ja alahuoneen välistä permantoa varten ja sivuseinien keskivaiheilla lovet, missä on ollut permannon niska. Alemmassa huoneessa on ollut kolme pää-

¹⁴⁾ Alaoven koko on ollut 0,8 X 1,1 m. Sen päältä on katkaistu kaksi hirttä myöhemmin.

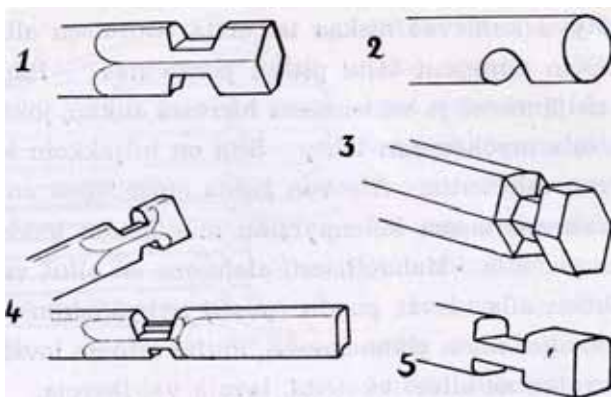
¹⁵⁾ Samanlaiset aitan parveen johtavat astinnappulat ovat Kihniön Nerkoonkylän Hietasen aitassa viita 1751.

dystä päätyyn kulkevaa niskaa tai ortta omituisen alhaalla ja jokin niskaan nojannut laite pitkin peräseinää. Itäpäädyssä nähdään neljännessä ja viidennessä hirressä aukko, joka saattaa hyvinkin olla myöhemmin tehty. Sitä on hiljakkoin korotettu puoli hirren vahvuutta. Alaoven kohta etuseinässä on vahvistettu jo rakennettaessa lohenpyrstön muotoiseen leikkaukseen upotetulla pienalla. Mahdollisesti alahuone on ollut varastona, kuten luhtien alla olevat pupdit (*puali*) nykyäänkin. Joitakin laitteita on ollut myös ylähuoneessa, mutta seinien lovista ei voi päätätä, ovatko ne olleet vuoteita, lavoja vai laareja.

Rakennuksen etuseinän kuudenteen hirteen likelle lounaisnurkkaa on kaiverrettu vuosiluku 1711 (kuva 13:4). Näyttää siltä, kuin vuosilukua olisi jälkeempäin korjailtu tai se olisi kokonaan myöhemmin tehty ehkäpä jossakin muualla olleen vanhan mallin mukaan. Linnan talo mainitaan Suomen väestön yleisluettelossa ensi kerran v. 1629. V:n 1711:n tienoissa talossa on tapahtunut isännän vaihdos. Vuosina 1709 ja 1710 on isäntänä Jaakko Tuomaanpoika (*Jacob Thomass, Jacob Linna*). V:lta 1711 ei ole tietoja. Mutta v:sta 1712 alkaen isäntänä on *Påhl Linna*, varmasti nuori iältään, koska hänellä v. 1722 on vaimo ja yksi tytär ja kahtena seuraavana vuotena kumpanakin yksi lapsi lisää. Isännän vaihdoksen ja luhdin vuosilukujen yhteen-sattuma johtuneet siitä, että uusi isäntä on heti talon saadessaan uusinnut luhtirivin ja merkinnyt sen valmistumisvuoden vuosiluvulla.

Vuosiluvulla merkittyjen rakennusten salvosmuotoja.

Seuraavassa julkaistavat luettelot on kerätty osoittamaan erilaisten salvosmuotojen ikää ja yleisyyttä. Asuinrakennuksista, jotka melkein aina ovat vuorattuja, näitä tietoja on ollut melkein mahdotonta saada. Sitäpaitsi asuinhuoneita on usein

Kuva 12. 1. Kiilanurkka; Liitiän luhti v:lta 1668; Ikaalinen. 2. Ladonnurkka. 3. Kiilanurkka; Hietasen aitta v:lta 1750; Kihniö. 4. Kiilanurkka (hammas-salvos); Tarsian kala-aitta viita 1750; Kihniö. 5. Hakasalvos.

rakennettu uudestaan. Helpoimmin tutkittavia ovat olleet vanhat aitat ja muut ulkorakennukset.

Vuosiluku osoittanee useimmiten rakennuksen valmistumisvuoden. Se on voitu kuitenkin tehdä myös huonetta muutettaessa uuteen tarkoitukseen tai uuteen paikkaan, vieläpä uudelleen katettaessa. Salvosmuotojen ikää määrittäessä se siis ei ole ehdottoman varma, mutta osoittaa kuitenkin, kuinka vanha rakennus vähintään on.

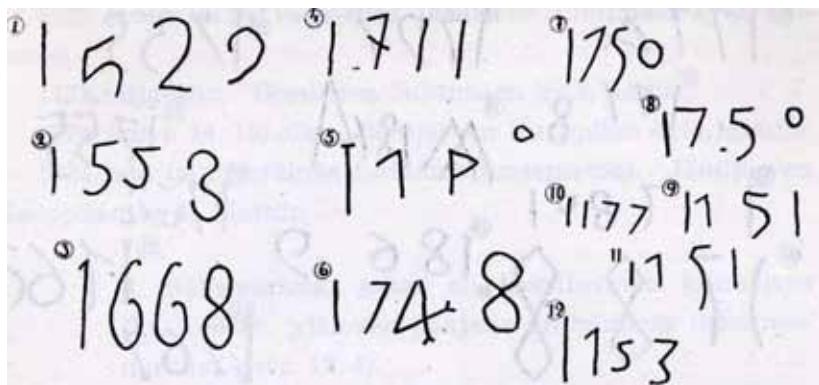
1. Rakennuksia, joissa on kaksilovinen, vinoseinäinen salvos (kiilasalvos 1. kiilanurkka); nurkanpäänuistettu niin, että poikkileikkaus on nelikulmainen (kuva 3: 1, vert. s. 216).

1553 (kuva 13: 2) aitta. Jämijärven Kauppilan kylä, Kontti.

1748 (kuva 13:6) kala-aitta. Kihniön Kihniönkylä, Jytilä.

1750 (1740?, kuvat 13: 7 ja 13: 5) kala-aitta. Parkanon Kuivaskylä, Vähämäki.

1753 (kuva 13:12) vilja-aitta. Parkanon Kuivaskylä, Ala-Vataja.

Kuva 13. Rakennuksiin leikattuja vuosilukuja mittakaavassa 1:6.

1755 (kuvat 14: 20 ja 14: 21) kala-aitta. Parkanon Linnankylä, Laurikainen.

1762 (kuva 14: 22) aitta. Parkanon Linnankylä, ent. Juholan torppa.

1765 (kuva 14: 23) aitta. Ikaalisten kauppala, Koivunen.

1777 kala-aitta. Parkanon Kovesjärvi.

1778 (kuva 14: 14) lato (ent. talli). Ikaalisten Kilvakkalan kylä, Yli-Soini.

1778 vilja-aitta. Ikaalisten Kallionkielen kylä, Hiitelä.

1781 (kuva 14:15) riihi. Parkanon Aureen kylä, Mäkelä.

1787 vilja-aitta. Kihniön Kihniönkylä, Jytilä.

1788 (kuva 14:16) niittypirtti. Kihniön Kihniönkylä (Sammati), Järventausta.

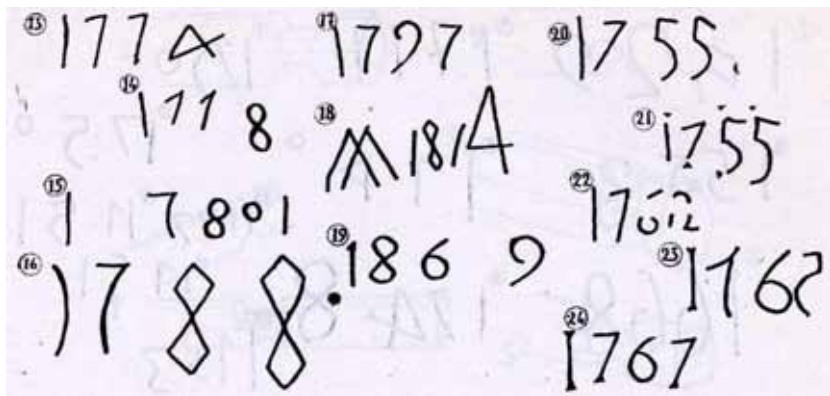
1789 riihi. Jämijärvi, Peijari.

1797 (kuva 14: 17) lato (ent. aitta). Kihniön Kihniönkylä, Mäenpää.

1799 riihi. Ikaalisten Haapimaan kylä, Vira.

1800 riihi. Jämijärvi, Uusitalo (ent. Yli-Rämi).

1814 (kuva 14: 18) ent. jalkamylly. Ikaalisten Kovelahdi, Metsäranta.

Kttva 14. Rakennuksiin leikattuja vuosilukuja mittakaavassa 1:6.

1816 puoti. Ikaalisten Riitialan kylä, Leikko.

1833 sauna. Jämijärvi, Peijari.

2. Rakennuksia, joissa on kaksilovinen, vinoseinäinen salvos (kiilasalvos 1. kiilanurkka); nurkanpää veistetty poikkileikkaukseltaan kuusikulmaiseksi (kuva 12: 1 ja 12: 3).¹⁶⁾

1441 aitta. Kihniön Kankarin kylä, Tarsia.¹⁷⁾

1668 (kuva 13: 3) luhti. Ikaalisten Juhtimäen kylä, Liitiä (ks. s. 222—).

1751 (kuvat 13:9, 13:10 ja 13:11) aitta. Kihniön Nerkoon kylä, Hietanen.

¹⁶⁾ Kiilanurkalle hakattuja rakennuksia, joita en ole käynyt katsomassa, on minulle luetellut muinaisharrastuksistaan ja tarkasta muististaan tunnettu maanviljelijä SERGEI HONKALA lisäksi seuraavat Kihniöltä: 1764 aitta Savelassa, 1773 luhti Kovasella, 1776 talli Tarsialla, 1777 aitta Korpelan Korpi Niemessä, 1811 talli Savelassa, 1828 tupa Honkalassa ja 1842 sauna Myllymäessä.

¹⁷⁾ Tästä merkillisestä aitasta on kirjoitettu seuraavissa julkaisuissa: WILH. CARLSSON, Entinen Ikalinen, Helsinki 1871 s. 48. VILJO ALANEN, »Satakunnan Lappi», Satakunta IX, Vammala 1031 s. 106. G. PAAER, Kalastusmuistelmia Rempun rannalta, Suomen Kuvalehti 27. 8. 1932. Vert. s. 221, ai a viitta 7.

1767 (kuva 14: 24) vilja-aitta. Ikaalisten Juhtimäen kylä, Toivonen.

1772 vilja-aitta. Ikaalisten Juhtimäen kylä, Liitiä.

1774 (kuva 14: 13) aitta. Jämijärven Kauppilan kylä, Mattila.

1821 lato (alkuperäinen tarkoitus tuntematon). Jämijärven Kauppilan kylä, Mattila.

3. Rakennuksia, joissa on kaksilovinen kiilasalvos (ks. s, 228); yläloven pohjalla on hammas (hammasnurkka, kuva 12:4).

1750 (kuva 13: 8) kala-aitta. Kihniön Kankarin kylä, Tarsia.¹⁸⁾

4. Rakennuksia, joissa on kaksilovinen, pystyseinäinen salvos (hakasalvos, kuva 12: 5).

1811 aitta. Kihniön Kihniönkylä, Jytilä.

1811 luhti. Ikaalisten Haapimaan kylä, Yli-Kirmo.

1846 luhti. Ikaalisten Juhtimäen kylä, Liitiä.

1853 ent. sauna. Ikaalisten Juhtimäen kylä, Toivonen.

1855 (maalattu vuosiluku) riihi. Ikaalisten Kallionkielen kylä, Uljas.

1855 asuinrakennus. Jämijärvi, Levänperä.

1861 luhti. Ikaalisten Karhoiskylä, Mäkelä.

1861 riihi. Jämijärvi, Alarotu.

5. Rakennuksia, joiden salvoksessa on pyöreähkö lovi (kouru) hirren alapinnassa (ladonnurkka, kuva 12:2).

1869 (kuva 14: 19) heinälato. Ikaalisten Vatulan kylä, Ylinen.

¹⁸⁾ Hammasta ei ole rakennuksen kolmessa alimmassa hirsikerrassa eikä ovesta katsoen vasemmanpuolisessa takaseinän nurkassa lainkaan, ikäänkuin rakennusta hakattaessa tällä nurkalla olisi ollut muita taitamattomampi kirvesmies.

6. Rakennuksia, joissa on nurkanpääton salvos (lukonurkka, kuvat 7 ja 8).¹⁹⁾

1668 (kuva 13:3) luhdin rinta. Ikaalisten Juhtimäen kylä, Liitiä (ks. s. 224).

1711 (kuva 13: 4) luhdin rinta. Parkanon Linnankylä, Linna.

1846 luhdin rinta. Ikaalisten Juhtimäen kylä, Liitiä.

Vuosiluvulla merkitsemättömien vanhojen rakennusten tarkastelu ja perimätiedot johtavat samaan huomioon kuin edellä olevat luettelot.

Enää ei ole elossa miehiä, jotka muistaisivat kiilasalvosta hakatun. Milloin tapaa kiilanurkkaisen rakennuksen, se on säännöllisesti vanhaa tyyppiä, ja sen seinät ovat ajan kulluttamat. Luetteloissamme on 1700-luvulta ja sitä vanhemmalta ajalta vain kiilasalvosrakennuksia, nuorimmat 1800-luvun alkupuolelta, vanhimmat 1400- ja 1500-luvulta. Kaikesta päätäten tämä salvos on ollut tavallisin tyyppi Länsi-Suomessa jo keskiajalla. Ruotsissa se on yleinen kansatieteellisillä relikti-alueilla havumetsävyöhykkeellä; vanhimmat todetut tapaukset ovat keskiajan jälkipuoliskolta. Norjassa se tulee käytäntöön vasta 1700-luvulla. Sitä on tavattu myös Liettuassa ja Venäjällä.²⁰⁾

Nuistettu nelikulmainen nurkanpää on kiilasalvoksessa Ikaalisten seudulla ollut paljon yleisempi kuin kuusikulman Hammastus salvoksen loven pohjassa on aivan harvinainen. Olen sen tavannut vain Kihniön Tarsian kala-aitassa v:lta 1750. Rakennusmestarit eivät muista sitä nähneensä hajotetuissa-kaan rakennuksissa. Samanlaisen hammassalvoksen U. T. Sirelius on todennut eräässä aitassa v:lta 1687 Kihniön naapuripitä-

¹⁹⁾ Nurkanpäättömiin salvoksiin kuuluu myös sinkka- 1. lohenpyrstönurkka, mutta en ole tavannut sellaista vuosiluvulla merkittynä.

²⁰⁾ SIGURD ERIXON, m.t. ss. 29—30.

jässä Jalasjärvellä ja Ampialan talon aitassa v:lta 1531 Keuruulla.²¹⁾ Tämän salvosmuodon vanhimmat todetut tapaukset ovat 15. vuosisadan lopulta Ruotsista, missä sen ekspansiokeskus on ollut Taalainmaan Leksandin seutu.²²⁾

Kiilasalvos on lämpimiinkin rakennuksiin hyvin sopiva sen takia, että se hirsien laskeutuessa kiilautuu aina tiiviimpään. Perimätietona muistetaan, että se oli tehtävä varan avulla. Toisten kertoman mukaan sitä salvettaessa oli tarvittu kaksi erilaista varaa.

Hakasalvos on tullut käytäntöön 1800-luvun alussa kiilasalvoksen tilalle, mahdollisesti sahojen käytön yleistymisen

²¹⁾ U. T. SIRELIUS, Ampialan aitta Keuruulla, Suomen museo 1911 ss. 16—19. — Sen johdosta, että Sirelius mainitsee hammassalvoksen myös »Pyhän Henrikin saarnahuoneesta» Kokemäeltä, huomautettakoon, että sentapainen todella on veistetty takaseinän luoteisnurkan toiseen hirteen ja eteläisen sivuseinän lounaisnurkan viidenteen hirteen, mutta ei muualle. Tavallisen kiilasalvoksen ja hakasalvoksen lisäksi on huoneen etunurkissa ja ovesta katsoen vasemmanpuoleisessa takanurkassa omituinen menetelmä upottaa etu- ja takaseinän hirrenpää, joka on veistetty kaulalle, vastaaviin sivuseinän hirsiiin tehtyyn loveen, mitä tekniikkaa en ole tavannut Ikaalisten ja Parkanon seudun vanhojen rakennusten nurkkasalvoksissa. Se muistuttaa lähinnä Etelä-Ruotsin varhopatsasrakennetta (*skiftesverk*). Eteläseinän lounaispään 5. ja 6. hirressä salvoksen lovi on vain yläpuolella (alapuoli on suora), mikä tyyppi tähän saakka on länsisuomalaisissa rakennuksissa ollut tuntematon, mutta tunnettu sekä Ruotsista että Itä-Suomesta, Itä-Karjalasta ja paikoin Itämeren itäpuolisilta alueilta (SIGURD ERIXON, m.t. s. 21; U. T. SIRELIUS, Suomen hirsirakennusten salvainmuodot ja nimistö, Sanastaja 1937 nro 3 s. 28). Huoneen useimmat hirret on veistetty lankkumaisen ohuiksi, mikä meikäläisissä rakennuksissa on outoa, mutta sen sijaan hyvin vanha menetelmä Ruotsin lehtimetsäalueen hirsirakennuksissa ja — merkillistä kyllä — lappalaisten patsasaitoissa. Kulumisen, siirtojen ja hirsien uusimisen takia on huoneen vanhaa asua ja rakentamistekniikkaa vaikea varmasti rekonstruoida. Salvosmuotoja tarkasteltaessa saa sen vaikutelman, että tämä aitan näköinen rakennus on joko jäännös meiltä kokonaan hävinneistä rakennustyyppistä, tai sitten se on kansanomaisesta rakennustavasta poiketen tehty. Joka tapauksessa se on läheistä sukua Etelä-Ruotsin lankkuseinärakennuksille. Saanen tähän kysymykseen palata myöhemmin.

²²⁾ SIGURD ERIXON, m.t. ss. 22, 25, 31.

takia. Tälle nurkalle hakattujen salvosten lovien seinissä voi usein havaita sahan jäljen. Seinähirret ovat säännöllisesti vähemmän auringon, ilman ja sateen syömiä kuin kiilanurkkaisissa rakennuksissa, mikä myös osoittaa niitten nuorta ikää. Ruotsin havumetsäalueella tämä salvosmuoto alkaa esiintyä 1600-luvun puolivälissä, paikoin vielä myöhempään, ja nykyisin se on siellä hirsirakennuksien nurkkamuodoista tavallisin.²³⁾

Vuosiluvulla merkittyjä *ladonnurkkial. koppelonurkkia* olemme tavanneet vain yhden. Lovi on ladonnurkissa veistetty hirren alapuolelle. Tyyppi on ollut vallitseva latorakennuksissa (heinälato, nuottalato, enimmiten myös venelato) varmasti vanhoista ajoista.

Lisätty materiaali voisi mahdollisesti osoittaa, missä määrin erilaiset lukko- ja sinkkanurkat ovat olleet muodissa eri aikoina tutkimusalueellamme. Mielenkiintoista olisi myös jatkuvan keruu työn avulla saada selville, ovatko Ikaalisten ja Parkanon perifeeriset seudut olleet jäljessä esim. Satakunnan ja Etelä-Pohjanmaan rintapitäjien salvostekniikan kehityksestä. Vuosiluvuilla merkittyjen rakennusten järjestelmällinen etsiminen ja analyysi toisi varmasti mielenkiintoisia ajanmääräyksiä kansanomaisten rakennustemme historiaan yleensäkin.

²³⁾ SIGURD ERIXON, m.t. s. 30.

Antti Lizeliuksen suomenkielisiä kirjoituksia III

»Tiedustuskirja»

Julkaissut Pertti Virtaranta.

Tyrväässä syntyneen Antti Lizeliuksen suomenkielisistä kirjoituksista on aikaisemmin julkaistu hänen kirjoittamansa Pöytyän kirkonkokousten pöytäkirjat vv. 1756—9 ja 1761 (E. A. Virtanen, Andreas Lizeliuksen suomenkielisiä kirjoituksia. Pöytyän kirkonkokousten pöytäkirjoja vuosilta 1756—1759 ja 1761. Virittäjä 1919 ss. 55—72) ja Mynämäen kirkonkokousten pöytäkirjat vv. 1761—76 (E. A. Saarimaa, Andreas Lizeliuksen suomenkielisiä kirjoituksia I. Mynämäen kirkonkokousten pöytäkirjoja vuosilta 1761—76. Varsinais-Suomi I ss. 49—99). Jälkimmäisen kokoelman alkuun liitetystä julkaisijan johdannosta käy selville, että aikomuksena oli saattaa painettavaksi myös loput L:n kirjoittamista Mynämäen kirkonkokousten suomenkielisistä pöytäkirjoista sekä T.l. Karjalan seurakunnan arkistossa säilytettävä »Tiedustuskirja». Aie ei ole kuitenkaan toteutunut.¹⁾

¹⁾ Osia »Tiedustuskirjasta» on painettu *Juho Sjörösin* tutkielmaan *Muinaismuistoja Mynämäen kihlakunnasta* (Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja VIII) ja *Kustavi Grotenfeltin* julkaisuun *Suomenkielisiä historiallisia asiakirjoja Ruotsin vallan ajalta, vuodet 1548—1809* (siinä on painettu »Tiedustuskirjan» 1 §). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa on Grotenfeltin »Tiedustuskirjasta» teettämä jäljennös (kl. n:o 4237).

»Tiedustuskirja» on huomion arvoinen paitsi asiatietojensa¹⁾ myös kielensä kannalta. Lizeliuksella on ollut merkittävä osuus aikansa kirjasuomen kehityksessä. V. 1754 hän oli saanut suorittaakseen v:n 1685 Raamatun kielen parantamisen. Työ valmistui v. 1758. Tämän Raamatun tultua varsin nopeasti myydyksi loppuun uskottiin uuden painoksen huolehtiminen jälleen Lizeliukselle. Se ilmestyi v. 1776.²⁾ Näiden molempien painosten kieliasussa suoritettuja muutoksia, joilla kirjakielemme kehityksessä on ollut etäälle ulottuva vaikutus, valaisee osaltaan Lizeliuksen muu suomenkielinen tuotanto, niin painettu kuin painamatonkin. Mutta hänen kielensä tunteminen ei ole tärkeätä vain kirjasuomen historiaa tarkasteltaessa. On nimittäin myös huomattava, että kautta hänen tuotantonsa, ennen muuta »Suomenkielisissä Tietosanomissa», on koko joukko hänen syntymäseutunsa kansankieleen perustuvia murteellisuuksia.

Se käsikirjoitusside, jonka 98 ensimmäisellä sivulla »Tiedustuskirja» on, sisältää lisäksi: ss. 101—171 jäljennöksiä historiallisista asiakirjoista ja kirkonkokousten pöytäkirjoista, ss. 200—349 kirkon tilit vv. 1769—1808, ss. 351—407 pöytäkirjoja ja asiakirjojen jäljennöksiä, ss. 410—497 kirkon tilit vv. 1808—30, s. 500 luettelon julkisen kirkkokurin alaisista henkilöistä Vehmalaisten kirkossa, ss. 501—528 asiakirjojen jäljennöksiä ja kirkonkokousten pöytäkirjoja vuosilta 1784, 1798, 1804, 1805, 1811, 1819, 1820 ja 1825. Siteessä olevista Lizeliuksen aikaisista ja mahdollisesti hänen kirjoittamistaan asiakirjoista yhtä lukuunottamatta kaikki muut ovat ruotsinkielisiä. Ainoa suomenkieli-

¹⁾ Mainittakoon, että A. M. Tallgren teoksessaan Suomen muinaisuus (ss. 244—5) on laajajakosti selostanut »Tiedustuskirjan» 1 §:n, jossa kerrotaan »Pakanallisesta Jumalan palveluksesta tässä paikkakunnassa».

²⁾ Lizeliuksen toimittamien Raamatun painosten vaiheista ks. T. K. Ota-va, Antti Lizelius ja hänen »Suomenkieliset Tietosanomansa» (ss. 20—4).

nen kirkonkokouksen pöytäkirja (siteessä ss. 401—402) julkaitaan tässä viimeisenä.

»Tiedustuskirjan» käsiala osoittaa sen Lizeliuksen työksi. Käsialaa tarkastellessa voi vielä panna merkille, että se on kirjoitettu eri aikoina, loppu luultavasti 1780-luvun alkupuolella.¹⁾

TIEDUSTUSKIRJA.

Tämän Mynämäen Pitäjän, erinomattain Pohjanpuolisen korpikunnan Jumalan palveluxen pitämisen muodosta; mutta kaikkein erinomaisemmasti tämän Bethelin kappelin Wehmalaisten kyläsä alkuperustuksesta, wapaudesta, wikkimisestä ja toimeen saattamisesta.

Registeri

eli

Nijtten asian haaraan osotus, kutka kusakin tämän kirjan lehdeisä löytän, saadan nähtä tämän kirjan lopulla, pagina eli lehtesä 551.

E s i p u h e.

Se on aina löyTTY, ei ainoasta huvittavaisexi, mutta myös hyödyllisexi asiaxi, saada tietä ja tuta vanhain asuvaisten ja Esiisäin elämän muotoa ja tapoja, semmenkin Jumalisuden ja Jumalan palveluxen menoisa: karttamiexi, jos ne ovat ollet exyväiset ja erhehdyxet: seuramiexi, koska ne ovat ollet hyvät, ja totisen Pyhässä Raamatusa perustetun Jumalisuden kanssa yhtäpitäväiset.

Tästä johdosta, nijn tahdomma me nyt tiedustella, ja tähän kirjaan koota, mitä entiset sanomat, jotka toden kanssa yhtäpitävän luullan, nijn myös vanhain Luonnon vilpittömäsä yxivakaisuadesa tapahtunet tiedon annot, ja polvipolvelta seuravaisille sukukunnille johdatetut ja kuultut juttelemiset, ovat meille tiedoxi ja muistoxi tallella pitänet; ja myös mitä kirjoituksista ja aikatiedoista, sekä wanhemmista, että muistin aikaosista ja hiljemmistä, tarkkain kyselemisten, hakemisten, ja nytkin käsillä olevain tietoin ja vahvistuskirjain kautta on käsittä taittu; mijän Esiwanhempaimme elämän ja Jumalisuden harjoituksen muodosta, yhteisesti täsä Mynämäen Pitäjän Pohjan ja itäpohjan puoleisesa korpikunnasa, ja erinomattain tämän Bethelin Kappelin Wehmalaissisa, perustamisesta, wapauden saamisesta, rakennuxesta, wikkimisestä ja toimeen saattamisesta.

1 Pykäle

Pakanallisesta Jumalan palveluxesta täsä paakkakunnasa.

Ei tosin meillä ole täydellistä tietoa tämän maakunnan pakanallisesta ajasta; mutta sen me tiedämme aikakirjoista ja entisistä tieto sanomista, että meidän Esivanhempamme täsäkin paikkakunnasa ovat ollet pakanat.

¹⁾ T. K. Otavan arvelu, että käsikirjoitus olisi valmistunut vuoden 1771 vaiheilla (m. t. s. 24), ei voi olla oikea, koska sen loppuosassa selostetaan vielä piispan ja konsistoriumin kirjoitusta v:lta 1700.

Niillä ensimmäisillä asuvaisilla täällä Suomesa, koska he tänne kuljeskelit, niin kuin luullan, Asiasta Israelin kansan joukosta, oli ensin vielä joku Israelin kansan Jumalan palveluxen muoto; mutta ettei heillä ollut opettaita ja totiseen Jumalisuteen johdattaita, ei myös Bibliota, niin lankeisit he ymmärtämättömydesänsä ja jouduit vähittäin ja vähittäin Pakanalliseen pimeyteen. He tiesit kyllä, niinkuin muutkin pakanat, että yxi Jumala oli, vaan ei ollut heillä tietoa, minkäkaltainen se Jumali oli: Wälimiehestä ja Wapajasta Christuxesta ei he ollekan tiennet. Heillä oli toki, Luonnonwalosta, joku vaikutus, kehoitus ja niinkuin sisällinen vaatimus palvelemaan Jumalata; mutta niin kuin ei he tuntenet minkäkaltainen Jumala on, niin ei he myös tiennet, kuinka heijän sitä piti p Ivelleman; sillä ei heillä ollut Jumalan Sanan Waloa; jonkai tähden ei he ymmärtänet että Jumala on henkellinen olento, ilman ruumista, jota ei taita luonnollisilla silmillä nähtä.

Ja vaikka he tosin Luonnon walon ja halun vaikutuxesta olit taipunet Jumalan palveluxeen, niin kuitenkin se turmeltu ja pimitetty järki sekoitti heijän ymmärryxsensä niin ettei he luullet näkymätöntä Jumalata taivavansa palvelulla; jonka tähden he tahdoit näkyväisiä, ulkonaisilla tunnoilla käsitettäviä ja tunnettavia jumalita: se on, semmoisita, joita he taisit nähdä, kuulla ja pidellä. Tästä tilasta tulit he valitzemaan heillensä monenkaltaisia näkyväisiä sivujumalita, osittain henkettämiä kappaleita, niin kuin aurinkota, kuuta, Tähteja ja muita taivan merkejä, niin myös wesiä, lähteitä, kukkuloita, puita ja muita sentaltaisita; osittain eläväisiä luonto kappaleita eli joisa henki on, niin kuin petoj , eläimitä, lintuja, ja vielä matelevaisiakin ja kärmeita, niin myös kuuluisia ja ylistettäviä ihmisiä sekä eläisiä, että kuoltua; ja toki itze piruakin, joka heitä uskotteli ja usiasa hahmosa itzensä näytteli.

Tämmöististä valitzit he heillensä yhteisiä maakunnan jumalita ja paikakuntain jumalita, niin myös erinäisiä eripaikkain jumalita.

Ne pahat enkelit sukeltelit itzellensä nämät vijmmein mainitut virat ja askairet, ja uskotit itzensä olevan ja annoit kutzutta haltiaxi; josta johdosta tulit ylös koto- ja kodixin haltiat, jotka sitte kutzuttin tontuxi; weden haltiat, jotka vielä nimitetän näkixi: metzän haltiat, niin kutzut ajattarat: wuorten ja kukkulain haltiat eli hijdet: vissein lähdetten haltiat; ja muita senkaltaisita.

Näille hejän walituille jumalillensa eroitit he myös moniikahtoja Juhlia vuosittain vietettäväxi; isoimmille jumalille isoimpia vaan harvempia Juhlia, vähemmille vähempiä vaan usiampia; ja kodon eli kodixin haltioille yhden eli kaksi päivää wijkosa.

He pyhitit myös erinäisiä paikkoja heijän ympäristöllänsä; niinkuin metzistöitä, wehmastoita, laksoja, Nurmeja, kukkuloita, lähteitä; joille he annoit nimet taikka epäjumalittin nimistä, taikka palveluxen muodosta kusakin paikasa; taikka myös lähikyläkuntain nimistä: niin kuin hijden kankare, Killanketo, Kapuketo, hijppaketo, pilpuketo, ja muita sellaisia. Koto- eli kodixin haltioille pyhitettin vissit huonet kyläkunnissa ja perhekunnissa.

Mitä heijän epäjumalan palveluxensa muotohon tule, niin oli monenkaltainen, vaan ei yhtäläinen jokapaikkakunnassa. Näisä paikkunnissa harjotettiin sitä enimmästi hypyillä, mässämisillä, kilvoittelemisilla, pakanallisilla runolauluilla ja huvituksilla, luistamisilla, syömisellä ja juomisella niin että he istuit syömään ja juomaan ja nousit mässämään.

Näihin paikkoihin toit he ympäristöltä kaikkinaisia ruokia, juomia ja heijän aikaisiansa herkuja.

Vanhat, jotka näisä juhlapitopaikoisa ei voinet hypätä ja mässä, huvittelit itziänsä juomisella, jutulla, arvoituksilla, jaarituksilla ja rivo runoilla; ei he myös kartellet tainkaltaisissa tiloisa jaaritella huvitusnoitumisia ja taikauxia wuorten edesä.

Nuoret sekä miehet, että vaimot pidit ja vietit näitä epäjumalitten juhlia mässämisillä, hypyillä, kilvoitusjuoksilla, taistelemisilla, piipuvin lyömisellä, hijppajuoksuilla ja kaikeilaisilla huvitusjuoksuilla ympäri ja läpi nirjttä pyhitys metzistöitä, kankareita ja nurmeja; ja kehoittelit nijn muodon toinen tois-tansa pakanalliseen hekuman menohon.

Tainkaltaiset juhlapidot ja tämmöinen laskiaisjuhlain viettäminen, niin-kuin se oli helvetin henkiltä vaikutettu, oli se myös mainituille saastaisille henkille, nijn kuin haltiajumalille, otollinen ja suotuissa palvelus.

Semmoisia edellä mainituista eroitettuja ja pyhitettyjä paikkoja, ei ole puuttunut täsäkän Pitäjäsä, ei vielä täsä korpikunnasaikan, nijnkuin vanhain, polvipolvelta, meijän tietohomme tullet tosi jutut vielä osottavat: jonkakal-taiset ovat ollet, killanketo Mynämäen ja Nousiaisten välillä, Jutin kedon takana: toinen killan keto Nihattulan ja Juvan välillä: kolmas Sairisten ja Laa joen välillä; joiden kaiken kolmen nimet vielä muistetan; muut ovat unhohdetut täsä Pitäjäsä.

Ja että nämät haltiajumalain juhlat, nijsä sitä varten pyhitetyisä pai-koisa, olisit sitä suuremalla juhlallisudella tullet vietetyxi, jota enämpi kansaa kokoon saatin, nijn oli heillä näisä eroitetuissa paikoissa, kellot ja kolkausainet, joilla he annoit tietä ympäristöllä asuvaissille lähemmille ja edemmille, kokoon tulemisen ajan.

Tainkaltainen oli meijän Esivanhenpaimme tila pakanallisina aikoina, ja näin viheliäinen heijän Jumalan palveluxensa ja epäjumaludensa muoto, kauvan aikaa ennen Christuxen Syntymistä, ja vielä Christuxen Syntymänkin jälkeen yli Tuhannen ajastaikaa.

2 Pykälä

Christin opin alusta täsä maasa.

Ensimmäisen vuosituhannen lopulla ja toisen tuhannen ajastaikain sisälle käytyä Christuxen Syntymän jälkeen antoi se Armollinen Jumala meille täsä waltakunnassa Pyhän Sanansa walon ja Christuxen opin ruveta koitta-maan.

Tämä Jumalan Sanan walo ja Christillinen oppi tuli myös sitte tänne Suomehen, Jumalan edeskatzomisesta, saatetuxi; Kuninkas Erich 9 nen ti-mella, joka lähetti Pispän Sanct Henrichin tänne Christillistä oppia saar-namaan.

Ja vaikka tämä Pispa S. Henrich lyötin, Köyliön järvellä, Kuolliaxi pakanalta Lalli nimeltä, joka, ja myös moni muu pakana, ei tahtonet Christuxen oppia ottaa wastian, tuli mainittu oppi kuitenkin, Jumalan suo-masta, toisten tänne tulleitten Christiilisten opettajain kautta, täällä enämmin ja enämmin levitetyxi,

Kohta Christillisen opin alkuvuosisatoina ruvettin Suomesa myös kirkoja rakentamaan, waan harvalta, nijn että yxi kirko oli kusakn kihlakunnassa. Tainkaltaisista vanhimmista kirkoista on Mynämäen Emäkirkko yxi, joka on perustettu vuonna jälkeen Christuxen Syntymisen 1260; jolla ajalla oli Mynämäesä Nicolaus Karhu Provastina. Ja on nijn tämä Mynämäen kirko wanhempi kuin Turun isoi kirko; mutta nuorempi kuin Rantämäen kirko.

Sitte ruvettin siellä ja täällä rakentelemaan wähii kirkkoja eli Saarna-huoneita, semmenkin niihin pakanallisina aikoiina pyhitettyin paikkoihin; sillä yxi osa yhteisestä ymmärtämättömystä kansasta oli vielä taipunut pakanalli-seen taikauheen. Semmoisista Saarnahuoneista, jotka he kutsuit, Christi-kunnan tavan jälkeen, kirkoxi, löytän vielä muistojättöjä, kiviipjirityxiä, ja vielä risteiinkin woimasa pitämisii, siellä ja täällä paikkakunnisa. Täsä Pitäjäsä nähdän vielä yxi semmoisen kirkon sia ja kiviipjiritys Akulan kylän takana Suojokea päin menetzä kankaresa. eli paltasa.

Mitä sen aikaisen Jumalan palveluxen muotohan ja harjoitukseen tule, niijn oli se jotenkin selkiä ensimmäisinä aikoina, ymmärtäväisten tykönä, paitsi sitä, että yxi osa yhteisestä kansasta sekoitti sienen vielä pakanallisten epäjumalten kunnioittamista, ollen siinä erehdys luulosa, että erinäisissä paikoissa piti oleman näkymättömiä haltioita, niijnkuin kodixin haltioita eli tontuja, järvein lähdetten, metzistöin ja vehmastoin haltioita, joita he pidit arvosa, jollakin palveluxen muodolla, niijnkuin nijtä, joitten he luulit tai/tavan autta, eli myös wahinkota tehdä: kotokärmeitä he myös ruokit ja holhoisit, luullen että jos niistä loukattin, niijn eläinten ei pitänyt menestymän,

Lintuin, petoin ja welhoin aavistuxisa ja takauxisa ripuit he myös vielä: waika senkaltaiset pakanalliset exymiset ja epäluulot ei wieläkän kaikksa paikoissa täsä maasa kuulu sammunexi, ehkä Jumalan Sanan walo meille kyllin näyttä ne hyljättäväxi.

3 Pykälä

Pavikunnasta eli Pavin uskosta.

Ensimmäisinä Satoina ajastaikoina Christuxen ja Apostolitten jälkeen oli puhdas Evangeljumillinen ja Apostoleilinen oppi, nijsä Apostoleilta ja Apostolellisilta miehiltä istetuisa Seurakunnisa, sekä Itä- että Länsi maakunnisa; mutta Seitzemännellä wuosi Sadalla rupesit Pavit Ruomisa upellemaan. ahnehtimaan ja hekumasa elämään. Senkaltaista sunnatointa elämätä autt-xensa, rupeisit he Jumalan Pyhää Sanaa väänteleämään toiseen ymmärryheen, kuin sijnä itzestänsä Pyhältä Henkeltä annettu oli; omain ajatustensa ja sisälle antoinsa jälkeen sitä selijttämään; wanhain jutuilla sitä lisäilemään, ja niijn opettamaan ja Sarnamaain exyväistä ja väärää oppia.

Koska sijs Chrillinen ¹⁾ oppi yhden aikaa, niijn kuin edellä sanottu on. oli täsä maasa ollut jotakin puhdas ja selkiä, niijn Ruomin Pavi, joka tahtoi olla opin haltia koko Christikunnasa, ja sano itzensä olevan täällä maan päällä Christuxen siasa, rupeis lähettelemään myös tänne Suomehen hänen lahkokunnassansa opettaita; jotka, niijn kuin itze Pavikin, sekoittelit ja sovaisit Jumalan selkiän Sanan, ihmisten omasta päästänsä ajatelluilla opetuxilla; jota he, sitä paremmin taisit tehdä, ettei yhteisellä kansalla ja oppimattomilla ollut silloin Pyhää Raamattua; sillä ei Pyhä Raamattu ollut silloin vielä Suomen kielellä käätty. Pavilaiset he opettavat, että ihminen taita itze ansaita autuuden ulkonaisilla hyvillä töillä. He opettavat, että kuolleita pyhiä pitää palveltaman, että he eläville ihmisille hyvää toimitaisit. Kaikkein enämmin palvelevat Pavilaiset Neitzzy Marian kuvaa, jonka edesä he maahanlankevat ja sitä rukoilevat, sijnä luulosa ja uskotuxesa, että hänen pitäis käskemän ja kehoittaman Poikaansa heitä kuulemaan ja auttamaan. Täsä tarkoituxesa tekevät he ja rakentelevat Neitzzy Marian kuvia, sekä suurempia, että pienempiä, warallisemat kullasta ja hopiaista, köyhemmät waskesta ja puusta, ja niijtä kaikellaisilla korituxilla kaunistavat.

Näitä pystyttelevät he ei ainoasti kirkoihin, mutta myös kuille ja kyläin maille: he ripustavat nijtä myös huonettensa seinihin sisäpuolelle, ja vielä myös rinnoisansa kanniskelevat.

Sijnä sivusa olit he vietellyt pitämään sitä luuloa, että hejän pitäis myös autuutta heillensä toimittaman Pyhäin kuolluitten hautain oppimisilla; sentähden otta moni eteensä pitkiä matkustuxia, Semmoisten hautain luonna; jotka matkustuxet Pelegrimi matkoixi kutzutan.

Wielä niijn ajattelit he ylös ahneuden keinon ja rahan kokomisen muodon Kirkuille ja Papeille. Se pitäis oleman hejän edesantonsa jälkeen, kuollen auttamus ulos Kijrasta tulesta. Se pitä oleman Pavin uskon opin jälkeen yxi eroitettu paikka Tuonelasa, josa sielut kuoleman jälkeen pitäis pidettämän

¹⁾ po. Christillinen

puhdistetta ja kirkastetta, ennen kuin he autuuten päästä taita. Sen sieluin pidätys paikan kutsuvat he Kijraxi tulexi. Tästä Kijrasta tulesta ei tosin P.Raamattu mitän tiedä, vaan on kaikkiansa sitä vastan; mutta Pavin Lahkokunnan omasta ajatuksesta kudottu, oppi ja uskotus on, että sielut, jotka ei ennen kuolematansa ole täällä kaikista synneistä puhdistetut, pitäis pidettämän Kijrasa tulesta puhdistetta, ne enemmän aikaa, jotka enimmisä synneissä, ja ne vähemmän aikaa, jotka vähemmisä synneissä ovat kuolleet, jos ei heidän kitunsa ja puhdistus aikansa lyhetä messuilla ja uhrirahoilla, ja pikemmin sieltä auteta ulos.

Tästä tilasta on Pavi pappeinsa kanssa asettanut messuamiset kuoleitten edestä, jotka he kutsuvat sielumessuiksi.

Näitten sielumessuin laatu oli, niin kuin se vieläkin on Pavikunnasa, tainkaltainen.

Ensisti koska joku kuoli, niin koottiin väkeä weisamaan Ruumin ympärillä yötä ja päivää, niinkauvan kuin Ruumis oli kotona. Mutta koska se päivä joutui, jona Ruumis piti kirkkoon wietämän h udatta, niin pidit Papit sen kuolluen kototaloisa ensin hyvästi jättö puhen, jälkeen jääneille sen kuolluen puolesta. Senjälkeen Ruumista kantaista ulos, rupeisit Papit weisaamaan; ja weisaminen ulottui lakkamata usiammalla murhe virellä, senjälkeen kuin matka oli pidempi eli lyhempi kelloin soiton alla aina kirkkohon asti. Järjestys oli tämä: Papit, jota usiampi, sitä parempi, kävit weisaten Ruumin edellä, ja Murhe wäki Ruumin peräsä Murhe waatteisiin puetettuna, waan ääneti; sillä ei he tainnetkan kuulla Pappein weisua, osittain waihen pituuden wuoxi, osittain tuulen ja ilman kurjuden häirityxestä.

Kirkkohon tultua, vielä weisun wiipymisen alla, laskit kantajat Ruumin parinensa permannolle, juuri Saarnastuolin eteen Ruumin Saarnan ajaxi.

Täsä tilasa ei he ajatellet sitä, ei huolinekkan, että moni tuli siitä pareitten päällä makavaisen Ruumin löyhkästä saastutetuxi ja terveydesänsä kärsimään: monikahdat ovat myös senkaltaisen Ruumin hajun kautta saanut kuolemataudin ja luonnollisesti edemmäxi ulottuvaisen elämänsä lyhennyxen.

Tämmöisissä tapauksisa, syytit he martausta, tällä Sananlaskulla: Joka kirkosa tulee kipiäxi, se kuole, enimmästi, siehen tautijn.

Waikka senkaltaisen martauxen soimu ei vielä tähänkän aikaan kuulu seisahtanen kaikumasta, semmenkin järjään ihmisten tykönä, jotka Luonnon tutkinnosa, ei ole järkensä ajatusta vielä niin kintiältä jännittä tainnet, että he woisit käsittä, kuinka niistä kirkkohon haudatuista Ruumista alati löyhkää pienukaiset saastuttavaiset sätet ylös kirkkohon, semmenkin lämpyminä aikoina, ja myös paljon wäen kirkosa olemisen alla, kylmempinäkin wuotten osilla, jotka pienukaiset Ruumin löhkät ja mätäsädet ihmisten henkittämisestä ja henken vedon kautta, vähittäin, niin kuin tomu, tunkevat itzensä sekä sieramitten, että koko lihan hikiläpein läpitze, sekä sisällyxiin, että pienempihin suonihiin, ja yhdistävät mädäntäväisen waikutuxensa, sen alati liikkuvaisen ja ympäri juoxevaiisen lämpymän ja kuumman veren kipinöihin; jonka kautta yxi ja toinen sairaus, tauti ja kivulloisuus ihmisiin ryhty, ja niin monikahdat heikommista, pikaisemmin, ja wahvimista myöhäisemmästi saatta tuonelaisten parwehen kaimattavaxi.

Tämä oli sanottu ohesa.

Nyt me tahdomme vielä jutella jotakin kuoleitten murhetta pitämisestä Pavikunnasa: Hautapaikasta oli heillä myös senkaltaisen exyväinen ajatus, että jota ylimpään paikkaan ruumin hauta saatin, ja jota enämpi rahaa sijtä kirkolle tuli, sitä se piti oleman, ei ainoasti kuniniallisempi, mutta myös onnellisempi kuolleelle.

Ruumin Saarnat maxettiin sitä runsammasti, jota paremmin kuollutta saarnasa ja elämäkerrasa ylistettiin ja autuax kuulutettiin; ei ymmärtäin mitä Raamattu sanoo, Saarn. Kirj. 11 luvusa vers. 3. Jos puu kaatuu etelään eli pohjaan: kuhunka paikkaan puu kaatuu, sii-

nä sen oleman pitää, se on misä tilasa ihminen kuolee, siinä tilasa hän pysyy ijäti.

Koska Ruumis piti hautaan laskettaman, niijn kannettin se ensin, jos se haudattin kirkko tarhaan, ympäri kirkkoa ulkopuolella, ja jos se haudattin kirkkoon, kannettin se ensin kuoriin, sitte ympäri sisäpuolella kirkkoa, niijnkuin siunamaan ja hyvästi jättämään kirkkoa, senjälkeen laskettin Ruumis hautaan ja koko meno haudan tavallisella lukemisella ja weisulla päätettiin.

Mutta ei Pavilaiset wielä näihin täsä edellä käsin mainittuihin Sielumessuihin tytyneet eli seishtanet, waan Pavi ajatteli ylös wielä yhden keinon rahan kokemiseen Sielumessuilla, yöllä kirkosa. Tämä sielumessu tapahtui näin.

Papit palkattiin yöllä pitämään, joku hetki sielumessua kirkosa, vaarallisemmat usiammasti, köyhemmät harwemmasti, mutta peräti köyhäin täytyi jättää siiliänsä, jousei joku vaarallisempi lahjoittanut rahaa sielumessuin maxoi: jos uhri arkusa oli varaa, niijn otettin myös sieltä köyhäin sielumessuja pidettä.

Nijitten edestä kuin sodasa lyötin kuolliaxi, pidettin Esiwallan kulutuxella sielumessuja: joka tapa, tietosanomain jutteleminen kautta wielä nyt kuulu Pavikunnasa tavallinen olevain.

Wielä yxi kauhistavaisimmista Pavin pyhyden ahneuden rahan kokomisen muoto ajateltiin ylös Pavilta ja hänen seuraltansa. Se kutzuttiin aflatixi, se on, syntein antexi aintamus kirjaxi, jotka olit seuravaisesta laadusta: he kirjoitit vähii kirjan lehtiä, joisa oli kirjoitettu, että ne kuin nijtä ostit, sait entiset, nykyiset, ja tästälähin tapahtuwait syntinsä antexi; joita vissit miehet kävelit myyskentelemäsä ympäri paikkakuntia ja kyliä.

Tainkaltaisia Pavin hapatuxia ei puuttunut myös täsä Pitäjäsä, ei täsä korpikunnasakan Pavin opin aikana.

Edes päin niijn ylös ajatteli Pavi yhden autuuden edesauttamisen hapatuxen, Munkein ja Nunnain Luostaritten rakentamisella täsäkin Suomen maasa.

Munkein luostarit olit senkaltaiset rakennuxet ja huonet joihin yxi joukko naimattomasta miesväestä antoi itzensä asumaan naimisen pojes kielämisellä koko elin ajaxensa: ikänä niijn antoi yxi joukko naimattomasta waimo väestä. Naisten Luostarijn nuoleminen eli aviohon antamisen kielämisellä asumaan kaikexi elinkaudexensa ja ne kuttutin Nunnixi.

Tainkailtaisten Munkein ja Nunnain työ, toimitus ja asikaroitzeminen, Munkein miesten Luostarisia, ja Neitzytten Naisten Luostarisia, seisoi siinä hapatuxesa ja exytsyluulosia, että he ansaitziit ja toimitit muille ihmisille armoa Jumalan tykönä, syntein antexi saamista ja autuutta, lukemisilla, weisuilla ja rukouksilla, heijän Luostarisisanisa; walkka ei muut ihmiset ollet heitä kuulemasakan, waan luulit, että Munkein ja Nunnain askaroitzemus poisa ollesakin heille autuutta ansaitzi ja toimitti.

Tämmöitzille Luostareille, nijsä asuvaisten Munkein ja Nunnain ansaitzemisen ja ansion tähden, lahjoitit ne Pavin pimeydeltä sovaistut Luostareista ulkona olevaiset ihmiset, kaikenlaisia sisälle tuloja. Niijn kuin Moisioita avarain tilusten ja manterein kanssa, niijn myös tivunteita, eli kymmenexiä ja veroja usiammiltä muilta taloilta, wielä myös warallisemmat teit nijlle mieluisia raha lahjoituxia, että he enemmän ansion olisit heiltä voittanet ja tullet arvoisemmaxi yli muitten, autuuden istuimisa.

Ja waikka semmoitzella Luostariväellä oli runsas sisälle tulo ja ylöspidando; niijn oli yxi joukko heistä kuitenkin kerjäläismunkit, jotka kävit ulkona kerjämäsä, ja luulit ja uskotit köyhydellä aututta ansaitsevan-

sa muutamat heistä kävelit paljain jalvoin, muutamat ruoskitsit ¹⁾ itziänsä wereen asti, kaikki aina ansion luulolla ja uskotuxella.

Nämät Luostarein harjoituxet, rukouset ja weisaimet tapahtuit latinan kielellä, waikka ei kaikki Munkit sitä kieltä itzekkän hyvin ymmärtänet.

Ilman Luostareita, joita ainoasta oli siellä ja täällä kaupunkeisa, njn oli myös kirkoja Pitäisiä, joisa Papit toimitit Jumalan palvelusta kansan edesä latinan kielellä, waikka Seurakunta enimmä osan puolesta ei ymmärtänyt muuta kuin Suomea; olit kuitenkin sienen exytysluloon saatetut, että latinan kielinen Jumalan palvelus oli woimallioempi ja waikuttawaisempi heijän sieluisansa, kuin Suomalainen Jumalan palvelus.

Pavikunnan aikana rakettin, ilman pääkirkoja usioita ylönpaltisia kap-peleita, Saarnahuoneita ja messukammioita, aina sijnä luulosa, että nijtten rakentajat piti sen kautta enemmän autuuden ansion saavuttavansa, ja sentähden pidit, nijtä epäjumalanansa, harjoittaa njssä Pavin hapatus palve-luxia, erehtyväisiä ihmisten oppeja ja vielä taikaus palveluxiaikin.

Näistä taita ajattelevaiset ja ymmärtäväiset havaita kuinka surkiasa tilasa ihmiset sienen aikaan autudensa asioisa elit ja olit.

4 Pykälä

Evangeliumillisen eli njn kutzutun Lutheruxelta puhdistetun opin alka-misesta Suomesa.

Koska me nyt yhdeltä puolen mielehemme johdatamme sitä suuresti surkuteltavata ja sieluja surmavaista tilaa, josa ihmiset Pavin opin alla pimeydesä ihmisten walheopin exytyxisä ja taikaus Jumalan palveluxesa oleskelit, josta tilasta edellä käyväisesä pykälesä tieto annettu on: ja toiselta puolen otamme tarkan ajattelemisen ja tutkinnon ala, sen werrattoman armon ja onnen, että Se Suuri Jumala puhtan Jumalan Sanan ja Evangeliumillisen opin, sen kaliin Jumalan asean, Doktor Martinus Lutheruxen kautta meille saatti, Joka näin tapahtui.

W. 1433 antoi Jumala syntyä yhden lapsen, joka Kaistesä nimitettin Martinus, ja piti sitte isänsä liikanimen Lutter eli Lutherus. Nuoru-desansa harjoitettiin hän kirjallisisa keinoisa sixi kuin hän tuli antamaan itzensä Luostari Munkixi, mutta ei paljo aikaa sen jälkeen tuli hän kutzutuxi Pavin wirkaan.

Hän oli tosin Pavin opisa kasvatettu, njn kuin sen ajan tapa oli; Mutta hän ahkeroitzi aina pitää Jumalan pelvon silmäinsä edesä ja Saarnoisansa neudatta Jumalan Sanan johtoa, njn paljo kuin sijnä tilasa mahdollinen oli; ja että hän ahkeroitzi Jumalan Sanaa seurata, sai hän sijtä aina enemmän ja enemmän valon ymmärtäxensä Pavin opin erehtyxiä ja rupeis vähittäin nijtä wastan saarnamaan, ja sen alla tuli hän Jumalan erinomaisen armon kautta hyvin walaistuxi, Pyhän Henken woimalla warustetuxi ja rohvaistuxi; erino-mattain kauhistui hän syntein antexi saamisen myyskentelemistä.

W. 1517, tuli tämä Lutherus njn urhollisexi Jumalan erinomaisen woiman ja waikutuxen kautta, että hän rupeis julkisesti ja ilman pelvota, saarnami-salla, kirjoituxillai ja opetuxilla wastan seisomaan ja takaperin ajamaan Pavi-kunnan exytyxiä ja hapatuxia, njn muita, kuin erinomattain sitä kauhista-vaista syntein antexi saamisen myyskentelemistä, ja osotti Jumalan Sanan selkeillä perustuxilla, että ne olit kadottawaiset ja sielua murhavaiset ope-tuxet, ja näytti, ettei Pyhä Raamattu tiedä muusta syntein antexi saamisen ja autuaxi tulemisen muodosta, kuin totisesta ja oikiasta katumuxesta ja elävästä uskosta Jesuxen ansion päälle.

Lutherueta wastan asetti kyllä Pavin lahhokokunta itzensä kaikella warus-tuxella ja wainolla, uhkaisit myös, njn kuin se tapahtui Johan Hussin kanssa

¹⁾ Sana jaettu eri riville: ansait-sevansa, ruoskit-sit.

sata ajastaikaa ennen, hänen surmata. Mutta Jumalan käsi warjeli hänen ja wahvisti njn, että hän Evangeliumin opin edeswastamisessa oli seisovainen ja enänsi ja levitti sitä kuolemahan asti. Hän kuoli w. 1546.

Monikahdat maililmallisista Ruhtinoista ja usia paikkakunta Saxan maalla suostui tähän Lutheruxelta Pyhän Raamatun jälkeen selitettyyn Evangeliumin oppiin, ja ovat sekä ylimmäiset, että alemmaiset sen pitämisesä ja edeswastamisessa seisonet.

W. 1524, kuninkas Gustavus sen 1 sen aikana alkoi tämä Lutheruxen oppi Ruotzisa, ja neljää wuotta sen jälkeen eli w. 1528, saatti äsköin korkiasti mainittu Jumalainen Kuninkas Gustavus 1 nen tämän autuallisen opin Suomehen; joka sitte myöden on puntana pidetty, Jumala suokom mailman loppuhun asti.

Ensin Evangeliumin eli Lutheruxen opin tultua tähän maahan, njn yxi osa yhteisestä kansasta ei tahtonut peräti kaikista Pavin hapatuxista' luopua; sillä he olit Pavin pimeydesä ja exytyxisä kasvanet, ja ei taittu, semmenkän niijtä ikään tulleita, njn pian saatetta Evangeliumin walohon.

Mutta sitte ovat ne vähittäin tullet, Jumalan suomasta, toimellisten Evangeliumin opettajain vireyden ja tarkauden kautta, häirityxi, hämmentyxi ja juuritetuxi pois, ettei niijtä havaita, paitsi jos salaisesti, njn kuin epäillän, josakin taloisa, erinomattain kaukaisessa metzäkyläsä, kusa yxi sukukunta polvi polvelta on asunut, joku vähemmistä Pavin hapatuxista ja taikauksista, löytyis, jotka kuitenkin toivotan, Pappein toimellisella Jumalan Sanan ja autuuden järjestyksen opettamisella, saata hyljättäväxi ja pojes katomaan, semmenkin nuorempain tykönä, joita tarkemmin ja usiammasti on Rippi skouluisa ruvettu autuuden tiedosa harjoittamaan.

1 Leikkaus

Kirkoista ja Jumalainpalveluxista Lutheruxelta selitetyn Evangeliumillisen opin aikana.

Sitte kuin se siunattu aika meitjän maasamme alkoi, että Evangeliumin oppi karkotti pojes Pavin opin pimeyden, njn antoi se Jumalainen Kuningas Gustavus se 1. toimitta pojes ne ylönpaltiset ja Hjallis et Pavilaset kirkot, kappelit, Saarnahuonet ja Messukammiot, joita Pavin papit yllytyt yhteistä kansaa rakentamaan, ja uskotit ihmisiä siehen ajatukseen, epäluuloon ja exyttysksoon, että Jumala piti nijsä asuman, jos Jumalan palvelusta nijsä pidettiin taika ei, muutoin kuin joku harva kerta wuodesa; njn että se yxikermainen yhteinen kansa piti ne epäjumalinansa, ja wielä niijtten hajottuakin, pyhytit nijtten siankin ja kodiximen pijrityxillä, uhramisilla ja ristein pystytämiselä jonka kaltaisia epäjumalallisia Pavin aikaisten kirkokodiximein pyhittämistä on näihinkin aikoin wielä monikahdoisa paikoisa nähty ja havaittu.

Mutta ne muut tarpelliset kirkot antoi Kuningas seisoa ja olla entisel-länsä rakennuxen puolesta, waan antoi ne perata Pavilaisten taikauksesta ja kukisti Munkein ja Nunnein Luostarit nijsä pois: kaunisti ne myös Christi-tyille sopivaisella kaunistuxella säädyllistä Jumalan palvelusta nijsä pidettä.

Jos myös joku pitkämatkainen kulmakunta, josa oli 30, 40 eli 50 taloja, tarvitzi ja tahtoi rakenta itzellensä kappeliin, ja alammaisessa nöyrydesä sitä Kuninkan tykönä pyysit, njn ei sitä heiltä kielty, ei myös eri Pappia, jos he tahtoiti ja voit sen tarpeilisesti, ilman Pitäjän yhteisten Pappein otton wähentämätä, ylöspitä, ilman njn olit Pitäjän Papit welvolliset silloin ja tällöin pitämään Jumalan palvelusta heljän tykönänsä.

Mitä taas tule Jumalan palveluxen pitämisen muotoon Lutheruxen opin aikana tässä maasa, njn kieitin kohta sen alusa pois Pavilainen ja Latinan-kielinen Jumalan palvelus, ja säättin, että koko Jumalan palvelus sekä Saarnoisä että weisuisa, njn myös Rukouksia ja Messuisa piti toimit ttaman sillä kielellä, joka Seurakunnan kusakin Pitäjäsä, Pääkieli oli, että kaikki olisit taannet ymmärtä ja autuudensa tietoa oppia, Jumalan palveluxesa ja myös itzekin Rukouksilla ja Weisuilla ymmärrettävästi Jumalata kiittä ja kunnioitta.

Ja että näin säädyllisesti asetettu Jumalan palveluxem järjestys ja muoto piti yhtäläinen oleman koko Ruotzin Waltakunnassa, antoi Kuningas, kirjan painamisen kautta, käydä ulos yhteisen kirikö Lain, niijn myös kirko käsi kirjan kaikkiin Seurakuntijn, jota piti tarkasti seurattaman.

Kuninkas antoi myös Asetuxen kautta, ulos ankanan kiellon, ettei yxikän, ilman hyvää laillista esitettä saanut pitä itziäänsä pois Jumalan palveluxesta, ei myös Jumalan palveluxen eli kirkon menoin aikana oleskella ja kävellä ulkona kirkosta, eli myös, ilman vaativaista syytä juosta ulos ja sisälle kirkon menoin alla: jos joku näitä kieltoja vastan tekis, ja ei neuvoisin, ja edellä käynnetten waroitux askelittien jälkeen, parantanut, niijn se piti kirkkooikeudelta lanketettaman taikka jalkapuuuhun, taikka raha sakkoon, eli myös kirkon työhön, jonka kirkkooikeuden päätöxen, kirkon palveliain, askarus miesten, ja kuudennes miesten piti täytöxeen saattaman. Mutta suurempi uppiniskadsus piti mailmallisen oikeuden haltuun ja sakoittamiseen lykättämän.

2 Leikkaus

Mynämäen Pitäjän kirkoista ja Jumalan palveluxen eli kirkon menoin muodosta, sitte kuin Lutherusen oppi alkoi.

Mynämäen isoi ja wielä seisovainen kirkko on kyllä perustettu ja rakettu Pavin aikana, jo vuonna 1260, niijn kun 2:sa pykälesä sanottu on, mutta se tuli, kohta Lutheruxen opin tultua tähän maahan, peratuxi Pavin taikauksista, ja Luostari, jonka siasta w:elä merkejä näky, kukistetuxi, ja kirkko pyhitetuxi ja kaunistetuxi Evangeliumillista Jumalan palvelusta pidettä; joka kirkon menoin muoto on aina sitte, Kirko Lain ja käsi kirjan johdon jälkeen tarkasti pidetty.

Katto on aina tarpellisuden jälkeen uudesta paanutettu.

Kellokastari on, vanhain polvipolveita meijän tykömme tulletten tietosanomaan jälkeen yhdeltä wasasukuiselta Neitzyeltä Pavikunnan aikaan, muutamia, aikoja Kirkon rakentamisen jälkeen, kivistä kirkon läntiseen päätyyn kijnni kivistä rakettu, mutta jotakin soukemmaxi kuin itze kirkko. Kelloin sia oli pantu aivan matalalle, niijn ettei kellot paxuin kiviseinäin läpitse taannet kauwas kulua, waikka ne ovat kyllä isoit; Sentähden niijn

W. 1772 ylöttin tämä kellokastari, ja tentin sen wanhan kiviteon päälle uusi, wahva ja kaunis puuteko, ja nostettin kellot liki 3 kertaa ylömmäxi, kuin ne ennen olit, niijn että kellot kuuluvat nyt ympäri koko Pitäjän, ja wielä ulos Pitäjästäkin, silloin kuin ilma ei ole estenä.

Tämä kastarin rakennus toimitettin kirkon ja Pitäjän kulutuxella.

Täsä nyt edellä jutellusa Pitäjän isoisä eli Emäkirkkosa kävi ensimmäisinä aikoina koko tämän Pitäjän wäki kirkosa, ettei muita wähempiä kirkkoja eli kappeleita silloin wielä ollut Pitäjäsä; kuitenkin käwit Pitäjän Pappit pitkämatkaisilla kulmakunnilla saarnamasa kylisä, wanhain, lasten ja saamattomain tähden, silloin ja tällöin kuin Papeilla tilaa ja aikaa oli.

Sitte ruvettin, Lutheruksen opin tultua, usiampia ja wähempiä kirkkoja ja kappeleita Esiwallan luwlla, rakentelemaan laviolisa Seurakunnissa.

Täsä Pitäjäsä tehtin yxi kappeli kivistä Mietoisten kylän mäelle 3 wirstan paika Emäkirkosta, ei kauwas joki rannasta: joka cappeli on rakettu Wuonna 1643. Korkiasti wasasukuiselta Herralta Henrien Flemingilta; Heralta Lehtisisä etc.

Tämän kappelin ala antoi itzensä 80 siehen aikaan olevata taloja, ja on sijnä pidetty joka pyhäinen Jumalan palvelus; josa on myös eri kappalainen.

Toisexi, niijn rakettin Hietämäen kartanon Nummelle yxi kappeli puusta, puolen kolmatta wirstan paika isoista kirkosta.

Täsä Hietämäen kappelisa pidettiin waan joskus Jumalan palvelus wuodesa, wimeiseltä ainoasti Jacobin päivänä, jona sen mäellä myös markinat

pidettiin. Sitte se nähtin tarpettomaxi, siiliä ne kylät sen ympäristöllä, jotka sijnä kävit kirkon menoisa, taitavat huokiasti sekä Emäkirkkosa, että Mietoisten kappelisa käydä; suljettin sen tähden kokonansa. W. ja ei sitte enää ole sijnä Jumalan palvelusta pidetty. Otettin myös sen kello ja muu omaisuus Emäkirkkoon. Ja on se kappeli kokonansa rämsytynyt ja kukistunut.

3 Leikkaus

Mynämäen korpikunnan Jumalan palveluxen muodosta ja paikoista, Lutheruxen eli Evangeliumillisen opin aikana.

Mynämäen korpikunnaxi kutzutan ne kylät, jotka ovat kauvempana Emäkirkosta Pohjaa ja Itäpohjaa päin. Nämä kylät tekevät 50 taloja, jaettuina kanssa yhteen lukein.

Näittein kyläin oleskelemus järjestyksesä teke likimain niinkuin hevoisen kenkän muotoisen piirin eli salon; jonka ensimmäinen eli oikia kulma alka Laajoen kylästä, joka on Pohjan puolella, ja käy sitte ja kääntä itzensä Luoton, lännen, etelän ja kakoin läpitzte itää päin Kalelan kylään, joka on wasen kulma.

Emäkirkosta pisimmällä matkalla wähä yli kahden penikulma on Laajoen kylä: Kalelaan on puoli toista penikulmaa; mutta Wehmalaisija on wähä wailla wijsi wirstaa, joka korven kylistä on lähinnä Emä kirkkoa.

Äsköin mainituista korpikunnan kyläin hevoiskenkän muotoisista haaroista, kutzutan se oikian käden puolella pohjanpuoleinen haara, Laajoen eli Karjalan kulmaxi; ja wasemman eli itäkakoin puolinen haara, nimittäin Kalelan eli Wehmalaisten kulmaxi.

Näillä korpikunnan kulmakunnilla ei ollut Lutheruxen opin alusta isoin aikaan yhtän erinomaista Saarnahuonetta, waan he kävit Emäkirkkosa sekä Jumalan palveluxesa, etä Herran Ehtollisella, hautaisit myös Emäkirkon luonna kuolleitansa; paitzit sitä, että Papit silloin ja tällöin kävit heijän tykönänsä kylä Saarnoja pitämäsä; josa tilasa myös ne wanhat ja saamatomat ripitettin ja sait Herran Ehtollisen.

Mutta kappale toista Sataa ajastaikaa sitte, aloitit näitten korpikuntadn asuavaiset yhteisesti rakentamaan heillensä Saarnahuonetta, Suojoen kylän Nurmelle, tuolle puolen Suojoen siltaa.

Tästä hankio rakennuxesta on wanhain suullinen tietosanoma polvipolvelta meijän tiedoxemme samoillut; joka on tämmöinen.

Ainehet olit tuodut mainitulle Suojoen Nurmelle sille kodiximelle eli paikalle, johon Saarnahuone piti istutettaman, ja ruvettiin myös hakkamaan ylös seinä. Mutta mitä tapahtui? Kaikki mitä ikänä päivällä rakettin, se kukistettin yöllä sen jälkeen, niin ettei tietty syypäättä; sentähden nousi niinä epäuskoisina aikoina ylös luulohuuto, ettei martaus kapet eli menninkäiset saltinet sille paikalle Saarnahuonetta rakennetta; jonka tähden he häiritzit sen työn, yökukistamisella. NB. Mutta paremmin ajattelevaiset ja ymmärtäväiset sait tarkemman kyselemisen kautta tietä, että tämä kukistaminen oli toimitettu luonnollisesti eläviltä ihmisiltä, jotka olit vastaan Saarnahuonon rakennusta Suojoelle, waan tahdoit likemmälle itziänsä.

Suojoen kylä olis kyllä ollut likimain keskipalkalla korpikuntaa, kuitenkin, ettei he ollet toimittanet heillensä Esimiesten suostumista, waan että

NB. Oikiat Christityt, jotka Jumalan Sanasa ja sen ymmärryksesä harjantuntet ovat, ei usko Martaus Kapeita eli kuun kapeita: ne ovat pakanain piimeyden ja taikaus aavistusten aikana haalitut; waikka ei niittä olekkan.

Menninkäisixi kutzuit pakanat ja wielä pavillaisetkin kuolleitten henket eli sielut, joitten he luulit wisseinä öinä ottavan ruumiinsa ja tulevan ylös ja jotakin outoa täällä tekevän; sillä ei he ymmärrä, että kuolleen henki eli sielu ei tule ylös sieltä, johon he kuolemasa päädyit: ruumis myös pysy mulasa yhteiseen ruumisten nousemiseen asti.

heillä oli ehdonvalta rakentaa Saarnahuonetta taikka ei, eli kuhun kylään hyvänsä, ehkä usiampaan kylään, niin kuin kulmakunnan Saarnojakin usiammassa kylässä vuorottaiin pidettiin, niin Karjalaiset, jotka olit sienen aikaan waralliset eroilit itsensä pois sijttä Suojoen Nurmelle hankitun yhteisen Saarnahuonon rakennuksesta, ja rakensit myös omiin luvin erinäisen kylä Saarnahuonon Karjalan kylää läsnä olevalle nummelle, joka Karjalan kylä on tämän Pitäjän äärimmäinen kylä Laitilan Pitäjän rajalla.

Koska sitte Papin vuoro tuli Karjalan kylässä kyllä Saarnaa pitää, niin tapahtui se tässä valmistetussa Saarnahuomesa; sillä siinä oli kewiampi Papille Saarnata ja Sanan kuulloille wipampi istua, kuin asuin huonesä. Ja ettei ne muut kylät toimittanet kukin iitzellensä Saarnahuonetta kyläänsä, niin sovitit Papit nijtten kyläin, ennen kuinkin omisa asuin huoneisa harjoitetun Saarna vuoron, pidettä Karjalan kylän Saarnahuonesä, että se siinä taittin paremmalla soveliaisudella toimitetta; kuitenkin pidit papit yösiaa ja kawit ruadla nijsä kyliä, joisa vuoro oli, paizti jos joku toi Papille ruan Karjalaan.

Tästä mainitun Jumalan palveluxen pitämisestä yllyit korpikunnan pohjanpuoleiset kylät Karjalan kylän S aarnahuonetta sukoistelemaan ja korjajilemaan.

Tämän eriseuraisen ja wallattoman, aiwoitun Saarnahuoneen, paikan sijrtämisen tähden korpikunnan keskikylästä Suojelta, äärimmäiseen pohjan puoliseen kylään Karjakaan, suuttui, matkan sopimattomuden suhten etelän ja itäkakoin puolinen eli Wehmalaisten kulma, ja seisahti tämän erän Saarnahuonon rakentamisesta; ja pyysit, sait myös wapauden Saarnavuoroa pitää, nijnikuin ennenkin, heijän omisa asuinhuoneinansa, joka emmitten tapahtui Wehmalaisten kylässä, aika ajalta aina siehen asti, kuin he Jumalan Isällisen Edekatzomisen wetämisestä rupeisit pyytämään ja sait Esimiesten toimituksesta Korkiaisti kunniotettavan Herran Pispän ja Consistoriumin Luvan rakenta Wehmalaisten kankarelle, joka Huhtamæxi kutzutan, itzellenisä jalon ja julkisen huonon Jumalan palveluxen pitämisexi; joka sitte kuningallisen Majestetiin armollisesta Suostumisesta ja käskystä tuli laillisesti, säädylisixi kirkoxi wihityxi.

4 Leikkaus

Kehoitusssy, misitä tilasta Betheliin kirkon rakentaminen Wehmalaisijn on tullut toimitetuxi.

Aina sijttä asti kuin Karjalaiset hyljäisit sen Suojelle aloitetun sovelian Saarnahuonon paikan, ja walitzit mielivaltaise ti Karjalan nummen Saarnahuonensa kodiximexi, seisahti Wehmalaisten puoleinen kulma kyllä Saarnahuonetta rakentamasta Suojoen kylään, mutta ei kuitenkan suuttunut mielesänsä, waan odotit kuinka he olisit saanet heillensä Saarna- eli kirkkohuonon soveliaaseen paikkaan.

Sitte kuin karjalaiset olit häirinnet, nijnikuin sanottu on Saarnahuonon rakennuxen Suojella, annoit myös Karjalan kulman asuwait, huomamantansa, tilan Bethelin kirkon aloittamiseen Wehmalaisijn; Waikka ei se kuitenkan tapahtunut ilman Jumalan Edekatzomisen johdatusta, ehkei he sitä ymmärtänet, heille itze henkellisexi eduxi ja onnexi: Joka tilan anto kävi seuravaiseila muotona.

Sen jälkeen kuin Karjalaiset olit mielivaltaisesti istuttanet Saarnahuonon Karjalan nummelle, ja saanet ne lähikylät myös suostumaan siellä heidän kanssansa wuoroansa pitätämään, niin rupeisit he vähittäin omistelemaan itzellensä ja Saarnahuonellensa Kirkon oikeutta: kaikkein muitten asiain seasa, rupeisit he hautamaan ruumitansa Karjalan Saarnahuonon wiikimättömään multaan; jonka tähden Henkellinen Herra Pispa wainaja Gezelius, Pispän käräjäsä Wuonna 1692, s. 11 p. Syyskuusa, § 18 heitä nuhdellen kysyi: Kuinka se on tullut, että he hautawat ruumitansa Karjalaan, joka

ei vielä ole wihitty kappeli, ja sanottin nyt, että he herr Provasti vainajan Gustanderin luvalla »en tehnet ovat, kuitenkin että he enimmäen osan ruu-niltansa wiewät Emäkirkkoon: säättin sijs, että he sen wapauden edestä saada haudata ruumitansa sinne, antawat Emäkirkkoon neljää hopia äyriä multarahaa ruumilta, Kuninkallisen Majestetin asetuxen jälkeen s. 10 p. Syys-kuusa w. 1690.

Tätä wapautta lunastaxensa ja alati nautitaxensa, nimittäin saada hau-data Kuoleitansa Karjalaan, maxoit he Karjalaan haudattuinn kuolleittensa edestä Emäkirkkoon määrätyn rahan, joka ruumilta aina kaksi kymmentä ajastakaa, juuri sienen asti, kuin se isoi Wenäjän walta vuonna 1713 alkoi, niijn kuin Emäkirkkon lasku kirjat sen osottawat.

Tällä isoilla Wenäjän wallan ajalla, joka ulottui kahdeksan ajastakaak, olit, niijn kuin kaikki muut asiats, niijn myös kirkkoiin toimet ja peräänkatzo-miset, sekaseuraisesa tilasa. Tällä ajalla alkoi Karjalan kulma wäärin käyt-tämään heijän hautaus wapauttansa Karjalaan, niijn ettei he, ennen maini-tun Kuninkallisen Asetuxen jälken, enä maxanet sitä Emä kirkolle sääty-mä multa rahaa, jota itzevaltaista wäärin käyttämistä ei he wieläkän tahdo hyljätä, eikä kuninkallista Asetusta totella.

Mutta sitte kuin xyi mielivaltaisuus on saanut juurtua, niijn synnättä se kohta usiampia mielivaltoja, joitten ulosjuurittamisen mielivaltaiset heijän ymmärtämättömydesänsä huutawat wäärydexi; sillä hyvän järjestyxen he pitäväts muukalaisena asiana ja tapana, Koska nyt Karjalain korpikunta sen isoin Wenäjän wallan alla olit tottunet wäärin käyttämään wapaout-sansa haiutamisesa Karjalaan, sijnä, ettei he sitä Emäkirkkohon määrät-tyä multarahaa Karjalaan haudattuinn kuolleittensa edestä huolineet maxaa, unhohtiain sen ennen mainitun Kuniinkallisen Asetuxen, vuonna kuin kir-joitettin 1690, niijn rupeisit he xykertaisesa ajattellemattomudesansa, waikka ei heijän Saarnahuonensa ollut kirkoksi wihitty, omistelemaan sille, lailli-sesti wihityn kirkon etuisutta ja oiikeuxia: kaikkein muitten kirkon etusut-ten omistelemisen seasa, tahdoit he olla waltiat Pitäjän yhteisten Pappein ylitze, ja tahdoit että heijän Saarnahuonesansa piti kirkkon menoja pidettämän, jos ei aina joka Pyhä kuitenkin joka toinen Pyhä, ei ajatellen sitä, että heijän kulmansa teke tuskin kahdenkymmenen osan Pappein ottoa ja ylös pidantota, jonka tähden ei Papit saa yhden kulman kanssa alinomaa aska-roitetut olla.

Ja koska ei opettajat kerinnet heijän pyyntöänsä noudattamaan; sillä heijän piti myös niijtä muita Pitäjän osia ja kulmia oppiman, jotka heille pää ylöspidannon annoit ja tarvitzit opetusta niijn hyvin kuin Karjalaiset-kin; niijn panit Karjalan kulman asuwait kewiä mielisiä kannekirjoja Consistoriumiijn Pappein ylitze, yhden sienen aikaan täsä Pitäjäsä asunen sem-moisisa kanteisa kuuluisasti harjatunen miehen Johan Pryssin kirjoituxen kautta; jotka kannekirjat, että ne olit ylönnkatzella sulmwait opettaita wastan, tulit Pappein kautta wedetyxi maankäräjän tutkinnon ale; josa ne löyttin mitättömäxi ja raukeisit turhaan ja kanteliats tulit nuhten ale, olisit myös tullet tuntuwaiseen sakkoon, jos ei he olisi saanet lykätä syytä kirjoit-tajansp. päälle, jonka kirjoittajan kanssa ei Papit tahtonet laviammalla käre-jän käymisellä itziänsä tahmia.

Tästä heijän nurjudensa julki tulemisesta yllyit Karjalan kulman asuja-met pyytämään heillensä eri Pappia.

Tämän asian perustusta, ja kuinka ulottuwaisen oton ja ylöspidannon he eripapillensa olisit tainnet anta, kuulustelemaan lähetti Korkiasti Kunniolin tettawa Consistoriumi Ulkopitäjän KirkkoHerran Herr Laihianderin Säky-lästä. Sijnä äsköin mainitusa Herr Kirkko Herralla Laihianderilla pide-tyssä kirkonkokouksen kuulustemisesa, saatin selkiiästi tietä ja nähä, että heijän luvattu ottonsa Eri Papin ylöspitämisexi oli niijn keho ja peräti wähä, ettei Esimiehet tainnet sillä uutta Papin tilaa säätä; sillä Esimiehet ymmär-

sit että Papin olis sillä saalilla pitänyt kärsimän nälkää ja käydä hakemasa almuu Sanankuuliointensa tykönä, ja tullut ylönkatzotuxi.

Ja njn jäi tämän korpikunnain opettaminen, njn nyt kuin ennenkin, yhteisten Seurakunnan opettajain mahdollisimman murhen pidon ala.

Näistä kaikista ovat tarkan hakemisen kautta löytyt kirjalliset tiedot käsillä.

Tämän jälkeen oli Karjalan kulma näisä asioisa jotakin njn kuin wai-kuurosa yli kolmen kymmenen ajastajan paikan; jolla wälillä Papit, njn kuin muitakin kulmakuntia, njn myös molempia korpikuntia mahdollisuuden perästä opetit, sekä Christillisyyden tiedosa, että myös Jumalsten awuin harjoituxesa; mutta ettei Papit kerinnet molemmisa näitten korpikuntain puolisa njn usein pitämään Jumalan palvelusta kuin olis tarvittu, ja opettajat hawaitzit, että korpikunman asuwaitet kävit harvoin isoisa kirkosa, pitkän matkan tähden, yxi osa ei enä woinutkan, ja Papit sait harvoin heitä puhutella, neuvoa ja ojenta; njn ymmärrettin, että melkiä osa korven asujamista pyysit heikomadsesa ja kehnosa Christillisyyden tiedosa, monikahtain tykönä löyttin myös tavat oin ja wiallinen elämäkerta.

Tämän ylitze oli opetuswirka murheisansa, ja ajatteli keskustellen, kuinka koko Mynämäen korpikunnan asuwaitet taittaisn saatetta parhaimmin autuudestansa waaria pitämään: ja löyttiin kohtullisexi, soveliaxi ja parhaxi neuvoxi, että koko korpikunnalle yhteinen Jumalan palvelus ruvetaisin toimittaamaan, molempain korvenkullmaiin keskivälilylisä pidettäväxi, johon molempain kulmain asujat, ilman erinomaista työläisyyttä taitavat kokoon tulla usiammasti kuulemaan ja oppimaan Jumalan Sanaa: josa myös opettailla on parempi heitä yhdesä kuulustella, njn myös yxikertaisten ja selkiään kysymysten ja vastausten kautta saatta parempaan waloon ja ajatuxeen, semmenkiin mitä nuorukaisijn ja kasvaisijn tule, jotka wielä herkemvät ja taipunemat ovat autuuden Sanan waikutuxijn. Mutta ettei Karjalaiset tahtonet mieluisesti suostua tähän toimituxeen, tuli opetus wirka waadituxi pyytämään korkiasti kunnioitettavalta Herralta Piispalta ja Consistoriumilta Esivallallista kirkon kokousta; joka myös tapahtui s. 25 p. Tam-mikuusa w. 1767. Ja oli täsä Esivallallisesa kirkonkokouxsesa korkiasti wapa-sukuisen Herran MaanHerrain puolesta täysiwaltaisnai, wapasukuinen öf-wersti Luutnanti ja Riddaritten Frid. von Wallvijk, ja korkiasti kunnioitettavan Consistoriumin puolesta Laitilan Provasti Her Nils Heden.

Täsä kirkon kokouxsesa löyttin, että enin osa korpikunnasta tahtoi yhteistä Jumalan palvelusta pidettäväxi keskipaikoilla, waikka Karjalaiset sitä nurexuit; ja lupaisit otta eripapin, jonka Provasti lupais heille toimitta, jos he tahtovat ulottuwaiten sisälle tulon eli ylöspidannon anta. Jonka tähden s. 8 p. seurawaisesa helmekuusa pidettin Karjalasa kokous, ja tahdottin tietä, kuinka paljo he eripapillensa tahdoisit anta? Mutta Karjalan kulma wastais nyt, ettei he tahdo, eikä taida enämpätä antaa, kuin ennenkän, waan tahtovat, että Apulainen pitä korvenkulmalla asuman.

Tämän jälkeen, njn korkiastikunnioitettavan Herran Piispan ja Consistoriumin päätös tuli ulos s. 13 p. Huhtik. w. 1768, Että yhteinen molempain korvenkulmain Jumalan palvelus pitä tästälähin joka toinen eli kolmas Sunnuntai pidettämän korpikunnain keskiväli kylisä.

Mutta ei ottanut Suojoen kylä tätä yhteistä Jumalan palveluxen pitämistä wasta; sentähden pidettin se parin ajastajan paikka Karpisten kyläsä.

Mutta Karjalaiset rupeisit taas nurisemaan, ja sanoit, njn kuin tosikin oli, että aisuinhuonet ovat njn vähäiset, ettei kaikki kirkko wäki mahdu nijhin, waan täyty ovein edesä ja akkunain alla Jumalan palveluxen aikana, suuren osan puolesta, oleskella, joisa ilma ja muut kolinat häiritzewät Jumalan Sanan selkiän kuulemisen: Karpisten kylä, josa waan on 2 taloja, rupeis myös suuttumaan, njn usein puhdistamaan huoneitansa.

Tain syyn tähden pidettiin silloin ja tällöin ystävällinen neuvottelemisen, jos jonkun kaltainen Saarnahuone taittaisn toimitetta näitten kyläin mälle tätä yhteistä Jumalan palvelusta pidettä. Täsä neuvottelemisessa wastais Suojoen kyläkunta ja Karpinen, ettei heijän lähitiluxillansa ollut semmoista joutilasta paikkaa, jonka he olisit tainnet senkaltaisen Jumalan huomen kodiximexi jättää: Rakenta sitä taas kauvas kylästä, olas ollut Papille sopima-toin ja tyläs, nijn ettei hän, pitkän matkan kuljettuaansa ja tultuansa sen kaukana kylästä olevan Saarnahuoneen tykö, olisi saanut tilaa, talvella lämmitelläxensä, ja suvella puhdista vaatteitansa sijtä, kehnolla tiellä tarttunesta savesta, eli metzän ryvetyxestä: mulla kirkkowäellä olis ollut yhdenkaltaisen kurjus, semmenkin lapsilla ja ikään tulleilla wanhoilla,

Wihdoin sait Wehmalaisten Kullman miehet erinomaisen halun ja wai-kutuxen saattaxensa ja toimittaxensa tätä ustiasti mainittua suuresti tarpeellista ja hyödyllistä Kirkkohuonetta, soveliaan tilaan; ja ettei muisa wälikylisä sienen soveliasta paikka tavoitettu, nijn seisahdettiin, neuvoitellen Provastin kanssa, siihen päätöxeen, että se Wehmalaisten kylä pohjan puoleiseli Nummelle, joka Huhtamäxexi kutzutan, istutta taitan: sillä tämä paikka on iloinen ja kaunis kirkon paikka ja kodixin, ei lännä, ei myös kaukana kylästä; ja mahdollisuuden jälkeen liki keskivälisä korpikuntaa, sitte kuin ei ne muut kylät tainnet tilaa anta.

Tämän ylistettävän aikoimisen ylitze oli Provasti suuresti iloinen koko korpikunnan sekä nyt eläväisten, että tästä lähin tulevaisten asujanten hyödytyn ja autuuden murhen pidon tähden: Provasti kiitti myös heijän mieluisuttansa, toivottaden heille siunausta Jumalalta, joka heitä oli senkaltaiseen Jumaliseen aikoimisehen kehoittanut ja mielen antanut.

Kohta äsköin mainitun toimipäätöxen perästä, laitti Provasti tähän aivoittuun rakennuxeen korkiasti kuninioitettavan Consistoriumin, Lupakirjan s. 1 p. malisk. 1769.

Nijn pian sijs kuin lupakirja tänne tuli, rupeis Wehmalaisten puoleinen korpikunta kuljettamaan tarpeellisia hirsjiä ja aineita tälle Huhtamäelle, rakensit kirkkohuonen ja toimitit sen kaltaiseen tilahan, että sinä suvena taittin sijnä ilolla yhteistä korpikunnan kirkon palvelusta pidettä.

5 Leikkaus

Bethelin kirkon eli Wehmaiaisten kappelin wihkimisestä kuninkallisen Majestetin armollisimman suostumisen, Luvan ja Käskyn wimasta.

Koska nyt, edellä mainitulla muodolla, Wehmalaisten kylän Huhtamäelle, ei kauvas kylästä Pohjaa päin, oli yxi julkinen ja kirkkoxi juuri sovelias Saarnahuone rakettu, ennen nimitetyn kulmakunnan ylistettävällä toimella ja omalla kulutuxella, ja täsä soveliasa Saarnahuonesä, korpikunnan yhteistä Jumalan palvelusta, ei nijn kuin wihitysä kirkosa, waan nijn kuin Saarnahuonesä sallitan, oli jo kahden ajastajan paikka, toimitettu, rupeisit tämän kulmakunnan asuvaiset kaipaamaan sen kaltaisia kirkko seremonioita; nijn myös ruumisten hautamista tähän soveliaahan kodiximeen; jonka muotoiset toimituxet ei ollet luvalliset nijn kauvan, kuin sekä huone, että hautausmaa olit ilman laillista wihkimystä: jonka tähden ymmärsit he sen parhaxi neuvoxi, että he ystävällisesä nöyrydesä juttelit kaipauxensa Provastille, ja pyysit ahkerasti ja wielä rukouskirjan kautakin, että Provasti, joka oli heille heijän halullisen anomisensa päälle, toimittanut Esimiesten Consistoriumista suostumisen ja luvan saadaxensa rakenta tätä Saarnahuonetta, olis wielä nijn rakas ja halullinen, ja toimitais myös tälle Saarnahuonelle Esiwallallisen wihkimisen, että tämä tulis säädylisexi kappeliikirkoxi; ja että täsä nijnkuin muisakiin wihityisiä kirkkoisa, suotuisia kirkonmenoja pidettä; ja myös ruumita Christillisesti wihittyyn multahan, ja tämän onnellisesti osatun, mainitun

wihkimys siunauxen kautta, pyhitetyn kodiximen povehen ja otollisehen lepo kammiohon laskea.

Tämän anotun asian löysi sijs Provasti, ei ainoastansa kohtullisexi, mutta myös hyödyllisexi ja suuresti tarpellisexi koko korpiikunnalle sekä yhteisesti kaikille molempain korpiikunnan asuvalisille, että erinomattain wanhoille, jotka Jumalan Sanaa kuulla halajavat, niijn myös nuoremille lapsille, joita jo kohta lapsudesta tarvitän totutetta Jumalan Sanaa kuulemaan ja rakastamaan, he kohta lapsudesta oppisit mailman säädyttömästä rakkaudesta omasta wisaudesta ja mielivallasta itziänsä erinänsä pitämään ja siviää ja kunniallista seuraa noudattamaan harjoitetuxi tulisit. Se olis myös köyhemmille huokiampi, koska he vähemmällä kulutuxella saisit kuolleitansa lähimmäiseen säädyllisesti whittyyn multaän haudata, ja kirkkoon tullesansa myös sijtä kuolevaisuttansa ajatella.

Jonka tähden Provasti kohta vuonna 1771 keväillä tämän tarpellisuden korkiasti kunnioitettavalle Consistoriumille kirjoituxen kautta tietä antoi, nöyryällä anomisella että Herra Pispa ja Consistoriumi alimmaisella kirjoituxella tämän asian hänen kuninkallisen Majestetinsä lempiäisinipäin silmäin eteen ja armollisimman koetuxen ala. lähetäis.

Jota pyytämistä Consistoriumi ei wijvytellyt toimituxeen saatta, waan antoi tämän asian alammaisem kirjoituxen kautta s. 8 p. seuravaisesa Touko-kuusa, kuninkallisen Majestetin Armollisimman ja lempiäisimmän korkian suosion haltuun.

Hänen kuninkallinen Majestetinsä katzoi tämän asian puoleen kuninkallisella Lemmellä ja piti sen alammaisudesa tehdyn anomisen hyvänä ja Christillisyyden edes auttamisexi tarpellisna.

Jonka päälle hänen kuninkallinen Majestetinsä s. 28 p. Elokuusa mainittuna w. 1771 antoi Armosa Herralle Pispalle ja Consistoriumille kuninkallisen wastauxen, Suostumisen ja Luvan, niijn myös Asettamisen, että se Wehmalaisten kyläsä yhteisexi Mynämäen korpiikuninan kirkon menoin pitämisexi rakettu Saarnahuone pitä säädyllisexi kappelixi whittämän, ja myös sen ympärillä olevan piiritetyn kodiximen multa, ruumisten hautamisexi wihkimisellä pyhitettämän ja ulkona piirityxestä olevasta mullasta senkaltaiseen pyhään toimituxeen eroitettaman. Mutta hautamista kirkkoon ja kirkon Porstuoihin ei ole hänen kuninkallinen Majestetinsä myöden antanut.

Tämän Armollisen kuninkallisen käskyn ja Asettamisen saatuansa, niijn Herra Pispa ja henkellinen Consistoriumi teki sen Seurakunnan Provastille ja Papeille kohta s. 1. p. Syyskuusa, aina sinä yhtenä vuonna 1771 kirjoituxen kautta tiettäväxi: asetti myös henkellinen Consistoriumi Provastin täysi waltiaxi Pisan siasa ja puolesta tätä armoisa suostuttua wihkimistä, kuninkallisen Kirkko Lain 27 Luvun jälkeen toimittaman; johon Provastin piti myös muutamia muita Pappismiehiiä kansoillisexensa ottaman.

Tämän kappelin wihkimisen muoto ja juhlallisuus.

Ensisti annettin julkisen kuutuxen kautta tietä kaikisa Mynäen kirkoisia ennen Mikelin päivää w. 1771, että Wehmalaisten kyläsä rakettu Jumalan palvelushuonen wihkiminen laillisexi kappelixi, oli tapahtuva, Jumalan Suomasta, sinä 6 na päivänä seuravaisesa Lokak'uusa, joka oli se 19 nes Sunnuntai Pyhään Kolminaisuuden Sunnuntain jälkeen.

Mainitun kirkowihkimys JuhlaAamulla tulit wihmisen toimittajat ylös tähän kirkohuoneeseen, nimittäin Pisan puolesta Kihlakunnan Provasti, tämän Pitäjän kirkoherra Magister Andr. Lizelius, vice Pastor ja Kappalainen Mietoisisa Magister Petter Sonck, Kirko Herran wiran Edesseisoja Nousiaisisa Mag. Andr. Ahrenius Mynämäen Emäkirkon Kappalainen Herr Mich. Lundelin ja Mynämäen Pitäjän Apulainen Herr Andr. Forselius.

Jotka kohta samoisit Sakaristiä warten walmistetuun pohjanpuolella olevaan kammiohon, ja siellä puutettin jokainen messu waatteisiin ja Papilliseen kaunistuxeen.

Tällä välillä kokoontui Seurakunta suuresa paljoudesa sekä omasta että muista täsä ympäristöllä olevista Pitäistä, niijn herraswäestä kuin yhteisestä kansastakin tätä pyhää toimitusta juhallisesti wietttämään.

Sitte kuin Seurakunta oli tullut sisälle niijn paljon kuin mahtui, aljettin wirsi Suomalaisesta Wirsi kirjasta N:o 74. Ain weisatkam HERra 11', meidän—

Tämän wirren weisun alla läixit Papit kaunistuxesamsa ulos Pyhästä kammioista eli Sakarististä ja menit kaxittain Provastin edellä Kuoriin, johon tultuansa, Provasti astui kohta ylös Altari pöydän eteen, mutta ne toiset Papit seisahdit Altairin wiereen kaxi kummallekin puolelle.

Koska wirsi, Ain weisatkam HERra 11'—oli loppunut, käänsi Provisti hänensä Seurakunnan puolehen ja siunauxen perästä huusi nämät Sanat: Pyhä, Pyhä, Pyhä HERra Zebaoth: täynnä ovat Taivat ja maa sinun kunniatas: täytä myös nyt Sinun Pyhällä kunniallas ja Herraudellas tämä Sinun huones, ja kaikkein Christin uskovaisten sydämmet, Sinun Pyhän Nimes tähden.

Sitte annettin tietä wihkimisen toimitus ja luettin ylös lupa kirjoituxet tämän Jumalan huonen wihkimiseen, ja Provasti piti seurawaisen wihkimyspuhen:

Rakastetut HERrasa ja JESuxen CHRistuxen kallilla werellä kallisti ostetut Sielut:

Kuulkamme waarin ottamisella ja halullisilla sydämmen taipumisella näitä HERran sen Suuren Jumalan Sanoja, jotka me luemme 2 Mos. kirj. 20 luvusa, versysä 24. näin: Mihinkä paikkaan ikänänsä minä säädän minun nimeni muiston, sinne minä tulen sinun tygös ja siunan sinua.

Tätä Pyhän Raamatun paikkaa oikein ymmärtäxemme, tahdomma me (1) otta waarin tämän Historiallisesta sisällä pidosta.

Sitte kuin HERra Sinain wuorella kokouxen päivänä tulen keskeltä oli, kuultavalla äänellä Israelin kansalle, itze kuuluttanut hänen lakinsa, ne kymmenen käskyä, niijn kaikki kansa liikutettu pitkäisen jylinästä, tulen leimauxesta, Basunan äänestä ja wuoren suitzumisesta, pakeni taamma ja pyysit Mosesta Wälimiehensä, sanoden: puhu sinä meidän kanssamme ja älkän Jumala meidän kanssamme puhuko ettem me kuolisi.' Jonka pyytämisen päälle Moses heitä lohdutta, ja meni siitte sen pimeyden tygö, josa Jumala asui. Sen jälkeen sai Moses käskyn HERralta muistutta kansalle, kuinka he olit nähnet Jumalan puhunen Taivasta heijän kanssansa, ja waroittaa, ettei he itzellensä yhtän epäjumata tekisi, waan Moses sai käskyn tehdä Altarin maasta, tehdäxensä kaikellaista uhria Jumalalle sen päällä.

Tämän Altarin niijn Jumala nyt pyhitti ja heille Jumalan palveluxen toimittamiseen wihkei, näillä sanoilla: Mihinkä paikkaan ikänänsä Minä säädän minun Nimeni muiston, sinne Minä tulen sinun tygös ja siunan sinua.

Niijn me tahdomma sijs (2) lyhykäisesti katzella näitten Jumalan Sanain ymmärrystä ja tarkoitusta.

Yhteisesti niijn puhu Jumala täsä Hänen Nimensä muistosta ja paikan säätämisestä Hänen Nimensä muistohon, lupaa myös siinä paikasa palvelioitansa lähestyä ja siunata heitä.

Jumalan Nimen kanssa täsä, niijnkuin muallakin ymmärretän sekä Jumala itze Hänen Jumalallisten omaisuttensa kanssa, että myös Jumalan Sana ja sjnä ilmoitettu Jumalan tahto meijän autuudestamme ja autuaxi tulemisen muodosta.

Jumalan Nimen muiston säätämisen kanssa ymmärretän se armollinen, tarpellinen ja werratoin Jumalan Asetus, kuin on Jumalan Sanain julistus ja

saarnaminen, niin myös opetus meidän autuudestamme ja autuuden järjestyksestä, ja Jumalan vilpittömästä palveluksesta.

Paikan kanssa annetan tietä ne yhteiset kokous paikat, jotka Jumala on eroitta ja pyhittä antanut Jumalan palveluksen yhteiseen toimittamiseen: jonka kaltainen myös tämä Altari maasta eli multa Altari oli, jonka Jumala Sinain vuoren paltalla korvesa käski raketta ja nyt itze wihkei, ja teki sen multa Altarin halvan muodon kunnioitettavaksi.

Sen kautta, että Jumala lupaa lähestyä Hänen Nimensä muiston paikkaa ja Pintaa siunauxensa, ymmärretän Jumalan Sanan elävä voima, joka Sanaan istutettu on, ja Pyhän Henken vaikutus; sillä Pyhä Henki, joka Sanan kanssa aina yhdistetty on, Uikutta Sanan kautta sieluja ja walmista halulliseen Jumalan palvelukseen ja siunausta vastaan ottamaan.

Tästä Pyhän Raamatun paikasta wuota meille se opetus, että meidän tule pitää ne paikat pyhänä, korkiasa arvosa ja kunniasa, joihin Jumala on säättänyt Hänen Nimensä muiston, ja että me pidämme Jumalan palveluxen nijsä paikoisa suurella halulla ja sydämmen hartaudella, ja annamme Jumalan Pyhän Sanan johdatta meitä ja waikutta meisä yxivakaisen etzimisen sen perään, että Jumala tulis meidän tykömme, että me häneltä sekä ajallisesti että ijankaikkisesti siunatuksi tulisimme. Mutta sitä wastaan wuota tästä Pyhän Raamatun paikasta myös se wilpitöin ja ankara muistutus, että kaikki kuin jotakin Jumalalta Hänen Nimensä kunniaxi säättää paikkaa halpana pitävät, ylönkatzovat ja parjavat ja sen holhousta ja oppimista kyylyvät, eli myös vastaan seisomisella estettä ja hävittä eli myös häiritsemisellä ja sekäseuraisuden kehoituxella halvaxi tehdä kokevat; ne kaikki estävät Jumalan armotulemisen heidän tykönsä, ja Jumalan Siunauxen heidän tyköänsä karkottiaivat pojes, ja sitä vastaan kirouxen päällensä tuottavat ja syvältä sienen itzensä wajottavat: jonka kaltaisen nurjan käytöksen ylitze Jumala walltta Prophetan Hosean 7: luvusi, versysä 13. näin: Woi heitä, että he minusta luopunet ovat! niin myös mainitun Prophetan 9. luvusa v. 12. Woi myös heitä, koska Minä heistä luovun! Ja itze Wapahtaja Psal: 109: v. 17. Ja hän tahdoi kirousta, sen myös pitää hänelle tuleman: ei hän tahtonut siunausta, sen pitää myös hänestä kauwas erkaneman.

Sen jälkeen luit ne muut, tähän kirkon wihkimiseen kansoillisixi kutzutt Papit Bibliasta, kukin yhden tähän kirkon wihkimiseen sovitetun Pyhän Raamatun paikan.

Sitte sovitti Provasti wihkimys puhensa erinomattain tämän Pyhän Rakennuxen päälle, sanoden:

Mitä nyt tule, Rackat ystävät, tähän Jumalan Edeskatzomisesta valmistettuun Jumalan huoneseen, jonka wihkimistä toimittamaan,- ja sen piiritettyä kodixinta, yhteisestä manteresta, Jumalan palveluxen paikaxi pyhiin toimituxijn ja ruumisten Christilliseen hautamiseen, pyhittämisellä eroittamaan, me nyt HERran Nimeen, korkian Esiwallain armollisen lupakirjan woimasta ja asianomaisten korkiasti kunnioitettavain Esimiesten Pispan ja Consistoriumin käskystä olemma tähän ylös tullet: niin sopii äsköin luettu Pyhän Raamatun Paikka, joka meidän Textimme on, aivan hyvin myös tähän kirkon paikkaan:

Mihinkä paikkaan ikänänsä Minä säädän Minun Nimeni muiston; sinne Minä tulen sinun tygös, ja siunaan sinua.

Tainkaitaisesta Jumalan säätämisestä wakuutta meitä ensisti se, että, waikka tämän HERran Huonen rakennuxen hankitseminen ja aikomus on, monen kaltaisten nurjain estetten kautta, kauvan alkaa tullut wijvytetyxi, niin ei ole kuitenkan Kaikkiwallan katzomus saltinut-sitä kokonansa estettä ja tyhjäksi tehdä: Sitte toisexi, niin on usiampi paikka tämän Pyhän Rakennuxen kodiximexi ollut ehdolla; mutta Ylimmäisen katzomus ei ole

muuta Paikkoja, waan tämän walinnut ja määrännyt, säätäxensä tähän hänen Nimensä muiston; sillä niñ pian kuin tämä paikka tuli ehdolle, niñ taipui estämätöin yhteinen suostumus tähän, niñ mieluisesti, että tämä Pyhä Rakennus ilman wähintäkän estettä ja ilman yhdenkän tapaturmaista wahinkoitemusta tuli Laillisesti toimeen saatetuxi, ja Jumalalta, hänen palveliansa Esiwallan kautta, säätyxi Jumalan nimen muistopaikaxi. Jonka tähden me mahdamme halullisesti, sydämmellisellä Sen Suuren Taivan Jumalan kunnioittamisella, sanoa: Pyhä, Pyhä, Pyhä HERRa Zebaoth, täynnä owat Taivat ja Maa Sinun kunnias: täytä myös nyt Sinun Pyhällä kunniallas tämä Sinun huones, ja kaikkein Christin uskovaisten sydämmet, Sinun Pyhän Nimes tähden. Ja tälle kirkolle annettin se nimi Bethel, se on Jumalan Huone.

Tämän jälkeen pidettin sovelias rukous Jumalan tygö Armosta ja avusta, että Jumalan Pyhä Sana ja Evangeliumi tulis täsä punta ti, ja ilman exytystä opetetuxi ja Saarnatuxi ja Sacramentit heidän oikiasa nauttizemisesansa pidetyxi: Sen perästä luettiin Isä meidän—ja Provasti toivotti Siunausta koko Seurakunnalle yhteisesti, ja erinomattain niñlle, jotka tämän kirkkokuonen kulutuxellansa rakentanut ovat. Jonka jälkeen weisattin: O! Jumal sinua kiitäm.

Sitte meni Provasti ja ne muut tähän kirkon wihkimiseen kutzutut Papit Seurakunnan wanhinten kanssa kirkkoAitaan, ja siunauxella pyhitti ja eroitti sen kirkon ympärillä piiritetyn manteren ja mullan Christilliseen kuolleitten ruumisten hautamiseen ja rauhoitetuxi Lepokammioxi.

Wimmeisexi, taas kirkkoon sisälle tultua piti Provasti yxivakaisen waroituxen kansalle, että he tämän Tempelin, niñ kuin HERRalle pyhitetyn asuinsian, pitävät kunniasa ja arwosa, uskollisesti täsä rukoilevat, kiittävät ja ylistävät Jumalata, mielellänsä kuulevat Jumalan Pyhää Sanaa, ja kätkevät wilpittömään sydämeen sen jälkeen ojentaxensa elämätänsä, niñ myös niñtä Pyhiä Sakramenttiä oikein nautitzevat.

Tämän jälkeen pidettiin Jumalan palvelus: kaksi Pappia puetetut messuwaatteisijn olit messusa ja vice Pastori Magister Petter Sonck p^{ti} Evangeliumin Saarnan.

Tämä kirkko = vihmisen Juhlallisen wiettamisen alla, kokois se kansan paljous, joka sekä omasta, että uiko Pitäistä oli täsä saapuilla, yhden kollehtin tämän kirkon avuxi, joka luettua löyttiin tekevän seitsemän kymmenen talarin paikoilla kupari rahaa.

Koska nyt näin koko tämä Pyhä ja suuresti hyödyllinen toimitus HERRan Nimeen, oli päätetty, niñ Papit, jotka wihkimisen toimitit, ynnä Säätywien ja Seurakunnan wanhinten kanssa, menit Wehmalaisten kylään, jossa offiserin Boställisä Perhen taloisa, Seurakunnan wanhimmat olit valmistet kunniallisen wierasPidon, niñ että kaikki tulit ravituxi kohtullisesti rualla, juomalla ja Magister Sonkilta lahjoitetulla Saxan wijnalla. ja niin wietit sen Ehton suotusilla kanssapuheilla. Wihdoin otit ystäwällisen eron toinen toisestansa, ja meni kukin majoillensa.

Yxi asia wielä on, jota ei taita jätettä mainitzemata, nimittäin:

Monikahdat sanoit wilpistelemätä, että he kirkon wihkimisen alla tunsit, niñkuin kirkon mantere olis heijän aliansa liikkunut ja itziänsä häälyttänyt.

Tämä heijän juttelemisesansa taitan niñ ymmärrettä, että he itze tulit, kirkon wihkimyspuhen alla, Jumalan Sanan woimalta sisällisesti lijkutetuxi, semmenkin koska he kuulit wihkimys Textin Historiasta, kuinka HERRa Jumala Sinain wuorella, kokouxen päivänä, tulen keskeltä, oli, kuultavalla äänellä, Israelin kansalle, itze kuuluttanut hänen lakinsa ne kymmenen käskyä, niñ että kaikki kansa lijkutettin Pitkäisen jylinästä, tulen leimuxesta, Basunan äänestä ja wuoren sutzumisesta. Niñ myös wihkimys Textin Sanat, joilla Jumala sanoi Mosexelle; Mihinkä paikkaan

ikänänsä Minä säädän Minun Nimeni muiston, Sinne Minä tulen sinun tygös ja siunan sinua.

Koska he, sanon minä, näitten puhetten ja asiain tarkasta kuulemista ja ajattelemisesta, tulit sekä sisällisesti, että myös ulkonaisesti koko ruuminsansa liikutetuksi, niin näkyi se heille heijän erinomaisen liikutuksensa tilan alla, kuin koko kirkko ja sen mantere olisit häälynyt ja liikkunut.

Että täsä kirkon wiikimisen tilasa tapahtui, monikahtain tykönä erinomainen liikutus, todisti myös yxi täsä kirkon wiikimisessä askaroitettu Pappismies, että hän tämän wiikimys toimituksen alla tuli suuresti ja erinomaisella tavalla liikutetuxi, ei ainoasti sisällisesti, mutta myös koko ruuminsa puolesta oli niinkuin waipumallainsa.

Koska nyt kaikki edelläkäs in juteltut toimitukset olit tapahtuneet, rakensi tämä Wehmalaisten kulmakunta Etelän puolelle kirkkoa, juuri kirkko kodiximen aitaan, yhden jotakin avaran kammion kellokastarin jalaksi ja läpikäytäväxi, jonka alusta täytettiin mullalla ja sanalla ja sitte Provastilta, edellä mainitun käskyn ja waltakirjan woimasta, Jumalan Salalla ja weisulla pyhitettiin ja ulkopuolisesta mullasta, ruumisten hautamiseksi, eroitettiin.

6 Leikkaus

Papin Huonetten ja asumasian toimittamisesta Wehmalaisten kylän kirkkomäelle.

W. 1692. s. 11 p. Syyskuusa, pidettiin Pispän käräjä Mynämäesä: Tämän Pispän käräjän protocolli eli muisto kirja siinä 35. §. anta sen tiedon, että Mynämäen korpikunnan asuwait walitit sen ylitze, että heillä on pitkä matka Papin työ, siinä toivosi, että he saisit yhden Pitäjän Papeista asumaan likemmäxi korpikuntaa.

Silloin antoi Henkellinen herra Pispä korpikunnan asuwaitille sen wastauxen, että, jos korpikunnan asuwait toimittawat lähemmä korpikuntaa Papille tarpelliset huonot ja sovelian asuin sian, niin sijrtä Pitäjän Apulainen sinne lähemmäxi heitä asumaan, ja tule wuorottaisin ja koska tarwitan Emäkirkolle.

Waikka sijs tämän Pitäjän korpikunnalla oli kyllä wapaus ja lupa saada Papin likemmäxi heitänsä asumaan, jos he olisit ollet mieluiset toimittamaan Papille asunto paikan ja sovellat huonet, jätit he kuitenkin tämän heille henkelliseen hyödytyxseen sanken tarpellisen asian liki yhdexän kymmentä ajastaikaa toimittamata; waan minkätähden se on kyllä ymmärrettävä asia, mutta jätetään tällä erällä mainitsemata.

Koska he sijs niin kauvan aikaa olit henkellisesä suruttomudesa ja huolimattomudesa niinkuin mieltätaiten kuluttaneet ja annoit pitkän kirkkomatkan warjon alla haukutella heitänsä enimmä osan Pyhäpäiviä kirkkoon menemätä kotona wiettämään, että he sitä wilpamait olisit ollet mailman menosa pyrkimään, joka heille rakkampi ollen, kuin halu Jumalan Sanan kuulemisen ja oppimisen perään: niin wihdoin yxi suuri osa tämän korpikunnan asuwaitista antoi Jumalan ennättäväisen armon herätyxelle siaa, että he rupeisit näkemään entistä Sielunsa kurjaa tilaa, Jumalan Sanan kuulemisen puuttesa, ja tulit niin waikutetuxi toimittamaan ja rakentamaan itzellensä säädyllystä kirkkoa likimain keskipaikalle korpikuntaa niin kuin edelläkäs in täsä kirjasa juteltu on: joka toimitus niin pikaisesti ja onnellisesti menestyi, ettei kukan sitä edeltä käs in tainnut ajatella eli uskoa.

Ja kuin tämän heijän kirkkonsa jo oli walmis ja Laillisesti wihitty, ja se yhteinen Jumalan palvelus, johon koko korpikunta kokontui, tapahtui usiammasti täsä hei jän kappelikirkkosansa, niin toivotit he, että se liki 90 ajastaikaa sitte tapahtunut lupaus, nimittäin saada Pitäjän apulaisen asumaan lähemmälle korpikuntaa, tulis uudistetuxi: ja että lupaus oli sillä ehdolla, jos he laittawat sovelian asuin sian Papille, niin rupeisit he mieluisesti raken-

tamaan Papin huoneita, Wehmalaisten kirkon lähipaikoille, niin kutzutulle Huhtamäelle.

Sitte kuin Provasti havaitsi heijän hyvän ja ylistettävän aikoiimisensa, niin Provasti, joka heille kirkonkin toimituxesa oli avullinen, tahtoi aina edespäinkin heijän henkellistä hyödytystänsä edesautta: jonka tähden Provasti s. 5. p. Syyskuusa w. 1780, antoi kirjoituxen kautta korkiasti kunnioitettavalle Herralle Pispalle ja henkelliselle Consiriumille tiedon, että yxi suuri osa korpikunnasta, ovat jo askaroitut Papin huonetten rakennuxella lähipaikalle Bethelin eli Wehmalaisten kappelia. Sijnä toivosa, että he saisit Papin sinne asumaan; Provasti pyysi myös, että Herra Pispä ja Consistoriumi sen wanhudesta päätetyn lupauxen uudistais.

Tämän päälle, niin Herra Pispä ja Consistorium antoi kohta eli s. 25. p. lokakuusa w. 1780, kirjoituxen kautta Provastin tykö sen päätöksen ja käskyn, että niin kuin Mynämäen korpikuuta, yhteistä Jumalan palvelusta pitääxensä, heijän autuudensa edesauttamisexi, on Hänen Kuninkallisen Majestetinsä armollisesta Lemmestä ja suostumisesta itzellensä toimittanet oman kirkon Wehmalaissa, Bethelixi, nimitetyn, ovat myös ruvennet, sen Pispän käräjäsä vuonna 1692, s. 11. p. Syyskuusa § 85, saadun luvan ja ehdon, ahke-roitzemaan rakenta Papille, Wehmialaisten kappelin tykönä tarpelliset ja soveliat huonet ja asutopaikan, antaden ymmärtä mieluisudensa myös perata jotakin peltoa ja niittua siiehen, sijnä toivosa ja wakuutuxesa, että he saavat sen onnen ja edun, että Pitäjän Apulainen tulis asumaan heijän tykönsä: Provasti on myös löynnyt ja antanut tietä sen asian olevan sanken tarpeilisen ja suuresti hyödyllisen koko korpikunnalle, Papillisisa toimituxisa, että Pappi olis heillä lähempänä niin on Consistoriumin hyvä suosio ja tahto, että Pitäjän Apulainen tule Wehmalaisten Papin taloihin asumaan, ja jos kappelikunnan asujat pitävät alati Papin huonetten rakennexen woimasa, niin pitää Pitäjän Apulaisen alati siellä asuman, että hän sitä paremmin taitais Papillisisa toimituxisa olla avullinen nijlle Sanan kuulioille, jotka kaukana muista Pitäjiin Papeista asuvat.

Tämä oli nyt päätös ja wahvistus Papin asumisesta Wehmalaisten kappelin tykönä; jos Sanan kuuliat ne mainitut ehdot täyttävät ja Pappaja kunniasa pitävät.

*

W. 1783 s. 10. p. elok. pidettin edellä käynen ulottuwaisen kuulutuxen jälkeen kirkon kokous *Wehmalaisten* kappelisa *Bethelisä* ja suostuttin, että

§ 1.

Se walmistettu altarin taulu pannan ylös altarin päälle. Akkuna, joka tule sen taka, pannan kijni, ja tehdän vastudesta akkuna kummalekin puolelle taulua.

§. 2.

Wijn ankuri, neljännes toimitetan tähän Kappelijn hywin raudoitettu. Sen lupais *Matts Räsälä* maxaa.

§. 3.

Se arkku kuin Kirckowärti *Henrick Pusko* toi nähtä, jos otetaisin kirkon arkuxi, löytin kelpamattomaxi kirkon arkuxi. Ja pitää toimitettaman arkku kaunista ja wahvaa tekoa 6 kortelia pitkä ja kyynärätä lewiä; joka sitten niin raudotetan, ettei käsi mahdu rantain wälistä sisälle. Hywät *Polheimin* lukut pitää siehen myös toimitettaman.

§ 4.

Kirkon wijna pitää Kirckowärtin toimittaman isosta kirkosta ilman eri palkata. Se turmeltu wijna pitää maxettaman nijltä jotka olit huolimattomat.

§. 5.

Karpisten miehet, jotka ovat rijdellet, soweit nyt mielesänsä, ja sait luvan käydä Herranehtolisella.

§. 6.

Wanna Soldati Michel Biörkman, tuli kowasti nuhdelluksi, ettei hän ole murhetta pitänyt poikansa kirjan lukemisesta, ja waroitettin uhka sakon hastolla.

§. 7.

(Pykälä on kirjoitettu ruotsiksi.)

§. 8.

Ensimmäinen waimowäen penki jaetan niin että wahva waihell lauta pannan keskiwälille; ylisellä puolella käy Frouwa wäki, ja alaisesa pääsä, ne emännät kuin siehen owat määrättyt; jota warten tehdän alaisen pään sisälle käymys seinän wieren kuorin siwulle.

§. 9.

Jalka puu, pahan elkisten kurituxexi, pitä kohta toimitettaman.

§. 10.

Tämän kappelin kirckowärdi saa tästä lähin palkan kirckon rahasta 32 skillingiä jos hän on toimellinen ja hywä kirkowärdin toimituxisa.

§. n.

Pojat pitä joka pyhä istuman kuorisa nähtä kuinka he itzensä käyttävät ilman tulewat he jalkapuuhun. Papin trengi saa myös sian kuorisa.

§. 12.

Soldatit saawat pitä sen ennen määrätyn penkin parwen alla sixi kuin parwi tule tehdyxi; joka luwattin toimitetta. Ut supra

And Lizelius

Eero Saarenheimo

Porin lyseon ja tyttökoulun oppilasaines sosiaalisten suhteiden heijastajana.

Satakunta, Porin koulun entinen vaikutuspiiri, on ollut vuosisatojen takaa korkeatasoisen aineellisen viljelyn kantaseutuja, jossa taloudelliseen vaurauteen on liittynyt suhteellisen voimakasta kulttuuriharrastusta. Tämä on ilmennyt varsinkin siten, että väestö on kouluttanut lapsiaan innokkaammin kuin monissa muissa seuduissa. Koulutusharrastusta ei ole ilmennyt ainoastaan yhteiskunnan parempiosaisten keskuudessa, vaan melkoisessa määrässä myös sosiaalisesti alemmissa piireissä. Näin on ollut laita jo Porin trivaalikoulun vaikutuskautena, sikäli kuin saa luottaa sen rehtorin Juhana Kraftmanin vuonna 1752 antamaan lausuntoon: »Ei missään muualla koko Svean valtakunnassa talonpoikainen kansa ja kaikenlainen köyhä väki, kuten rakuunat, sotamiehet, torpparit, paimenet, loiset ym., siinä määrin pyri kouluttamaan lapsiaan kuin tällä paikkakunnalla.» Porin koulun viljava vaikutuspiiri on ollut 1600- ja 1700-luvuilla kansan keskuudesta kohonneiden pappissukujemme tärkeimpiä syntymäseutuja,¹⁾ ja samat tienoot ovat tarjonneet vielä viime vuosisadalla parhaat mahdollisuudet talonpoikaiselle koulutusharrastukselle.

Porin triviaalikoulun osalta on yksityiskohtaisesti osoitettu,

¹⁾ Suolahti, Gunnar: Suomen papisto 1600r ja 1700-luvuilla, Porvoo 1919, ss. 5—52.

kuinka Satakunnan sosiaaliset ja taloudelliset olot heijastuivat sen piirissä.³⁾ Seuraavassa on tarkoitus aivan suppeasti tarkastella osittain samoja asioita Porin triviaalikoulun perinteiden jatkajan, Porin lyseon, ja vastaavan tyttöoppilaitoksen, Porin tyttökoulun suhteen. Tällöin on pyrkimyksenä antaa vastaus pariin kysymykseen, nimittäin miten yhteiskunnan eri kerrokset ovat lähettäneet lapsiaan koulutielle ja mitä näistä lapsista on tullut, kun he ovat koulunsa päättäneet. Koulutusharrastuksen intensiteetin selvittämiseksi olisi taustanomaisesti vertailtava eri piirien sosiaalista ja taloudellista asemaa, mutta sellaiseen ei tässä yhteydessä ole mahdollisuuksia. Koulunkäynnin voimaperäisyyttä kuvastanevat kuitenkin eräiltä puolilta ne vertailut, jotka lopuksi on tarkoitus tehdä isän ja pojan (tyttären) sosiaalisen aseman välillä muodostaaksemme käsityksen kyseessä olevien oppilaitosten merkityksestä säätykierron edistäjinä.³⁾

Aineisto ja sen ryhmittely. Aineisto, jonka pohjalla seuraa vassa tehdään eräitä johtopäätöksiä Porin koulujen oppilasaineiden sosiaalisesta alkuperästä ja myöhemmistä vaiheista, on saatu pääasiallisesti Porin tyttökoulun 40-vuotisjuhlaan vuonna 1920 ja Porin lyseon 50-vuotisjuhlaan vuonna 1929 ilmestyneistä julkaisuista, joiden antamia tietoja on jonkin verran voitu täydentää.⁴⁾ Materiaalin laatu kuitenkin asettaa eräitä rajoituksia, jotka on otettava varteen johtopäätöksiä tehtäessä. Oppilaat ovat itse antaneet matrikkelin toimittamista varten tarpeelliset tiedot, joten ne ovat epätasaisia ja eräissä tapauksissa subjektiivisesti värittyneitä saattaen sisältää jonkin verran kaunistelua

³⁾ Jäntere, Kaarlo: Koulunkäynti sosiaalisena ilmiönä vv. 1722h—1843 silmälläpitäen erityisesti Porin triviaalikoulua, Turku 1927.

⁴⁾ Metodisessa suhteessa ks. Waris, Heikki: Yliopisto sosiaalisen ko-hoamisen väylänä. Historiallinen Arkisto XL VII, Helsinki 1940.

⁵⁾ Porin suomenkielinen yksityistyttyökoulu 1880—1920, Pori 1920. Porin lyseo 1879—1929, Pori 1929. Lisäksi on käytetty lähteinä koulujen vuosikertomuksia ja niiden yhteydessä ilmestyneitä historiikkeja.

varsinkin myöhempien vaiheiden kuvailussa. Tällainen heikkous ei kuitenkaan ole aineistossa läpikäyvänä piirteenä, joten sen pohjalla saatuja tilastollisia lukuja uskaltaa pitää suunnilleen todellisia sosiaalisia suhteita kuvastavina. Materiaalin epätasaisuus on kuitenkin pääasiallisesti aiheuttanut sen, ettei jälempänä esitettävissä tilastoissa ole rohjettu käyttää kovin yksityiskohtaista yhteiskunnallista luokittelua, vaan on täytynyt turvautua vain pääryhmiin.

Valitettava on myös toinen aineistossa ilmenevä heikkous: tuntemattomiksi jääneiden suuri lukumäärä. Eräiden ensi-aineistossa tuntemattomiksi merkittyjen kohdalta tilastoa on voitu täydentää, mutta melkoisen osan suhteen se on edelleen osoittautunut mahdottomaksi. Näin on laita vallankin niissä tapauksissa, jolloin asianomainen on siirtolaisena mennyt valtamerien taakse. Tällaisten osuus on varsin tuntuva. Niinpä vuosina 1879—98 Porin lyseosta eronneista tai päästötodistuksen saaneista peräti 5,6 % on lähtenyt Amerikkaan onneaan etsimään. Vastaava luku seuraavalta kaksikymmenvuotiskaudelta on sekin niin suuri kuin 3,6 %. Meren vetovoima, joka Porissa aina on ollut tuntuva, on vienyt eräitä mukaan tuntemattomille teille, koskapa siellä täällä näkee asianomaisen myöhempiä vaiheita kuvaamassa vain huomautuksen »lähtenyt merille». Kun ottaa huomioon Amerikkaan siirtyneiden suuren osuuden ja sen, että muuten tuntemattomiksi jääneet ovat varmaankin etupäässä joutuneet elämässään varjon puolelle, voitaneen tuntemattomienkin kategorian lukuja pitää eräässä mielessä sosiaalisia suhteita kuvastavina.

Materiaali on nykyistä ajankohtaa silmällä pitäen hieman vanhentunutta varsinkin tyttöskoulun oppilaiden kohdalta, heitä koskevat tiedot kun ovat jo vuodelta 1920. Lyseolaisia koskevat vastaavat tiedot ovat hiukan tuoreempia, vuodelta 1929. Tilastomme yksikkö, entinen oppilas, ei ollut vielä silloin jokaisessa

tapauksessa vaiheiltaan täysin »valmis», ei edes vanhimmissa ikäluokissa, vaan tällä on saattanut olla myöhemmin mahdollisuuksia sijoittautua korkeammalle portaalle sosiaalisessa asteikossa. Tämäkin seikka on osaltaan vaikuttanut siihen, että yhteiskunnallinen jaoittelu on täytynyt suorittaa vain muutamaa pääryhmää käyttäen. Tiheä sosiaalinen porrastaminen ei ole ollut mahdollista. Täten ei ole esimerkiksi suoritettu virkamiehien suhteen jakoa alempaan ja ylempään virkamieskuntaan, ja samasta syystä on myös täytynyt jättää jakamatta liike-elämän apulaisten suuri ja sosiaalisesti jonkin verran epätasainen ryhmä.

Oppilaiden ja heidän isiensä sosiaalista asemaa koskeva ryhmittyminen on suoritettu siten, että ensin on muodostettu viisi pääryhmää ja nämä vuorostaan jaettu alaosastoihin seuraavasti:

- A. Julkinen virka tai vapaa ammatti (yliopistosivistys tai vastaava).
 - 1. Papisto ja oppikoulujen opettajakunta.
 - 2. Virkamieskunta.
 - 3. Vapaan ammatin harjoittajat (lääkärit, apteekkarit, taiteilijat, sanomalehtimiehet ym.).
- B. Toimenhaltijat ja virkailijat (alempi sivistys).
 - 1. Kansakoulunopettajat, lukkarit.
 - 2. Virkailijat (posti-, lennätin-, rautatie-, tullit- ym., virkailijat, poliisit, vahtimestarit, aliupseerit ym.).
- C. Liike-elämä.
 - 1. Tehtaan-, sahan- yms. omistajat ja -johtajat, pankinjohtajat ym.
 - 2. Liike-elämän apulaiset (kirjanpitäjät, asioitsijat, kauppatkustajat, liikeapulaiset ym.).
 - 3. Kauppiat, ravintoloitsijat.

4. Teollisuuden työnjohtajat, rakennusmestarit, merikapteenit ym.

D. *Ruumiillinen työ.*

1. Talolliset, talonvuokraajat, ratsutilalliset ym.
2. Torpparit.
3. Käsityöläiset.
4. Työmiehet, merimiehet, sotamiehet ym.

E. *Muut.*

1. Muut tai tuntemattomat ammatit.
2. Kouluaikana tai 5 vuotta koulun päättämisen jälkeen kuolleet.

Tyttökoululaisten myöhemmin saavuttamaa asemaa tarkasteltaessa on lisätty toimenhaltijoiden ryhmään (B) sairaanhoitajille, kättilöille ja diakonissoille oma karsinansa (B:3). Niitä varten, jotka ovat antautuneet pelkästään kodin- ja taloudenhoitoon verrattain pian koulusta päästyään ja joilla ei siis ole ollut muuta tointa tai ammattia, on erotettu vielä oma ryhmänsä.³⁾

Ajallisessa suhteessa jaksottelu on suoritettu siten, että lyseon oppilaat on jaettu kolmeen ryhmään. Ensimmäiseen kuuluvat kaksikymmenvuotiskautena 1879—98, toiseen vuosina 1899—1918 koulusta eronneet tai päästötodistuksen saaneet, joiden saavuttamaa asemaa on verrattu heidän isiensä yhteiskunnalliseen tasoon. Vuosina 1919—29 päässeistä oppilaista on tehty tilastoa vain isän aseman perusteella, nämä oppilaat kun eivät vielä vuonna 1929, jolta ensiaineisto on peräisin, olleet löytäneet

³⁾ Ryhmittelyn suhteen ks. Waris: m.t., ss. 212—215. Waris, Heikki: Savolainen Osakunta viitenäkolmatta vuotena 11905—1930'. Savolaisen Osakunnan 25-vuotisjulkaisu 1905—1930, Helsinki 1930, ss. 18—19. Tuominen, Uuno: Eteläsuomalainen Osakunta 1005—1930. Uusimaa I, Helsinki 1980, s. 143.

»vihreää oksaansa». Vuosina 1880—1909 koulunsa jättäneistä tyttöoppilaista on valmistettu tilasto isän ja tyttären aseman mukaan. Isän sosiaalisen tason mukainen ryhmittely on suoritettu vuosina 1880—99, 1900—09 ja vuoden 1910 jälkeen läheneistä, mutta ennen vuotta 1919 kouluun kirjoittautuneista oppilaista. Viimeksi mainittu ryhmä, josta suuri osa on jättänyt koulunsa vasta 1920-luvulla, vastaa jossakin määrin lyseon tilastoa vuosilta 1919—1929. Kaikkiaan aineisto käsittää oppilaita seuraavasti:

<i>Porin lyseo:</i>	1879—98	502	
	1899—1918	787	
	1919—29	434	1723
<i>Porin tyttökoulu:</i>	1880—99	295	
	1900—09	339	
	1910—	558	1192
Yhteensä		2915	oppilasta.

Oppilasaineksen sosiaalinen alkuperä.

Porin lyseo. Liitteenä oleva taulu n:o 1 antaa vastauksen kysymykseen, mikä on ollut eri yhteiskuntaluokkien panos Porin lyseon oppilasaineksen muodostumiseen. Voi tehdä kohtaisen yleisen huomion, että ensimmäiseen ryhmään (A) kuuluvien, yliopistosivistyksen saaneiden isien jälkeläiset muodostavat vain vaatimattoman osan koko oppilasmäärästä (12,5 %). Suurin osuus oppilasaineksen luovuttajana on alemmilla kerroksilla, ruumiillisen työn tekijöillä (D) ja varsinkin maanviljelijäväestöllä (D:1).

Seuraavassa suoritetaan lyhyt katsaus eri piirien osoittamaan koulutusharrastukseen ja aluksi tarkastetaan suurinta ryhmää, talonpoikaista väestöä (D:1). Kun Porin lyseo seitse-

mättäkymmentä vuotta sitten perustettiin, korostettiin sen merkitystä laajan maakunnan ainoana suomenkielisenä opinahjona. Maaseudun panos olikin suuri koulun alkuvaiheissa. Ensimmäisellä kaksikymmenvuotiskaudella maanviljelijäväestö lähetti enemmän kuin neljännosen osan (27,5 %) kaikista oppilaista. Myöhemmin tämän aineksen osuus heikkenee, niin että vuosina 1899—1918 se oli enää 23,1 % ja sen jälkeen vain 15,9 %. Onko talonpoikien koulutusharrastuksessa tapahtunut kenties näin ollen taantumista, vai miten ilmiö on selitettävissä? Maalaisväestön suhteellisen osuuden vähenemisen ei tarvitse kuitenkaan merkitä koulutusharrastuksen taantumista. Ilmeinen syy on se, että Porin lyseon aikaisemmalle oppilasalueelle alkaa syntyä vähitellen uusia kouluja. Lyseon vaikutuspiiri käsitti aluksi laajan alueen, joka ulottui aina Kristiinan, Tampereen ja Uudenkaupungin tienoilta saakka. Pian lyseon perustamisen jälkeen syntyi kuitenkin uusia kouluja sen oppilasalueen laiduille, ensin Tampereelle ja sittemmin Raumalle, Uuteenkaupunkiin ja Kristiinassa. Vuosisadan vaihteen jälkeen ruvettiin perustamaan maaseudulle yhteiskouluja, mm. Ikaalisiin (v. 1902), Tyrvälle (v. 1904), Kokemäelle (v. 1907) ja Loimaalle (v. 1909). Nämä koulut ovat tehneet kukin oman lovensa Porin lyseon oppilasalueeseen ja vieneet siltä erityisesti maalaisväestöä. Lyseon vaikutussäteen supistuminen vuosisadan alussa ilmenee alla olevasta asetelmasta, joka ilmentää maalaisväestön ja porilaisten lukumääräisissä suhteissa tapahtuneita heilahdeluja.

Porilaisten ja maaseutulaisten osuus %:eina lukuvuosina
1879—1919.

	1879—89	1889—99	1899—1909	1909—19
Porilaisia	43,5	41,4	46,1	59,4
Maaseutulaisia .	56,5	58,6	53,9	40,6

Havaitaan, että aluksi Porin lyseo laajan koulumaakunnan ainoana opinahjona vetää maaseudulta oppilaiden valtaosan, mutta että tämän vuosisadan puolella oppilasalue voimakkaasti supistuu ja porilaiset pääsevät enemmistöksi. Täten lyseo on muuttunut maakunnan koulusta kaupungin ja sen lähimmän vaikutuspiirin oppilaitokseksi. Tämä kaupunkilaistuminen on puolestaan luonnollisesti aiheuttanut oppilasaineksen sosiaalisessa rakenteessa muutoksia, joista edellä mainittu talollisväestön osuuden suhteellinen pieneneminen on eräs. Porin koulut saavat vieläkin jonkin verran oppilaita kaupungin lähimmästä ympäristöstä, mutta tällä seudulla teollisuusväestö on suhteellisen suuri ja maanviljelysväestö harvalukuisempi kuin sisämaassa,⁶⁾ minkä johdosta viimeksi mainitun väestönosan panos on pienentynyt suhteellisesti nopeammin kuin oppilasalueen supistuminen olisi edellyttänyt.

Maaseutuväestön osuuden väheneminen ilmenee myös selvästi torpparien ryhmästä (D:2) lähteneiden lukumäärän voimakkaassa pienenemisessä. Eniten kuitenkin kiinnittää huomiota torpparien poikien mitättömän pieni sekä suhteellinen että absoluuttinen määrä koko käsiteltävänä olevana ajanjaksona. Vain 1,6 % Porin lyseon oppilaista on lähtöisin Satakunnan suuresta torppariluokasta. Tosin on saattanut tilallisten (D:1) tai työmiesten (D:4) joukkoon pujahtaa ensiaineksen epätarkkuuden johdosta jokunen torppariluokkaan laskettava, mutta siitä huolimatta torpparien poikien luvut osoittavat, kuinka laimea maalaisköyhälistön koulutusharrastus oli ja kuinka taloudellinen ja sosiaalinen asema vaikutti koulunkäynnin mahdollisuuksiin.

Maanviljelijäväestön panoksen vähenemisen rinnalla vaikut-

⁶⁾ Gebhard, Hannes: Maanviljelysväestö, sen suhde muihin elinkeinoryhmiin ja sen yhteiskunnallinen kokoonpano Suomen maalaiskunnissa v. 1901, Helsinki 1013, ss. 49-50, 61.

taa vastaava ilmiö käsityöläisluokan (D:3) piirissä tuntuvimmin siihen, että koko ruumiillisen työn tekijöiden ryhmän (D) suhteellinen osuus on supistunut. Käsityöläisten piirissä laskusuunta on jyrkkä. Ensimmäisellä kaksikymmenvuotiskaudella Porin lyseosta pääsi käsityöläisten lapsia 13,7 %, seuraavalla 10,3 % ja kolmannella tarkastelunalaisella kaudella vain 7,3 % kunkin kauden kaikista oppilaista laskettuna. Käsityöläisten poikien määrän pieneneminen varmaan kuvastaa samaa yleistä taantumista, joka industrialisen kehityksen voimistuttua ilmenee muutenkin mainitun yhteiskuntaluokan piirissä.

Työläispiirejä (D:4) edustava ryhmä ei osoita yhtä voimakasta supistumista kuin muut ruumiillisen työn kategoriat. Melkoinen lasku on tosin havaittavissa ensimmäisestä kaksikymmenvuotiskaudesta toiseen siirryttäessä (13,3 %—9,0 %), mutta nousua merkitsee kolmas tarkasteltu ajanjakso (ryhmä D:4:n osuus kaikista 11,1 %), jonka numeroihin, kuten edellisen kaksikymmenvuotiskauden lukuihin, huonolla ajalla ja sodalla on ollut oma epäedullinen vaikutuksensa, joka on ollut tuntuvin nimenomaan taloudellisesti heikoimmassa asemassa eläviin.

Ruumiillisen työn tekijäin (D) ja erityisesti maanviljelijäväestön (D:1) osuuden pienentyessä kaupunkilaisten ja semminkin liike-elämän ryhmän (C) edustus on siis voimistunut, kuten jo oppilasalueen muutoksia koskenut tarkastelu edellä antoi ymmärtää. Tässä ilmiössä heijastuu samalla industrialistinen kehitystendenssi, teollisuuden ja liike-elämän suhteellinen vilkastuminen maanviljelys- ja käsityöelinkeinojen kustannuksella. Liike-elämän piiristä lähteneiden määrä osoittaa selvää noususuuntaa, mikä onkin odotettavissa Porin tapaisen teollisen ja kaupallisen keskuksen ollessa kysymyksessä. C-ryhmän osuus on eri kausina kaikista oppilaista 20,5, 23,3 ja 32,3 %. Varsinkin lisäys viimeisenä kautena on huomattava. Silloin liike-elämän edustus tulee melkein yhtä suureksi kuin ruumiillista

työtä tekevien osuus. Voimakkain nousu kolmannessa ryhmässä on tapahtunut liike-elämän apulaisten (C:2) piirissä, mutta lukumääräisesti tärkeintä on kuitenkin ollut kauppiaiden (G:3) ja työnjohtajien yms. (C:4) perheiden lisääntynyt koulutusharrastus. Liike-elämän johtajaryhmän (C:1) osuus sen sijaan ei luonnollisestikaan voi lukumäärältään olla kovin suuri. Lisäksi on otettava huomioon, että Porin seudulla liike-elämän huiput ovat olleet meidän päiviimme asti huomattavalta osalta kieleltään ruotsalaisia ja kouluttaneet lapsensa muissa oppilaitoksissa.

Nopeata nousua osoittaa myös toimenhaltijoiden ja virkailijain ryhmä (B). Kansakoululaitoksen kehityksen johdosta on pääasiassa sen opettajakunnan (B:1) osuutta ilmaiseva prosenttiluku ensimmäisestä kaksikymmenvuotiskaudesta lähtien kasvanut enemmän kuin kolminkertaiseksi (2,5 %—8,3 %).

Yliopistosivistystä saaneiden vanhempien (A) lapset muodostavat koko käsittelynalaisena aikana runsaan kymmenennen osan kaikista oppilaista. Toisena kaksikymmenvuotiskautena on havaittavissa nousua ensimmäiseen verrattuna (9,4 —15,0 %), mutta vuoden 1919:n jälkeen koulusta lähteneiden joukossa A-ryhmän osuus laskee 11,7 %:iin. Aluksi ensimmäisessä ryhmässä ovat etualalla koulutusharrastustensa intensiivisyydestä tunnettujen pappien ja oppikoulunopettajien (A:1) perilliset, mutta heidän lukumääränsä osoittaa jatkuvaa suhteellista taantumista. Maaseudulla asuva papisto rupesi lähettämään poikiaan uusiin, lähempänä oleviin kouluihin, ja siten voimakkaasti lisäytynyt virkamieskunta (A:2) on saanut ensimmäisessä ryhmässä vuoden 1919:n jälkeen yliotteen.

Porin tyttökoulu. Edellä tarkasteltuja sosiaalisia suhteita valaisee Porin tyttökoulun osalta taulu n:o 2, josta voi tehdä suunnilleen samankaltaisia huomioita kuin lyseota koskevasta taulusta n:o 1. Tyttökoulunkin oppilaiden suurin osa on lähtöi-

sin ruumiillisen työn tekijöiden (D) piiristä liike-elämän (C) osuuden ollessa seuraavalla sijalla. Tämä on kuitenkin eräänlainen kokonaistulos, sillä yksityiskohtaisempi tarkastelu osoittaa kehityksessä hieman toisenlaisia tendenssejä, kuin mitä havaittiin poikakoulun osalta.

Talollisten (D:l) tyttäriä oli kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä koulunsa päättäneistä 21,7 %, vastaavan prosentin ollessa vuosina 1900—09 kutakuinkin ennallaan (22,1 %), mutta vuoden 1910 jälkeen koulusta lähteneistä vain 17,9 % kuuluu tähän ryhmään. Kolmen ensimmäisen vuosikymmenen kuluessa on havaitsevinaan paikallaan pysymistä, jopa pientä nousua talonpoikaisten osuudessa, siis ilmiö, jollaista ei voi osoittaa lyseon oppilasaineuksessa.

Huomattava poikkeaminen tyttöoppilaiden sosiaalisessa ryhmittytyksessä poikiin verraten havaitaan liike-elämän (C) luokassa. Ensimmäisenä kaksikymmenvuotiskautena sen osuus on 28,8 % vastaavan luvun ollessa lyseon oppilasaineuksessa vain 20,5 %. Tyttökoulun oppilaiden keskuudessa liike-elämän ryhmän osuus laskee seuraavalle kymmenvuotiskaudelle tultaessa (21,5 %), päinvastoin siis kuin lyseossa, noustakseen taas myöhemmin, mutta kuitenkin kohoamatta ensimmäisen kaksikymmenvuotiskauden lukuihin.

Näihin poikkeaviin ilmiöihin löydetään selitys tarkastamalla tyttökoulun oppilasalueessa tapahtuneita muutoksia puheena olevana aikana. Jakamalla oppilaat porilaisiin ja maaseudulta kotoisin oleviin saadaan seuraavanlainen asetelma:

Porilaisten ja maaseutulaisten osuus %:eina lukuvuosina
1880—1920.

	1880—90	1890—1900	1900—1910	1910—20
<u>Porilaisia</u>	70,1	55,9	55,2	63,7
Maaseutulaisia .	29,9	44,1	44,8	36,3

Edellä esitetyistä prosenttiluvuista voi huomata, kuinka tyttökoulun oppilasalue on aluksi käsittänyt etupäässä vain Porin ja sen lähiympäristön, mutta kuinka koulu on sittemmin ruvennut vetämään yhä enemmän ja enemmän oppilaita maaseudulta. Maaseutu lisää osuuttaan aina siihen saakka, kunnes sen uudet yhteiskoulut vuosisatamme ensimmäisellä vuosikymmenellä vievät Porin tyttökoululta etuoikeutetun aseman Satakunnan tyttärien opetuslaitoksena. Vasta tällöin alkaa maaseutulaisten osuus taantua tyttökoulussa.

Mikä on sitten aiheuttanut alkuaikoina oppilasalueen voimakkaan laajenemisen, kun lyseon kohdalla ei vastaavanlaista ilmiötä ollut juuri havaittavissa? Mistä johtuu, että porilaisia oli tyttökoulussa ensimmäisellä kymmenvuotiskaudella 70,1 % kaikista oppilaista, kun lyseossa heidän osuutensa oli vain 43,5 %? Eri yhteiskuntapiirien suhtautuminen tyttöjen koulutukseen ilmeisesti selittää mainitut eroavaisuudet. Tyttökoulun perustamisvaiheessa kaupunkilaiset näyttävät osoittaneen suurempaa harrastusta tyttäriensä kouluttamiseen kuin maaseudun väki. Alkuaikoina suomenkielinen sivistyneistö, pikkuvirkailijat, liike-elämän piirit ja käsityöläisluokka lähettivät oppilaiden valtaosan. Maaseudun väestölle tuntuu aluksi olleen vierasta tyttöjen koulunkäynti, kun sen sijaan poikien kouluttamisella oli traditionsa jo triviaalikoulun ajoilta. Vähitellen ovat kuitenkin ennakkoluulojen muurit madaltuneet, ja maaseutukin on ryhtynyt kouluttamaan samassa suhteessa tyttäriään kuin poikiaankin.

Edellä esitettyjä poikkeamisia lukuunottamatta tyttökoulun oppilasaineksen luvut vastaavat kutakuinkin lyseon numeroita. Yliopistosivistystä saaneiden isien (A) tyttärien suhteelliset vaihtelut käyvät samaan suuntaan kuin poikakoulussakin, toimenhaltijoiden ja virkailijain ryhmä (B) osoittaa vastaavanlaista lisäystä niin poikiin kuin tyttöihinkin nähden jne. Jos

verrataan kummankin koulun lukuja nimenomaan viimeisellä kaudella, voidaan huomata, kuinka eri piirien koulutusharrastus prosenttilukujen valossa on poikien ja tyttöjen suhteen melkein samanlainen, joten tasoittumista on tapahtunut. Tuntu-vampaa eroa ilmenee liike-elämän ryhmässä (C), jossa poikien osuus on 32,3 %, mutta tyttöjen vain 26,9 % ja ruumiillisen työn luokassa (D), jossa tyttöjen osuus (41,8 %) on puolestaan suurempi kuin poikien (34,6 %). Viimeksi mainittu ero aiheutuu käsityöläisten (D:3) ja talollisten (D:1) tyttöjen koulutusta kohtaan osoittamasta suuremmasta harrastuksesta.

Oppilaiden myöhempi sosiaalinen asema.

Porin lyseo. Toiseen vastattavaksi asetettuun kysymykseen, mitä on tullut oppilaista, joiden sosiaalista alkuperää edellä on tarkasteltu, antavat Porin lyseon kohdalta valaisua taulut n:ot 3 ja 4, joista edellisessä esiintyvät vuosina 1879—98, jälkimmäisessä vuosina 1899—1918 eronneet tai päästötodistuksen saaneet ryhmiteltyinä isän ja myöhemmin saavutetun sosiaalisen aseman mukaan.

Lyseon entisistä oppilaista runsas kolmasosa on ryhtynyt jatkamaan opintojaan hankkien yliopisto- tai vastaavan sivistyksen ja päätyen siis tilastossamme A-ryhmään. Tämä pyrkimys osoittaa toiselle kaksikymmenvuotiskaudelle tultaessa nousua (33,9 %—38,2 %). Virkamiesura (A:2) on houkutellut tällä vuosisadalla koulusta lähteneitä yhä enemmän, mikä onkin ymmärrettävää, virkakoneistomme kun on vaatinut varsinkin itsenäistymisemme johdosta lisääntyvää työvoimaa. Virkamiehistöön osuuden eneneminen on ilmeisen nopeata, kun verrataan sitä papiston ja opettajiston (A:1) vastaaviin lukuihin. Viime vuosisadan puolella papin ja opettajan kutsumus veti lyseolaisia enemmän kuin mikään muu elämänura. Suurimmaneran pappissäätyyn lähetti maanviljelys- ja käsityöläisväestö (D:1 ja

D:3). Tämä soveltuu hyvin siihen, mitä Björklund on havainnut 1800-luvun papistoamme koskevassa tutkimuksessaan, nimittäin että Satakunta on tuottanut viime vuosisadalla pappissäätyyn enemmän talonpoikaista ainesta kuin mikään muu maakunta.⁷⁾ »Varsinkin kahden viimeisen vuosikymmenen aikana talonpoikain panos on suorastaan yllättävä», Björklund toteaa, ja papillinen jälkikasvu oli Porin lyseossa runsasta, kuten taulun n:o 3 luvuista voidaan päätellä. Huomattava kuitenkin on, että pappien ja opettajien suuri osuus aiheutuu nimenomaan siitä, että alemmista sosiaalisista kerroksista pyritään niin voimakkaasti tälle uralle. Yliopistosivistyksen saaneiden ja liike-elämän alalla toimivien isien pojat ovat jo lyseon ensimmäiseltä kaksikymmenvuotiskaudelta lähtien asettaneet kuitenkin itselleen toiset päämäärät. Edelliset ovat pitäneet virkamiehen, jälkimmäiset lisäksi vapaan ammatin harjoittajan, varsinkin lääkärin, hammaslääkärin ja apteekkarin, uraa etualalla. Seuraavalla kaksikymmenvuotiskaudella nämä elämänurat ovat syrjäyttäneet kaikissa ryhmissä papin ja opettajan kutsumuksen. Tapahtunut muutos ilmenee seuraavasta asetelmasta, jossa on tarkastettu yliopistosivistyksen saaneiden uranvalintaa prosenttilukujen valossa.

	1879—98	1899—1918
Papeiksi ja opettajiksi (A:1)	41,8	19,9
Virkamiehiksi (A:2)	34,7	48,9
Vapaan ammatin harjoittajiksi (A:3) ..	23,5	31,2
	<hr/> 100,0	<hr/> 100,0

Muihin kuin yliopistosivistystä vaativiin tehtäviin Porin lyseosta vuosina 1899—1918 päässeet valmistautuvat suunnilleen

⁷⁾ Björklund, Joh.: Suomen papisto 1800-luvulla erityisesti silmälläpitäen pappistarvetta ja sen tyydyttämismahdollisuuksia, Helsinki 1939, 6S. 48—50.

samoissa suhteissa kuin edellisellä kaksikymmenvuotiskaudella, joskin pientä taantumista on havaittavissa, koska virkamieheksi ja vapaan ammatin harjoittajaksi valmistuminen on runsaasti lisääntynyt, ja kuten näyttää, muiden elämänalojen kustannuksella.

Säätykierron voimakkuuden selventämiseksi esitetään seuraavassa prosenttein laskettu yhteenveto siitä, mihin ryhmiin eri yhteiskuntapiirien jälkeläiset päätyivät.

Porin lyseosta vuosina 1879—98 päässeiden oppilaiden saavuttama sosiaalinen asema %:eina.

Isän asema	P o j a n a s e m a					Yhteensä
	A	B	C	D	E	
A	46,8	6,4	21,3	10,6	14,9	100,0
B	34,0	7,5	24,5	13,2	20,8	100,0
C	35,9	4,9	36,9	4,9	17,4	100,0
D	31,1	8,6	21,7	21,7	16,9	100,0

Porin lyseosta vuosina 1899—1918 päässeiden oppilaiden saavuttama sosiaalinen asema %:eina.

Isän asema	P o j a n a s e m a					Yhteensä
	A	B	C	D	E	
A	58,5	4,2	19,5	3,4	14,4	100,0
B	36,6	14,9	17,9	9,7	20,9	100,0
C	25,1	9,8	39,4	6,0	19,7	100,0
D	39,0	4,6	17,1	19,2	20,1	100,0

Suurin ryhmä, ruumiillisen työn tekijät (D), kouluttaa runsaan kolmanneksen opintielle lähteneistä lapsistaan yliopistovisivistystä vaativaan ryhmään. Ensimmäiseltä kaksikymmenvuotiskaudelta lähtien koulunkäynti on tässä ryhmässä tullut intensiivisemmäksi, sillä vuosina 1879—98 koulusta päässeistä ruu-

miillisen työn tekijäin pojista päätyi A-ryhmään vain 31,1 % vastaavan luvun ollessa seuraavana kautena 39,0 %, mikä osoittaa säätykierron vilkastumista. Kautta linjan on havaittavissa sama ilmiö, yliopistosivistykseen pyritään yhä voimakkaammin. Ainoana poikkeuksena ovat liike-elämän piiristä (C) läheneet pojat, jotka osoittavat laimenevaa innostusta yliopistosivistystä edellyttäviä elämänuria kohtaan (35,9 %—25,1 %). Nämä ovat pyrkineet toisella kaksikymmenvuotiskaudella entistä sitkeämmin pysymään isänsä elämänpiirissä, mutta tämän ryhmän sisällä on ollut havaittavissa siirtymistä. Niinpä kauppiaiden (C:3) ja työnjohtajien (C:4) ryhmistä nuorukaisia on noussut melkoisesti liike-elämän johtajiksi (C:1) huomattavamman osan pysähtyessä kuitenkin apulaisten luokkaan (C:2). Ensimmäisellä kaksikymmenvuotiskaudella koulusta lähteneille on ollut johtajanpaikkoja runsaammin saatavissa, sillä seuraavan kaksikymmenvuotiskauden poikien elämänura ei ole läheskään samassa määrin vienyt liike-elämän huipuille, mikä saataneen johtua huonoista ajoista. Toinen tärkeä syy tämän ilmiön esiintymiseen tilastossamme on varmaankin se, että ensiaineiston keräämisen jälkeen liike-elämän apulaisryhmään päätyneistä toisen kaksikymmenvuotiskauden miehistä osa on saattanut myöhemmin nousta porrasta ylemmäksi.

Virkailijoiden ja kansakoulunopettajien heikosti palkattuun ja vähäisiä etenemismahdollisuuksia tarjoavaan ryhmään (B) eivät lyseon pojat monessakaan tapauksessa päädy. Tässä kategoriassa on kansakoulunopettajan uralle ryhtyminen tullut yhä harvinaisemmaksi. Toimenhaltijoiden ryhmään (B:2) päätyneet ovat etupäässä rautatie-, posti-, lennätin- ja tullivirkailijoita.

Ruumiillisen työn tekijöiden (D) pojista noin viidesosa jää isänsä sosiaaliseen ryhmään. Tähän ilmiöön vaikuttaa suurelta osalta maanviljelijäväestön (D:1) poikien elämänuran valinta,

heistä kun suuri osa antautuu maanviljelijöiksi jääden tavallisesti hoitamaan isänsä tilaa. Useimmiten tuleva maanviljelijä ei suorita koko koulukurssia, vaan tyytyy ensimmäisten vuosien opetukseen. Käsityöläisryhmä (D:3) saa enää suhteellisen vähän täydennystä lyseon kautta, kun sensijaan työmieheksi (D:4) päätyy vuosina 1879—98 suunnilleen sama määrä kuin maanviljelijöiksikin. Seuraavalla kaudella ei työmiehiä tule kuin 2,3 % kaikista oppilaista, mikä osoittaa sosiaalisten kohoamispyrkimysten voimistumista. Tässä ryhmässä näyttäytyy kuitenkin selvimmin, miten perheen taloudelliset olot vaikuttavat koulunkäynnin menestyksellisyyteen ja siten säätykierron mahdollisuuksiin. Suhteellisesti suurin osa työmieheksi jääneistä on peräisin samanlaisesta sosiaalisesta ja taloudellisesta ympäristöstä, työmiesten, käsityöläisten ja pikkuvirkailijoiden piiristä. Että tähän ilmiöön on vaikuttanut nimenomaan kodin antaman ekonoomisen tuen puute, näkyy selvästi. Suurin osa työmieheksi jääneistä on joutunut usein aivan alimmilla asteilla keskeyttämään koulunkäynnin ja tarttumaan ansiotöihin perheen kapean leivän leventämiseksi.

Yleensäkin isän yhteiskunnallinen ja taloudellinen asema vaikuttaa pojan myöhempään elämänuran valintaan ja hänen mahdollisuuksiinsa kohota yhteiskunnassa. Tämä näkyy esimerkiksi sivulla 272 olevasta yhteenvetotaulusta. Niinpä yliopistosivistystä saaneiden ryhmästä (A) lähteneistä pojista suurin osa koulunkäynnin päätettyään palaa takaisin isän sosiaaliselle tasolle. Neljännen (D) ryhmän, ruumiillisen työn tekijäin, pojista jää noin viidesosa isänsä tasolle, siis huomattavampi osa, kuin minkä muut kategoriat suhteellisesti luovuttavat D-ryhmään. Selvästi sama tendenssi ilmenee myös liike-elämän (C) piirissä, joskin tämän, kuten muidenkin ryhmien, sisällä tapahtuu siirtymisiä, joihin edellä viitattiin. Vaikka isän asemalla onkin vaikutuksensa pojan myöhempiin vaiheisiin, ei

riippuvaisuus ole kuitenkin niin jyrkkä, kuin mitä se oli sääty-yhteiskunnan aikana, jolloin poika oli kuin predestinoitu isänsä asemaan ja todellinen säätykierto suurelta osalta puuttui.⁸⁾ Samanlaisesta sosiaalisesta staattisuudesta eivät edellä esitetyt luvut suinkaan puhu, vaan todistavat melkoisen voimakkaan mobiliteetin olemassaoloa.

Porin tyttökoulu. Porin tyttökoulun piirissä tapahtunutta säätykiertoa valaisee taulu n:o 5, jossa on tarkasteltu kolmen ensimmäisen vuosikymmenen aikana koulusta lähteneitä ja verrattu heidän myöhempää asemaansa isän asemaan. Tarkasteltaessa lyseon ja tyttökoulun piirissä tapahtunutta sosiaalista kohoamista voidaan huomata muutamia eroavaisuuksia.

Toisin kuin lyseolaiset tyttökoulun käyneet ovat hakeutuneet runsaslukuisimmin pikkuvirkailijoiksi, sairaanhoitajiksi ja varsinkin kansakoulunopettajiksi päätyen siis ryhmään B. Että tämä ryhmä vetää yleensä enemmän oppikoulua käyneitä naisia kuin miehiä puoleensa, johtunee naisen pienemmistä vaatimuksista. Nainen saattaa paremmin tyytyä paikkaan, joka miehen näkökulmasta katsoen on huonosti palkattu ja tarjoaa vähän etenemisen mahdollisuuksia.⁹⁾ Osittain tästä johtuen naisten piirissä säätykierto ei ole niin voimakasta ja niin korkealle pyrkivää kuin miesten keskuudessa. Virkamiehistön (A:2) piiriin koulu ei ole vienyt naisia paria kolmea poikkeusta lukuunottamatta. Enemmistö yliopistosivistystä saaneista naisista on ryhtynyt oppikoulunopettajiksi (A:1). Suuri vetovoima on ollut myös lääkärin, hammaslääkärin ja apteekkarin aloilla, joille vapaan ammatin harjoittajiksi (A:3) lasketut naiset enimmäkseen ovat antautuneet. Naisten niukka sijoittuminen yliopis-

8) Waris, Heikki: Yliopisto sosiaalisen kohoamisen väylänä, ss. 219-220.

⁹⁾ Dahn, Paul: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. Lund 1936 s. 421.

tosivistystä vaaliviiniin: toimiin saa osaltaan selityksen siitä, ettei Porin tyttökoulu alkuaikoina johtanut yliopistoon. Ylioppilastutkinnon suorittaminen vaati niin ollen lisäkustannuksia, jotka useassa tapauksessa katkaisivat opintien asianomaisen kohdalta. Kun sittemmin tyttökoulun yhteyteen perustettiin jatkoluokat ja kun siitä myöhemmin tuli tyttölyseo, se on ruvennut entistä enemmän toimittamaan kasvattejaan yliopistoon ja sitä tietä korkeammille portaille yhteiskunnassa.

Liike-elämän alalla (C) naisia on antautunut suhteellisen paljon, mutta kuvaavaa kyllä, ainoakaan ei ole kohonnut huiipuille (C:1). Vain muutama on ryhtynyt harjoittamaan omaa kauppaliikettä (C:3) valtaosan päätyessä liike-elämän apulaisiksi (C: 2), konttoristeiksi, kassanhoitajiksi yms.

Tilastomme mukaan ei ruumiillisen työn piiriin (D) päädy montakaan entistä tyttökoululaista. Kodinhoito, niin raskasta kuin se saattaa esim. maalaisoloissa olla, on luettu omaksi ryhmäkseen. Käsityön kategoria (D:3) saa muutamia tyttökoulun entisiä oppilaita etupäässä ompelijattarina. Tavallisiksi työläisnaisiksi (D:4) päätyneitä tilastomme ei tunne ainoatakaan, ja vertailtaessa poikien ja tyttöjen myöhempiä vaiheita tuntuu siltä, kuin tyttöjen keskuudessa ei ilmenisi proletaaristumista samassa määrässä kuin lyseota käyneiden piirissä. Pari kolme vuotta koulua käynyttä poikaa, joka on lähtöisin heikoista taloudellisista oloista, useassa tapauksessa odottaa työmiehen ura, kun sen sijaan vastaavanlaisessa tapauksessa naisihminen yleensä selviytyy korkeammalle sosiaaliselle portaalle, toisinaan avioliiton nostamana.

Edellä on tarkasteltu tyttökoulun oppilaiden saavuttamaa sosiaalista asemaa lähinnä sellaisena, mihin he ovat omin voimin päässeet. Naisen yhteiskunnallinen taso määräytyy kuitenkin yleensä aviomiehen mukaan, joten oikean käsityksen

saamiseksi Porin tyttökoulun vaikutuksesta säätykiertoon on tarkattava, mikä osuus avioliitoilla on ollut sosiaaliseen mobiliiteettiin, kohoamiseen ja laskemiseen. Tätä seikkaa valaisee eräältä osalta taulu n:o 6, jossa on vuosina 1880—1909 koulusta lähteneet ja naimisissa olevat oppilaat jaoteltu isän ja aviomiehen aseman mukaan. Koulun merkitys säätykierron edistäjänä tulee tämän taulun valossa toisenlaiseksi, kuin mitä taulu n:o 5 antoi ymmärtää. Naimisissa olevat oppilaat ovat suureksi osaksi kiivenneet A-ryhmään, toisin sanoen solmineet avioliiton akateemisesti sivistyneen miehen kanssa. Peräti 39,2 % kaikista naimisiin menneistä joutuu ensimmäiseen ryhmään, liike-elämä (C) vie neljänneksen ja noin joka seitsemäs joutuu pikkuvirkailijan (B:2) tai kansakoulunopettajan (B:1) puolisoksi loppujen, noin viidesosan, päätyessä ruumiillisen työn tekijäin (D) rinnalle. Viimeksi mainitun ryhmän osuus on paisunut niin suureksi sen johdosta, että talollisten (D:1) tyttäristä, joilla muuten on verrattain suuri kysyntä avioliittomarkkinoilla, noin kolmasosa joutuu viikkipallille maanviljelijäin ryhmään kuuluvan miehen kanssa. Työläiskotien (D:4) tyttäristä noin puolet on joutunut avioliittoon, mutta heidän säätykiertonsa vaikeutta kuvaavaa on, että vain mitätön osa, 5,3 % joutuu naimisiin yliopistosivistystä omaavan miehen kanssa. Yleensä voi tehdä sen havainnon, että mitä paremmasta taloudellisesta ympäristöstä lähdetään, sitä suuremmat mahdollisuudet on avioliiton avulla kohota sosiaalisessa asteikossa. Ryhtymättä tarkemmin analysoimaan taulujen n:o 5 ja 6 välisiä eroavaisuuksia voidaan todeta, että avioliitot ovat parantaneet sosiaalisia kohoamismahdollisuuksia. Niinpä kaikista käsiteltävänä olevana ajanjaksona (1880—1909) koulunsa lopettaneista »omin avuin» pääsee A-ryhmään vain 8,2 %, kun sen sijaan avioliiton avulla mainitulle tasolle nousee 20,5 %. Koulunkäynnin vai-

kutus tällaiseen sosiaaliseen kohoamiseen on siinä, että se on mahdollistanut avioliiton korkeammalla sosiaalisella portaalla olevan miehen kanssa.

Triviaalikoulusta lyseoon.

Edellä on tarkasteltu yhteiskunnan eri kerrosten osuutta Porin lyseon ja tyttökoulun oppilasaineksen muodostumiseen ja säätykiertoon. Asettaisi mielellään kysymyksen, onko eri sosiaalisten ryhmien suhtautumisessa koulunkäyntiin ollut havaittavissa piirteitä, jotka olisivat vain Porin tai yleensä Satakunnan koululaitokselle luonteenomaisia. Vastaus tähän kysymykseen varmaankin tulee olemaan myönteinen, mutta mitkä nuo maakunnalliset erikoispiirteet ovat, sitä ei voida ratkaista käyttökelpoisen vertailuaineksen puuttuessa.

Lyseon oppilasaineksen sosiaalista alkuperää koskevia lukuja voidaan kuitenkin verrata ajallisesti taaksepäin Jäntereen tutkimuksen vastaaviin lukuihin.¹⁰⁾ Tämän esityksen yhteiskunnallinen ryhmittely on ollut hieman erilainen, mutta luvut voidaan saada jossakin määrin verrannollisiksi keskenään. Eri yhteiskuntapiirien osuus triviaalikoulun latinaluokkien ja lyseon oppilasaineksen muodostajana on %:ina seuraava:¹¹⁾

Isän asema		Triviaalikoulu vv. 1740—1842	Lyseo vv. 1879—1928
A		38,0	12,5
B		5,3	15,9
C		15,2	24,7
D	:1	14,5	22,6
	:2—4	24,8	22,9
E		16,7	1,4
		100,0	100,0

¹⁰⁾ Jäntere: m.t., ss. 145—201, varsinkin s. 147.

¹¹⁾ Vain latinaluokkien, ei siis apologistan luokan lukuja on katsottu olevan syytä verrata lyseon numeroihin, koska vain latinaluokat vastaavat oppikoulua.

Alempien kerrosten kohdalla on siis tapahtunut koulutus-harrastuksen voimakasta kasvua,¹²⁾ joka on sitäkin tuntuvampaa, kun ylemmät piirit ovat samanaikaisesti joutuneet lukumääräisesti lisäämään koulunkäyntiään. Sääty-yhteiskunnan aikakaudella varsinkin aatelistolla oli toiset sosiaalisen sijoittumisen tiedot kuin muilla, ja siksi se »hyljeksi triviaalikouluja ja kymnaaseja enemmän kuin meidän päivinämme ylemmät yhteiskuntaluokat karttavat kansakoulua».¹³⁾ Sääty-yhteiskunnan hävitessä ylimmätkin piirit ovat joutuneet panemaan lapsensa samoihin oppikouluihin kuin muutkin kuolevaiset.

Triviaalikoulun pojalla oli opintojen kannustimena ja tavoitteena papin ura, jolle antautui enemmän kuin puolet myöhemmiltä vaiheiltaan tunnetuista. Pappien pojat pyrkivät tiiviisti seuraamaan isiensä jälkiä, minkä lisäksi tämä sääty sai huomattavasti talonpoikaistakin ainesta, joka kuitenkin säätykierrossaan pysähtyi pappishierarkian alimmille asteille. Vajaa viidesosa tunnetuista oppilaista päätyi virkamieskuntaan, mutta tähän ryhmään oli muilla kuin säätyläisillä verrattain vaikea pääsy. Triviaalikoulu ei siten pystynyt tarjoamaan alemmille kerroksille sanottavasti sosiaalisen nousun mahdollisuuksia.

Triviaalikoulun ja lyseon toimintajaksojen välille sattuu ajallisesti valtiollinen, taloudellinen ja sivistyksellinen murroskausi, joka selittää niiden oppilasaineksen sosiaalisessa rakenteessa tapahtuneita muutoksia. Tällöin alkaa maassamme poliittisesti vapaampi kausi, ja sääty-yhteiskunta rupeaa hajoamaan liitosistaan. Elinkeinovapaus taloudellisen elämän alalla antaa teollisille elinkeinoille uusia virikkeitä ja synnyttää industrialisti-

¹²⁾ Alempien kerrosten koulutusharrastuksen kasvu ei ole kuitenkaan niin voimakasta, kuin mitä pelkkien prosenttilukujen vertailu antaa ymmärtää, sillä on otettava huomioon triviaalikoulun E-ryhmän suuren osuuden tasoittava vaikutus.

¹³⁾ Jäntere: m.t., s. 148.

sen tuotantotavan. Industrialismille ominainen liike-elämän vilkastuminen heijastuu myös Porin lyseon oppilasaineksen yhteiskunnallisessa rakenteessa. Samalla tarjoutuu yhteiskunnassa nousemisen mahdollisuuksia taloudellisen yrittäjän tietä ohikoulujen ja yliopiston, jotka oltuaan aikaisemmin sosiaalisen kohoamisen ainoita väyliä menettivät nyt etuoikeutetun asemansa. Tästä huolimatta opintie edelleen on kuitenkin tärkein linja, jolla sosiaalista nousua tapahtuu. Eräs syy triviaalikoulun ja lyseon oppilasaineksen sosiaalisessa rakenteessa havaittuihin eroavaisuuksiin on myös se, että edellinen oli opetuskieltään maakunnan rahvaalle vieras, mikä seikka on ilmeisesti vaikuttanut yhteiskunnallisessa suhteessa karsivasti. Vasta viime vuosisadan puolivälin jälkeen sivistyksellisen suomalaisuustaistelun ja kansallisen herätyksen tuloksena syntyneet suomenkieliset oppikoulut ovat aiheuttaneet tässä kohden muutoksen.

Porin triviaalikoulu oli oman aikansa sääty-yhteiskunnan tyypillinen oppilaitos, joka saattoi suorastaan torjuen suhtautua alempien kansanainesten koulutuspyrkimyksiin ja jonka oppilasaineksessakin ylemmillä kerroksilla oli ratkaiseva osuutensa.¹⁴⁾ Porin lyseo on vuorostaan osoittanut myös heijastavansa oman vaikutuskautensa yhteiskuntaa ja sen piirissä tapahtunutta kehitystä. Lyseon oppilasaineksen painopiste on ollut yhteiskunnan keskiluokan puolella pikku virkailijoiden, liike-elämän alempien kerrosten ja talollisten lähettäessä oppilaiden enemmistön. Verrattain vaatimatonta koulutusharrastusta ovat voineet osoittaa taloudellisesti heikommassa asemassa olevat laajat pohjakerrokset, varsinkin maanviljelys- ja teollisuustyöväestö, jonka panos ei ole kasvanut toistaiseksi yhtä suureksi kouluelämän piirissä kuin sen ulkopuolella.

¹⁴⁾ Jäntere: m.t, ss. 187—188.

Taulu n:o 1.¹⁵⁾

Porin lyseosta vuosina 1879—1929 päässeet oppilaat isän sosiaalisen aseman mukaan.

Koulunkäynnin päättymisvuosi								
Isän asema	1879—98		1899—1918		1919—1929		Koko ajanjakso	
	luku	%	luku	%	luku	%	luku	%
A:1—3	47	9,4	118	15,0	51	11,7	216	12,5
B:1—2	53	10,5	134	17,0	86	19,8	273	15,9
C:1—4	103	20,5	183	23,3	140	32,3	426	24,7
D:1	138		182		69		389	
2—4	152	57,8	162	43,7	81	34,6	395	45,5
E:1	9	1,8	8	1,0	7	1,6	24	1,4
Yhteensä	502	100,0	787	100,0	434	100,0	1723	100,0

Taulu n:o 2.

Porin tyttökoulun oppilaat vuosina 1880—1919 isän sosiaalisen aseman mukaan.

Koulunkäynnin päättymisvuosi								
Isän asema	1680-90		1900^09		1910—		Koko ajanjakso	
	luku	%	luku	%	luku	%	luku	%
A:1—3	30	10,2	47	13,9	70	12,5	147	12,3
B:1—2	36	12,2	46	13,6	101	18,1	183	15,4
C:1—4	85	28,8	73	21,5	150	26,9	308	26,8
D:1	64		75		100		239	
2—4	75	47,1	92	49,2	133	41,8	300	45,2
E:1	5	1,7	6	1,8	4	0,7	15	1,3
Yhteensä	295	100,0	339	100,0	558	100,0	1192	100,0

¹⁵⁾ Painatusvaikeuksien vuoksi ei tilastollisia tauluja ole voitu julkaista täydessä laajuudessaan, vaan on täytynyt tyytyä vain pääryhmien numerointiin. Alaryhmien lukumääräinen osuu voidaan eräissä tapauksissa arvioida tekstissä ilmoitettujen prosenttilukujen perusteella.

Taulu n:o 3.

Porin lyseosta vuosina 1879—98 päässeet isän ja myöhemmin saavutetun sosiaalisen aseman mukaan.

Isän asema	P o j a n a s e m a						Yhteensä
	A:1	A:2-3	B:1—2	C:1-4	D:1-4	E:1—2	
A:1—3	6	16	3	10	5	7	47
B:1—2	7	11	4	13	7	11	53
C:1—4	7	30	5	38	5	18	103
D:1—4	50	40	25	63	63	49	290
E:1	1	2	2	3	—	1	9
Yhteensä	71	99	39	127	80	86	502
	170						
%	33,9		7,7	25,3	15,9	17,1	100,0

Taulu n:o 4.

Porin lyseosta vuosina 1899—1918 päässeet isän ja myöhemmin saavutetun sosiaalisen aseman mukaan.

Isän asema	P o j a n a s e m a					Yhteensä
	A: 1—3	B: 1—2		D:1—4	E:1—2	
A: 1—3	69	5	23	4	17	118
B:1—2	49	20	24	13	28	134
C:1—4	46	18	72	11	36	183
D:1—4	134	16	59	66	69	344
E:1	3	—	1	—	4	8
Yhteensä	301	59	179	94	154	787
%	38,2	7,5	22,8	11,9	19,6	100,0

Taulu n:o 5.

Porin tyttökoulusta vuosina 1880—1909 päässeet oppilaat isän ja myöhemmin saavutetun sosiaalisen aseman mukaan.

Isän asema	Tyttären asema					Taloustyö	Yhteensä
	A: 1—3	B: 1—3	C: 1—4	D: 1—4	E: 1-2		
A: 1—3	19	26	10	2	5	15	77
B: 1—2	4	28	24	—	6	20	82
C: 1—4	14	54	56	1	14	19	158
D: 1—4	17	87	51	4	41	106	306
E: 1	—	3	4	—	3	1	11
Yhteensä	54	198	145	7	69	161	634
%	8,5	31,2	22,9	1,1	10,9	26,4	100,0

Taulu n:o 6.

Porin tyttökoulusta vuosina 1880—1909 päässeet, naimisissa olevat oppilaat isän ja aviomiehen sosiaalisen aseman mukaan.

Isän asema	Aviomiehen asema					Yhteensä
	A: 1—3	B: 1—2	C: 1—4	D: 1-4	E: 1	
A: 1—3	28	3	5	2	—	38
B: 1—2	15	7	15	10	—	47
C: 1—4	37	12	23	10	—	82
D: 1—4	49	26	39	42	4	160
E: 1	1	1	1	1	1	5
Yhteensä	130	49	83	65	5	332
%	39,1	14,8	25,0	19,6	1,5	100,0

SISÄLLYS

Lempi Ahla: Poimintoja euralaisesta Nuorante-	
suvusta	5
K. Virkkala: Kokemäenjoki geologis-historiallisen ke-	
hityksen valossa	75
Martti Salmi: Pohjois-Satakunta, eräs polttoturve-	
teollisuutemme tuleva keskuspaikka	90
Aina Lähteenoja: Woijola-Tolvainen	103
A. R. Alho: Rauman kaupunginlääkärit 1800-luvulla . .	118
L. I. Kaukamaa: Kauppahuone Björkman & Rosen-	
lewin liiketoiminnasta 1820—50-luvulla ja W. Rosenlew	
& Co:n perustaminen	146
Mikko Saarenheimo: Maisteri K. G. Ollonqvistin	
kertomus Ahlaisten oloista 80 vuotta sitten	180
A. A. Tuompo: Länsi-Suomen kansanopiston 50-vuotis-	
taipaleelta	193
V. Horelli: Keuhkotautikuolleisuus ja yleinen kuollei-	
suus Satakunnassa vv. 1906—1933.	204
Niilo Valonen: Vuosiluvuilla merkittyjä rakennuk-	
sia Ikaalisten ja Parkanon seudulta	214
Pertti Virtaranta: Antti Lizeliuksen suomenkie-	
lisiä kirjoituksia III	235
Eero Saarenheimo: Porin lyseon ja tyttökoulun	
oppilasaines sosiaalisten suhteiden heijastajana	258